

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Enes KAVALÇALAN

KIBRIS'TAKİ OSMANLI DÖNEMİ SU YAPILARI
(ÇEŞME ve HAMAMLAR)

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Enes KAVALÇALAN

KIBRIS'TAKİ OSMANLI DÖNEMİ SU YAPILARI
(ÇEŞME ve HAMAMLAR)

Danışman

Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Enes KAVALÇALAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK (İmza)

Üye : Doç. Dr. Kemal Reha KAVAS (İmza)

Tez Başlığı: Kıbrıs'taki Osmanlı Dönemi Su Yapıları (Çeşmeler ve Hamamlar)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 12/01/2015

Mezuniyet Tarihi : 15/01/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	x
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xi
PLANLAR LİSTESİ	xix
KROKİLER LİSTESİ	xxii
ÇİZİMLER LİSTESİ	xxiii
HARİTALAR LİSTESİ	xxiv
ÖNSÖZ	xxv
ÖZET	xxvi
SUMMARY	xxvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'TAKİ SUYOLLARI ve YAPILARI

1.1 Osmanlı Dönemi Öncesi Suyolları ve Su Kemerleri.....	10
1.2 Osmanlı Dönemi Suyolları ve Su Yapıları	12
1.2.1 Osmanlı Dönemi Su Yolları	12
1.2.1.1 Arap Ahmet Paşa Su Kemerı	12
1.2.1.2 Baf Sancak Beyi Mehmet Bey Ebubekir Su Kemerı	16
1.2.1.3 Cafer Paşa (ibn Abdülmennan) Su Kemerı	16
1.2.1.4 Lapta Su Kemerı	18
1.2.1.5 Lefke Su Kemerı	20
1.2.1.6 Larnaka, Ebubekir Paşa Su Kemerı	22
1.2.1.7 Lefkoşa'daki Silahtar Su Kemerı.....	25
1.2.1.8 Arif Paşa Su Kemerı	28
1.2.2 Osmanlı Dönemi Su Yapıları.....	29
1.2.2.1 Sarnıçlar	29
1.2.2.1.1 Doğançı (Elye) Sarnıcı.....	29
1.2.2.1.2 Gönendere Hacı Osman Ağa Sarnıcı	31
1.2.2.1.3 Ayabostali Köyü Sarnıcı	32
1.2.2.2 Çeşmeler	32
1.2.2.3 Hamamlar	32

1.3 Çeşme ve Hamamlar Hakkında Bilgi	33
1.3.1 Çeşme Mimarisi	33
1.3.2 Hamam Mimarisi	34

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN ÇEŞME ve HAMAMLAR

2.1 Çeşmeler	40
2.1.1 Lefkoşa Haydar Paşa Camii Çeşmesi	40
2.1.2 Lefkoşa Yeni Cami Şadırvanı	42
2.1.3 Karpaz, Abdullah Paşa Çeşmesi	44
2.1.4 Lefkoşa Silahtar (Ağa) Çeşmesi	44
2.1.5 Kıbrıs Muhassılı Muhammed Emin Efendi Çeşmesi	46
2.1.6 Lefkoşa Turunçlu (Fethiye) Cami Şadırvanı	48
2.1.7 Girne İskele Çeşmesi	49
2.1.8 Lefkoşa Karababa (Ahmet Taif Beytullah) Çeşmesi.....	51
2.1.9 Limasol, KubbeliÇeşme	52
2.1.10 Lefkoşa Turunçlu (Fethiye) Cami Çeşmeleri	54
2.1.11 Lefkoşa Büyük Han Şadırvanı.....	54
2.1.12 Lefkoşa İplik Pazarı Camii Şadırvanı.....	57
2.1.13 Lefkoşa, Debbaghane Mescidi Çeşmeleri	57
2.1.14 Lefkoşa, Büyük Medrese (Ali Ruhi) Çeşmesi	58
2.1.15 Lefkoşa Nöbethane Mescidi Çeşmesi.....	60
2.1.16 İsmail Ağanın Tamir Ettirdiği Çeşme.....	60
2.1.17 Mutagami Çeşmesi	61
2.1.18 Kırmızı Çeşme	61
2.1.19 Şekerzade Muhammed Vasıf Bey Çeşmesi	61
2.1.20 Lefkoşa Sarayönü Cami Şadırvanı	62
2.1.21 Dilekkaya Köyü Hatice Hanım Çeşmesi	63
2.1.22 Lefkoşa Kanlı Mescit Çeşmesi	65
2.1.23 Lefkoşa Tahtagala(Taht‘el Kala) Çeşmesi	66
2.1.24 Limasol Arnavut Cami Çeşmesi.....	68
2.1.25 Magosa Kapısı Çeşmesi.....	70
2.1.26 Akkule Çeşmeleri	71
2.1.27 Adsız Çeşme	73
2.1.28 Lefkoşa Akkavuk Mescidi Çeşmesi	73
2.1.29 Lefkoşa Abdi Çavuş Çeşmesi.....	73

2.1.30	Lefkoşa Mahmut Paşa Çeşmesi	73
2.1.31	Lefkoşa Ayluka Kilisesi Yanındaki Çeşmeler.....	74
2.1.32	Lefkoşa Şerabioğlu Çeşmesi.....	74
2.1.33	Lefkoşa Asmaaltı Çeşmesi	74
2.1.34	Lefkoşa Tabur İmamı veya Kadiri Tekkesi Çeşmesi	74
2.1.35	Lefkoşa Kaytaz Ağa Çeşmesi.....	74
2.1.36	Lefkoşa Yenikapı Çeşmesi	74
2.1.37	Lefkoşa Pazar Çeşmesi	74
2.1.38	Lefkoşa Yeni Cami Çeşmesi	75
2.1.39	Lefkoşa Zahra Sultan Çeşmesi	75
2.1.40	Lefkoşa İstanbul Sokağı Çeşmeleri	75
2.1.41	Lefkoşa Nöbethane Mescidi Şadırvanı.....	75
2.1.42	Lefkoşa Bayraktar Cami Çeşmesi	75
2.1.43	Lefkoşa Ayvasa Çeşmesi.....	76
2.1.44	Lefkoşa Ömerge Mahallesi Çeşmeleri.....	76
2.1.45	Lefkoşa Araplar Cami Çeşmesi	76
2.1.46	Lefkoşa Tophane Mescidi.....	76
2.1.47	Lefkoşa Orhaniye Çeşmesi	76
2.1.48	Lefkoşa Kahveci veya Kocakarı Çeşmesi	76
2.1.49	Baf Kapısı Çeşmesi.....	76
2.1.50	Lefkoşa Çınar Çeşmesi	77
2.1.51	Lefkoşa Ayyakavo Çeşmeleri.....	77
2.1.52	Lefkoşa Aykasyano(Kafesli) Çeşmeleri	77
2.1.53	Lefkoşa Tabya Çeşmesi	77
2.1.54	Lefkoşa Tabakhane Çeşmesi	77
2.1.55	Lefkoşa Ayyanni Çeşmeleri	78
2.1.56	Lefkoşa Medos Cikko'su Çeşmesi	78
2.1.57	Lefkoşa Maşera Çeşmesi	78
2.1.58	Lefkoşa Ayyorgi Çeşmesi	78
2.1.59	Lefkoşa Tripyoti Çeşmesi.....	78
2.1.60	Lefkoşa Zannetto Çeşmesi.....	78
2.1.61	Lefkoşa Hacı Sava Çeşmesi.....	78
2.1.62	Lefkoşa Ayandoni Çeşmesi	79
2.1.63	Limasol Hacı Sait Efendi Çeşmesi	79
2.1.64	Limasol Hacı Ahmet Çeşmesi	79

2.1.65	Limasol Ayandon Kilisesi Çeşmesi.....	79
2.1.66	Adına Sadece Kaynaklarda Rastlanan Çeşmeler.....	79
2.1.66.1	Arap Ahmet Suyuna Bağlı Olanlar.....	79
2.1.66.2	Silahtar Suyuna Bağlı Olanlar.....	79
2.1.66.3	Diğerleri.....	80
2.1.67	Hamamlar.....	81
2.1.68	Lefkoşa, Emir Hamamı.....	81
2.1.69	Lefke Ali Efendi Hamamı.....	83
2.1.70	Limasol, Evdim Hamamı.....	83
2.1.71	Girne, Sahil Hamamı.....	84
2.1.72	Lefkoşa, Elmaslı Hamamı.....	85
2.1.73	Lefkoşa, Yeni Hamam.....	86
2.1.74	Lefkoşa, Çaker Hamamı.....	86
2.1.75	Limasol Hayat Hamamı.....	86
2.1.76	Limasol Dere Hamamı.....	87
2.1.77	Limasol Asri Hamam.....	88
2.1.78	Limasol Kerime Hanımın Hamamı.....	88
2.1.79	Limasol Naume Cemal'in Hamamı.....	88
2.1.80	Limasol Celal'in (Celal Dayı'nın) Hamamı.....	88
2.1.81	Limasol Süleyman'ın (Süleyman Dayı'nın) Hamamı.....	88
2.1.82	Limasol Yoğurtçu Bulli'nin Hamamı.....	89
2.1.83	Limasol Goncolozun Fatma Hanımın Hamamı.....	89
2.1.84	Limasol Mahalle Hamamı.....	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1	Çeşmeler.....	90
3.1.1	Lefkoşa Selimiye Cami Şadırvanı.....	90
3.1.2	Lefkoşa Haydarpaşa (Ağalar) Cami Şadırvanı.....	93
3.1.3	Magosa Cafer Paşa Çeşmesi.....	95
3.1.4	Limasol, Hacı Hasan Çeşmesi.....	101
3.1.5	Lefkoşa, Mevlevi Tekkesi Çeşmesi.....	104
3.1.6	Larnaka Kalesi Çeşmesi -1.....	108
3.1.7	Doğancı Sarnıcı Çeşmesi.....	111
3.1.8	Larnaka Elhac Ebubekir Paşa Cami Şadırvanı.....	115
3.1.9	Lefkoşa, Atatürk Meydan Çeşmesi.....	117

3.1.10	Larnaka Kalesi Çeşmesi -2	120
3.1.11	Larnaka Hala Sultan Tekkesi Şadırvanı	123
3.1.12	Lefkoşa Selimiye Cami Çeşmesi	126
3.1.13	Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşmesi	129
3.1.14	Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1.....	132
3.1.15	Baf, Tera Köyü Cami Çeşmesi	136
3.1.16	Lefkoşa, Dükkanlarönü (Tevfik, Tevfikiye) Cami Çeşmesi	139
3.1.17	Girne Esseyit Emin Efendi Çeşmesi.....	145
3.1.18	Girne Kalesi Arkasındaki Çeşme.....	148
3.1.19	Lefkoşa, Kuruçeşme (Ali Ruhi) Çeşmesi	151
3.1.20	Lefkoşa, Küçük Medrese Ali Ruhi Çeşmesi.....	155
3.1.21	Lefkoşa, Laleli Cami (Ali Ruhi) Çeşmesi	160
3.1.22	Girne Hasan Kavizade Hüseyin Efendi Çeşmesi.....	164
3.1.23	Lefkoşa Arap Ahmet Paşa Camii Şadırvanı	169
3.1.24	Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-2.....	172
3.1.25	Lapta Aşağı Camisi Çeşmesi	174
3.1.26	Lefkoşa, Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi	176
3.1.27	Magosa Kuru Çeşme Sokak Çeşmesi	179
3.1.28	Aşağı Baf, Kasaba (Ktima) Osmanlı Çeşmesi.....	181
3.1.29	Lefkoşa, Lüzinyan Evinin Avlusundaki Çeşme	185
3.1.30	Baf, Tera Köyü Meydan Çeşmesi.....	187
3.1.31	Limasol, Alehtora/Gökağaç Köyü Cami Çeşmesi.....	191
3.1.32	Limasol, Alehtora/Gökağaç Köyü Büyük Çeşme	194
3.1.33	Baf/Kasaba Hirsofu Köyü Çeşmesi	197
3.1.34	Larnaka, Tuzla Hacı (Abdül) Hamit Bey Çeşmesi	201
3.1.35	Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi(Zehri Çeşme	206
3.1.36	Lefkoşa Samanbahçe Evleri Çeşmesi	209
3.1.37	Lefkoşa Ömerge Cami Şadırvanı.....	211
3.1.38	Magosa Ortaçağ- Osmanlı Evi (Şömineli Ev) Çeşmesi	213
3.1.39	Magosa Ortaçağ- Osmanlı Evi (Şömineli Ev) Önündeki Çeşme	214
3.1.40	Magosa Sinan Paşa Camisinin Yanındaki Çeşme	216
3.1.41	Magosa Altın Tabya Yolundaki Çeşme.....	218
3.1.42	Magosa Venedik Sarayı Arkasındaki Çeşme	220
3.1.43	Baf Uzunmeşe (Tremitusa) Köyü Çeşmesi	222
3.1.44	Larnaka, Celya Köyü Cami Çeşmesi.....	225

3.1.45	Larnaka Celya Köyü Meydan Çeşmesi	228
3.2	Hamamlar	232
3.2.1	Lefkoşa, Ömerge Hamamı	232
3.2.2	Baf Mehmet Bey Ebubekir/Yenicami Hamamı	240
3.2.3	Lefkoşa Büyük Hamam	254
3.2.4	Limasol Hamam-1 Cedit	266
3.2.5	Magosa Cafer Paşa Hamamı	272
3.2.6	Lefkoşa Korkut Hamamı	281
3.2.7	Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı	287
3.2.8	Piskobu, Muslu Çavuş Hamamı	297
3.2.9	Lefkoşa Tandi'nin (Tanti) Hamamı	305
3.2.10	Magosa Keltikli(Gedikli) Hamam	314
3.2.11	Magosa Kızıl Hamam	325
3.2.12	Hisarköy Hamamı	329
3.2.13	Magosa Şömineli Ev Hamamı	333
3.2.14	Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı	339
3.2.15	Baf/Kasaba Osmanlı Çeşmesi Hamamı	346

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1	Çeşmeler	353
4.1.1	Tipoloji	353
4.1.1.1	Buldukları Yere Göre Çeşmeler	353
4.1.1.1.1	Bağımlı Çeşmeler	353
4.1.1.1.1.1	Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler	353
4.1.1.1.1.2	Herhangi Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler	354
4.1.1.1.2	Bağımsız Çeşmeler	355
4.1.1.1.2.1	Dikdörtgen Prizma Gövdeli Çeşmeler	355
4.1.1.1.2.1.1	Yatay Dikdörtgen Prizma Gövdeli Çeşmeler	355
4.1.1.1.2.1.2	Dikey Dikdörtgen Prizma Gövdeli Çeşmeler	355
4.1.1.1.2.2	Su Depolu Çeşmeler	355
4.1.1.2	Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler	356
4.1.1.2.1	Tek Kemerli Çeşmeler	356
4.1.1.2.1.1	Sivri Kemerli Çeşmeler	357
4.1.1.2.1.2	Yuvarlak Kemerli Çeşmeler	357
4.1.1.2.1.3	Üç Dilimli Kemerli Çeşmeler	358

4.1.1.2.1.4	Basık Kemerli Çeşmeler	358
4.1.1.2.2	İç İçe İki Kemerli Çeşmeler	358
4.1.1.2.3	Yan Yana İki Kemerli Çeşmeler	359
4.1.1.2.4	Yan Yana Üç Kemerli Çeşmeler	359
4.1.1.2.5	Yan Yana Beş Kemerli Çeşmeler	360
4.1.1.2.6	Nişsiz, Düz Cepheli Çeşmeler	360
4.1.1.2.7	Düz Atkı Taşlı Çeşmeler	360
4.1.1.2.8	Çok Cepheli Çeşmeler	361
4.1.1.2.8.1	İki Cepheli Çeşmeler	361
4.1.1.2.8.2	Üç Cepheli Çeşmeler	361
4.1.1.2.8.3	Dört Cepheli Çeşmeler	361
4.1.1.2.8.4	Altı Cepheli Çeşmeler	362
4.1.1.2.8.5	Sekiz Cepheli Çeşmeler	362
4.1.2	Malzeme	362
4.1.3	Yapı Elemanları	362
4.1.3.1	Duvar	362
4.1.3.2	Ayaklar	363
4.1.3.3	Kemerler	363
4.1.3.4	Üst Örtü	363
4.1.3.5	Ayna Taşları	363
4.1.3.6	Su Yalakları	364
4.1.3.7	Su Depoları	364
4.1.3.8	Kitabeler	364
4.1.3.9	Süsleme	365
4.1.3.9.1	Bitkisel Süsleme	365
4.1.3.9.2	Figüratif Süsleme	365
4.1.3.9.3	Silmeler	366
4.2	Şadırvanlar	366
4.2.1	Plan	366
4.2.2	Üst Örtü	366
4.2.3	Cephe	367
4.2.4	Malzeme	367
4.2.5	Süsleme	367
4.3	Hamamlar	368
4.3.1	Tipoloji	368

4.3.1.1	Dört Eyvanlı Köşe Halvetli Tip	368
4.3.1.2	Enine Sıcaklıklı ve Çift Halvetli Tip	369
4.3.1.3	Soğukluk, Sıcaklık ve Halvet Eş Odalar Halinde Olan Tip.....	369
4.3.1.4	Sıcaklığı Tek Mekândan Oluşan Halvetsiz Hamamlar	370
4.3.1.5	Soğukluk Bölümü Olanlar	370
4.3.1.6	Soğukluk Bölümü Olmayanlar	370
4.3.1.7	Münferit Tipteki Hamamlar	371
4.3.2	Malzeme	371
4.3.2.1	Taş.....	371
4.3.2.1.1	Kesme Taş Malzeme	371
4.3.2.1.2	Kabayonu ve Moloz Taş	372
4.3.2.2	Tuğla	372
4.3.2.3	Mermer.....	372
4.3.2.4	Ahşap	373
4.3.3	Yapı Elemanları	373
4.3.3.1	Duvarlar	373
4.3.3.2	Kapılar.....	373
4.3.3.3	Pencereler.....	373
4.3.3.4	Geçiş Elemanları.....	374
4.3.4	Örtü Elemanları	374
4.3.4.1	Kubbe.....	374
4.3.4.2	Yarım Kubbe.....	374
4.3.4.3	Tonoz	374
4.3.4.3.1	Sivri Tonoz.....	375
4.3.4.3.2	Beşik Tonoz	375
4.3.4.3.3	Çapraz Tonoz	375
4.3.4.3.4	Yarım Tonoz	375
4.3.4.3.5	Ahşap Kirişleme Tavan.....	375
4.3.5	Aydınlatma	375
4.3.5.1	Tepe Penceresi	376
4.3.5.2	Aydınlık Feneri	376
4.3.5.3	Işık Gözleri.....	376
4.3.5.3.1	Yuvarlak Işık Gözleri	376
4.3.5.3.2	Yıldız Biçimli Işık Gözleri.....	376
4.3.5.3.3	Kare Biçimli Işık Gözleri	377

4.3.5.3.4	Duvarların Orta Kısımına Açılan Pencereleler	377
4.3.5.3.5	Duvarın Üst Kısımına Açılan Pencereleler	377
4.3.6	Süsleme.....	377
SONUÇ	378
KAYNAKÇA	382
ÖZGEÇMİŞ	389

KISATMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.Ü	Ankara Üniversitesi
A.Ü.D.T.C.F.D.	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
A.y.	Aynı yerde
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çevirmen
H.	Hicri
K.K.T.C	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
K.M.A.	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv Dairesi Başkanlığı
K.Ş.S	Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri
M.	Miladi
K.M.A.A.D	Kıbrıs Milli Arşiv Araştırma Dairesi
s.	Sayfa
S.	Sayı
V.G.M.	Vakıflar Genel Müdürlüğü
V.G.M. İ.Ş	Vakıflar Genel Müdürlüğü İnşaat Şubesi

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto. 1.1 Arkada Arap Ahmet Paşa Sukemeri	13
Foto. 1.2 Arap Ahmet Paşa Su Kemerinin Baf Kapısı Dışında Yer Alan Kısmı	16
Foto. 1.3 Lapta Su Kemerini.....	19
Foto. 1.4 Maksem	20
Foto. 1.5 Lefke Sukemeri	21
Foto. 1.6 Lefke Su Kemerinin Kitabesi	22
Foto. 1.7 Ebubekir Paşa Sukemeri.....	24
Foto. 1.8 Silahtar Sukemerin Günümüze Ulaşabilen Kısmı.....	27
Foto. 1.9 Arif Paşa Sukemeri.....	28
Foto. 1.10 Doğancı Sarnıcı Doğu Cephe	30
Foto. 1.11 Doğancı Sarnıcı Kuzey Cephe	30
Foto. 1.12 Gönendere Hacı Osman Ağa Sarnıcının Ağızı.....	31
Foto. 2.1 Yeni Cami Avlusunda Yer Alan Bugünkü Şadırvan	43
Foto. 2.2 Lefkoşa Silahtar (Ağa) Çeşme Kitabesi	44
Foto. 2.3 Kıbrıs Muhassılı Muhammed Emin Efendi Çeşme Kitabesi	46
Foto. 2.4 Turunçlu Cami Şadırvanı Kitabesi.....	49
Foto. 2.5 Girne İskelesi Çeşme Kitabesi	49
Foto. 2.6 Lefkoşa Karababa Çeşme Kitabesi	51
Foto. 2.7 Limasol Kubbeli Çeşme	52
Foto. 2.8 Limasol Kubbeli Çeşme	52
Foto. 2.9 Limasol Kubbeli Çeşme, Yeniden İnşa Edilmiş Hali	53
Foto. 2.10 Lefkoşa Büyük Han Şadırvanı	54
Foto. 2.11 Lefkoşa Büyük Han Şadırvanı	56
Foto. 2.12 Lefkoşa İplikpazarı Cami, Eski Şadırvanın Yerine Yapılan Su Deposu.....	57
Foto. 2.13 Lefkoşa, Büyük Medrese (Ali Ruhi) Çeşme Kitabesi.....	58
Foto. 2.14 İsmail Ağanın Tamir Ettirdiği Çeşmenin Kitabesi.....	60
Foto. 2.15 Şekerzade Muhammed Vasıf Bey Çeşmesi Kitabesi	61
Foto. 2.16 Lefkoşa Sarayönü Cami Şadırvanı Kalıntıları	62
Foto. 2.17 Dilekkaya Köyü, Hatice Hanım Çeşmesi.....	64
Foto. 2.18 Dilekkaya Köyü, Hatice Hanım Çeşmesinin Kitabesi	64
Foto. 2.19 Lefkoşa, Kanlı Mescit Çeşmesi Kitabesi	66
Foto. 2.20 Limasol Arnavut Cami Çeşmesi Bakiyeleri.....	68

Foto. 2.21 Limasol Arnavut Cami Çeşmesi Bakiyeleri.....	68
Foto. 2.22 Limasol Arnavut Cami Çeşmesinin Taşınmadan Önceki Durumu.....	69
Foto. 2.23 Limasol Arnavut Cami Çeşmesinin Taşındıktan Sonraki Durumu.....	69
Foto. 2.24 Magosa Kapısı Çeşmesi	70
Foto. 2.25 Magosa Kapısı Çeşmesi	70
Foto. 2.26 Akkule Çeşmeleri.....	71
Foto. 2.27 Akkule Kapısı Civarındaki Diğer Çeşme.....	72
Foto. 2.28 Adsız Çeşme.....	72
Foto. 2.29 Limasol, Hayat Hamamının Bulunduğu Yer.....	86
Foto. 2.30 Süleyman Efendi Hamamı	88
Foto. 3.1 Selimiye Camii Şadırvanı.....	89
Foto. 3.2 Haydar Paşa Camii Şadırvanı.....	92
Foto. 3.3 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi Kitabesi	94
Foto. 3.4 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi, Doğu Cephesi.....	98
Foto. 3.5 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi, Batı Cephesi.....	98
Foto. 3.6 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi, Eski Bir Görünüş	99
Foto. 3.7 Limasol Hacı Hasan Çeşmesi.....	100
Foto. 3.8 Limasol Hacı Hasan Çeşmesi Eski Bir Görünüş.....	101
Foto. 3.9 Limasol Hacı Hasan Çeşmesi Kitabesi	101
Foto. 3.10 Mevlevi Tekke Çeşmesi	103
Foto. 3.11 Mevlevi Tekkesi Çeşme Kitabesi.....	104
Foto. 3.12 Mevlevi Çeşmesi Su Deposu	106
Foto. 3.13 Larnaka Kalesi Çeşmesi I, Batı Cephe.....	107
Foto. 3.14 Larnaka Kalesi Çeşmesi Kitabesi.....	109
Foto. 3.15 Larnaka Kalesi Çeşmesi I, Kuzey Cephe.....	109
Foto. 3.16 Doğançı Köyü Sarnıç Çeşmesinin Kitabesi	111
Foto. 3.17 Doğançı Köyü Sarnıç Çeşmesi, Doğu Cephe.....	112
Foto. 3.18 Doğançı Köyü Sarnıç Çeşmesi, Doğu Cephedeki Pencere	112
Foto. 3.19 Larnaka Elhac Ebubekir Paşa Cami Şadırvanı.....	114
Foto. 3.20 Larnaka Elhac Ebubekir Paşa Cami Şadırvanı Kitabesi	114
Foto. 3.21 Lefkoşa, Atatürk Meydanı Çeşmesi	116
Foto. 3.22 Lefkoşa, Atatürk Meydanı Çeşmesinin Eski Bir Görünüşü.....	117
Foto. 3.23 Larnaka Kalesi Çeşmesi	120
Foto. 3.24 Larnaka Kalesi Çeşmesi Kitabesi.....	121
Foto. 3.25 Larnaka, Hala Sultan Tekkesi Şadırvanı	123

Foto. 3.26 Larnaka, Hala Sultan Tekkesi Şadırvan Kitabesi.....	123
Foto. 3.27 Lefkoşa, Selimiye Cami Çeşmesi	126
Foto. 3.28 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşmesi, Güney Cephe.....	128
Foto. 3.29 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşmesi, Kuzey Cephe.....	130
Foto. 3.30 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşme Alınlığı.....	130
Foto. 3.31 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1, Kuzey Cephe	131
Foto. 3.32 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1, Alınlığı ve Kitabesi.....	132
Foto. 3.33 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1, Güney ve Batı Cepheler	132
Foto. 3.34 Tera Köyü Cami Çeşmesi	136
Foto. 3.35 Tera Köyü Cami Çeşmesi Kitabesi	137
Foto. 3.36 Lefkoşa Dükkanlar Önü Cami Çeşmesi.....	139
Foto. 3.37 Lefkoşa, Dükkânlar Önü Cami Çeşmesi Kitabesi.....	140
Foto. 3.38 Lefkoşa Dükkânlar Önü Cami Çeşmesi Eski Bir Görünüş.....	142
Foto. 3.39 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi, Güney ve Doğu Cepheler.....	144
Foto. 3.40 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi, Kuzey Cephe.....	144
Foto. 3.41 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi, Kitabesi	145
Foto. 3.42 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi, Batı Cephe.....	146
Foto. 3.43 Girne Kalesi Arkasındaki Çeşme	148
Foto. 3.44 Lefkoşa, Kuruçeşme.....	150
Foto. 3.45 Lefkoşa, Kuruçeşme Kitabesi	151
Foto. 3.46 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi, Güney Cephe	154
Foto. 3.47 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi, Kitabe	155
Foto. 3.48 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi, Doğu Cephe.....	157
Foto. 3.49 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi, Kuzey Cephe	158
Foto. 3.50 Lefkoşa, Laleli Cami Çeşmesi, Kuzey Cephe.....	159
Foto. 3.51 Lefkoşa, Laleli Cami Çeşmesi Kitabesi	160
Foto. 3.52 Lefkoşa, Laleli Cami Çeşmesi, Güney Cephe.....	163
Foto. 3.53 Girne Hasan Kavizade Hüseyin Efendi Çeşmesi, Kuzey Cephe	164
Foto. 3.54 Girne Hasan Kavizade Hüseyin Efendi Çeşmesi Kitabesi.....	165
Foto. 3.55 Lefkoşa Arap Ahmet Paşa Camii Şadırvanı.....	168
Foto. 3.56 Lefkoşa Arap Ahmet Paşa Camii Şadırvanı.....	170
Foto. 3.57 Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-2	171
Foto. 3.58 Aşağı Lapta Cami Çeşmesi	173
Foto. 3.59 Aşağı Lapta Camisi Kitabesi.....	174
Foto. 3.60 Lefkoşa, Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi	175

Foto. 3.61 Lefkoşa, Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi Kitabesi	176
Foto. 3.62 Magosa Kuruçeşme Sokak Çeşmesi	178
Foto. 3.63 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi.....	181
Foto. 3.64 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi, Kuzey ve Batı Cepheler	181
Foto. 3.65 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi Kitabesi	183
Foto. 3.66 Lefkoşa Lüzinyan Evi Çeşmesi, Batı Cephe.....	184
Foto. 3.67 Lefkoşa Lüzinyan Evi Çeşmesi, Doğu Cephe.....	185
Foto. 3.68 Tera Köyü Meydan Çeşmesi Batı Cephe	187
Foto. 3.69 Tera Köyü Meydan Çeşmesi Kitabesi	188
Foto. 3.70 Tera Köyü Meydan Çeşmesi Doğudaki Su Kaynağı	190
Foto. 3.71 Alehtora Köyü Cami Çeşmesi.....	191
Foto. 3.72 Alehtora Köyü Büyük Çeşme, Güney ve Batı Cepheler	193
Foto. 3.73 Alehtora Köyü Büyük Çeşme, Kuzey Cephe.....	194
Foto. 3.74 Alehtora Köyü Büyük Çeşme Kitabesi	194
Foto. 3.75 Hirsofu Köyü Çeşmesi, Doğu Cephe	197
Foto. 3.76 Hirsofu Köyü Çeşmesi, Güney Cephede Yer Alan Kitabe	197
Foto. 3.77 Hirsofu Köyü Çeşmesi, Doğu Cephede Yer Alan Kitabe.....	198
Foto. 3.78 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Güney Cephe	201
Foto. 3.79 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Detay.....	201
Foto. 3.80 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Detay.....	201
Foto. 3.81 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Detay.....	201
Foto. 3.82 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Kuzey ve Doğu Cepheler.....	203
Foto. 3.83 Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi.....	204
Foto. 3.84 Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi Kitabesi	205
Foto. 3.85 Lefkoşa Şaban Paşa Çeşmesi, Güney Cephe	209
Foto. 3.86 Lefkoşa Ömerge Camii Şadırvanı, Kuzey Cephe	210
Foto. 3.87 Magosa Şömineli Ev Çeşmesi.....	212
Foto. 3.88 Magosa Şömineli Ev Önündeki Çeşme.....	214
Foto. 3.89 Magosa Sinan Paşa Camisinin Yanındaki Çeşme.....	216
Foto. 3.90 Magosa Altın Tabya Yolundaki Çeşme	218
Foto. 3.91 Magosa Venedik Sarayı Arkasındaki Çeşme	220
Foto. 3.92 Tremitusa Köyü Çeşmesi	222
Foto. 3.93 Celya Köyü Cami Çeşmesi, Doğu Cephe	225
Foto. 3.94 Celya Köyü Cami Çeşmesi, Kuzey ve Batı Cepheler	225
Foto. 3.95 Celya Köyü Meydan Çeşmesi, Güney ve Batı Cepheler	228

Foto. 3.95 Celya Köyü Meydan Çeşmesi, Kuzey Cephe	229
Foto. 3.96 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Soyunmalığın Güney Cephedeki Girişi	232
Foto. 3.97 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Soyunmalığın Kuzey Cephedeki Girişi	233
Foto. 3.98 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Soyunmalık, Güney Duvarı	234
Foto. 3.99 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Soyunmalık, Doğu Duvarı	234
Foto. 3.100 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Tuvaletler	235
Foto. 3.101 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Sıcaklık	236
Foto. 3.102 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Halvetlerdeki Kurna ve Musluklar	236
Foto. 3.103 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Külhan	237
Foto. 3.104 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Külhanı Barındıran Doğudaki Ek Mekân	237
Foto. 3.105 Yenicami Hamamı, Batı Cephesi, Giriş	241
Foto. 3.106 Yenicami Hamamı, Soyunmalık	241
Foto. 3.107 Yenicami Hamamı, Soyunmalıktaki Havuzun İzleri	242
Foto. 3.108 Yenicami Hamamı, Tuvaletler	243
Foto. 3.109 Yenicami Hamamı, Tuvaletlerin Tavanı	243
Foto. 3.110 Yenicami Hamamı, Soyunmalığın Doğu Duvarı, Ilıklığa Açılan Kapılar	244
Foto. 3.111 Yenicami Hamamı, Güneydeki Soğukluk Bölümünde Yer Alan Eyvan	245
Foto. 3.112 Yenicami Hamamı, Kuzeydeki Soğukluk Bölümünde Yer Alan Sekiler ve Altındaki Cehennemlik Kanalları	245
Foto. 3.113 Yenicami Hamamı, Sıcaklık Bölümü ve Depoya Giriş Kapısı	246
Foto. 3.114 Yenicami Hamamı, Sıcaklık Bölümü, Kuzey Cephe	247
Foto. 3.115 Yenicami Hamamı, Su Deposu	248
Foto. 3.116 Yenicami Hamamı, Kuzeydeki Ek Mekânlar	249
Foto. 3.117 Yenicami Hamamı, Doğudaki Ek Mekânlar	249
Foto. 3.118 Büyük Hamam, Kuzey Cephesi Giriş Kapısı	256
Foto. 3.119 Büyük Hamam, Soyunmalık ve Havuz	257
Foto. 3.120 Büyük Hamam, Soğukluk	258
Foto. 3.121 Büyük Hamam, Sıcaklık	259
Foto. 3.122 Büyük Hamam, Halvet	259
Foto. 3.123 Büyük Hamam, Külhan	260
Foto. 3.124 Büyük Hamam, Yaşmak	260
Foto. 3.125 Büyük Hamam, Drenaj Odası	261
Foto. 3.126 Büyük Hamam, Giriş Kapısı, Sütun Başlıkları	262
Foto. 3.127 Büyük Hamam, Giriş Kapısı, Kemer Alınlığı	262
Foto. 3.128 Büyük Hamam, Sıcaklık, Pandantif Geçişleri	263

Foto. 3.129 Büyük Hamam, Kuzey ve Batı Cepheler	263
Foto. 3.130 Limasol Hamam-I Cedid, Hamamın Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe	267
Foto. 3.131 Limasol Hamam-I Cedid, Hamamın Avlu Giriş Kapısı.....	269
Foto. 3.132 Limasol Hamam-I Cedid, Sıcaklık Kubbeleri.....	270
Foto. 3.133 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Kuzey Cephesi, Giriş.....	272
Foto. 3.134 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Soyunmalık.....	274
Foto. 3.135 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Tuvaletler.....	275
Foto. 3.136 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Hazırlık Bölümü	276
Foto. 3.137 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Sıcaklık	277
Foto. 3.138 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Kuzeydoğu Köşedeki Halvet.....	277
Foto. 3.139 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Su Deposu.....	278
Foto. 3.140 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Deponun Güneyine Sonradan Açılan Kapı	279
Foto. 3.141 Magosa Cafer Paşa Hamamı, Su Deposu Olduğu Düşünülen Mekân	279
Foto. 3.142 Lefkoşa Korkut Hamamı, Giriş Cephesi	281
Foto. 3.143 Lefkoşa Korkut Hamamı, Soyunmalık	283
Foto. 3.144 Lefkoşa Korkut Hamamı, Soğukluk	284
Foto. 3.145 Lefkoşa Korkut Hamamı, Sıcaklık.....	285
Foto. 3.146 Lefkoşa Korkut Hamamı, Güneybatı Halvet	285
Foto. 3.147 Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı, Soyunmalığının Batı ve Kuzey Cepheleri	288
Foto. 3.148 Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı, Soyunmalıktan Ilıklığa Geçiş Sağlayan Açıklık	290
Foto. 3.150 Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı, Sıcaklık, Giriş Kapısı ve Niş.....	291
Foto. 3.151 Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı, Sıcaklık, Kurna ve Musluk Delikleri.....	292
Foto. 3.152 Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı, Su Deposu	293
Foto. 3.153 Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı, Ocak	294
Foto. 3.154 Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı, Eski Su Deposu	295
Foto. 3.155 Piskobu Muslu Çavuş Hamamı, Giriş Kapısı	296
Foto. 3.156 Piskobu Muslu Çavuş Hamamı, Soyunmalık Üst Örtüsü	298
Foto. 3.157 Piskobu Muslu Çavuş Hamamı, Kuzeydeki Ek Mekân	299
Foto. 3.158 Piskobu Muslu Çavuş Hamamı, Soğukluk Mekânı	300
Foto. 3.159 Piskobu Muslu Çavuş Hamamı, Sıcaklık, Kontrol Penceresi	301
Foto. 3.160 Piskobu Muslu Çavuş Hamamı, Su Deposu	302
Foto. 3.161 Piskobu Muslu Çavuş Hamamı, Su Deposu, İçten Görünüş.....	302

Foto. 3.162 Tandi'nin Hamamı, Soyunmalığın Bugünkü Durumu	306
Foto. 3.163 Tandi'nin Hamamı, Sıcaklığa Geçiş Mekânı.....	307
Foto. 3.164 Tandi'nin Hamamı, Sıcaklık.....	308
Foto. 3.165 Tandi'nin Hamamı, Batı Duvarı Üzerine Sonradan Açılan Kapının İzi.....	309
Foto. 3.166 Tandi'nin Hamamı, Kuzeybatı Halvet.....	310
Foto. 3.167 Magosa Keltikli Hamam, Güney Cephe	314
Foto. 3.168 Magosa Keltikli Hamam, İki Numaralı Mekândan 1 Numaralı Mekâna Bakış..	316
Foto. 3.169 Magosa Keltikli Hamam, 3 Numaralı Mekân	316
Foto. 3.170 Magosa Keltikli Hamam, 4 Numaralı Mekân	317
Foto. 3.171 Magosa Keltikli Hamam, 5 Numaralı Mekân	317
Foto. 3.172 Magosa Keltikli Hamam, Su Deposu, Batıdan Doğuya Bakış.....	318
Foto. 3.173 Magosa Keltikli Hamam, Doğudaki Deponun Ocağı	318
Foto. 3.174 Magosa Keltikli Hamam, Ortadaki Deponun Ocağı	318
Foto. 3.175 Magosa Keltikli Hamam, Soyunmalık Bölümü Kalıntıları.....	320
Foto. 3.176 Magosa Keltikli Hamam, Kuzeydeki Su Deposu.....	323
Foto. 3.177 Magosa Keltikli Hamam, Batı Cephedeki Su Deposu ve Ocak	324
Foto. 3.178 Magosa Kızıl Hamam	324
Foto. 3.179 Hisarköy Hamamı, Soyunmalık	330
Foto. 3.180 Hisarköy Hamamı, Sıcaklık	330
Foto. 3.181 Hisarköy Hamamı, Su Deposu	331
Foto. 3.182 Magosa Şömineli Ev Hamamı.....	343
Foto. 3.183 Magosa Şömineli Ev Hamamı, Soyunmalık Girişi	355
Foto. 3.184 Magosa Şömineli Ev Hamamı, Sıcaklık Girişi	336
Foto. 3.185 Magosa Şömineli Ev Hamamı, Sıcaklık, Musluklar ve Depo Kontrol Penceresi	337
Foto. 3.186 Magosa Şömineli Ev Hamamı, Külhan ve Yaşmağı	338
Foto. 3.187 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, Soyunmalık Duvarı	339
Foto. 3.188 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, Soyunmalık Kalıntıları.....	341
Foto. 3.189 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, Batı Cephe.....	342
Foto. 3.190 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, Batı ve Güney Cepheler	342
Foto. 3.191 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, Su Deposu	343
Foto. 3.192 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, 2 ve 3 Numaralı Mekânları Bağlayan Kapı	343
Foto. 3.193 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, Güney Cephe.....	344
Foto. 3.194 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, Doğu Cephe.....	344
Foto. 3.195 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Hamamı, Batı Cephesi.....	346

Foto. 3.196 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Hamamı, Soğukluk.....	347
Foto.3.197 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Hamamı, Sonradan Eklendiği Düşünülen Mekânlar .	349
Foto.3.198 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Hamamı, Su Deposu Olduğu Düşünülen Mekân	349
Foto. 3.199 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Hamamı, Doğu Cephe, Sol Tarafta Sonradan Eklenen Mekânlar.....	350
Foto.3.200 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Hamamı, Güneyden Görünüş	350
Foto. 3.201 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Hamamı, Su Deposunun Sonradan Kapatılan Külhan Açıklığı.....	351

PLANLAR LİSTESİ

Plan 2.1 Lefkoşa Sarayönü Cami Şadırvanı	63
Plan 2.2 emir Hamamı	81
Plan 3.1 Selimiye Camii Şadırvanı	91
Plan 3.2 Haydar Paşa Camii Şadırvanı	93
Plan 3.3 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi	97
Plan 3.4 Limasol Hacı Hasan Çeşmesi	102
Plan 3.5 Mevlevi Tekkesi Çeşmesi	105
Plan 3.6 Larnaka Kalesi Çeşmesi I	110
Plan 3.7 Doğançı Köyü Sarnıç Çeşmesi	113
Plan 3.8 Larnaka Elhac Ebubekir Paşa Cami Şadırvanı	115
Plan 3.9 Lefkoşa, Atatürk Meydanı Çeşmesi	118
Plan 3.10 Larnaka Kalesi Çeşmesi II	122
Plan 3.11 Larnaka Hala Sultan Tekkesi Şadırvanı	125
Plan 3.12 Lefkoşa, Selimiye Cami Çeşmesi	127
Plan 3.13 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşmesi	129
Plan 3.14 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1	133
Plan 3.15 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1, Kuzey Cephe	135
Plan 3.16 Tera Köyü Cami Çeşmesi	138
Plan 3.17 Lefkoşa Dükkanlar Önü Cami Çeşmesi	143
Plan 3.18 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi	147
Plan 3.19 Girne Kalesi Arkasındaki Çeşme	149
Plan 3.20 Lefkoşa, Kuruçeşme	153
Plan 3.21 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi	158
Plan 3.22 Lefkoşa, Laleli Cami Çeşmesi	162
Plan 3.23 Girne Hasan Kavizade Çeşmesi	167
Plan 3.24 Lefkoşa Arap Ahmet Paşa Camii Şadırvanı	169
Plan 3.25 Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-2	172
Plan 3.26 Aşağı Lapta Cami Çeşmesi	174
Plan 3.27 Lefkoşa, Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi	177
Plan 3.28 Magosa Kuruçeşme Sokak Çeşmesi	179
Plan 3.29 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi	182
Plan 3.30 Lefkoşa Lüzinyan Evi Çeşmesi	186

Plan 3.31 Tera Köyü Meydan Çeşmesi	189
Plan 3.32 Alehthora Köyü Cami Çeşmesi	192
Plan 3.33 Alehthora Köyü Büyük Çeşme.....	195
Plan 3.34 Hirsofu Köyü Çeşmesi	199
Plan 3.35 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi	202
Plan 3.36 Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi.....	207
Plan 3.37 Lefkoşa Samanbahçe Evleri Çeşmesi.....	209
Plan 3.37 Lefkoşa Ömerge Camii Şadırvanı, Kuzey Cephe	211
Plan 3.39 Magosa Şömineli Ev Çeşmesi	213
Plan 3.40 Magosa Şömineli Ev Önündeki Çeşme.....	215
Plan 3.41 Magosa Sinan Paşa Camisinin Yanındaki Çeşme.....	217
Plan 3.42 Magosa Altın Tabya Yolundaki Çeşme	219
Plan 3.43 Magosa Venedik Sarayı Arkasındaki Çeşme	221
Plan 3.44 Tremitusa Köyü Çeşmesi	223
Plan 3.45 Celya Köyü Cami Çeşmesi.....	226
Plan 3.46 Celya Köyü Meydan Çeşmesi	229
Plan 3.47 Lefkoşa, Ömerge Hamamı	231
Plan 3.48 Yeni Cami Hamamı.....	240
Plan 3.49 Yeni Cami Hamamı Restitüsyon Planı.....	252
Plan 3.50 Lefkoşa Büyük Hamam.....	254
Plan 3.51 A-A Kesiti	255
Plan 3.52 Bb ve Cc Kesitleri	255
Plan 3.53 Limasol Hamam-I Cedid	258
Plan 3.54 Magosa Cafer Paşa Hamamı	273
Plan 3.55 Lefkoşa Korkut Hamamı	282
Plan 3.56 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı	287
Plan 3.57 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı Kesit ve Cepheleri.....	289
Plan 3.58 Piskobu Muslu Çavuş Hamamı	297
Plan 3.59 Lefkoşa, Tandi'nin Hamamı	305
Plan 3.60 Lefkoşa, Tandi'nin Hamamı Restitüsyon Planı	311
Plan 3.61 Magosa Keltikli Hamam.....	313
Plan 3.62 A-A ve B-B Kesitleri.....	314
Plan 3.63 Keltikli Hamam Restitüsyon Planı	322
Plan 3.64 Magosa Kızıl Hamam.....	325
Plan 3.65 Magosa Kızıl Hamam Restitüsyon Planı.....	327

Plan 3.66 Hisarköy Hamamı.....	329
Plan 3.67 Hisarköy Hamamı Restitüsyon Planı	332
Plan 3.68 Magosa Şömineli Ev Hamamı.....	334

KROKİLER LİSTESİ

Kroki 2.1 Lefkoşa, Günümüze Ulaşan Büyük Han Şadırvanı.....	55
Kroki 2.2 Limasol, Evdim Hamamı	83
Kroki 3.1 Larnaka Kalesi.....	108
Kroki 3.2 Larnaka Kalesi.....	120
Kroki 3.3 Lefkoşa Samanbahçe Evleri Çeşmesinin Konumu	208
Kroki 3.4 Lefkoşa Korkut Hamamı.....	282
Kroki 3.5 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı.....	340
Kroki 3.6 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Yanındaki Hamam.....	348

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1.1 Arap Ahmet Suyolu.....	14
Çizim 1.2 Ebubekir Paşa Sukemeri.....	24
Çizim 1.3 Silahtar Sukemeri	27
Çizim 2.1 Haydar Paşa Camii Çeşmesi	40
Çizim 2.2 Haydar Paşa Cami Çeşmesi.....	41
Çizim 2.3 Lefkoşa Yeni Cami Şadırvanı	42
Çizim 2.4 Lefkoşa Yeni Cami Şadırvanı	43
Çizim 2.5 Kıbrıs Muhassılı Muhammed Emin Efendi Çeşmesi.....	47
Çizim 2.6 Lefkoşa Büyük Han Şadırvanının Orijinal Durumunu	55
Çizim 2.7 Tahtagala Çeşmesi.....	67
Çizim 3.1 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1 Süslemesi	134
Çizim 3.2 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1 Alınlığı.....	134
Çizim 3.3 Girne Hasan Kavizade Çeşmesinin Eski Hali	164
Çizim 3.4 Magosa Kuruçeşme Sokak Çeşmesi	180
Çizim 3.5 Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi.....	206
Çizim 3.6 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Kuzey Cephe	232
Çizim 3.7 Magosa Keltikli Hamam.....	321

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1 Salamis Suyolları.....	11
Harita 1.2 Arap Ahmet Paşa Suyolu.....	15
Harita 1.3 Cafer Paşa Sukemeri.....	17
Harita 1.4 Ebubekir Paşa Sukemeri.....	23
Harita 1.5 Silahtar Sukemeri	26
Harita 1.6 Arif Paşa Sukemeri.....	28
Harita 2.1 Kıbrıs Muhassılı Muhammed Emin Efendi Çeşmesinin Tahmini Konumu.....	48
Harita 2.2 Girne Sahil Hamamı	84
Harita 3.1 Aşağı Baf Osmanlı Çeşmesi	180
Harita 3.2 Tera Köyü Meydan Çeşmesi	187
Harita 3.3 Hirsofu Köyü Çeşmesi	196
Harita 3.4 Larnaka Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi	200
Harita 3.5 Celya Köyü Cami Çeşmesi.....	224
Harita 3.6 Celya Köyü Meydan Çeşmesi	227
Harita 3.7 Lefkoşa Ömerge Hamamı.....	230
Harita 3.8 Yenicami Hamamı.....	239
Harita 3.9 Lefkoşa Büyük Hamam	253
Harita 3.10 Limasol Hamam-I Cedid	266
Harita 3.11 Magosa Cafer Paşa Hamamı.....	272
Harita 3.12 Magosa Keltikli Hamam.....	312
Harita 3.13 Hisarköy Hamamı.....	328
Harita 3.14 Magosa Şömineli Ev Hamamı	332
Harita 3.15 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı	339
Harita 3.16 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Hamamı.....	345

ÖNSÖZ

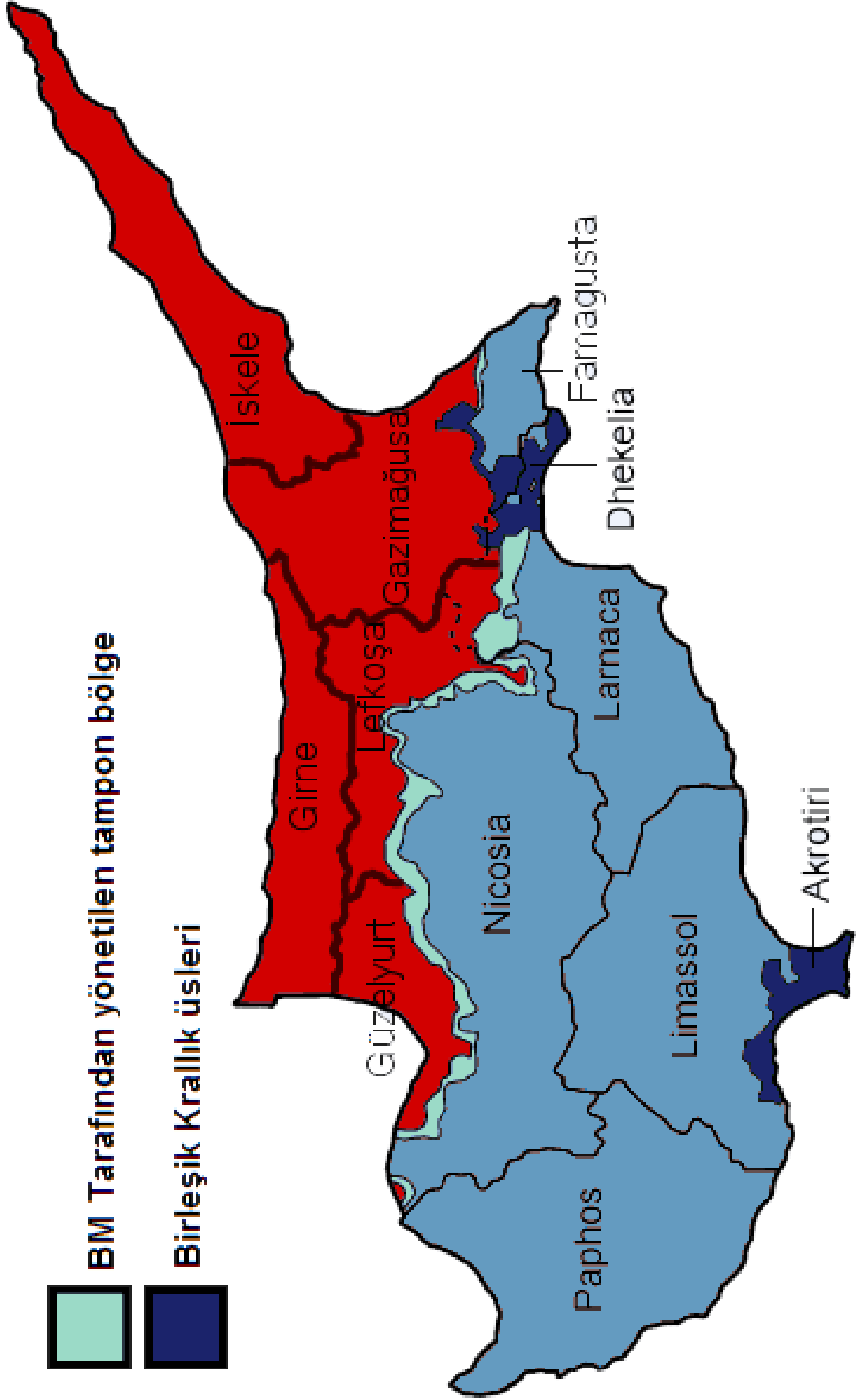
Yüzyıllar boyu çeşitli medeniyetlere kucak açan Kıbrıs, 1571 yılında Türk hâkimiyetine girmiş, Akdeniz coğrafyasında önemli yerlerden biridir. Adada Türk hamam ve çeşme mimarisi Osmanlı klasik döneminden itibaren ilk ürünlerini vermeye başlamıştır. Örneklerin bir kısmının korunamaması nedeniyle ancak mevcut kaynaklar aracılığıyla varlıklarından haberdar olabilmekteyiz. Buna karşılık günümüze gelebilen eserler hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Kıbrıs Akdeniz’de önemli yerleşim merkezlerinden biridir. Ada, sanat tarihi açısından birçok katalog bazlı araştırmaya konu olmasına rağmen, hamamlar ve çeşmelerin konu alınarak ayrıca değerlendirildiği hiçbir araştırma ve inceleme yapılmamıştır. Dileğimiz, klasik ve geç dönem Osmanlı mimarisinin ender örneklerinden olan Kıbrıs çeşme ve hamamlarının sanat tarihinde hak ettikleri yeri almalarıdır.

Amacımız, hamam ve çeşme gibi sosyal yaşantının bir parçası haline gelmiş eserlerin Kıbrıs Türk kültürü içerisindeki önemini geçmişteki örneklerle gelecek nesillere aktarmak ve bu örneklerin mimari açıdan hak ettikleri yeri ve önemi kazanmasını sağlamaktır. Konunun belirlenmesinde ve çalışma sırasında desteğini gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK’e teşekkürlerimi borç bilirim. Tez yazım aşamasında engin bilgilerini benimle paylaşan ve önerdiği yayınlarla konu hakkında daha kapsamlı bilgilere ulaşmamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ’a teşekkür ederim. Çizimlerin ve metnin kontrolünde emeği geçen Araş. Gör. Serkan KILIÇ’a ve çalışmalarım sırasında hep yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi’ne araştırmaya sunmuş oldukları proje desteğinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Enes KAVALÇALAN
Antalya, 2015



ÖZET

Bu çalışmada Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan çeşme ve hamamlar ele alınmıştır.

Tez “Giriş”, “Kıbrıs’taki Su Yolları ve Yapıları”, “Günümüze Gelemeyen Çeşme ve Hamamlar”, “Katalog”, “Değerlendirme” ve “Sonuç” olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

“Giriş” bölümünde konunun tanımı, amacı ve sınırları belirlenmiş; araştırma yöntemi belirlenerek, kaynaklar değerlendirilmiş ve Kıbrıs’ın tarihi hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümü oluşturan “Kıbrıs’taki Su Yolları ve Yapıları” başlığı altında Osmanlı dönemi öncesi ve Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan suyolları, su kemerleri ve sarnıçlar incelenmiştir.

“Günümüze Gelemeyen Çeşme ve Hamamlar” başlığı tezin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu başlık altında kaynaklarda adına rastladığımız, ancak günümüze ulaşamamış veya sadece kalıntılarına rastladığımız eserler ele alınmıştır.

Tezin “Katalog” bölümünde Osmanlı dönemi Kıbrıs’ında inşa edilmiş olan hamam ve çeşmelerin mimari özellikleri ortaya konulmuştur.

“Değerlendirme” kısmında çeşme, şadırvan ve hamamlar, tipoloji, malzeme, kitabeler, yapı elemanları, cephe elemanları, örtü elemanları, aydınlatma ve süsleme gibi ana başlıklar altında kendi içerisinde karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde ise araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular göz önünde bulundurularak genel yargılara varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Osmanlı, Hamam, Çeşme, Su Mimarisi, Su Yapıları

SUMMARY
WATER BUILDINGS in the OTTOMAN PERIOD in CYPRUS
(TURKISH BATHS AND FOUNTAINS)

The purpose of this study is to handle the fountains and Turkish baths that built in the Ottoman Period in Cyprus.

This work consists of six basic chapters: “*Introduction*”, “*Water Ways and Water Buildings in Cyprus*”, “*Destroyed Baths and Fountains*”, “*Catalogue*”, “*Discussion*” and the “*Conclusion*”.

In the “*Introduction*” section, the definition, aim and the limits of the main topic are explained along with the research methods and literature. This chapter also contains a brief history of Cyprus.

The second part of the thesis, named “*Water Ways and Water Buildings in Cyprus*”, investigates water sources, carrying systems and cisterns which built in Pre-Ottoman and Ottoman era.

“*Destroyed Baths and Fountains*” generates the third section of this scrutiny. The theme of this part is the fountains and baths which do not exist any more or some ancient ruins of them. Names of these monuments are collected from various sources.

In the “*Catalogue*” chapter, whole architectural characteristics of baths and fountains that built in Cyprus during the Ottoman period are introduced individually.

In the “*Discussion*” chapter, architectural works like water fountains, water-tanks with fountains and baths are compared in terms of typology, supplies, epigraphs, constructional components, facade designs and decoration.

The “*Conclusion*” chapter presents some general viewpoints depending upon the findings obtained from the sources.

Keywords: Cyprus, Ottoman, Bath, Fountain, Aqua Architecture, Water Structures.

GİRİŞ

Konunun Tanımı Sınırları, Önemi ve Araştırma Metodu

Konunun Tanımı ve Sınırları

“Kıbrıs’ta Osmanlı Dönemi Su Yapıları (Hamamlar ve Çeşmeler)” adlı bu çalışmada Kuzey ve Güney Kıbrıs’ta bulunan Osmanlı dönemi (1571-1923)¹ çeşme ve hamam yapıları ele alınmıştır. Su kemerleri ve sarnıçlar konunun genel karakterine uygun olmadığı için kataloğa dâhil edilmemiştir. Bunlar hakkında yalnızca giriş bölümünde kısaca bilgi verilecektir. Çalışmada özellikle çeşmeler ve hamamlar üzerinde durularak, bu eserlerin tamamının taşıdığı mimari ve sanatsal özellikleri incelenecektir.

Konunun Önemi

Kıbrıs’ta Osmanlı dönemimimarisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak su mimarisini bütünüyle ele alan bir araştırma henüz yapılmamıştır. Yapılan bu araştırma ile pek fazla bilinmeyen çeşme ve hamamların tamamı toplu olarak ilk defa bilim dünyasına tanıtılacaktır.

Bu araştırma günümüzde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi sınırları içinde bulunan çeşme ve hamamları kapsamaktadır. 1571 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1923 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetimde söz sahibi olduğu Kıbrıs’ta, çeşme ve hamamların belirtilen dönem içerisinde nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca Osmanlı’nın hâkim olduğu diğer coğrafyalardaki çeşme ve hamamların Kıbrıs’taki örneklerle benzerlik ve farklılıkları da değerlendirmeye konu edilecektir.

Kaynaklarda adı geçen hamam ve çeşmelerden bazıları harap durumdayken, bir kısmı ise tamamen yıkılarak günümüze gelememiştir. Günümüzde ise her geçen gün insan ve doğanın tahribatına açık olan bu yapılar birer birer ortadan kalkmaktadır. Bu kültür mirası eserlerimizin belgelenmesi de çalışmamızın amaçlarından bir diğeridir.

¹ Kıbrıs’ın 1878 yılında İngilizlere kiralınmasının ardından 1923 yılına kadar Osmanlı devleti tarafından görevlendirilen idareciler, kısmen de olsa, yönetimde söz sahibi olmaya devam etmişlerdir. Bu sebeple konunun sınırları 1923 yılına kadar genişletilmiştir.

Araştırma Yöntemi

Tezde, Kıbrıs'ta bulunan Osmanlı dönemi çeşmeleri ve hamam yapıları ele alınmıştır. Arazi taramasında Osmanlı dönemine ait, günümüze ulaşabilen 45 adet çeşme ve 14 adet hamam belirlenmiştir. Bu çalışmanın ilk aşamasını oluşturan yayın ve kaynak taramasında konumuzla ilgili bütün yayınlar toplanmıştır. Ayrıca V.G.M. arşivleri ile Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri taranmış, ek olarak Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri ve Tahrir defterleri de incelenmiştir. Araştırmanın ikinci etabında arazi çalışması yapılarak tespit edilen bütün çeşme ve hamamların ölçüleri alınmış, planları ve kesitleri çizilmiştir. Daha önce başkaları tarafından çizilen plan ve kesitlerde tespit edilen bazı değişiklikler yeni planlara eklenmiş ve toplu olarak ele alınmıştır. Özellikle hamam gibi büyük ölçekli yapılarda kısmen yıkılmalar ve değişiklikler çok olduğu için bu eserlerin orijinal durumlarını yansıttığını düşündüğümüz restitüsyon planları da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Eserler belli bir anlatım sırasına göre tanımlanarak; metin bol miktarda fotoğrafla desteklenmiş ve katalog kısmı kronolojiye bağlı bir sıralamaya göre oluşturulmuştur.

Kıbrıs'ta kitabesi bulunmayan çeşme ve hamamların tarihlendirilmesinde bu eserlerin plan ve malzemelerindeki benzerliklerden dolayı ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Bu nedenle kitabesi olmayan eserler taşıdıkları mimari özelliklerin yanı sıra vakfiyeler ve arşiv belgeleri de kullanılarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır.

Kaynakların Değerlendirilmesi

Kıbrıs genelinde su mimarisi ile ilgilieserleri toplu olarak ele alan bir kaynak olmadığı daha önce de belirtilmiştir. Ancak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan hamam ve çeşmelerin genel ve yerel özelliklerinin ortaya konulduğu birçok yayın bulunmaktadır². Bu yayınlar çalışmamız boyunca bize rehberlik etmiştir.

Kıbrıs'taki Osmanlı eserleriyle ilgili en kapsamlı çalışma Tuncer Bağışkan tarafından hazırlanan "Kıbrıs'ta Osmanlı- Türk Eserleri"³ adlı eserdir. Kitap, 2005 yılında Kuzey Kıbrıs

² Bu yayınların önemli olanlarının bazıları şunlardır: Semavi Eyice, "İzmit'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme" **Tarih Dergisi**, Cilt XI, S.XV, İstanbul, 1960, s.99-120; Eyice, Semavi, "Çeşme" **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 8, İstanbul, 1993, s. 277-287; Semavi Eyice, "Hamam" Mad., **İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, 1994, s. 541-542; Yılmaz Önge, **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995; Yılmaz Önge, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları**, Ankara, 1997; Eyice, Semavi, "Hamam" **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 402-430; Birsan Erat, **Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Ankara, 1997; Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)**, Kayseri, 2000; Mustafa Denктаş, **Karaman Çeşmeleri**, Kayseri, 2000; Denктаş, Mustafa, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler" **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 7, Ankara, 2002, s.872-877; Canan Çakmak, **Tire Hamamları**, Ankara, 2002; Harun Ürer, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002; Osman Eravşar, **Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)**, Konya, 2004; Fikret Yegül, **Antik Çağda Hamamlar ve Yıkınma**, (Çev. Emel Erten), İstanbul, 2006; Sabih Erken, "Edirne Hamamları", **Vakıflar Dergisi**, S.10, 2006; Sultan Topçu, **Sivas Hamamları**, Kayseri, 2013;

³ Tuncer Bağışkan, **Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Lefkoşa, 2005

Müze Dostları Derneği ve Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışmada,kuzey ve güney Kıbrıs'tayer alan Osmanlı dönemi Atatürk Meydanı, Büyük Medrese, Küçük Medrese, Laleli Cami, Selimiye Camii, Silahtar, Tahtakale, Elye Köyü, Müftü Berberzade Hacı Mustafa, Hasan Mutallip, Kanlı Mescit, Kara Baba, Hatice Hanım, Esseyit Emin Efendi, Seyyit Mehmet Paşa, Girne Kalesi Arkasındaki, Cafer Paşa, Akkule, Ebubekir Paşa, Hacı Hamit Bey, Hacı Hasan, Arnavut Cami avlusundaki ve Aşağı Baf Osmanlı çeşmelerinden bahsedilmektedir. Çeşmelerin dışında;Büyük, Korkut, Emir, Elmaslı, Ömerge, Tandi, Hisarköy, Cafer Paşa, Kızıl, Keltikli, Yeni, Evdim, Piskobu, Ebubekir, Hasan Ağa Tekkesi ve Osmanlı hamamları kısaca tanımlanarak çalışmafotoğraf, gravür ve planlarla desteklenmiştir. Katalogda yer alan çeşme ve hamamların mevcut kitabelerinin tamamı okunmuştur. Ayrıca Büyük,Yeni,Evdim, Muslu Çavuş ve Ebubekir hamamları ileSelimiye Cami ve Arnavut cami avlusundaki çeşmelerle ilgili toplam 22 adet vakfiye ve vakfiyelere ait belgeler okunarak çalışma zenginleştirilmiştir.Bu eser Kıbrıs'taki çeşme ve hamamların yanı sıra diğer kültür varlıklarımızı ele alan en kapsamlı çalışma olması bakımından ayrıca önem arz etmektedir.

Kemal Atay'ın hazırladığı “Güney Kıbrıs'ta Türk Mührü, Silinmeden”⁴ adlı kitap da güney Kıbrıs'ta bulunan, Osmanlı döneminde inşa edilmişHasan Ağa Tekkesi, Yeni, Ömerge, Dragoman Hadjigeorgakis, Mehmet Bey Ebubekir ve Piskobu(Yalova) Muslu Çavuş hamamları ile birlikteDragoman Hacı Hadjigeorgakis Konağı, Arnavut camisi, Alehtora camisi, Evretu camisi, Tera camisi, Celya camisi, Hacı Hasan, Kubbeli, Osmanlı, Hirsofu, Tera köyü, Alehtora köyü, Tremitusa köyü, Hacı Hamit Bey ve Celya köyü çeşmeleri; Hala Sultan Tekkesi, Ömerge Cami veElhac Ebubekir Paşa camilerinin şadırvanlarınınyerlerini tarif etmesi ile birliktebu eserlerin fotoğraflarını sunması bakımından tezimize önemli katkılar sağlamıştır. Ancak kitaptaki yapıların tanımlamalarına yüzeysel bir şekilde değinilmiş, eser bir fotoğraf kataloğu olmaktan öteye geçirilememiştir.

Fikret Çuhadaroğlu ve Filiz Oğuz'un “Kıbrıs'ta Türk Eserleri” adlı makalesinde Kıbrıs'ta yer alan Osmanlı dönemi camileri, tekkeleri, türbeleri, medreseleri, hanları, hamamları ve çeşmeleri hakkında kısa bilgilerverilmektedir. Bu makalede ilk defa Büyük, Ömerge, Keltikli, Yeni (Hamam-ı Cedit) ve Cafer Paşa Hamamlarınınplanlarını yayınlamışlardır. Bununla berabermakalede Cafer Paşa, Laleli Cami ve Büyük Medreseçeşmelerinin kitabelerinin transkripsiyonları da ilk defatanıtılmıştır⁵.

⁴ Kemal Atay, **Güney Kıbrıs'ta Türk Mührü, Silinmeden**, Ankara, 2010

⁵ Fikret Çuhadaroğlu, Filiz Oğuz, “*Kıbrıs'ta Türk Eserleri*” **Röleve ve Restorasyon Dergisi**, S.2, Ankara, 1975, s. 1-76

Oktay Aslanapa tarafından hazırlanan “Kıbrıs’ta Türk Eserleri”⁶ adlı kitap bir katalog niteliği taşımasının yanı sıra eserler hakkındayüzeysel bilgiler sunmaktadır. Özellikle bu çalışmanın 1975 yılında yayınlanmış olması, günümüze ulaşabilen Büyük, Ömerge, Cafer Paşa, Keltikli ve Yeni hamamların planlarıyla beraber Ebubekir, Hasan Ağa Tekkesi ve Osmanlı Çeşmesi hamamlarının eski fotoğraflarını sunması bakımından tezimize sağladığı görsel malzeme ve planlar açısından önem arz etmektedir.

Ata Atun’un yazdığı “Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler” adlı üç ciltlik eser, milattan öncesinden günümüze Kıbrıs’a uğrayan yabancı seyyahların notlarını dilimize aktarması açısından önem taşımaktadır⁷. Ancak bu eserde Osmanlı döneminde inşa edilmiş çeşme ve hamamlarla ilgili herhangi bir önemli kayda rastlanamamıştır. Bahsedilen yayınların yanı sıra Kıbrıs’a gelen yabancı seyyahları yazdıkları da çeşme ve hamamların tarihlendirilmesi hususunda araştırmamıza büyük katkı sunmuştur⁸.

Araştırmamız sırasında birçok makaleden de yararlanılmıştır. Abdüsselam Uluçam’ın⁹ ve Berna Remzi Özorkan’ın¹⁰ makaleleri konuyla ilgili genel izlenimleri edinmemizi sağlamıştır. Diğer bir önemli kaynak ise Güven Dinç ve Cemil Çelik’in beraber yayınladıkları “Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)” adlı makaledir. Bu araştırmada Kıbrıs’ta çeşme, hamam gibi su yapılarıyla ilgili kurulan vakıflar hakkında bizlere K.Ş.S.’den derlenmiş değerli bilgiler sunulmaktadır.¹¹ Bununla birlikte Netice Yıldız’ın “The Vakf Institution in Ottoman Cyprus” adlı makalesi de Kıbrıs’ta vakıf kurumlarının işleyişi örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır¹². Yukarıda bahsedilenler dışında Kıbrıs’la ilgili olmasa da Semavi Eyice’nin makalesi, hamamların belli bir tipolojiye sokularak incelenmesinde büyük katkısı olmuştur¹³.

Abdullah Martal’ın “XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk”¹⁴, M. Mehdi İlhan’ın “Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi”¹⁵ ve Selda Kılıç’ın “Su Yolları ve Su-Yolcu

⁶ Oktay Aslanapa, *Kıbrıs’da Türk Eserleri*, İstanbul, 1975

⁷ Ata Atun, *Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler*, Magosa, 2007

⁸ Arşidük Louis Salvator, **a.g.e.**, Lefkoşa, 2012, Çeviri: Vur Yektaoğlu; Giovanni Mariti, **Travels In The Island Of Cyprus**, İngiltere, 1909, İngilizceye Çeviri: Claude Delaval Cobham, C.M.G.; Sir Samuel White Baker, **Cyprus as I Saw in 1879**, London, 1879

⁹ Abdüsselam Uluçam, “*Kıbrıs’taki Türk Eserlerinin Mimari Özellikleri*” **Kıbrıs’ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, Gazimagosa, 28 Ekim- 2 Kasım 1991, s. 173-200

¹⁰ Berna Remzi Özorkan, “*Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı*” **Vakıflar Dergisi**, S. XXVI, Ankara, 1982, s. 27-29

¹¹ Güven Dinç, Cemil Çelik, “*Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)*”, **M.J.H.**, S. I, C. II, Antalya, 2012, s. 37-59

¹² Netice Yıldız, “*The Waqf Institution in Ottoman Cyprus*”, Harrassowitz Verlag, **Ottoman Cyprus**, 2009, s. 117-159

¹³ Semavi Eyice, “*İznik’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme*” **Tarih Dergisi**, C.XI.S.XV, İstanbul, 1960, s.99-120; <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iutarih/article/view/1023002188>, son ulaşım 11.07.2014, 15:05

¹⁴ Abdullah Martal, “*XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk*” **Bellekten**, Cilt LII, S. 205, Ankara, 1989, s. 1585-1654

Esnafına Dair Bazı Tespitler”¹⁶ adlı makaleler suyuollarının işleyişi ve çalışan görevliler hakkında içerdigi bilgiler bakımından oldukça değerlidirler.

Kıbrıs'ın Tarihi

Kıbrıs tarihi milattan 4000 sene öncesine dayanmaktadır¹⁷. Adaya sırasıyla milattan önce Mısırlılar, Fenikeliler, Asurlular, İranlılar, Makedonyalılar, Kıbrıslılar, Roma İmparatorluğu; milattan sonra Bizanslılar, Lüzinyanlar, Venedikliler ve ardından Osmanlılar hâkim olmuştur¹⁸. Kıbrıs adı en yaygın görüşe göre Latince bakır anlamına gelen “aes cuprium” kelimesinden gelmektedir¹⁹.

Kıbrıs M.Ö. 62 yılında Kıbrıs kralı tarafından Roma krallığına teslim edilmiştir. M.Ö. 47 yılında Sezar Mısır krallığını Cleopatra'ya, Kıbrıs'ı ise kardeşlerine hediye etmiştir ancak Augustus tarafından tekrar Roma topraklarına katılmıştır. M.Ö. 22 tarihinde Kıbrıs'taki Roma garnizonları lağvedilerek, hükümet merkezi Baf olmak üzere senatoya bağlı bir prokonsül tarafından idare edilmiştir²⁰.

Roma imparatorluğunun 395'te ikiye ayrılmasının ardından itibaren 1191 yılına kadar Bizans'ın bir eyaleti olarak varlığını sürdürmüştür. Bu sırada Salamis şehri Konstantia adıyla yeniden imar edilerek Kıbrıs'ın merkezi yapılmıştır ve başpiskoposlukla yönetilmeye başlanmıştır. Ancak 536 yılında imparator I. Iustinianos bu duruma son vererek adayı beş bölgeye ayırmış ve merkezi idareye bağlamıştır²¹.

XI. ve XII. Yüzyıllarda Selçukluların ilerleyişiyle Bizans devleti zayıflamaya başlamıştır. Bunun üzerine Bizans'ın Kıbrıs valisi I. Asikios Komnenos 1185'te isyan ederek bağımsızlığını ilan etmiştir. 1191'de İngiliz haçlı filosu valiyi yenerek adayı ele geçirmiş ve Tapınak şövalyelerine kiralamıştır. Şövalyelerin Katolik inancı yaymaya başlaması üzerine adadaki Ortodoks halk ayaklanmış, bunun sonucunda Kıbrıs İngilizlere iade edilmiştir. Bir sene sonra Aslan Yürekli Rişar Kıbrıs'ı Fransız Gui de Lusignan'a satmıştır²².

Memlukler 1425 yılında adaya ilk akınları başlatmışlardır. 1426 yılında sultan Barsbay komutasında düzenlenen seferde Khirokitia vadisinde kral Jak yenilgiye uğratılarak Kıbrıs vergiye bağlamıştır. Son kraliçenin de tahttan indirilmesi sonucu 1489'da Kıbrıs Venedik Cumhuriyetinin egemenliği altına girmiştir. Lüzinyanlar Memluk sultanlarına vergilerini

¹⁵ M. Mehdi İlhan, “Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 27, S. 44, Ankara, 2008, s. 41-66

¹⁶ Selda Kılıç, “Su Yolları ve Su-Yolcu Esnafına Dair Bazı Tespitler”, **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, sayı:36, Ankara 2004, s. 175-188

¹⁷ Naci Kökdemir, **Dünkü-Bugünkü Kıbrıs**, Ankara, 1956, s.9

¹⁸ Naci Kökdemir, **a.g.e.**, s.11-12

¹⁹ Ertuğrul Önalp, **Geçmişten Günümüze Kıbrıs**, Ankara, 2010, s.31

²⁰ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1964, s.22-23

²¹ Işın Demirkent, “Kıbrıs” **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara, 2002, s. 371-172

²² Ertuğrul Önalp, **a.g.e.**, s. 34

ödemeyi sürdürürken 1517 yılında Osmanlıların Mısır'ı fethetmesinden sonra bu vergiyi Osmanlı devletine ödenmeye başlamışlardır. Zaman içinde Venediklilerin adayı çok kötü yönetmeleri sonucu yerli halkartık baskılara dayanamayacak duruma gelmiş ve Osmanlı Devletinden, kendilerini Venedik boyunduruğundan kurtarmalarını istemişlerdi. Buna ek olarak 1569'da Osmanlı ticaret gemisinin Kıbrıs yakınlarında Venedikli korsanlar tarafından saldırıya uğramasıbardağı taşıran son damla olmuştur. Adanın diplomatik yolla teslimi sağlanamayınca 1570 yılında hazırlanan donanmayla Kıbrıs'a sefere çıkılmış ve 1571 yılında sefer tamamlanmıştır²³. Bu tarihten sonra Kıbrıs tam bir Osmanlı toprağı olmuştur.

Osmanlı devleti adayı 1571 yılında fethetmesinin ardındankendi idari ve kamu sistemini yürürlüğe koymuştur. Yapılan düzenlemelerle ada halkına bir millet statüsü kazandırılmış ve özgürlükleri verilmiştir. Uyguladığı iskân politikasına bağlı olarak 21 Eylül 1572 tarihli fermanla çoğunluğu güney ve orta Anadolu'dan olmak üzere çeşitli mesleklere sahip kişiler aileleriyle birlikte Kıbrıs'a göç ettirilmişlerdir²⁴.

Kıbrıs100 yıl boyunca İstanbul'a bağlı bir il olarak yönetilmiştir. 1670 yılında yetkileri genişletilen Rum-Ortodoks piskoposlarının adanın statüsünde değişiklik istemesine ek olarak baş gösteren kıtlık ve doğal afetler sonucu nüfusun azalmasıyla birlikte vergilerin düşmesi Kıbrıs'ın statüsü değiştirilerek beylerbeylik haline getirilmesine neden olmuştur. Adanın yeni statüsü gereği vergiler ağalar tarafından toplanıyordu. Bu olay ağaların güçlenmesine ve kendi aralarında rekabete girmelerine neden oldu. Sonuç olarak 1685 yılında isyan çıktı, 1687 yılında Halepli Ahmet Paşa tarafından isyan bastırılarak, isyanı başlatan Boyacıoğlu idam ettirildi²⁵.

1703 yılında III. Ahmet Kıbrıs'ı vezir-i azama has olarak verdi. Böylece vergiler tek elden toplanacak ve aynı olayın tekrarlanmasının önüne geçilmiş olunacaktı. Ancak adada bu yönetim şekli de uzun sürmedi ve 1745 yılında Kıbrıs tekrardan ayrı bir il statüsüne kavuştu. Bu dönem de kısa sürdü ve 1848'den sonra ada yine muhassıllara devredildi²⁶.

1735-58 yılları arasında meydana gelen doğal afetlerden dolayı adada kuraklık ve kıtlık tekrardan baş göstermiştir²⁷. 1764 yılında Kıbrıs'a muhassıl olarak atanan Çil Osman Ağa makam için verdiği parayı çıkarmak amacıyla vergilere zam yapmıştır. Bunun üzerine başpiskopos itiraz için İstanbul'a heyet göndermiş ve vergilerin azaltılmasıyla beraber yönetim şeklinin de değiştirilmesini istenmiştir. Heyet isteklerine olumlu cevap alınca, İstanbul dönüşünde karar başpiskopos tarafından Çil Osman'a Ağaya okutulur. Bu sırada zeminin

²³ Ertuğrul Önalp, **a.g.e.**, s.36-37

²⁴ Ertuğrul Önalp, **a.g.e.**, s.50-52

²⁵ Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)**, Lefkoşa, 1994, s.124

²⁶ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s.124-125

²⁷ Adada 1735-41-56 yıllarında depremler olmuş, 1757-58'de çekirge istilaları görülmüştür. Beher Hakkı Hakeri, **Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi**, Ankara, 1993, s. 261-264

çökmesi üzerine Aziz Demetrios günü için toplanmış olan kalabalık başpiskoposa bir şey olduğunu düşünerek Çil Osman'ın sarayına girerek 18 kişiyi öldürür. Olaydan 3-4 saat sonra molların çağrısı üzerine kalabalık dağılır²⁸. Bu olayların ardından başpiskopos ve saray tercümanları Bab-ı Ali'den, adanın Divan-ı Humayuna bağlanmasını istediler. 1785'te bu isteğin kabulü üzerine adaya bir muhassıl²⁹ atandı³⁰. Adanın bu durumu 1839'daki Tanzimat Fermanına kadar devam etti. Bu yenilik hareketleri sırasında Kıbrıs Rodos paşalığına bağlı sancak olarak yönetilmeye başlanır³¹.

Çil Osman olayından oluşan zararın Türklere de ödetilmeye kalkışılması üzerine bu sefer Girne Kalesi dizdarı Halil Bey önderliğinde Türkler ayaklandı. İsyan ancak İstanbul'dan gelen yardımla bastırılabilmiştir³².

Osmanlı-Rus savaşı sırasında Osmanlıların her vilayetten vergi toplaması üzerine Kıbrıs yerlileri ekonomik olarak zor duruma düşmüştür³³. Buna ek olarak 1821'deki Mora isyanından güç alan Rumlar adadaki piskoposların da kışkırtmasıyla isyana kalkışmış ancak bu isyan da kısa sürede Kıbrıs valisi Mehmet Emin Paşa tarafından bastırılmıştır³⁴.

Mısır'ı Napolyon'a karşı savunmasıyla ünlenen Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mora isyanları sırasında Osmanlı devletine yardım edip karşılığını alamayınca isyan başlatarak 1832'de Kıbrıs ve Suriye'yi ele geçirir, 1833 yılında ise Osmanlı devletiyle imzaladığı antlaşma sonucu bu toprakları resmen sınırlarınakatmıştır. Ancak 1840 yılında Londra konferansında Kıbrıs ve Suriye tekrardan Osmanlı devletinin idaresine bırakılır³⁵.

Kıbrıs 1861 yılında Rodos Paşalığından alınarak tekrardan Bab-ı Ali'ye bağlı mutasarrıflık haline getirildi. 1868 yılında ise Çanakkale iline bağlı bir mutasarrıflık olur. 1870 yılında ada son olarak bağımsız bir mutasarrıflığa dönüştürülmesinin ardından 1878 yılında İngiltere'ye kiralanmıştır³⁶. Ada İngilizlere kiralandıktan sonra Osmanlı yönetim sistemi devam ettirilmiş ve padişahın hükümdarlık haklarına hiçbir şekilde zarar gelmeyeceği belirtilmiştir³⁷.

1914 yılında Osmanlı devletinin Almanya'nın yanında savaşa girmesini bahane eden İngiliz hükümeti adayı resmen ilhak etti³⁸. Savaş sonrasında düzenlenen Lozan konferansında

²⁸ Beher Hakkı Hakeri, **a.g.e.**, s. 261-264

²⁹ **Muhassıl**: Tanzimat Döneminden önce vergi tahsildarı anlamında kullanılmaktaydı. Sancağın en büyük idare amiri olan mutasarrıftan küçük, kaymakam ve müdürler derecesinde bir memur. (bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 2003, s. 670)

³⁰ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 125

³¹ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 126

³² Beher Hakkı Hakeri, **a.g.e.**, s. 264-267

³³ Beher Hakkı Hakeri, **a.g.e.**, s.267-268

³⁴ Beher Hakkı Hakeri, **a.g.e.**,s. 274-276

³⁵ Beher Hakkı Hakeri, **a.g.e.**, s. 281

³⁶ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 126

³⁷ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1860)-Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika I**, İstanbul, 1984, s.27

³⁸ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s.65

adanın resmen İngiltere'ye bağlı olduğu kabul edilmiş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ada üzerindeki tüm haklarından vazgeçmiştir³⁹.

Ada bir süre İngiliz yönetiminde kaldıktan sonra, İngiltere ile olan mali anlaşmazlıkları bahane eden Rumlar 1931'de isyan çıkartmışlardır. İsyân kısa sürede İngiliz hükümeti tarafından bastırılıp sert önlemler alınmıştır⁴⁰. İkinci dünya savaşının başlamasıyla adadaki Türk-Rum kutuplaşması kendini göstermiştir⁴¹. Adada Türklerin “taksim”, Rumların ise “enosis” isteklerinden doğan çatışmaların şiddetli bir hal almasının ardından 1959 yılında Londra ve Zürih konferanslarıyla adanın bağımsız bir cumhuriyet statüsü kazanmasına karar verilmiştir⁴². Nihayetinde 16 ağustos 1960'ta iki tarafında nüfus oranına göre temsil hakkının olduğu ortak bir cumhuriyet kurulmuştur⁴³.

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti dönemi uzun sürmemiş, 21 Aralık 1963'te Rumların “ENOSİS”i gerçekleştirme doğrultusunda düzenledikleri Kanlı Noel’le cumhuriyet de yıkılmıştır. Devam eden saldırıları durdurmak için 4 Mart 1964 günü adaya Barış gücü gönderilmiştir⁴⁴. Çatışmaların şiddeti azaldıktan sonra Kıbrıs sorunu Türkiye-Yunanistan arasında ikili görüşmelerle halledilmeye çalışılmış ancak bu görüşmelerden 1974 yılına kadar herhangi bir sonuç alınmamıştır. Bunun üzerine Türkiye ile Yunanistan arasında cereyan eden kıta sahası anlaşmazlığı da eklenince 20 Temmuz 1974 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri Girne bölgesinden Kıbrıs’a ayak basmaya başlamıştır⁴⁵. Böylelikle adanın bir kısmı kesin olarak Türk toprağı haline getirildi. Bir yandan görüşmeler sürerken 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe devleti kuruldu. Aynı yıl imzalanan nüfus mübadelesi anlaşmasıyla Türkler adanın kuzeyine Rumlar ise güneyine yerleşti⁴⁶. Nihayetinde Kıbrıs Türk Federe Devleti “selfdeterminasyon” (kendi kendini yönetme) hakkını kullanarak oy birliğiyle 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti⁴⁷.

Kıbrıs'ın Coğrafyası

Kıbrıs adası, Akdeniz'in kuzeydoğusunda 34 derece 33 dakika ve 35 derece 41 dakika kuzey enlemleri ile 32 derece 17 dakika ve 34 derece 35 dakika doğu boylamları arasında yer almaktadır. Kıbrıs Akdeniz'in Sicilya ve Sardunya'dan sonra üçüncü büyük adasıdır. Akdeniz

³⁹ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 109-112

⁴⁰ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s.130

⁴¹ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1860)-Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika II**, İstanbul, 1985, s.10-12

⁴² Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s.154

⁴³ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s.162

⁴⁴ Abdülkadir Kaya, **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü-Yarını**, İstanbul, 1995, s.17-18

⁴⁵ Abdülkadir Kaya, **a.g.e.**, s.31-34

⁴⁶ Ertuğrul Önalp, **a.g.e.**, s. 243-244

⁴⁷ Ertuğrul Önalp, **a.g.e.**, s. 249

ikliminin etkili olduğu Kıbrıs'ta yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçmektedir⁴⁸. 9251 km² yüz ölçümüne sahip Kıbrıs kuzeyde Türkiye, doğuda Suriye, güneyde Mısır ve batıda Girit ve Rodos adaları ile komşudur⁴⁹.

İskenderun körfezine doğru uzanan Kıbrıs jeolojik devirde Anadolu'nun bir parçası iken Pleistocene devrinde Anadolu'dan ayrıldı⁵⁰. Amanos dağlarının devamını Beşparmak dağları, aşağı Asi çöküntü alanının devamını Mesarya ovası, Keldag'ın devamını ise Trodoslar oluşturur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini yeryüzü Planleri itibariyle Karpaz yarımadası ve Beşparmak dağları, Beşparmak dağları ile Karlı dağlar arasında yer alan Mesarya ovası ve kuzeyde kıyı düzlüklerinin bulunduğu alan olarak üç bölüme ayrılmaktadır⁵¹.

Kıbrıs akarsular bakımından pek zengin değildir. Yıl boyunca akan, nehir özelliği taşıyan akarsular yoktur⁵², ancak sadece yılın yağışlı zamanlarında su taşırlar. Trodos dağlık alanı ve güneye doğru uzantısı olan platolar adanın ana su haznesini meydana getirir. Akarsular iklime bağlı olarak kış mevsiminde kabarır; yaz mevsiminde ise hemen hemen kururlar. Bunlara ilaveten Kıbrıs'ta birçok küçük göl vardır. Bunların en önemlileri Larnaka ve Limasol şehirlerindeki tuz gölleridir⁵³. Kıbrıs'ta yıllık yağış oranı kıyı bölgelerinde 600mm civarı ve daha fazla, iç bölgelerde ise 400mm'den daha azdır. Kasım ve mart ayları arasında beş aylık dönemde bol yağış alırken⁵⁴, temmuz ve ağustos aylarında neredeyse yağış almaz.

Adanın genel bitki örtüsü makidir⁵⁵, ancak Mesarya ovası ve güney kenar ovalarında bozkır çalılıarı, dağların yüksek kısımlarında ise ormanlaetkin bitki örtüsünü oluşturmaktadır. Bugün Kıbrıs'ın ancak %20'si ormanlarla kaplıdır. Dağların yüksek yamaçlarında Halep çamı, karaçam, Lübnan sediri ve diğer ağaçlardan oluşan orman topluluklarına rastlanır⁵⁶.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'TAKİ SUYOLLARI veSU YAPILARI

⁴⁸ Cevat Rüştü Gürsoy, "Kıbrıs", **İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Ankara, 2002, s.370

⁴⁹ Abdülkadir Kaya, **a.g.e.**, s.1-2

⁵⁰ Halil Fikret Alasya, **a.g.e.**, s.14

⁵¹ Yalçın Karabulut, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Turizm" **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.32, S.1.2, Ankara, 1988, s. 209-235

⁵² Nuri Çevikel, **Kıbrıs Eyaleti**, Magosa, 2000, s. 6

⁵³ Yalçın Karabulut, **a.g.m.**, s.371

⁵⁴ Yalçın Karabulut, **a.g.m.**, s.370

⁵⁵ Nuri Çevikel, **a.g.e.**, s.8

⁵⁶ Yalçın Karabulut, **a.g.m.**, s.371

1.1 Osmanlı Dönemi Öncesi Suyolları ve Su Kemerleri

Su Kıbrıs gibi kurak iklime sahip ülkelerde büyük önem taşımaktadır. Kıbrıs'ta bütün yıl boyunca akan nehirler yoktur. Eski dönemlerde su gereksinimi pınarlar, kuyular ve sarnıçlara doldurulan yağmur sularından sağlanırken, ilk kez Roma döneminde arklar ve kemerlerle başka yerlerden su taşınmaya başlamıştır. Değirmenlik'ten Salamis'e uzanan 23 km. uzunluğundaki sukemeri dönemin önemli su yapılarından biridir⁵⁷.

Su kaynaklarını sadece Trodoslar'ın tepesindeki karlar ve yağışlar oluşturmaktadır. Lefke, Lapta ve Değirmenlik'te akarsu yataklarından elde edilen su diğer bölgelere suyolları ve kemerlerle taşınmaktadır⁵⁸.

Roma İmparatorluğu döneminde dağların zirvesinden gelen su, Kourion ve Salamis'te kemerler aracılığıyla yeraltı sarnıç sularıyla birleştirilmekte ve Vuni sarayına getirilmekteydi. Girne şehrinin suyu da yine 23 mil uzaktaki Salamis şehrinden bu suyolları aracılığıyla sağlanmaktaydı⁵⁹.

Başpınar'dan çıkan suyu Değirmenlik'ten Salamis'e taşıyan Salamis su kemerlerinin (Harita 1.1) ilk olarak Romalılar döneminde inşa edildiği düşünülmektedir. Palma Di Cesnola'nın bu suyollarının bir kısmının kayaların içine oyulduğu, bir kısmının ise kare taşlarla oluşturulan ayaklar tarafından yükseltilen suyollarıyla taşındığını yazmaktadır. Ayrıca Cesnola Kıbrıs'ın kuzeydoğusunda Aya Napa kilisesinin yanında yer alan bir su yolundan daha bahsetmektedir. Bu su yolunun Roma su sistemine bağlandığını ve doğrudan Throni'ye gittiğini söylemektedir⁶⁰. Dördüncü yüzyılda meydana gelen bir deprem sonrasında bu suyollarının yaklaşık 48 km.'lik bölümü yıkılmış ve erken Bizans döneminde tekrardan inşa edilmiştir. Ayrıca üzerindeki yazıtlara bakarak 7.yy.'dan itibaren çeşitli dönemlerde onarımlar gördüğünü söylemek mümkündür⁶¹. Bu sukemerleri Lüzinyan döneminde de (1192-1489) onarım görerek kullanılmıştır.

Buna ilave olarak yeni büyük şehir olan Magosa'ya su getirebilmek için küçük dolambaçlı sukemerleri inşa edilmiştir. Muhtemelen Orta Çağ boyunca da bu su kemerlerinin sayısı artmıştır. Ancak bunların çoğu yeraltından ilerlemekteydi. Bunlardan biri de Lefkoşa'dan

⁵⁷ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s. 39

⁵⁸ Netice Yıldız, "AquaductsinCyprus" **Journal For Cypriot Cyprus**, S.2(2), Cyprus, 1996, s.89

⁵⁹ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s.90

⁶⁰ Palma Di Cesnola, **Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs and Temples**, London, 1877, s. 187; Netice Yıldız, **a.g.m.**, s.90

⁶¹ Nurbanu Tosun Soyel, **Kuzey Kıbrıs'taki Tarihi Su Değirmenleri ve Kırsal Peyzajın Parçası Olarak Korunmaları İçin Öneriler**, Lefkoşa, 2013, s.7

Kızılay bölgesine giden ahşap kanaldır. Ayrıca 1468 yılında suyu St. Verredi kulesinden kraliyet boyahanelerine taşıyan kanalların varlığı da bilinmektedir⁶².



Harita2.1 Salamis Suyolları⁶³

Kıbrıs'taki diğer bir su kemeri ise, Kolossi'deki şeker fabrikasına su taşımak için yükseltile basık kemerin taşıdığı basık geniş bir su yolu olan Kolossi sukemeridir⁶⁴. Kemerler muhtemelen kaleyle aynı dönemde 13.yy'da yapılmış olmalıdır⁶⁵. Sir Samuel Baker de gezi kitabında Kolossi şehrinin merkezine bir mil uzaktaki antik su kemerinden bahsetmektedir⁶⁶. Buna ek olarak Baker, Koukليا şehrinde şeker kamışlarını sulamak ve su değirmenlerini çalıştırmak için yapılmış çok sayıda küçük su kemerinin olduğunu söylemektedir⁶⁷.

Tarihin her döneminde Kıbrıs'ta su, suyolları ve su kemerleriyle tedarik edilmekteydi. Osmanlı döneminde de adada suyun önemi kavranarak sadece Lefkoşa'ya su getirebilmek için inşa edilen su kemerlerine 25.800 akçe sarf edilmiştir⁶⁸.

⁶² Netice Yıldız, **a.g.m.**, s.92

⁶³ Nurbanu Tosun Soyel, **a.g.e.**, s. 9

⁶⁴ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s.92

⁶⁵ Tarihendirme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nurbanu Tosun Soyel, **a.g.e.**, s.11

⁶⁶ Sir Samuel White Baker, **Cyprus As I Saw in 1879**, London, 1879, s. 253

⁶⁷ Sir Samuel White Baker, **a.g.e.**, s.241; Netice Yıldız, **a.g.m.**, s.92

⁶⁸ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi" **Belgeler**, C. IV, S. 7-8, Ankara, 1967, s. 26

Kıbrıs'ın fethinden sonra Osmanlı vakıf düzeninin oluşması için her türlü ortam hazırlanmıştır. İlk vakfı kuran Sultan II. Selim'in ardından Lala Mustafa Paşa, Haydar Paşazade Mehmet Bey, Arap Ahmet Paşa, Pertev Paşa, Ağa Cafer Paşa gibi devlet erkânından kimseler de onu takip etmiştir⁶⁹. Günümüze gelen su yapılarının çoğu Osmanlı döneminde kurulmuş olan bu vakıfların ürünüdür. Buna ek olarak önceki devirlerden kalan su kemerlerinin de onarılarak kullanıldığı bilinmektedir. Adadaki gelirinin büyük bir kısmını suyollarının tamiri ve inşasına harcayan Osmanlı devletine ait sekiz tane su kemerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu su kemerleri aşağıda kronolojik olarak sıralanmıştır.

1.2 Osmanlı Dönemi Suyolları ve Su Yapıları

1.2.1 Osmanlı Dönemi Suyolları

1.2.1.1 Arap Ahmet Paşa⁷⁰ Su Kemer (1584-1587)

Başlangıç kuyusu Lefkoşa'nın 2,5 mil(4km) güneyinde ve Srtovolos'un ¾ mil(1.2km) güneybatısında; Kanlı Derenin batı kanadında yer almaktadır. Geri kalan sıra kuyular ise Kanlı Derenin batı yakası boyunca uzanarak Lakadamia ve Deftera bölgeleri arasında konumlanır. Surlarla çevrilmiş olan Lefkoşa şehrine Değirmen ve Kaytaç Ağa Burcularından girmektedir⁷¹. Şehrin surları üzerinde kemerlerle dolaşan su Kara İsmail tabyasını geçerek Bayraktar tabyasındaki caminin havuzunda toplanmaktaydı⁷². (Foto.1.1,1.2; Çizim 1.1; Harita 1.2)

Su kemeri, Haşim Altan'ın aktarımlarına göre Lefkoşa içinde Dervişyan Efendinin evinin civarından geçerek, Lefkoşa Müzesi yakınında ayrılır. Bu taksim noktalarından biri Ayasofya (Selimiye Cami) Şubesi Baf kapısı civarında şehre dâhil olur. Oradan hisarın arka tarafından dolanarak Sir Josef Hockhinon'un işgal ettiği hana kadar ulaşır. Buradan da Arap Ahmet Camii'ne giden yoldan geçerek ikiye ayrılır. Bir kolu yolu takip ederek Leondiyadi'nin hastanesine, oradan da mahkeme binalarına, Buğday Pazarına, Kurt Baba türbesine ve son olarak da Aya Sofya camiine ulaşır. Diğer kolu ise Sarayönü'nde son bulmaktadır. Lefkoşa Müzesi civarında ayrılan Ömeriye şubesi Fransız Hastanesi civarındaki çeşmeye ulaşır, hisar etrafında şehri dolaşır ve bir şubesi sucunun hanesine, diğeri ise Ömeriye Camiine ve ilerisine iletilir⁷³. Günümüzde, bahsedilen yerlerin çoğunun konumu savaşın getirdiği yıkımlar ve yer adlarının değiştirilmesi sonucunda, tespit edilememiştir.

⁶⁹ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s. 40

⁷⁰ 1584-1587 yılları arasında Kıbrıs'ta yöneticilik yapmıştır. (Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 94)

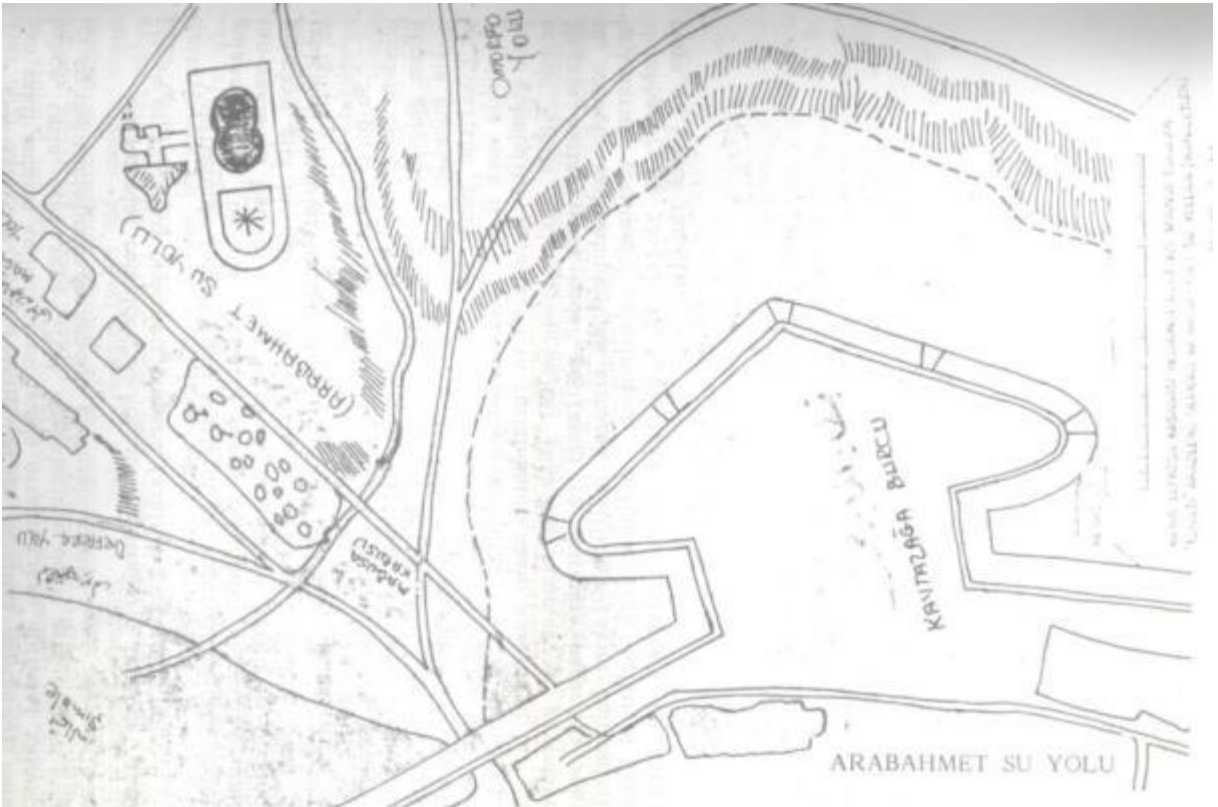
⁷¹ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 94-97

⁷² Haşmet M. Gürkan, **Dünya ve Bugünkü Lefkoşa**, Lefkoşa, 2006, s. 57; Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 94-97

⁷³ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 634



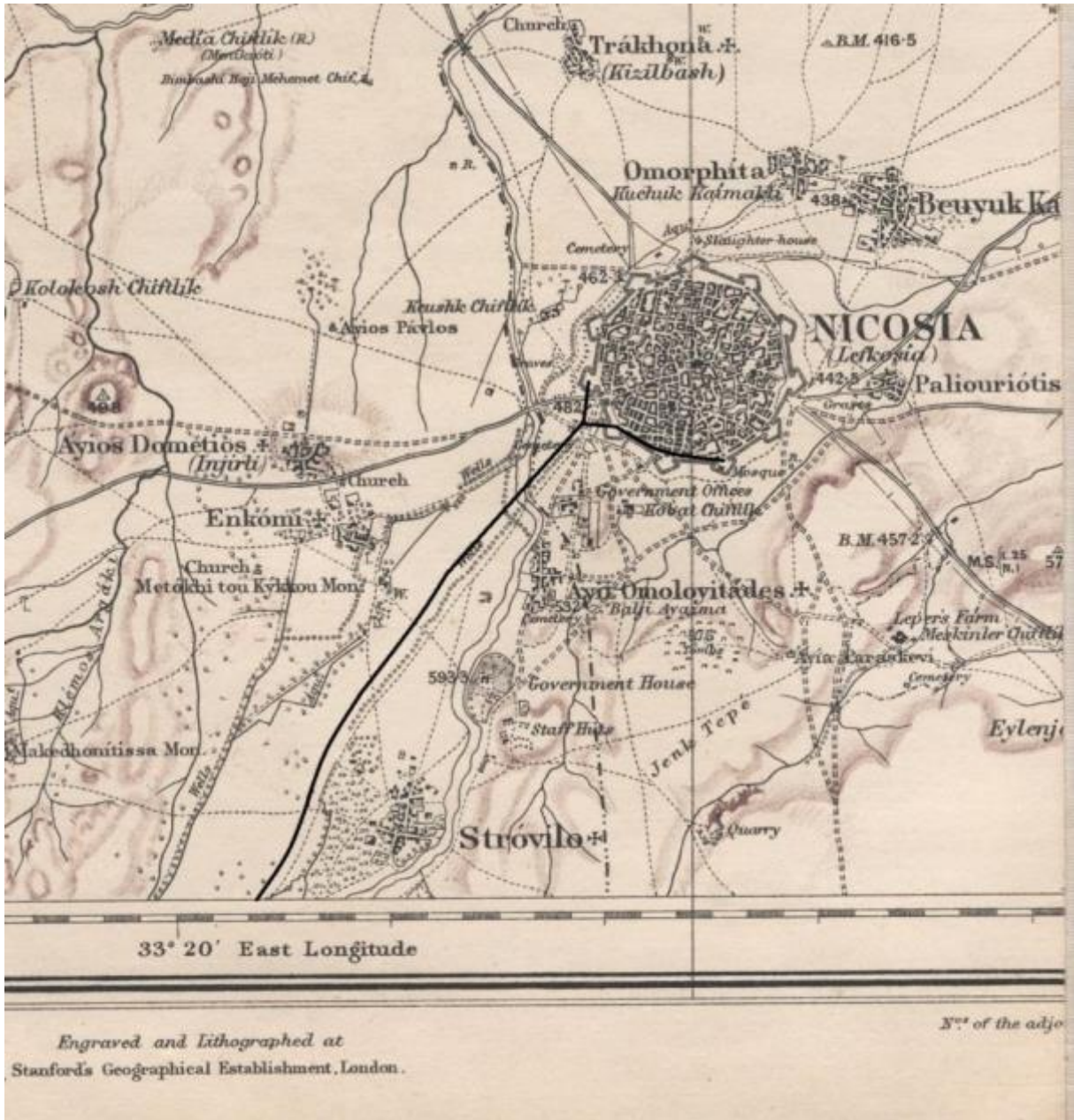
Foto.1.1 Arkada Arap Ahmet Paşa Sukemeri⁷⁴



Çizim1.1 Arap Ahmet Suyolu⁷⁵

⁷⁴ John Thomson, **Through Cyprus with the Camera In The Autumn Of 1878**, London, 1985, s. 12

⁷⁵ Mustafa Haşim Altan, a.g.e., s. 521



Harita1.2 Arap Ahmet Paşa Suyolu⁷⁶

1864 yılında Arap Ahmet Paşa suyundan gelen 118 masura⁷⁷ su 62 farklı yere dağılmaktaydı. Bu suyun 16 masurası muhassıl sarayına akmaktaydı. Bunun dışında Debbağhane 8 masura, Ermeni Kilisesi ve Ermeni haneleri ise 4 masura su almaktaydı⁷⁸. 1879 tarihinde Ahmet Hulusi Efendi tarafından hazırlanan raporda Arap Ahmet Suyunun toplamda

⁷⁶ Kaptan H. H. Kitchener, Harita nu. 5; Kaptan H. H. Kitchener 1878 yılında Kıbrıs adasının yüz ölçümlerini yapmak üzere görevlendirilmiştir. 1878 yılında İngiltere'den Kıbrıs'a gelen Kitchener 1882 yılı sonunda Kıbrıs haritasının çizimi tamamlamıştır. Harita İngiltere'de basılmıştır.

⁷⁷ Lüle denilen ölçü 30 dirhem büyüklüğünde, küre şekilli bir kurşunun geçebileceği kadar bir delikten akan su miktarıdır. Masura ise lülenin dörtte biri ölçüsündedir. Bkz. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1983, C.2, s. 374

⁷⁸ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s. 40

248 tane su kuyusunun olduğu ve bunların 64'ünün doğrudan Selimiye camiine aktığı yazmaktadır⁷⁹.

1926 yılına kadar su kemerinin Baf kapısı dışında bulunan kısmı kullanımdayken (Foto 1.2), 1933 yılında su sisteminin borulara aktarılmasından sonra işlevini yitirmiş ve zamanla ortadan kalkmıştır⁸⁰.



Foto.1.2 Arap Ahmet Paşa Su Kemerinin Baf Kapısı Dışında Yer Alan Kısmı⁸¹

1.2.1.2 Baf Sancak Beyi Mehmet Bey Ebubekir Su Kemerini (1592)

Mehmet Bey Ebubekir Paşanın 1592 tarihli vakfiyesinde yaptırdığı hamamdan ve Vasiliku'dan gelen suyundan bahsedilmektedir. Bazı kaynaklarda Baf'ta yer alan su kemerinin bir kısmının günümüze ulaşabildiği yazmaktadır, ancak elimizde su kemerinin elimize ulaşabilen bir fotoğrafı bulunmamaktadır⁸².

1.2.1.3 Cafer Paşa (ibn Abdülmennan) Su Kemerini (1607)

Adada yapılan ikinci büyük sukemeridir. Magosa'ya su taşımak amacıyla inşa edilen sukemerinin yapımına Eylül 1584 tarihinde Arap Ahmet Paşa tarafından başlanmış ve

⁷⁹ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 525

⁸⁰ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 395

⁸¹ Stavros G. Lazarides, **The Splendour and Simplicity of Cyprus Photographs of Vahan Avedissian 1925-1950**, Kıbrıs, 2005, s. 49

⁸² Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 100

Magosa Beylerbeyi Cafer Paşa tarafından tamamlanmıştır⁸³. Cafer Paşanın 1607 tarihli vakfiyesinde sukemerinden söz edilmektedir. Cafer Paşa bu suyunun devamlılığını sağlamak için çok sayıda tarlayı akarsularıyla ve ürünleriyle birlikte vakfetmiştir⁸⁴.

1748’de Kıbrıs’ı gezen Richard Pokoke, su sisteminin 3-4 mil uzaktan geldiğini ve kemerin büyük bir kısmının zemin seviyesinden geçirildiğini yazmaktadır⁸⁵. İlk İngiliz delegesi ise Magosa'nın suyunun 7-8 mil ilerideki Cape Greco tepelerinden geldiğini aktarmaktadır. 1952 tarihli başka bir raporda ise şehir suyunun Panaiya kaynağından ve kuyulardan tedarik edildiğini yazmaktadır⁸⁶. (Harita 1.3)

Cafer Paşa su kemeri günümüze gelememiş olmakla beraber, surun dışında yer alan su tanklarının bu sisteme ait olduğu düşünülmektedir⁸⁷.



Harita 1.3 Cafer Paşa Sukemeri⁸⁸

⁸³ Netice Yıldız, “Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış”, **Türkler Ansiklopedisi**, c. 19, Ankara, 2002, s. 1583

⁸⁴ Vakfiyenin transkripsiyonu için bkz. Mustafa Haşim Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, Kıbrıs, 1986, s. 16-20; Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 250

⁸⁵ Claude Delaval Cobham, **Excerpta Cypria**, Cambridge, 1908, s.255

⁸⁶ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 97

⁸⁷ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 97

1.2.1.4 Lapta Sukemeri (1634)

Su kemerinin kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte Haydar Paşa su vakfı dâhilinde olduğu bazı kaynaklarda geçmektedir⁸⁹. Yıldız bu konuda Haydar Paşaya ait dört adet arşiv kaydından bahsetmektedir. Bunlardan biri Kıbrıs'ın fethine katılan ve adada en erken tarihli Haremeyn vakfının kurucusu olan Haydar Paşadır⁹⁰. Diğeri ise Kıbrıs'taki mallarınadokunulmamasıhususunda adına hüküm çıkarılan Revan Beylerbeyi Haydar Paşadır (H. 1583). Geriye kalan iki belgeden biri Haydar Paşanın oğluna ait Girne'deki çiftlik evine atıfta bulunurken (H. 1777); diğeri Haydar Paşazade Zallı Mehmet Beye ait Lapta'daki vakıf suyunun kiralanması yönündeki kayıttır (M. 1762)⁹¹. Bağışkan kitabında sukemeri Kıbrıs'ın fethine katılan Haydar Paşa tarafından yaptırıldığını yazmaktadır⁹². Genel kabul gören tarih ise 1634 (H. Safer 1044) dür⁹³.

Sukemeri Başpınar'dan başlayıp Lapta'ya kadar uzanmaktadır⁹⁴. Su kemerinin başlangıcındaki, kuzey-güney yönünde uzanan dört kemerli kısım günümüze gelebilmiştir. Bu kısım Âşık Veysel Sokağında bulunan Villa Başpınar'ın avlusunda yer almaktadır. Kıbrıs'ı gezdikten sonra 1893 yılında anılarını yazan Mrs. Lewis suyun kaynağından çok uzak olmadığını ve beşi büyük, ikisi küçük olan üzere havuzlara toplandıktan sonra dağıtıldığını aktarmaktadır⁹⁵. Sekizgen prizma şekilli bir su kulesi ile sonlanan kemer hemen alt kotunda bulunan değirmene su taşımaktadır (Foto. 1.3).

⁸⁸ Kaptan H. H. Kitchener, Harita nu. 11

⁸⁹ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 98

⁹⁰ Erdengiz'in aktardıklarına göre ise Osmanlı komutanları ve beylerbeyleri arasında Haydar Paşa diye biri yoktur. Kıbrıs'ın fethine katılan tek bir Haydar Paşa vardır ki o da Karaman eyaletine bağlı Hasan Paşa komutasındaki Aksaray'dan gelen kuvvetlerin başında bulunmaktaydı (bkz. Ahmet Erdengiz, **a.g.m.** s. 321)

⁹¹ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 109-110

⁹² Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 397

⁹³ Nurbanu Tosun Soyel, **a.g.e.**, s. 32

⁹⁴ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 397

⁹⁵ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 98-100



Foto.1.3 Lapta Sukemeri

Su kemerinin bugünkü başlangıç noktasının güneyinde bir de maksem bulunmaktadır. Ancak bu maksem çökmeler sonucu kanalların kapanmasından dolayı günümüzde kullanılmamaktadır (Foto. 1.4).



Foto.1.4 Maksem

Lapta'dan uzanan sukemerinin yanında Alsancak ve Zeytinlik bölgelerinde de sukemerlerine rastlanmaktadır. Alsancak'taki su kemeri İngiliz döneminde geçirdiği onarım sonrası günümüzdeki halini almıştır⁹⁶.

1.2.1.5 Lefke Su Kemerinin (1690)

Elhac Ali Efendi ibn Ebubekir Efendinin⁹⁷ 1690 tarihli vakfı dâhilinde yaptırılmıştır. Su kemerinin on kemerden oluşan bir bölümü günümüze gelebilmiştir(Foto. 1.5). Ekinlerin ve bahçelerin sulanması amacıyla yapılan su kemerinin kaynağı Maratasa deresi olarak

⁹⁶ Nurbanu Tosun Soyel, **a.g.e.**, s. 32-33

⁹⁷ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 250

vakfiyesinde belirtilmiştir⁹⁸. Günümüzde su kemerinin Beyefendi Sokağına uzanan kısmında yer alan su kulesinin yola bakan cephesinde 1892 tarihli bir yazıt yer almaktadır. Kitabede “MILIDONI MASTROS (KALFA / USTA) ESERİ”⁹⁹ yazmaktadır (Foto. 1.6). Kemer 2007 yılında T.C. tarafından restore edilmiştir¹⁰⁰. Lefke’de buna benzer üç kemer sistemi daha bulunmaktadır¹⁰¹.

Vakfiyenin ilgili kısmı şöyledir:

*“iştirâ eylediğim hamam ve derununda olan gedik ile ve yine Maratasa deresinden cereyan eden mük ma-i carimi bahçelerin hakk-ı şirbi için sekiz saat ma-i cari mülkünden ifraz ve vakf eyledim.”*¹⁰²



Foto.1.5 Lefke Sukemeri

⁹⁸ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 250

⁹⁹ Kitabenin çevirisi Doç. Dr. Esin Ozansoy (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı A.B.D. Öğretim Üyesi) tarafından yapılmıştır. Hocama teşekkürlerimi borç bilirim.

¹⁰⁰ Restorasyon firması: Galligalar F. LTD. (bilgi kitabenin altında yer alan levhadan alınmıştır)

¹⁰¹ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 97-98

¹⁰² Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 250



Foto 1.6 LefkeSukemerinin Kitabesi

1.2.1.6 Larnaka, Ebubekir Paşa Su Kemerı (Kasım 1750)

Ebubekir Paşa Kıbrıs'a atandığı 1747 yılından itibaren kendi parasıyla kuyu, köprü, kanal ve çeşmeler yaptırmış ve bunları Ebubekir Paşa Vakfı altında toplamıştır¹⁰³. H. 12 Rebiül-evvel 1161 (M. 12Mart 1748) tarihli vakfiyesinde Arpera köyü, İstavroz bahçesi yakınından geçen dere üstüne açılan su kuyuları ve buradan Tuzla ve Tuzla iskelelerine su taşıyan suyollarından bahsedilmektedir¹⁰⁴. Bu sukemeri Kitium harabelerinin taşlarından da yararlanılarak inşa edilmiş ve toplamda 50,000 kuruş harcanarak1750 yılının Kasım ayında inşası tamamlanmıştır¹⁰⁵. Yaptırdığı sukemeriyle Larnaka'ya altı mil uzakta bulunan Arpera kaynağının suyunu getirerek, Larnaka'daki ve Salines'teki(Tuzla) insanların su ihtiyacı karşılanmıştır¹⁰⁶. (Harita 1.4)

Larnaka'nın güneybatısındaki Trimito deresindeki kaynaklardan ve kuyulardan su getirmek amacıyla evlekler açtırmıştır. Toplamda 10 km.'lik alan boyunca uzanan bu

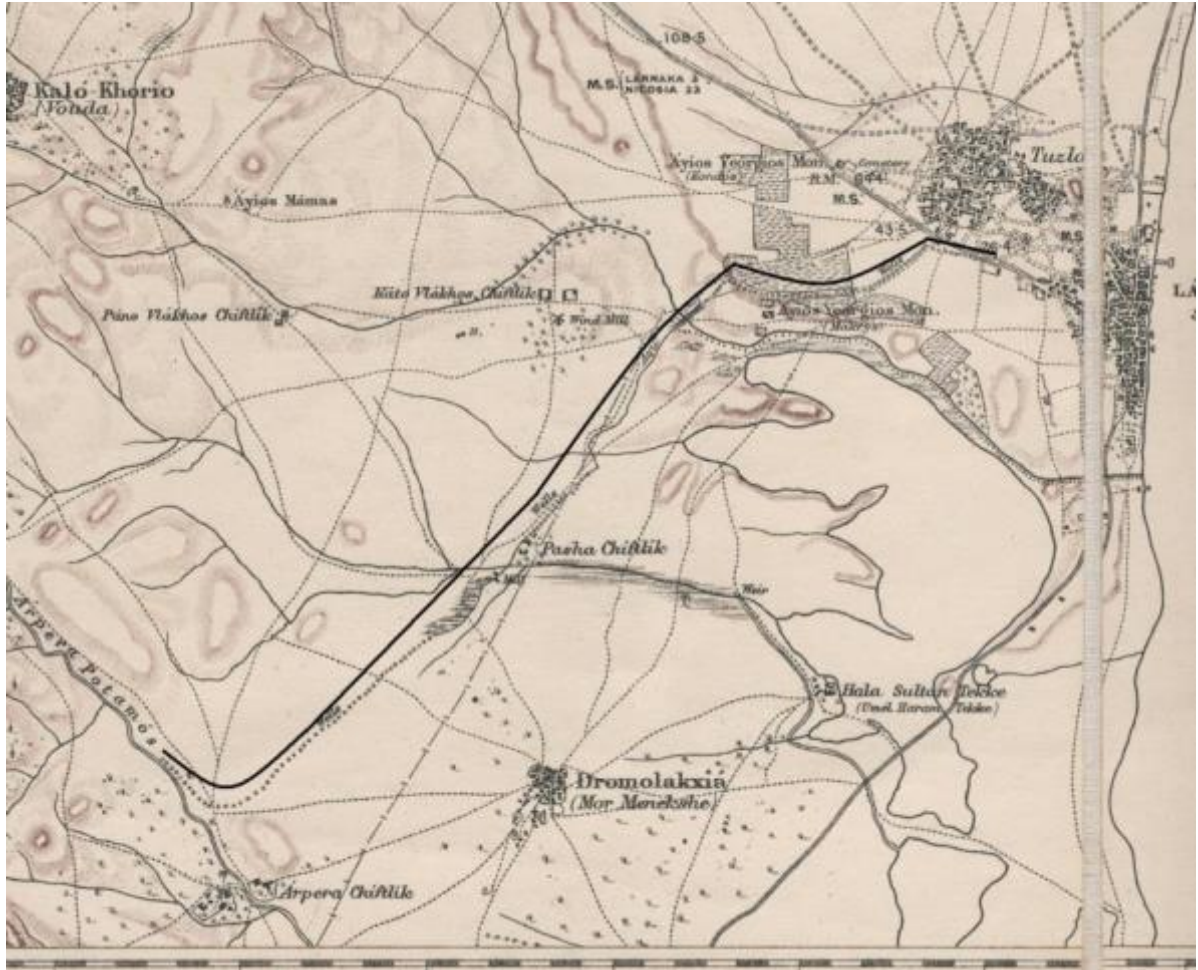
¹⁰³ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s.41

¹⁰⁴ Yusuf Sarıнай ve diğerleri, **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)**, Ankara, 2000, s. 219

¹⁰⁵ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 36

¹⁰⁶ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 399

evleklerin bir kısmı yerden 10,8 m. yükseklikteki 75 kemerin üzerinden geçirilmiştir. Kemerler için gerekli malzemelerin bir kısmı Kitium harabelerinden getirilmiştir¹⁰⁷.



Harita 1.4 Ebubekir Paşa Sukemeri¹⁰⁸

Sukemeri üç köprüden oluşmaktadır. Birincisi 50 kemerli, ikincisi 12 kemerli üçüncüsü ise Larnaka yanında 31 kemerlidir. Arpera da olan 50 kemer, ikisi daha küçük olmak üzere, 9 ayak genişliğinde ve 12 ayak yüksekliğindedir. Kemer ayaklarının araları 8 ayak genişliğinde, kemerler ise 3 ayak kalınlığındadır. İkinci kemer sırası 12 kemerden oluşmaktadır. Kemerlerin arası 12 ayaktır. Kemer ayakları 5 ayak genişliğinde ve 3 ayak kalınlığındadır. En büyüğü 18 ayak yüksekliğindedir. Larnaka'nın yanında olan üçüncü kemer sırası ise 31 kemerden oluşmaktadır. Kemer aralarının 4,5 ayak olmasıyla beraber en yükseği 16 ayaktır. Her kemer ayağı 12x4 ayak genişliğindedir¹⁰⁹. Ebubekir Paşa toplamda 93 kemerin desteklediği köprülerin yapılması için kendi cebinden 50,000 kuruştan fazla para ödemiştir¹¹⁰.

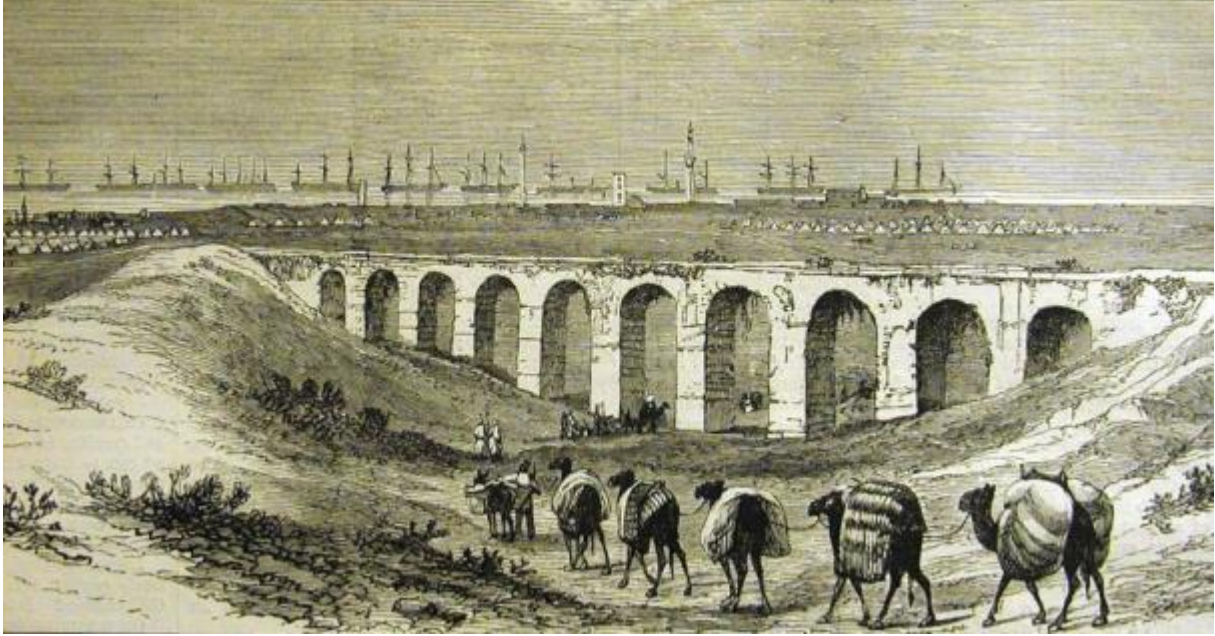
¹⁰⁷ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s.42

¹⁰⁸ Kaptan H. H. Kitchener, Harita nu. 10

¹⁰⁹ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 101-102

¹¹⁰ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s.42; Beria Remzi Özorkan, "Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı" **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1982, s.27

Vakfiyesinden de anlaşıldığı üzere bu su kemerine bağlı çok sayıda değirmen, kuyu ve 14 tane çeşme vardır. Bu çeşmelerden 4'ü Tuzla kasabasında, 10'u ise İskele'de yer almaktadır¹¹¹. Kemerin ne zaman kullanılmaz duruma geldiği bilinmemektedir ancak 1946 yılında işlevini sürdürdüğüne dair bilgiler mevcuttur¹¹². (Çizim 1.2; Foto. 1.7)



Çizim1.2 Ebubekir Paşa Sukemeri¹¹³



Foto.1.7 Ebubekir Paşa Sukemeri

Larnaka'ya getirilen su için vakıflardan elde edilen parayla günlüğü 12 akçeden iki tane suyolcu istihdam edilmiştir. Suyolcular suyun devamlı akmasından ve suyollarının düzenli kontrolünden sorumluydular¹¹⁴. Bu suyun iki lülesi¹¹⁵ bahçeleri sulamaya, geri kalan dört lülesi, her birine bir lüle olmak üzere, Larnaka'daki dört çeşmeye, bir lülesi cami ve kale

¹¹¹ Mustafa Haşim Altan, *a.g.e.*, s. 484

¹¹² İsmet Konur, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri*, Adana, 1946, s. 85

¹¹³ The Illustrated London News, 5 Eylül-Ekim 1878, Ulaşım adresi: http://www.ebay.co.uk/itm/Larnica-Cyprus-Sketches-BAZAR-ANCIENT-AQUEDUCT-TROOPS-1878-Antique-Print-Matted-/360856991155?pt=Art_Prints&hash=item5404c0b5b3, son ulaşım: 13.05.2014 saat: 13.30

¹¹⁴ Mustafa Haşim Altan, *a.g.e.*, s. 484

¹¹⁵ Lüle su ölçülerinden birinin adıdır. Dört masura bir lüle sayılır. Şehre dağıtılan suların ölçülü bir şekilde dağıtılmasını sağlayan küçük ve ince bir boru parçasıdır. Lüle denilen ölçü 30 dirhem büyüklüğünde, küre şekilli bir kurşunun geçebileceği kadar bir delikten akan su miktarıdır. Bir lüle dört masura sudan oluşurken, dört çuvaldız ise bir masura suyu oluşturur. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983, C.2, s. 374.

arkasındaki çeşmeye, bir lülesi bir başka çeşmeye ve iki lülesi Tuzla'da (Skala'da St. Lazarus kilisesinin bulunduğu yerde¹¹⁶) yaptırılan bir çeşmeye taksim edilmiştir¹¹⁷.

1.2.1.7 Lefkoşa'daki Silahtar Su Kemerini (1796-1798)

Kıbrıs'ta birçok vakıflar kurarak hayırlar yapan Silahtar Mustafa Paşa 1796-1798 yılları arasında adada muhassıl olarak görev yapmıştır¹¹⁸.

Kıbrıs'ta inşa ettirdiği su kemerinin kaynağı Lefkoşa'nın bir mil (1,6 km) güneyinde Metochi Kykko manastırı ve Ayii Omoloyitadhes Meydanı arasında yer almaktadır. Kuyular Arap Ahmet sıra kuyularına paralel bir şekilde uzanmaktadır. Kente kuzeydeki Cephane Tabyasından giren sukemerini¹¹⁹, Lefkoşa Genel Hastanesinin yanında yer alan Kanlıdere köyüne kemer, kanal ve kuyularla ulaştıktan sonra, Magosa kapısını geçerek Girne kapısına kadar uzanmaktadır¹²⁰(Harita 1.5, Çizim 1.3). Su kemeri kent çeşmelerini besledikten sonra başpiskoposluk sarnıcında son bulmaktadır. Buradan da kız okuluna, yüksek ilahiyat okuluna ve St. John katedral kilisesine dağılmaktaydı¹²¹. Vakıf kayıtlarına göre sukemerinin bir parçası Yeni Cami suyu olarak geçmektedir¹²². Su kemeri günümüze gelememiştir, ancak Kevork Keshishian'ın bastırıldığı bir fotoğraftan kemerin Yenikaymaklı girişi boyunca uzanarak şehrin kuzey doğusuna doğru aktığı görülmektedir¹²³. (Harita 1.5; Çizim 1.3; Foto. 1.8)

¹¹⁶ Beria Remzi Özorkan, **a.g.m.**, s.28

¹¹⁷ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s.42; Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s.484

¹¹⁸ Nuri Çevikel, **a.g.e.**, s. 338; Netice Yıldız makalesinde sukemerinin 1801-03 yılları arasında adanın yöneticisi olan Hacı Hüseyin Ağa tarafından inşa ettirildiğini aktarmaktadır. (bkz. Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 100)

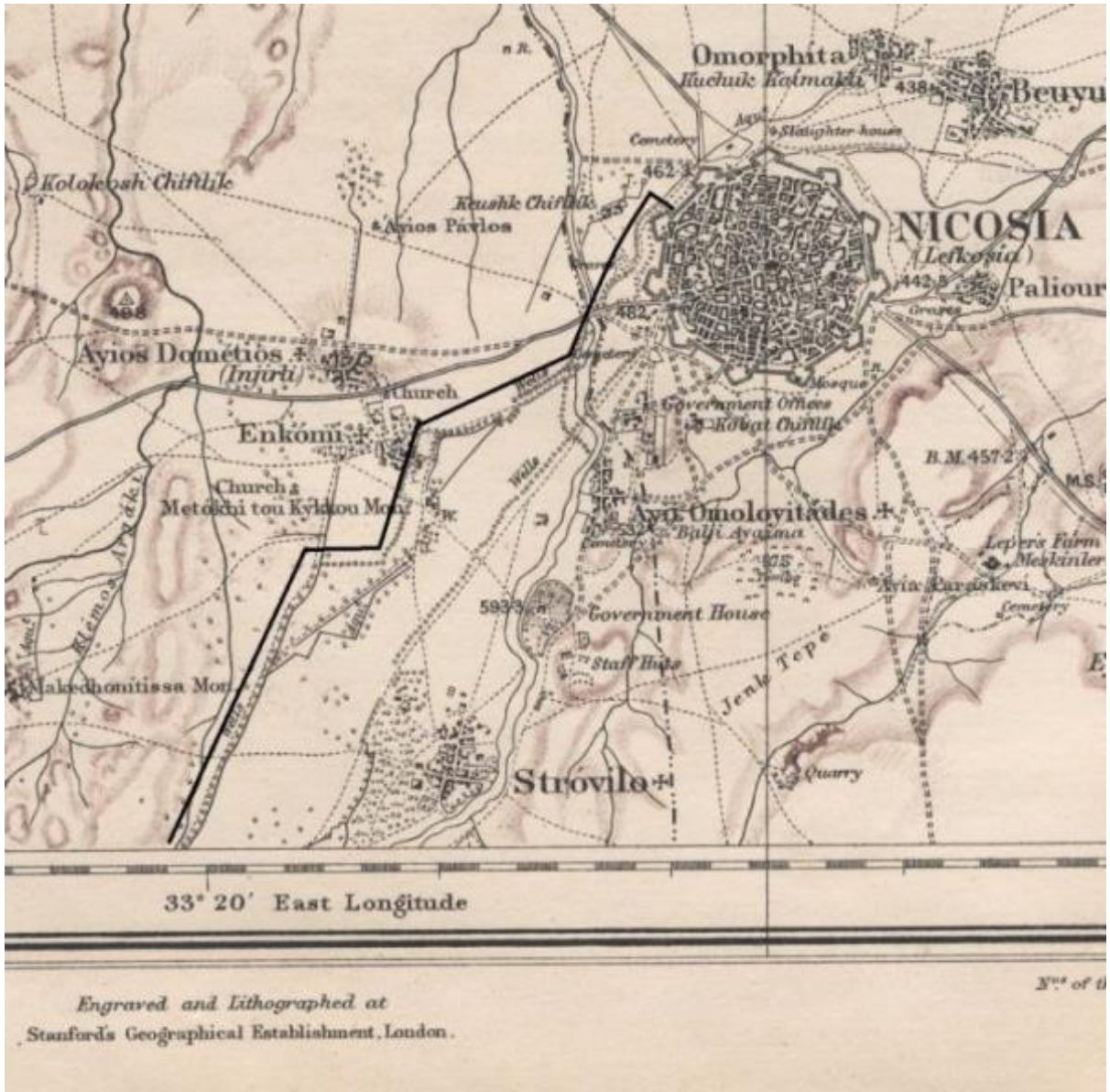
¹¹⁹ Haşmet M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 57

¹²⁰ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 100-101

¹²¹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 395

¹²² Yeni caminin su aldığı nokta, suyun şehre dâhil olduğu noktadan 2750 kadem (1 km.), sukemerinin sonundan ise 3940 kadem (1.5 km.) uzaktadır. Bkz. Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 634

¹²³ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 100-101



Harita 1.5 Silahtar Sukemeri¹²⁴

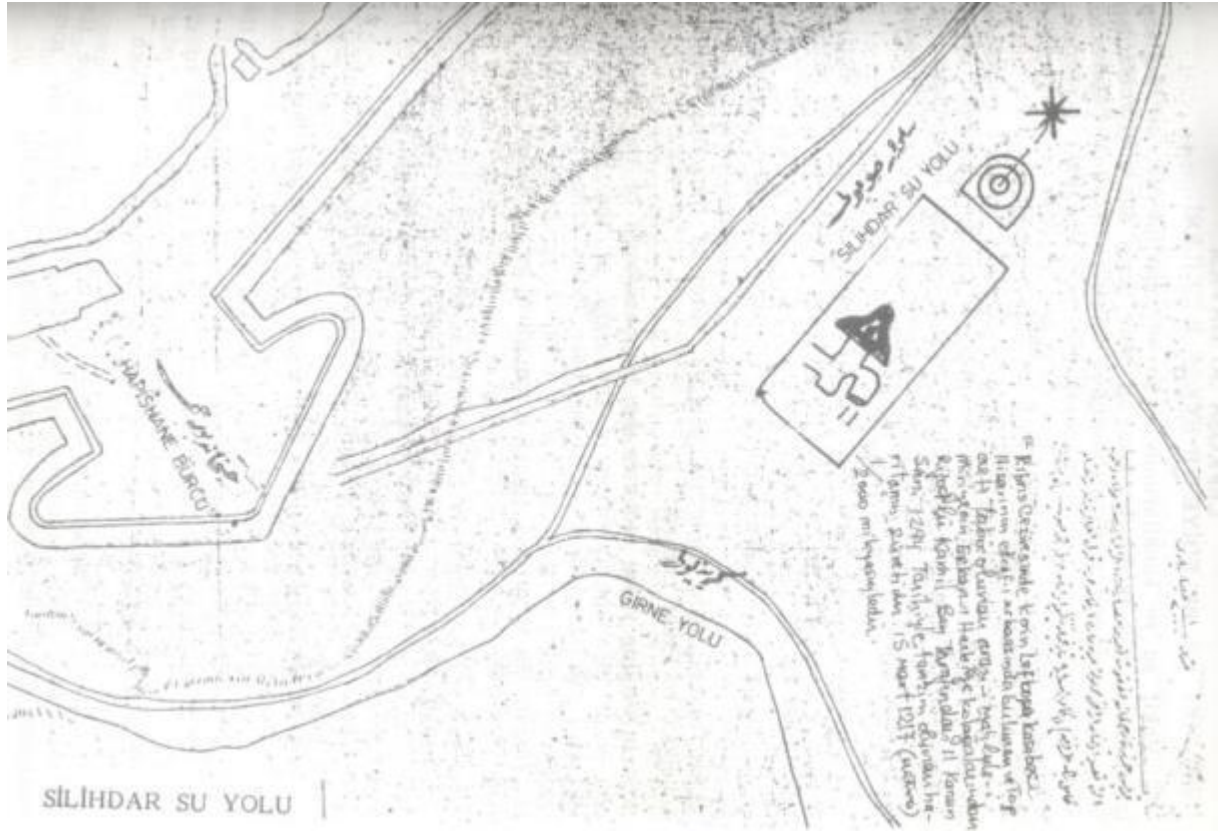
Haşim Altan'ın verdiği bilgilerde suyoluyla ilgili H. 16 Zilkade 1216 (M. 20 Mart 1802) tarihli bir vakfiye mevcuttur. Bu vakfiyede ismi geçen vakıf Hüseyin Ağa olup, suyolun adını veren Silahtar lakabıyla ilgili herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Silahtar lakabına ilk kez H. 1229 (M. 1813/14) tarihli bir belgede rastlanmaktadır. Bu kişinin Kıbrıs muhassılı Silahtar Mustafa olduğu ve kuyular kazdırarak, ismiyle anılan suyu Lefkoşa'ya getirdiği yine aynı belgeden anlaşılmaktadır¹²⁵. Silahtar Mustafa Paşa'nın kurdurduğu vakfın 1860'lı yıllarda pek bir geliri kalmamıştır. 1865 yılında suyolunun harap olmasından ötürü tamir ve bakımı gelir yetersizliğinden yapılamayıp tamir masrafları hazine tarafından karşılanmıştır¹²⁶.

¹²⁴ Kaptan H. H. Kitchener, Harita nu. 5

¹²⁵ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 637, muhtemelen su kemeri ilk olarak Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmış, Silahtar Mustafa Ağa tarafından yeni kuyular açılarak desteklenmiş ve yenilenmiştir.

¹²⁶ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s.44

Vakfının bozulması sonucu bakımı yapılamayan suyolu da zaman içinde işlevini yitirip, günümüze ulaşamamıştır.



Çizim1.3 Silahtar Sukemeri¹²⁷

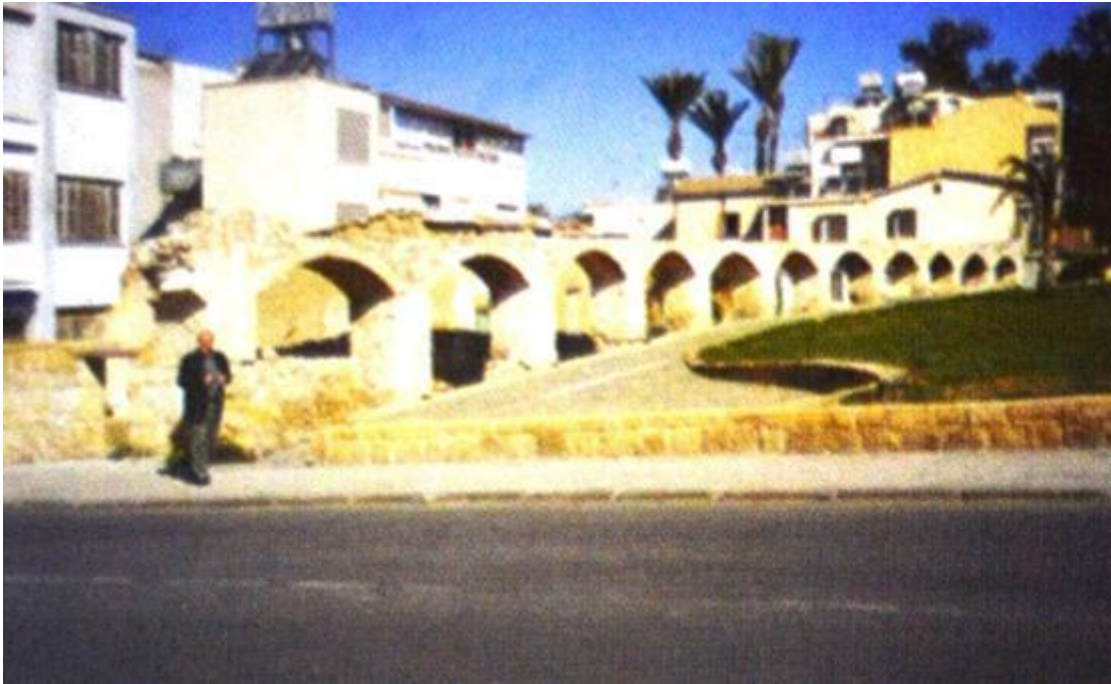


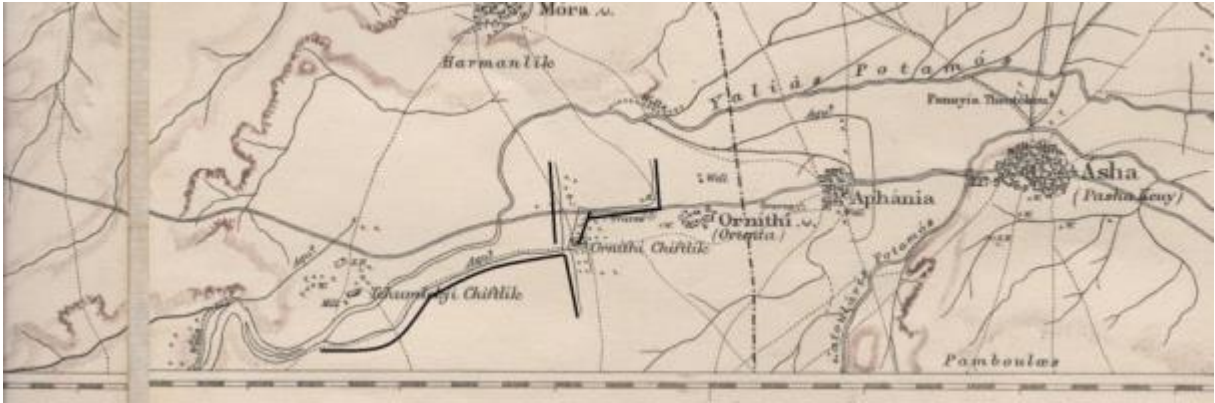
Foto.1.8 Silahtar Sukemeri'nin Günümüze Ulaşabilen Kısmı¹²⁸

¹²⁷ Mustafa Haşim Altan, a.g.e., s. 522

¹²⁸ Nicosia Master Plan, *Walled Nicosia: A Guide To Its Historical and Cultural Sites*, Kıbrıs, 1979, s. 3

1.2.1.8 Arif Paşa Su Kemerini

Lefkoşa'daki Ercan havaalanından Gazi Köye doğru giden yol üzerinde yer almaktadır. İnşa tarihi tam olarak bilinmeyen kemerin Arif Paşa tarafından Yorgo Ustaya Ornutadaki suyun Arif Paşa Çiftliğine taşınması amacıyla yaptırılmıştır¹²⁹. Bazı kayıtlarda Gazi Köyün yakınındaki Balıkidre suyunun da dâhil olduğu Lala Mustafa Paşanın vakfi içerisinde yer aldığı yazmaktadır¹³⁰. Sadece 69 kemer günümüze gelebilmiştir¹³¹. (Harita 1.6, Foto. 1.9)



Harita 1.6 Arif Paşa Sukemerini¹³²



Foto. 1.9 Arif Paşa Sukemerini

¹²⁹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 396; Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 106

¹³⁰ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 106

¹³¹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.397

¹³² Kaptan H. H. Kitchener, Harita nu. 5

1.2.2 Osmanlı Dönemi Su Yapıları

1.2.2.1 Sarnıçlar

1.2.2.1.1 Doğançı (Elye) Sarnıcı

Sarnıç Güzelyurt'a bağlı Doğançı köyünün merkezindeki meydanda yer almaktadır. Düzgün kesme taştan inşa edilen yapı dikdörtgen planlıdır. Üstü beşik tonozla örtülmüştür.

Sarnıcın suyu Trodos dağlarından başlayarak önce Taşköy'e (Petre) gelmekte, oradan da kanallar aracılığıyla sarnıca ulaşmaktaydı. Uzun süre köyün tek su kaynağı olarak işlev gören sarnıç 1951 yılında köye sokak çeşmeleri yapılmasının ardından bir süre daha kullanılmışsa da 1960'lı yılların başında işlevini yitirmiştir¹³³.

Sarnıcın inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda Venedik döneminde yapılıp, Osmanlı döneminde onarılarak kullanıldığı yazmaktadır¹³⁴. Ancak sarnıcın üzerinde Venedik dönemine ait herhangi bir ize rastlanmamıştır. Kuzeydoğusundaki kitabede "Sene 1155" (M. 1742-43) yazmaktadır (Foto.1.10, 1.11). Bu tarihin yapının inşa tarihi olması muhtemeldir.

Kitabe

سنة ١١٥٥

Okunuşu

Sene 1155

Sarnıcın ön yüzünde çeşme yer almaktadır. Kataloğun çeşmeler bölümünde yapı daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

¹³³ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.410-411

¹³⁴ Robert Gunnis, **Historic Cyprus**, Nicosia, 1973, s.222



Foto.1.10 Doğancı Sarnıcı Doğu Cephe



Foto 1.11 Doğancı Sarnıcı Kuzey Cephe

1.2.2.1.2 Gönendere Hacı Osman Ağa Sarnıcı

Magosa kazasına bağlı Gönendere’de bulunan sarnıç kesme taştan yapılmıştır. Osmanlı döneminde inşa edilmiş en büyük sarnıçlardan biri olan yapı 6.20x11.30 m. ölçülerindedir.Sarnıcın üzeri doğu-batı yönünde uzanan sivri kemerli tonozla örtülmüştür. Köylülerin aktardığına göresarnıcın derinliği yedi metreye varmaktadır. Bu sebeple içine girilememiştir. Kitabesine göre M. 1813 yılında yapılmıştır¹³⁵.

Sarnıcın inşasıyla ilgili rivayeti ve bu gün toprak altında kaldığı söylenen kitabede yazılanları Bağışkan’ın kitabından öğrenmekteyiz.

Okunuşu

Bu sarnıcı yaptım

Surp(içmek) içindir

El Hac Osman Ağa

H. 1228

Gaferallahu zembe (Allah günahlarımı bağışlasın)¹³⁶



Foto 1.12Gönendere Hacı Osman Ağa Sarnıcının Ağız

¹³⁵ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.411-412

¹³⁶ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.411-412

Bu sarnıcın inşasıyla köyün doğusundaki Yeni Dereden akan kirli suyun arıtılarak depolanması amaçlanmıştır. Sarnıç 122 yıl boyunca köyün tek su kaynağı konumundayken 1935 yılında Ayharida'dan (Kurtuluş'tan) yeni bir su kaynağının gelmesiyle işlevini yitirmiştir¹³⁷. Günümüzde kullanılmayan sarnıcın girişi silindirik bir taşla yükseltilmiştir (Foto. 1.12).

1.2.2.1.3 Ayabostali Köyü Sarnıcı

Sarnıç Magosa'ya bağlı Ayabostali köyünde yer almaktadır, ancak mimarisi hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Sarnıcın varlığına dair bilgiyi Lala Mustafa Paşanın kurduğu 14 Rebiül-evvel 987 (11 Mayıs 1579) tarihli vakfın mal varlıklarından edinmekteyiz¹³⁸.

1.2.2.2 Çeşmeler

Kıbrıs'ta bulunan 45 adet çeşme kataloğumuzadâhil edilmiştir.

1.2.2.3 Hamamlar

Kıbrıs'ta 14 adet hamam tespit edilebilmiştir. Bu hamamlardan üçü özel hamam, geriye kalan 11 tanesi de tek hamamdır. Bütün hamamlar katalog bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.3 Çeşme ve Hamamlar Hakkında Bilgi

1.3.1 Çeşme Mimarisi

Çeşme kelimesinin Farsçada “göz” anlamına gelen *çeşm* kökünden geldiği kabul edilmektedir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere çeşm denilmesi, bunların akıtıldığı yapılara da çeşme denilmesine neden olmuştur. Bu yapılara su sağlayan deliklere ise göz denmektedir. XIII. ve XIV. yüzyıllarda çeşme kelimesi yerine göz anlamına gelen “ayn” kullanılmıştır. Bu kullanımın XVII. yüzyılda da izlerine rastlamaktayız. Bu isimlendirmeler yanında yine Arapça kökenli “sikaye” kelimesi de kullanılmıştır. Osmanlı dönemi kitabelerinde “çeşme-i ab-ı zülâl”, “çeşme-i kevser”, “çeşme-i dilküşa” vb. isimlendirmelere de rastlanmaktadır¹³⁹.

Kıbrıs'a yerleşen Osmanlılar önceki medeniyetlere ait suyollarını ve su kaynaklarını kullanmaya devam etmişlerdir. Yaptıkları bentler ve sarnıçlarla suları bir yerde toplayarak; kanallar, künkler ve su kemerleriyle şehre taşımışlardır. Şehre getirilen su önce çökertme

¹³⁷ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 412

¹³⁸ Yusuf Sarımay ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 337

¹³⁹ Semavi Eyice, “Çeşme” **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, 1997, s. 277

havuzlarında dinlendirilerek temizlendikten sonra havuzlardan alınarak maksemelere nakledilir. Maksemelerde toplanan su gönderileceği çeşmelere lülelerle ölçülerek dağıtılır. Şehrin merkezinde bulunan yeraltı suları ise ya kuyular açılarak muhafaza edilmiş ya da dönme dolaplar vasıtasıyla yeryüzüne çıkarılarak kullanılmıştır. Şehirlerdeki çeşmelere ilave olarak suların depolandığı sarnıçlar, camilerde abdest almak için yapılan şadırvanlar, çeşitli içeceklerin akıtıldığı sebiller ve kaynatan gelen suların dinlendirilerek temizlendiği havuzlar yaptırılarak halkın su ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır¹⁴⁰.

Geçen zaman içerisinde toplumun ihtiyaçlarına ve koşullara göre çeşmelerin mimarisi de değişmiştir. XV.yy'da artan şehir nüfusunun su ihtiyacını karşılayabilmek için depolu çeşmeler yapılmaya başlanmıştır. XVI.yy'da suluklar, sıra abdest muslukları, namazgâhlı çeşmeler, saray, köşk gibi sivil yapıların pencere sövelerine veya duvar içlerine yerleştirilmiş dekoratif çeşmeler, meydan çeşmeleri, iskele çeşmeleri ortaya çıkmıştır. XVII.yy'dan itibaren depolu meydan çeşmelerinin yapımı artmıştır. XVIII.yy'dan itibaren çeşmelerde cepheyi biçimlendiren kemerler yuvarlak formlu olarak yapılmaya başlanmıştır. Yine bu yüzyılda küçük sahil çeşmeleri yapılmaya başlanmış ve sütun biçiminde çeşmeler de ortaya çıkmıştır. XVIII.yy'dan itibaren batıdan etkilenen mimarlar barok akımın etkisinde kalarak çeşmeleri aşırı derecede süslemeye başlamışlardır. XIX.yy'da bu bezeme üslubu devam ederken neoklasik akımın etkisiyle klasik özellik taşıyan çeşmeler yapılmaya başlanmıştır. Yine bu yüzyılda çeşmelerin yan yüzlerine plastırlar yerleştirme, iç içe iki kemer, duvara gömülü sütun sütünce ve plastırlar, çeşme nişinin üzerini örten küresel örtünün ışınal olarak dizilmesi gibi uygulamalar görülmektedir. XX.yy.'a geldiğimizde ise vakıf sularının belediyeye devredilmesi, modern su şebekelerinin kurulması ve evlere su verilmesi nedeniyle çeşme yapımı büyük oranda durmuştur¹⁴¹.

1.3.2 Hamam Mimarisi

Arapçada "ısıtmak, sıcak olmak" anlamına gelen *hamm* kökünden türeyen hamam kelimesinin sözlük anlamı ısıtan yer anlamına gelmektedir. Ayrıca yıkanma yeri manasında da kullanılmaktadır¹⁴².

Hamam suyun ısıtılması suretiyle insanların yıkanması için yapılmış bir tesistir. Bazen yerden fışkıran sulara da hamam denilmekle birlikte Türkçede *kaplıca* ve suyun doğal olarak

¹⁴⁰ Mustafa Denктаş, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler" **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 7, Ankara, 2002, s.872

¹⁴¹ Mustafa Denктаş, **a.g.m.**, s.875-876

¹⁴² Semavi Eyice, "Hamam" **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 402

sıcak olmasından dolayı *ilica* da denmektedir. Kaplıcaları hamamlardan ayıran en önemli özellik yıkanma mekânlarının ortasında bulunan geniş havuzlarıdır¹⁴³.

M.Ö. IV. yüzyılda Yunanistan'da çok gelişmiş hamamların olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak çok işlevli Roma hamamlarından da söz etmek gerekir. Roma halk hamamları yıkanma işlevinin yanı sıra eğlence ve yarışların düzenlendiği, spor ve beden eğitiminin yapıldığı kültürel ve sosyal içerikli yapılarıdır. Standart yıkanma mekânlarının yanı sıra eğitim ve toplantı salonları, vücut geliştirme çalışmalarının yapıldığı palaestralar, spor müsabakalarının yapıldığı gymnasiumlar ve dükkân gibi pek çok bölümden oluşmaktaydı¹⁴⁴.

Roma hamamlarının esas yıkanma mekânlarından birisi apodiyterium denilen soyunmalık mekânlarıdır. Bu büyük mekânların duvarlarında nişler ve soyunma hücreleri bulunur. Bu mekândan soğuk su küvetlerinin ve havuzların bulunduğu frigidariuma geçilir. Bu mekândan da soğukluk bölümü olan tepidarium'a geçiş vardır. Hamamın en sıcak kısmı etrafında küçük hücrelerin bulunduğu caldariumdur¹⁴⁵.

Roma hamamlarının devamı niteliğinde olan Bizans hamamları ilk Müslüman hamamlarının planlanmasında büyük rol oynamıştır. Emeviler tarafından VIII. yüzyılda inşa edilen ilk Müslüman hamamlarında antik devir geleneklerinin devam ettiği görülmektedir. Ancak İslam inancının getirdiği akarsuda temizlenme geleneği nedeniyle Müslüman hamamlarında sıcak ve soğuk su havuzları kaldırılmıştır. Bunun yerine kurnalar yerleştirilerek akarsudan yararlanılmıştır¹⁴⁶.

Türk hamamları ısıtma sistemi bakımından Roma hamamlarına benzemekle beraber mimari olarak farklılıklar göstermektedir. Türk hamamlarının mekân diziminde belirli bir eksen düzenlemesi hâkim olmuş ve özellikle sıcaklık bölümünde Orta Asya'dan beri görülen dört eyvanlı plan şeması uygulanmıştır¹⁴⁷.

Osmanlı döneminde inşa edilen hamamlar üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar soyunmalık (camekân), ılıkılık (soğukluk) ve sıcaklıktır. Bunların yanında zemin kat planıyla ilgili olarak su depoları ve külhan bölümünden de bahsedilebilir. Anadolu Selçuklu hamamlarında bu mekânlara ek olarak bir de aralık bölümü bulunmaktadır¹⁴⁸.

¹⁴³ Semavi Eyice, **a.g.m.**, s. 402

¹⁴⁴ Canan Çakmak, **a.g.e.**, s. 7-8

¹⁴⁵ Semavi Eyice, **a.g.m.**, s. 402

¹⁴⁶ Yılmaz Önge, **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995, s.9

¹⁴⁷ Semavi Eyice, **a.g.m.**, s.412

¹⁴⁸ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)**, Kayseri, 2000, s. 24

Türk Hamamlarındaki Önemli Bölümler;

Soyunmalık Bölümü: Camedân olarak da bilinen bu bölüm yaklaşık olarak sıcaklık bölümüne eş büyüklükte hatta bazen daha büyük tutulan mekândır¹⁴⁹. Bu bölüm müşterilerin yıkanmak için hazırlandıkları veya soyundukları bölümdür¹⁵⁰.

Soyunmalık bölümüne genellikle doğrudan cümle kapısından girilmektedir. Cümle kapısı önüne bir giriş hacminin inşası daha geç dönemlerde başlamış olmalıdır. Soyunma mekânları daha çok ahşap destekli ahşap tavanlarla veya kâgir tonoz veya kubbelerle örtülmüştür¹⁵¹. Bu bölümde duvar kenarlarını çepeçevre dolaşan soyunma sekileri bulunmaktadır. Özellikle geç dönemde sekilerin üzerlerine soyunma kabinlerinin inşa edildiği gözlenmektedir. XVI. yüzyılda bu taş sekilerin alınlıklarına kemerli nişler halinde pabuçluk veya ayakkabılıklar yapılmaya başlanmıştır¹⁵².

Halk hamamları gibi büyük boyutlu hamamlarda soyunma mahallinin ortasında ve tepedeki aydınlık fenerinin altında genellikle fiskiyeli bir şadırvan bulunmaktadır. Yine XVI. yüzyıldan itibaren soyunma mahallerinin duvarlarına elbise koymaya mahsus nişler açılmaya başlanmıştır¹⁵³.

Aralık Bölümü: Soyunmalıkla soğukluk arasında yer alan bu geçiş bölümü genellikle kubbe veya tonozla örtülmektedir. Erken dönem Anadolu hamamlarının vazgeçilmez bir ögesi olan aralık bölümü bir geçit olarak kullanılması yanı sıra kâgir veya ahşap bir bölmeyle ayrılan tuvalet ve traşlık mekânlarını da kapsamaktadır. Bu bölüm XV. yüzyıldan itibaren yerini soğukluğa bırakmaya başlamıştır. Klasik devir Osmanlı hamamlarında ise tamamen ortadan kalkmıştır¹⁵⁴. Aralığın ortadan kalktığı hamamlarda buhar çıkışı ve ısı kaybını önlemek amacıyla soyunmalıkla soğukluk arasında bulunan kapının üzerine yaşmaklı bir baca yerleştirilmiştir. Aralığın bulunduğu hamamlarda böyle bir uygulamaya rastlanmamasının sebebi, aralık mekânının aynı zamanda soğukluktan buhar kaybını engellemek gibi bir görevinin olmasıdır¹⁵⁵.

Soğukluk Bölümü: Ilıklık olarak da bilinen bu mekân Türk hamamlarındaki ana bölümlerden biridir. Burası bir yıkanma mekânından çok, dinlenme ve bekleme yeri olarak kullanılmaktadır. Ahşap tavanlı soyunma mekânının kışın soğuk olmasından dolayı, hem

¹⁴⁹ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 24

¹⁵⁰ Harun Ürer, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002, s. 4

¹⁵¹ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 19

¹⁵² Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 22

¹⁵³ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 22

¹⁵⁴ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 22

¹⁵⁵ Canan Çakmak, **a.g.e.**, s.14

zeminden hem de sıcaklıktan gelen su buharıyla ısınan bu mekânın soyunmalık olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Bu yüzden mekân soyunmalık kadar büyük tutulmuştur¹⁵⁶.

Soğukluk bölümü genellikle büyük bir kubbe veya tonozla örtülür. Bu örtülerin üzerine mekân aydınlatması için fil gözü denilen delikler açılmaktadır.

XV. yüzyılın bazı hamamlarında soğukluk mekânının ortasına bir de küçük şadırvan yerleştirilmiştir¹⁵⁷. Bu bölümde yer alan halvetlerin ise bazen tuvalet ve/veya traşlık olarak kullanıldığı görülmektedir¹⁵⁸.

Sıcaklık Bölümü: Hamamın en sıcak bölümü olan bu kısım merkezi bir mekân etrafında aksiyal olarak düzenlenmiş eyvan ve köşe halvetlerinden oluşmaktadır¹⁵⁹. Sıcaklık bölümünün ortasında terleme ve dinlenme amacıyla kullanılan, yerden yaklaşık 40 cm. yükseklikteki, poligonal biçimli göbek taşı yer almaktadır. Ayrıca eyvanlarda oturma sekileri de bulunabilmektedir. Halvet ve eyvanların duvarlarında sıcak ve soğuk suyun akıtıldığı musluklar ve suyun biriktirildiği kurnalar bulunmaktadır¹⁶⁰.

Sıcaklık bölümü, üzerinde fil gözü denilen delikler olan büyükçe bir kubbeyle örtülmektedir. Özel yıkanma mekânları olan halvetler de daha küçük çaplı kubbelerle örtülür. Ancak eyvanlar derinlemesine uzanan mekânlar olduğundan buralarda örtü unsuru olarak tonoz tercih edilmiştir¹⁶¹.

Hamamların sıcaklık bölümü dışında kalan kısımlar esas alınarak yapılacak bir gruplamada hiçbirinin diğerine benzemediği görülmektedir. Bu yüzden Semavi Eyice hamam tipolojisini oluştururken sıcaklık ve halvet bakımından bir sınıflandırmanın daha doğru olacağını söyleyerek hamamları altı gruba ayırmaktadır¹⁶².

- 1-Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip
- 2-Yıldızvari sıcaklıklı tip
- 3-Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip
- 4-Çok kubbeli sıcaklıklı tip
- 5-Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çift halvetli tip
- 6-Soğukluk, sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip¹⁶³

¹⁵⁶ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 24

¹⁵⁷ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 24

¹⁵⁸ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 25

¹⁵⁹ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 25

¹⁶⁰ Canan Çakmak, **a.g.e.**, s.16

¹⁶¹ Canan Çakmak, **a.g.e.**, s.16

¹⁶² Semavi Eyice, “İznik’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme” **Tarih Dergisi**, C.XI,S.XV,İstanbul,1960,s.99-120; <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/tarih/article/view/2188/1829>

¹⁶³ Çizimler için bkz. Semavi Eyice, **a.g.m.**, s.120

Sıcaklık bölümünün ısıtması zeminin altında bulunan cehennemlik bölümünden yapılmaktadır. Cehennemlik bölümü plan olarak yerin 0.5-0.6 m. derinliğinde olup, 0.4-0.5 m. aralıklarla konulan küçük ayaklardan ibarettir. Bu ayakların üzeri sal taşlarıyla kapatılmaktadır. Külhandan gelen sıcak hava cehennemlik bölümünde bu ayakların arasından dolaşarak, duvarlara yerleştirilen tütekliliklerden dışarı çıkmaktadır. Böylelikle sıcak hava hem zemini hem de tüteklilikler aracılığıyla duvarları ısıtmaktadır¹⁶⁴.

Su Deposu: Genellikle sıcaklığın gerisinde bulunan su deposu sıcaklık bölümü boyunca uzanmaktadır ve üzeri beşik tonozla veya sivri kemerli tonozla örtülür. Su deposunun ortasında yer alan daire şekilli yuvaya bakır bir kazan yerleştirilmektedir. Bu kazanın altında ateş yakılarak depodaki su kaynatılmaktadır. Bazı hamamlarda sıcak ve soğuk su depoları ayrı olarak yer alabilmektedir. Depodan sıcaklık veya halvet bölümüne bir pencere ile bağlantı sağlanır. Bu pencereden su seviyesinin kontrolü yapılmakta veya su deposunun tamirati için geçiş olarak kullanılmaktadır¹⁶⁵.

Külhan : Türk hamamlarının genelinde yer alan külhan su deposunun gerisinde yer alarak sıcak su deposu boyunca uzanır. Ocak, su deposunun altında yer alır. Ayrı bir girişi olan külhanın üzeri tonozla örtülüdür. Tonozun üzerinde yer alan deliklerle aydınlatılmaktadır¹⁶⁶.

Kıbrıs'ta Hamam Kültürü: Kıbrıs'taki hamamların bir kısmı gündüzleri kadınlara geceleri ise erkeklere hizmet veriyorken, Tandi'nin hamamı gibi bir kısım hamamlar ise sadece kadınlara hizmet vermekteydi. Anadolu'da olduğu gibi Kıbrıs'ta hem kadınların hem de erkeklerin kullandıkları çifte hamamlar bulunmamaktadır. Kıbrıs'ta bağımsız olarak yapılan halk hamamlarının yanısıra konaklara da küçük ölçekli hamamlar da yapılmıştır.

Türklerin günlük hayatında önemli bir yeri olan hamamın Kıbrıs gelenekleri içerisindeki yerini Hikmetağalar bize aktarmaktadır¹⁶⁷.

“Erkekler çarşı hamamını genellikle yıkanıp arınmak, göbek taşında terleyerek gevşemek, kesecinin eli altında liflenip keselenerek taze can ve hayat kazanmak için tercih ederlerdi. Hanımlar ise bu güzel gayelere ek olarak evlenme, doğum, kına yakmak gibi sosyal olayları da bahane edip sık sık hamam eğlenceleri düzenlerlerdi.

Evlerinde elverişi hamamlar bulunsa bile erkekler bayram arifelerinde, kış mevsiminin giriş ve çıkışlarında, birkaç kez de başka bahanelerle olmak üzere yılda dört beş defa çarşı hamamlarına mutlaka giderlerdi.

¹⁶⁴ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 26

¹⁶⁵ Canan Çakmak, **a.g.e.**, s. 21

¹⁶⁶ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 26

¹⁶⁷ Hizber Hikmetağalar, **Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar.**, İstanbul, 1996, s.203-207

Evlenecek olan kızlar için gündüz “gelin hamamı” düzenlenir, gece de hanımlara özel olarak “kına gecesi” yapılırdı. Ertesi gün de şenlikli bir “evlenme töreni” olur....loğusalığı kırklanarak sona eren hanımlar için de “loğusa hamamı” faslı düzenlenirdi...

Hanımların bu tören hamamlarına gidişlerinden önce büyük hazırlıklar yapılır, eş dost ve komşuların hepsi de davet edilirdi. Törenden bir gün önce evlerde yalancı dolmalar, börekler, köfteler hazırlanırdı. Fırınlarda sini sini hellimli ve zeytinliler pişirilirdi. Çarşıdan da taze baklalar, kolyandrolar, sarmalar ile mevsim meyvaları temin edilirdi. Ondan sonra da hamamda bir şenlik olurdu ki sormayın...”

.....

“Hamama girmek normal bir şey olsa da bunun halk arasında kibarca söylenişi sıcağa gitmekti. Gelin hamamı olduğunda gelin kafilesi önlerinde bayrak olduğu halde hamama gelir ve bayrağı da hamamın önüne asarlardı.

Loğusa hamamına davet edilen misafirlerin bütün yiyip içmeleri, hatta hamam ücretleri de davet sahibi tarafından karşılanırdı. Sabah başlayan hamam faslı kesintisiz akşam ezanına kadar sürerdi. Bu uzun süre meraklı hanımların saçlarını kınalamaları veya başlarını killemeleri için en uygun fırsattı.

Hanımlar gül damlası, kokulu gül ya da limon çiçeğiyle kokulandırılmış kili merhem gibi yoğurduktan sonra biraz su döküp iliflenmeden önce, başlarına bol bol sürerlerdi. Eski deneyimlere göre bir süre başta bırakılan bu kokulu kil çamuru, hem baştaki bütün yükü, ağırlığı alır, hem de saçları yumuşatmış.

Evin erkeği hamama gideceğinde, hanımı bohçayı hazırlar ve önden uşakla gönderirdi. Bu bohçada yıkanma ile ilgili her şey vardı: Bütün silecek ve giyecek takımları; tas, tarak, sabun ve ilif. Özellikle meraklı olan kimseler için bütün hamam gereçleri... Efendi, hamamda keselendikten sonra, yıkanmasını bitirince tası kurnaya vurur ve çağırırdı: “Al da gel!” Biraz sonra peştemalçı havlu ve silecekler ile önünde idi.

Hamamcılık biraz da anadan kıza, babadan oğula geçen bir meslek sayılırdı: Ruhşen hanımların kızı Sediye’ye; Çakır dayıdan da oğlu Salahi’ye geçtiği gibi...”

Hikmetağalar özel hamamlarla ilgili ise şunları aktarmaktadır: “Eski Lefkoşa konakları ile bazı meraklı ve varlıklı kimselerin evinde çarşı hamamlarının küçük çapta, lakin eksizsiz bir benzeri olan altından yanan hamamlar vardı. Orta halli evlerde ise, odun yakılan semaverler kullanılır, bu suretle yıkanma yerinin içi de ısınmış olurdu. Fakir evlerinde ise, üşümesinler diye küçük yapılan ama içinde katiyen rahat hareket edilemeyen minnacık bir bölmede, islim üzerine konan tenekede ısıtılan su ile yıkanılırdı. Bazan odayı da ısıtsın diye yanık bırakılan islim, çoğu kez ölümlle sonuçlanan zehirlenmelere sebep olurdu.”....

“Mutaassıp birer Ortodoks Hristiyan olan Rumlar ise, sırtlarından vaftiz yağının süzölüp akmaması için yıkanmadıkları halde, evlerinde her türlü konforu olan banyolar ve duşlar yaptırmaktan geri kalmazlardı.”

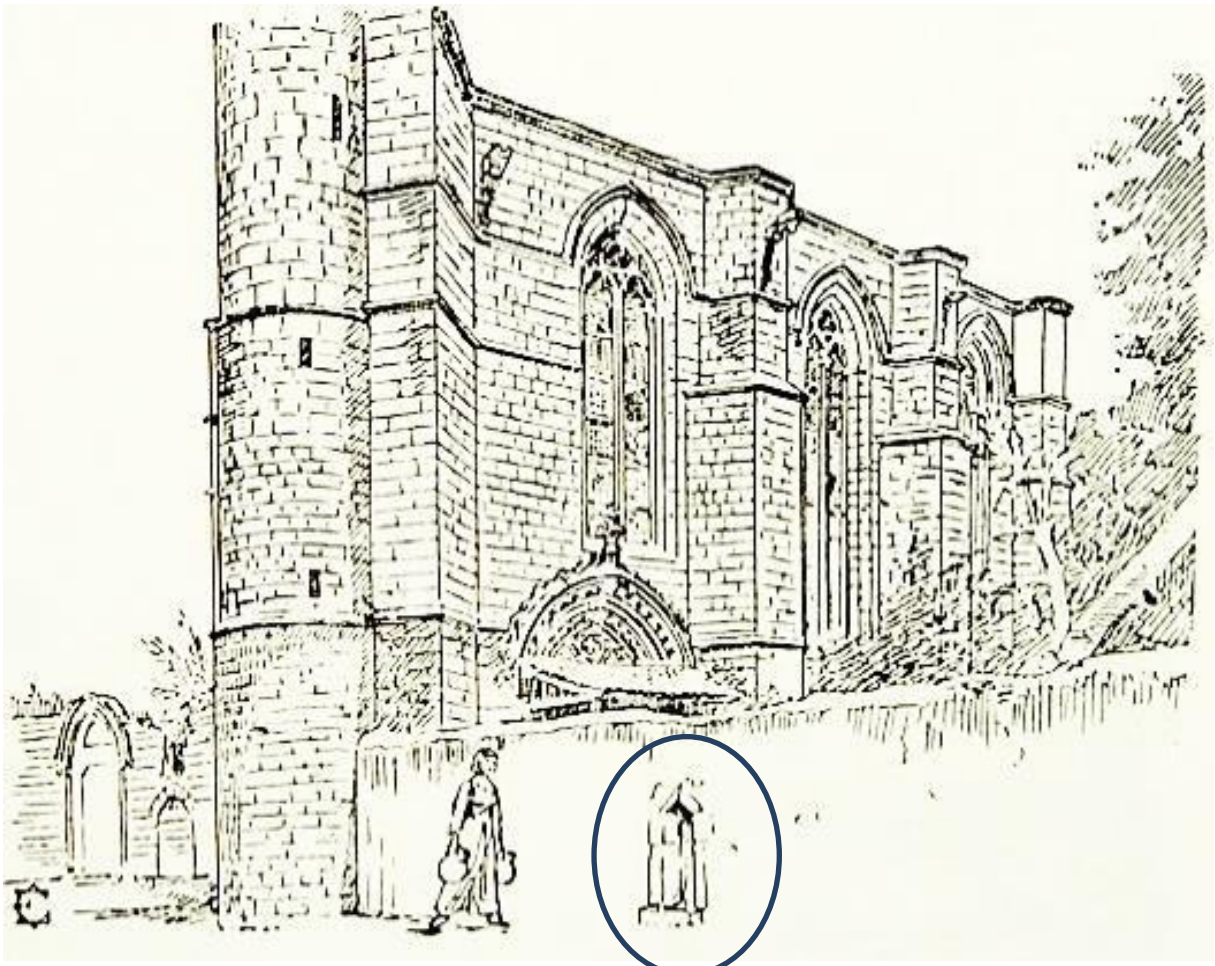
İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN ÇEŞME ve HAMAMLAR

2.1 Çeşmeler

2.1.1 Lefkoşa Haydar Paşa Camii Çeşmesi (1573)

Erdengiz'in verdiği bilgilere göre 1878 yılına kadar Kıbrıs'a tayin edilen Haydar adlı herhangi bir Osmanlı idarecisi bulunmamaktadır. Aynı kaynakta 5 Kasım 1573 tarihli buyrukta camiye çevrilen bir kilisenin yanına Gönüllüler Ağası Haydar Paşanın bir çeşme yaptırdığı bilgisi mevcuttur¹⁶⁸. Camille Enlart'ın 1987'de yayınladığı kitabında yer alan gravürde bu çeşmenin çizimi yer almaktadır. (Çizim 2.1)



Çizim2.1 Haydar Paşa Camii Çeşmesi¹⁶⁹

¹⁶⁸ Ahmet Erdengiz, “Bir Lefkoşa Masalı ve Eski Lefkoşa Hakkında Saptamalar”, **Halk Bilimi Sempozyumları III**, , Ankara, 2001, s.321

¹⁶⁹ Camille Enlart, **Gothic art and the Renaissance in Cyprus**, London, 1987, s.153

19.yy'a ait gravürlerin toplanmış olduğu başka bir kitapta yer alan çizime göre ise bu çeşme görülmemektedir. (Çizim 2.2)



Çizim 2.2 Haydar Paşa Cami Çeşmesi¹⁷⁰

¹⁷⁰ Veronica Tatton-Brown, *Cyprus in the 19th Century AD.: Fact, Fancy and Fiction*, İngiltere, 1998, s.43

2.1.2 Lefkoşa Yeni Cami Şadırvanı (1739/40)

Lefkoşa'da Yeni Cami ve Fuzuli sokaklarının kesiştiği köşede bulunan Yeni Cami avlusunda yer almaktadır (Foto. 2.1). Orijinal şadırvan 1950'lerde Yeni Cami mezarlığıyla beraber yıktırılmıştır¹⁷¹. Şadırvanın kaynağı Arap Ahmet suyundan sağlanmaktaydı. Hikmetağalar şadırvanın mermer kaplı olduğunu, zaman içinde mermerlerinin, taşlarının, çeşmesinin ve kitabesinin söküldüğünü söylemektedir¹⁷². Çeşmenin yıkılmadan önceki çizimini A.L. Salvator ve Veronica Tatton-Brown'un kitaplarından görmekteyiz(Çizim 2.3, 2.4). Bu çizimlerden yola çıkarak eserin Hala Sultan Tekkesindeki şadırvanla (H.1211- M. 1796-1797) benzerlik gösterdiği söylenebilir.

1872 yılının sonunda adaya gelen A.L. Salvator eserinde şadırvanın bir çizimini vermektedir. 19.yy'a ait Kıbrıs gravürlerini içeren Veronica Tatton-Brown'un kitabında da yine şadırvanın çizimleri mevcuttur. Yeni caminin ise 1739/40 yılında tamamen yıkılarak sonradan bugünkü haliyle (Foto. 2.1) inşa edildiği bilgisini göz önünde bulundurursak şadırvanın da bu tarihlerde inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.



Çizim 2.3 Lefkoşa Yeni Cami Şadırvanı¹⁷³

¹⁷¹ M. H. Gürkan, **a.g.e.**, s. 139

¹⁷² Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.40

¹⁷³ A.L.Salvator, **a.g.e.**, s. 41



Çizim 2.4 Lefkoşa Yeni Cami Şadırvanı¹⁷⁴



Foto.2.1Yeni Cami Avlusunda Yer Alan Bugünkü Şadırvan

¹⁷⁴ Veronica Tatton-Brown.a.g.e., s. 43

2.1.3 Karpaz, Abdullah Paşa Çeşmesi (1750)

Çeşmenin mimarisi hakkında bir ilgimiz bulunmamaktadır. Çeşmelerin varlığına dair bilgilere Abdullah Paşa bin Hasan Paşa'nın 1 Recep 1163 (6 Haziran 1750) tarihli vakfiyesinde rastlamaktayız. Bu vakfiyede vakfin mal varlığı arasından Karpaz'da bir çeşmenin olduğu da yazılıdır¹⁷⁵.

2.1.4 Lefkoşa Silahtar (Ağa) Çeşmesi (1796-1797)

Cumhurbaşkanlığı ikametgâhından Girne kapısına inen yolun sol tarafındaki Hisar üzerinde yer almaktaydı¹⁷⁶. Bağışkan, bu çeşmenin tamamen taştan yapıldığını söylemektedir¹⁷⁷. Çeşmeden günümüze sadece Eski Eserler ve Müzeler Dairesi envanterinde 79/1/37 numarayla kayıtlı kitabesi gelebilmiştir¹⁷⁸. Kitabe 0.38x0.79 m. boyutlarındadır. Çeşmenin H.1211 (M. 1796-1797) tarihli 6 satırlık kitabesi nesih hatla yazılmıştır. Kitabenin tamamı Bağışkan tarafından okunmuştur¹⁷⁹.(Foto. 2.2)



Foto.2.2 Lefkoşa Silahtar (Ağa) Çeşme Kitabesi

¹⁷⁵ Yusuf Sarımay ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 221

¹⁷⁶ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s. 245; Lefkoşa'daki Cephane/Silahtar Tabyasında bulunan Cumhurbaşkanlığı sarayının karşısında yer almaktaydı(bkz. Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.409)

¹⁷⁷ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.409

¹⁷⁸ Kitabe günümüzde Eski Eserler ve Müzeler Dairesi'nin deposunda yer almaktadır. Envanter numarası daire kurulmadan önce arkeologlar tarafından yapılan kataloglama çalışması sırasında verilmiştir.

¹⁷⁹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.410

Kitabe

جناب اسف بحرن سلحدار كرم كاري
 مهصل مصتقي اغا سجع معدلت اشار
 شجعتله صلابتله سما...له عنابتله
 خدا زات شريفك ايلمشدر جامع الاخير
 ايدوب بو چشمه اجا مياهك ايلدي جاري
 نجه ماشدي خير ايله موفق ايليه ستار
 بو فيضر معنويدر اني ارباب قلوب اكتر
 ظهور اتدي جنابندن نجه مندوحوب اطوار
 كلوب اون ايكي امام بهش..له ديديلر تاريخ
 ايچوب ارواح احوان اب زلالی چشمهدن هر بار
 سنا ۱۲۱۱

Okunuşu

Canab-ı asaf-ı bahreyn Silahdar-ı kerem-kari
 Muhassıl Mustafa Ağa Seci-i maadelen işar
 Şecaatle salabetle semahatle inayetle
 Hüda zat-i şerifin eylemiştir cami'ül ahyar
 Edüp bu çeşmeyi ihya miyahın eyledi cari
 Nice maşed-i hayr ile muvaffak eyleye settar
 Bu feyz-i manevidir anı erbab-ı kulüb anlar
 Zuhur etdi cenabından nice menduh hub etvar
 Gelub on iki imam bihşet ile dediler tarih
 İçüb ervah-i ihvan ab-ı zülal'i çeşmeden her bar
 Sene 1211

Anlamı

İki denizin veziri cömert Silahtar Hazretleri
 Cömertlik kaynağı yiğit, yürekli muhassıl Mustafa Ağa
 Yiğitlikle, kuvvetle, cömertlikle ve yardımla
 Tanrı şerefli kişiliğini hayırlı işler yapar eylemiştir.
 Bu çeşmeyi ihya edip sularını akıtmıştır
 Bu manevi bir feyzdir ve onu yürekli insanlar anlar
 Tarafından nice övülmeye değer güzel tavırlar belirdi
 Gelip on iki imam bihşet ile tarih söylediler

Dostların ruhları her defasında çeşmeden temiz su içsinler diye

Sene 1211

2.1.5 Kıbrıs Muhassılı Muhammed Emin Efendi Çeşmesi (M. 1813-14)

Çeşme Lefkoşa'da, Korkut Hamamına giden yolla Saray Önü (bugünkü Atatürk) Meydanına giden yol arasında, Ermeni kilisesine ait dükkânların arkasında yer almaktadır¹⁸⁰ (Çizim 2.5). Çeşmenin mimarisi hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Günümüze sadece Mevlevi Tekkesi Müzesinde bulunan H. 1229 (M. 1813-14) tarihli kitabesi gelebilmiştir (Foto. 2.3). Kitabe 0,58x0,37 m. ölçülerindedir. Sülüs yazılı üç satırlık kitabe Yorulmaz tarafından okunmuştur¹⁸¹.

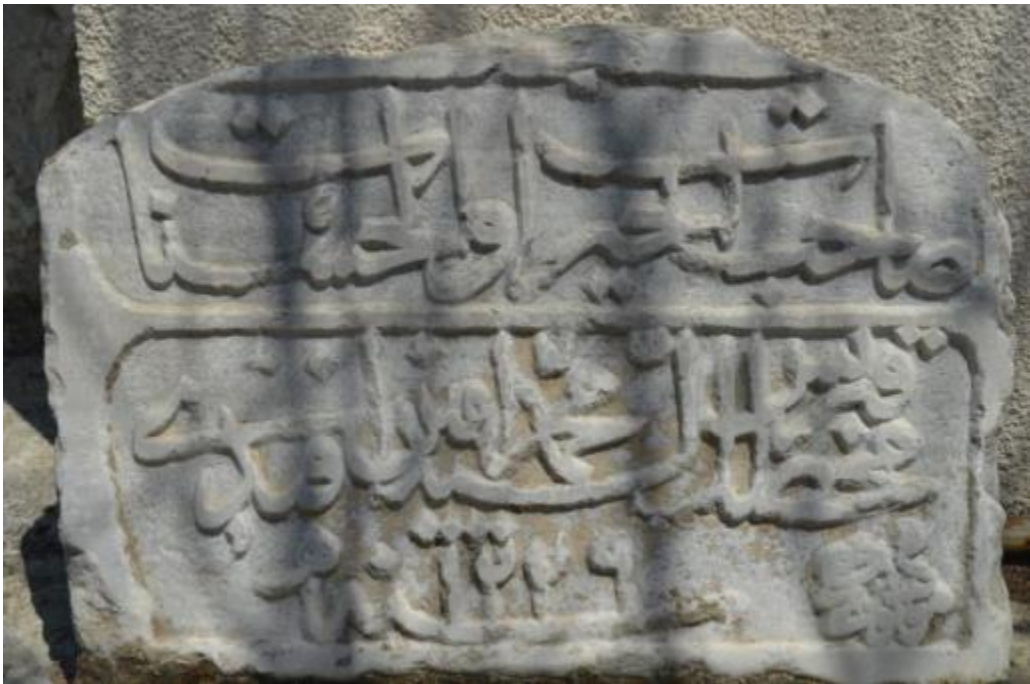


Foto.2.3 Kıbrıs Muhassılı Muhammed Emin Efendi Çeşme Kitabesi

Kitabe

صاحب احيرات والحسنات
قبرس محصلي محمد امين افندي
سنه ١٢٢٩

Okunuşu

Sahibü'l hayrat ve'l hasenat

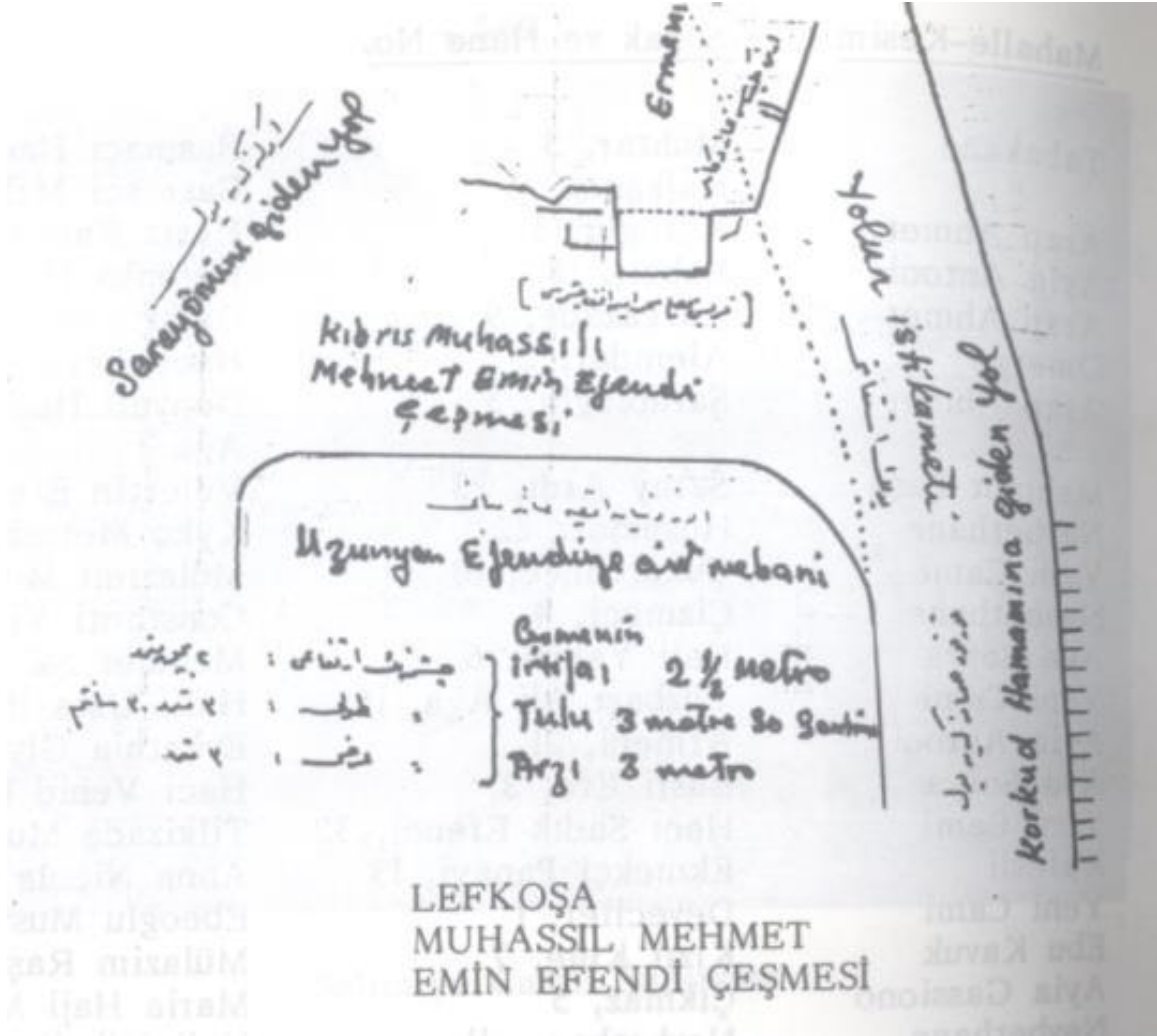
Kıbrıs muhassılı Muhammed Emin Efendi

Sene 1229

¹⁸⁰ Çeşmenin bugünkü konumu yaklaşık olarak Beliş Paşa ve Hürriyet sokaklarıyla Girne caddesinin birleştiği yerdir. (Foto. 45)

¹⁸¹ Bülent Yorulmaz, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşı Yazıtları**, Lefkoşa, 2009, s.108

M. Haşim Altan'ın kitabında çeşmenin konumunu gösteren bir çizim yayınlanmıştır (Çizim 2.5). Bu çizimden yola çıkarak çeşmenin bugünkü yeri belirlenmeye çalışılmıştır. (Harita 2.1)



Çizim2.5Kıbrıs Muhassılı Muhammed Emin Efendi Çeşmesi¹⁸²

¹⁸² Mustafa Haşim Altan, a.g.e., s.551



**Harita2.1 Kıbrıs Muhassılı Muhammed Emin Efendi Çeşmesinin Günümüzdeki Tahmini Konumu
(Google Earth'den)**

2.1.6 Lefkoşa Turunçlu (Fethiye) Cami Şadırvanı (1814-15)

Şadırvan avluya girildiğinde sol tarafta yer almaktaydı. Duvara bitişik nizamda inşa edildiğinden ona “Yarım Şadırvan” da denmekteydi. Avlu duvarından içeriye doğru taşan şadırvanın üç kenarında da birer tane musluğu bulunmaktaydı¹⁸³. Şadırvanın kitabesi günümüze ulaşmıştır ancak üzerindeki tarih okunamamaktadır. Muhtemelen camiyle beraber 1814-15 yıllarında Kıbrıs muhassıllığı yapmış olan Esseyit Mehmet Emin Efendi tarafından inşa edilmiştir. Caminin önündeki yüksek avlu duvarı 1972 yılında yıktırılırken şadırvan da ortadan kaldırılmıştır¹⁸⁴. Şadırvanın 0.3x0.51 m. ölçülerindeki, iki satırlık sülüs yazılı kitabesi avlunun kuzey duvarı üzerinde yer almaktadır (Foto. 2.4). Yazıt şöyledir:

Kitabe

صاحب حیرت و الحسنت قبرس
محصمی محمد امن افندی

Okunuşu

Sahib’ül hayrat vel hasenat Kıbrıs
Muhassılı Mehmed Emin Efendi¹⁸⁵

¹⁸³ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.237

¹⁸⁴ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.237

¹⁸⁵ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.107



Foto.2.4 Turunçlu Cami Şadırvan Kitabesi

2.1.7 Girne, İskele Çeşmesi (1815-16)

Girne’de İskele yolu üzerinde yer almaktaydı. Çeşme Rumlar tarafından yıkıldıktan sonra sadece H. 1231(M. 1815-16) tarihli kitabesi günümüze kadar gelebilmiştir. Bu gün kitabe Girne iç kalesindeki müzede bulunmaktadır. Yedi satırlık, , nesih yazılı, 0,48x0,52x0,1 m. boyutlarındaki kitabe Kırzioğlu tarafından okunmuştur¹⁸⁶. (Foto. 2.5)



Foto.2.5 Girne İskelesi Çeşme Kitabesi

¹⁸⁶ Fahrettin Kırzioğlu, a.g.m., s. 66

Kitabe

محمد والي سامي مقام بلده قبرس
 كل ال سيادت دوحه الء محمد دن
 امين اولدي جزيره سايه سنده حسن هلته
 ايرماسون حدا زات شريفن مجد سرممدن
 كزرگاه اهالي معبر خادم دولتكن
 صوسز بو اسكله زحمت چكردي درد مشتندن
 كورب بو زات پر همت حالي ايلدي غيرت
 كوتردي صويي ايكيه بر نجه مرصندن
 بو رعا چشمه دلجوي بيدي حبتن لله
 شفاعتحواه اولوب سلطان كونين مويددن
 عطان اتش كيي سوزان ايدركن دللرين شمدي
 صفاياب اولديلر بو چشمه عدن ممحمدن
 حلوس صاحب الحير ايله دوشدي بر كوزل تارح
 كرينه بولدي صوين دست با عون مهمدن ۱۲۳۱

Okunuşu

- 1- Muhammed vali-i sami-makaam-ı belde-i Kıbrıs
Gül-i Al-i Siyadet, devha-i Al-i Muhammed'den
- 2- Emin oldu Cezire sayesinde hüsn-i haletde
Ayurmasun Huda, zat-i mecd-i sermedden
- 3- Güzergâh-i ahali mi'ber-i Huddam-i devlet'ken
Susuz bu İskele zahmet çekerdı bu derd-i müştedden
- 4- Görüp bu zat-i pür-himmet hali eyledi gayret
Getürdü suyu ayağına, bir nice mersad'den
- 5- Bu ra'na çeşme-i dılcü-yi yaptı habbeten-Lillah
Şefa'at-hah olup Sultan-i Kevneyn-i Müeyyed'den
- 6- Utan ateş gibi suzan ederken dillerin şimdi
Safayab oldular bu çeşme-i Adn-i Mümehheden
- 7- Hulus-i sahibü'l-hayr ile düşdü bir güzel tarih
Girine buldu suyun dest'i ba-'avn-i Muhammed'den
H. 1231 (M. 1815-16)

2.1.8 Lefkoşa,Karababa (Ahmet Taif Beytullah) Çeşmesi (M. 1816-1817)

Çeşme Karababa Sokakta bulunan Karababa türbesinin yanında yer almaktaydı. Çeşmenin orijinal mimarisi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır¹⁸⁷. Yıkıldıktan sonra 1928 yılında betondan yenisi yaptırılmıştır. 1985 yılında Lefkoşa'ya basınçlı su borularının döşenmesine¹⁸⁸ kadar çeşmenin kullanımda olduğuna dair bilgiler mevcuttur¹⁸⁹.

Bugün orijinal çeşmeden geriye sadece türbenin kuzeybatı köşesinde yer alan sülüs yazılı, 0.33x0.35 m. ölçülerindeki kitabesi kalmıştır (Foto. 2.6). H. 1232 (M. 1816-1817) tarihli kitabenin okunuşu şöyledir:



Foto.2.6 Lefkoşa Karababa Çeşme Kitabesi

Kitabe

ما شا الله
هزه من فضل الله
بحمت احمد طائف بيت الله
سنه ١٢٣٢

¹⁸⁷ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.34 ve H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s.185 anlarında Karababa türbesine ait bir çeşmenin varlığından bahsetmişler ancak mimari yapısına dair bir bilgi vermemişlerdir. Ayrıca Hikmet ağalar eski çeşmeyi hatırlayanların da kalmadığını aktarmaktadır.

¹⁸⁸ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s. 235

¹⁸⁹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.35

Okunuşu

Maşallah

Haza min fazlullah

Bi himmeti Ahmet Taif Beytullah

Sene 1232 (M. 1816-1817)¹⁹⁰

2.1.9Limasol, Kubbeli Çeşme/Meydan Çeşmesi/Gazi Paşa Çeşmesi (1825'ten önce)

Çeşme Limasol'da İsmet Paşa, Anafartalar (şimdiki adıyla Keramopoieiou Sokak) ve Gazipaşa sokaklarının birleştiği meydanda yer almaktaydı (Foto. 2.7, 2.8). Gazi Paşa Sokağı çeşmesi olarak da anılmaktadır. 1973 yılı sonrasında araç çarpmasından dolayı yıkılarak yok olmasının ardından¹⁹¹ orijinaline benzer bir şekilde tekrardan yapılmıştır (Foto. 2.9). Çeşme Arnavut Camisinin avlusunda yer alan çeşmeyle benzerlik göstermektedir.

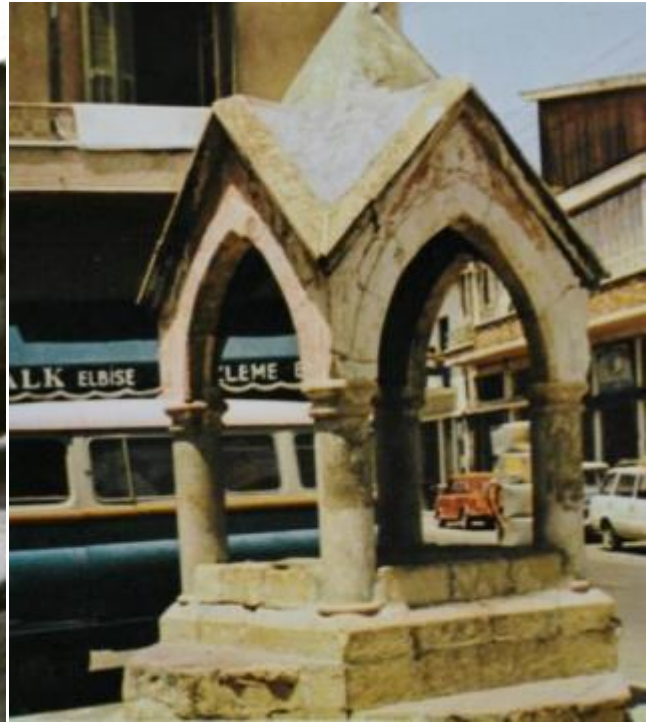
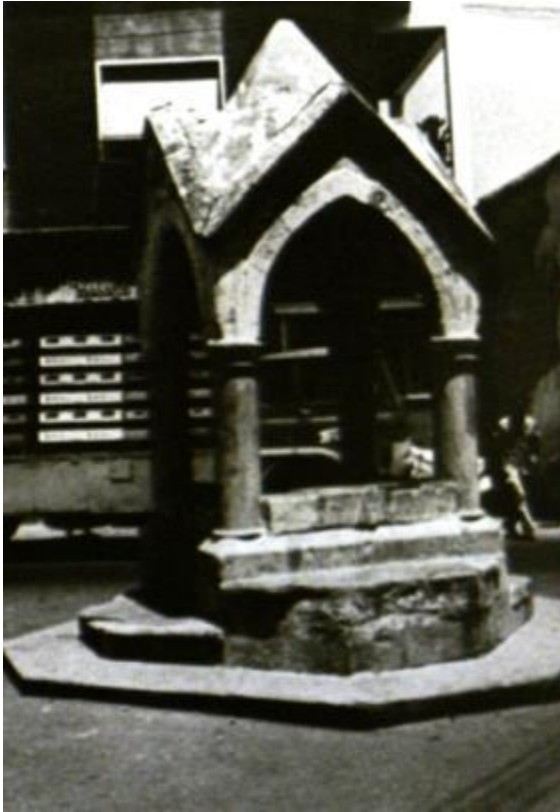


Foto.2.7 Limasol Kubbeli Çeşme¹⁹²Foto.2.8 Limasol Kubbeli Çeşme¹⁹³

Çeşmenin banisini veya inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Bağışkan'ın verdiği bilgilere göre Osmanlı döneminde Limasol'un Şehremini olan Süleyman Ağa tarafına yaptırıldığı öne sürülmektedir. Süleyman ağanın ölümünden sonra eser bir süre

¹⁹⁰ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s. 34; Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 405

¹⁹¹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 419

¹⁹² Girne Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Arşivinden

¹⁹³ Filiz Çalışlar Yenişehirlilioğlu, **Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları**, Ankara, 1989, s. 68

Süleyman Ağa Çeşmesi olarak anılmıştır. Ancak daha sonra Kubbeli Çeşme adını almıştır. H. 1241 (1825/26) yılına ait kayıtlarda burası Kubbeli Çeşme Meydanı olarak geçmekteydi¹⁹⁴. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda çeşmenin 18.yy. sonuna doğru inşa edildiği söylenebilir.



Foto.2.9 Limasol Kubbeli Çeşme, Yeniden İnşa Edilmiş Hali

Şimdiki çeşmenin kare planlı kaidesi 1,7x1,7 m. ölçülerindedir. Kaidesinin karşılıklı iki cephesindeki yalıklar yüksek, diğer yalıklar ise alçak bir kotta inşa edilmiştir. Kaidenin dört köşesinden birer mermer sütun yükselmektedir. Sütunlar birbirlerine yukarıda üçgen alınlıklarla sonlanan sivri kemerlerle bağlamaktadır. Çeşmenin üzeri ise piramidal bir külahla örtülmüştür. Eyice'ye göre bu çeşme Fransız Gotik yapı sanatının etkisi altında kalınarak yapılmış ve Türk sanatından kopuk bir eserdir¹⁹⁵.

¹⁹⁴ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 420

¹⁹⁵ Semavi Eyice, "*Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri*"**Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni-KIBRIS**, İstanbul, 1974, s. 13

2.1.10 Lefkoşa Turunçlu (Fethiye) Cami Çeşmeleri (1824-25)

Kadınlar Pazarı sokağındaki Turunçlu camisinin çeşmesi Esseyit Hacı Mehmet Ağa tarafından Kıbrıs Muhassıllığı döneminde 1824-25 yılları arasında camiyle beraber yaptırılmıştır¹⁹⁶. Caminin dışında yer alan sokak çeşmeleri ise 1814-15 yıllarında Kıbrıs muhassıllığı yapmış olan Esseyit Mehmet Emin Efendi (Esseyit Hacı Mehmet Ağa'nın amcası) tarafından yaptırılmıştır¹⁹⁷.

2.1.11 Lefkoşa Büyük Han Şadırvanı (1824-25)

Şadırvan, Arasta Sokağında bulunan Büyük Hanın avlusundaki köşk mescidin altında yer almaktadır. Şadırvan günümüze ulaşamamıştır. Yerine yaklaşık kare planlı, iki musluklu başka bir çeşme yaptırılmıştır (Foto. 2.10; Kroki 2.1). Orijinal şadırvan muhtemelen 1873-1927 yılları arasında yıkılmıştır¹⁹⁸. A. L. Salvator'un kitabındaki çizime göre orijinal şadırvan sekizgen planlıdır ve havuzunun üst kısmı kafes korkulukla yükseltilmiştir (Çizim2.6). Şadırvan, Larnaka'daki Hala Sultan Tekkesindeki ve Lefkoşa'da yer alan Yeni cami şadırvanıyla benzerlik göstermektedir.



Foto.2.10 Lefkoşa Büyük Han Şadırvanı

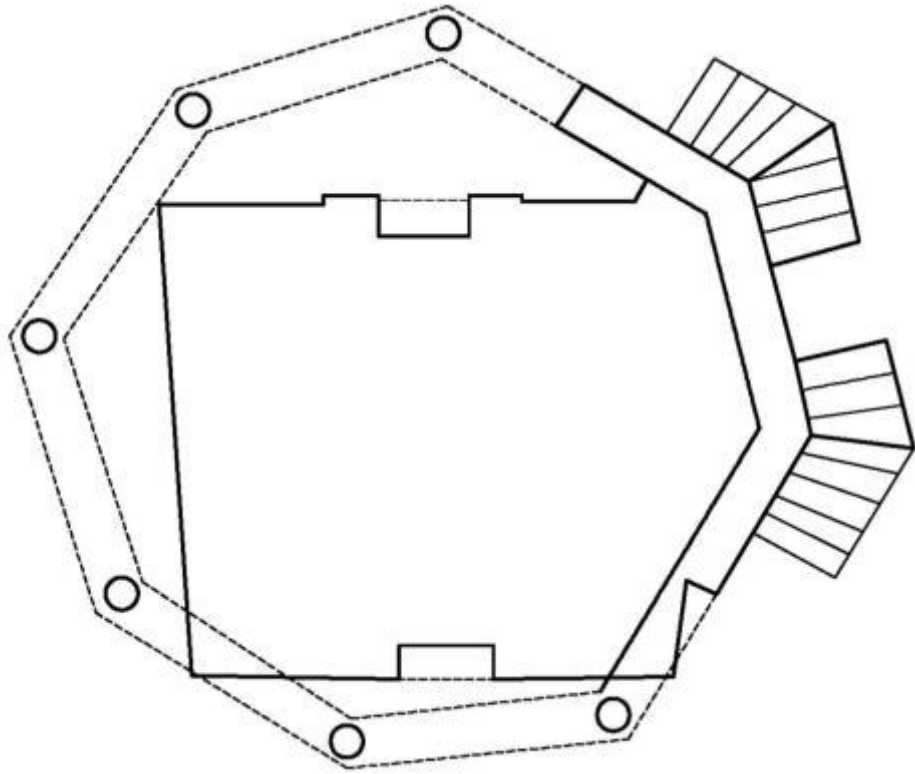
¹⁹⁶ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.241

¹⁹⁷ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.87

¹⁹⁸1872 yılının sonunda Kıbrıs'a gelen gezgin Archduke Louis Salvator'un kitabında şadırvan karakalem tekniğiyle çizilmiş resmi bulunmaktadır. 1927 yılında **National Geographic Society** dergisinde yayınlanmış başka bir fotoğrafta ise şadırvan bu günkü haliyle görülmektedir. (Foto: 47)



Çizim 2.6 Lefkoşa Büyük Han Şadırvanının Orijinal Durumunu¹⁹⁹



Kroki 2.1 Lefkoşa, Günümüze Ulaşan Büyük Han Şadırvanı

¹⁹⁹ Arşidük Louis Salvator, **Kıbrıs'ın Başkenti Lefkosia**, Lefkoşa, 2012, Çeviri: Vur Yektaoğlu, s. 51



Foto 2.11Lefkoşa Büyük Han Şadırvanı (National Geographic Society, 1927) ²⁰⁰

Şadırvanın inşa tarihini gösteren hiçbir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Çuhadaroğlu ve Oğuz'un makalesinde şadırvanın H. 1240'lı (M. 1824-25) yıllarda inşa edildiği yazmaktadır.²⁰¹

Günümüzde de kullanılmakta olan şadırvanın yüksekliği 1.7 m., genişliği 3.65 m., derinliği de 3.92 m. olup yaklaşık kare bir plan şeması göstermektedir. Doğu ve batı cephelerine yuvarlak kemerli nişler içerisine, zeminden 0,1 m. yükseklikteki kotta birer adet musluk yerleştirilmiştir. Şadırvanın doğu cephesi ve batı cephesinin bir kısmı 0,8 m. genişliğinde bir kanalla çevrelenmiştir.

Yeni şadırvanın inşa tarihine dair bir yazıt bulunmamaktadır. Muhtemelen eski şadırvanın yıkıldığı 1873-1927 yılları arasında yaptırılmıştır.

²⁰⁰ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 518

²⁰¹ Fikret Çuhadaroğlu-Filiz Oğuz, **a.g.m.**, s.5

2.1.12 Lefkoşa İplik Pazarı Camii Şadırvanı (1825-26 tarihinden önce)

Cami girişindeki avlunun solunda olan çeşme sekiz köşeli ve sekiz muslukludur. Caminin kapısının üzerinde H.1241(1825-26) tarihli onarım ve 1316(1898-99) tarihli genişletme çalışmalarına ait iki tane kitabe bulunmaktadır. Şadırvan, muhtemelen 1825-26 tarihinden önce inşa edilmiştir. Hikmetağalar'ın aktardığına göre 1930-33 yılları arasında şadırvanın suyu akmaktadır²⁰². (Foto. 2.12)



Foto 2.12 Lefkoşa İplikpazarı Cami Eski Şadırvanın Yerine Yapılan Su Deposu

2.1.13 Lefkoşa, Debbaghane Mescidi Çeşmeleri (1825)

Çeşmenin mimarisi hakkında bir ilginiz bulunmamaktadır. Çeşmelerin varlığına dair bilgilere Çektirizade Hacı Yusuf Ağa bin Abdurrahman'ın 13 Rebiül-ahir 1241 (25 Kasım 1825) tarihli vakfiyesinde rastlamaktayız. Bu vakfiyede Debbaghane Mescidi avlusunda bulunan ve dışarıdaki çeşmeye akan su ve suyollarından vakfın mal varlıkları arasında sayılmaktadır²⁰³.

²⁰² Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.242

²⁰³ Yusuf Sarımay ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 235

2.1.14 Lefkoşa, Büyük Medrese (Ali Ruhi) Çeşmesi (M. 1827-1828)

Selimiye meydanında bulunan Sultan II. Mahmut kütüphanesinin kuzeyindeki Büyük Medreseyle birlikte inşa ettirilmiştir²⁰⁴. 1936 yılında medrese yıktırılınca çeşmesi de yerinden kaldırılarak aynı alanda yaptırılan imam-hatip mektebinin arkasına taşınmıştır²⁰⁵. 1980'li yıllara kadar varlığını devam ettiren çeşme²⁰⁶, son zamanlarda²⁰⁷ aynı alana bir depo inşa edilince tamamen ortadan kaldırılmıştır²⁰⁸. M. Haşim Altan'ın eserinin birinci cildinde verdiği bilgiler doğrultusunda çeşmenin Arap Ahmet Suyundan beslendiğini söylemek mümkündür²⁰⁹.

Bu gün Lefkoşa'da Mevlevi Müzesinin avlusunda bulunan 0,65x0,48 m. ölçülerindeki çeşme kitabesi birçok araştırmacı tarafından okunmuştur²¹⁰. (Foto. 2.13)



Foto.2.13 Lefkoşa, Büyük Medrese (Ali Ruhi) Çeşme Kitabesi

²⁰⁴ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 38; Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.403

²⁰⁵ İsmet Konur zamanla harap olan çeşmenin kitabesinin medresenin iç tarafında yeni yaptırılmış olan çeşmenin üzerine nakledildiğini yazmaktadır. Bkz. İsmet Konur, **a.g.e.**, s. 83

²⁰⁶ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 38

²⁰⁷ Makale 1990-1993 yılları arasında yazılmıştır. Bkz. Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.247

²⁰⁸ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.247; Tuncer Bağışkan 1932 yılında Selimiye Meydanında yapılan düzenleme çalışmalarında medresenin ortadan kaldırıldığını, geriye kalan kare planlı çemenin ise 1980'li yıllara kadar Sultan Mahmut kütüphanesinin kuzeydoğusundaki binaların arkasındaki bir bahçede kaldığını, ardından mermer kitabenin Mevlevi Müzesine getirildiğini aktarmaktadır(Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.404). Günümüzde çeşmeye dair bir kalıntı bulunmamaktadır.

²⁰⁹ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 635

²¹⁰ Halil F. Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1964, s.179; Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 404; Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.246; Bülent Yorulmaz, **a.g.e.**, s.100; Filiz Oğuz, Fikret Çuhadaroğlu, **a.g.m.**, s.5; İsmet Konur, **a.g.e.**, s. 83-84

Kitabe

ما شاء الله

علي روهي افندي والي محرسه قبرس
 كروه حواجكان دولت ايچره عمدہ الاشبح
 قدوميله وطنكاه قديمين ايديك تشریف
 نجه افعلي خيرك مصداري اولدي بفضلله
 بو زبا مدرسه محتاج اب لطف ايدي غايت
 كتردي صوين اجرا ايلدي اول زات عاليجه
 صوسزلقندن سراسر سوخته اولمش ايدي سگاني
 تيشدي خضروش عطشانه امداد ايبيلدي ناكه
 روا جاري اولورسه صو كبي حلقك لساننده
 دعاي دولتي فيض قبوله اولهرق همراه
 ديدم بر بيت ايچينده ايكي تاريخ دلاراكم
 كراما كاتبينه زربود ازكار اولور هرکه
 بو الا چشمه زمزم نموني حسبته الله
 علي روهي افندي قلدي انشه في سبيل الله
 ۱۲۴۳

Okunuşu

Maşallah

Ali Ruhi Efendi vali-i mahruse-i Kıbrıs
 Gürüh-u hacagan-ı devlet içre ümdetüleşbah
 Kudümüyle vatangah-ı kadimin idicek teşrif
 Nice ef'ali hayrın masdarı oldu bifazlillah
 Bu ziba medrese muhtacı ab-ı lütfidi gayeh
 Getürdü suyun icra eyledi ol zat-ı alicah
 Susuzluktan seraser suhte olmuş idi sükkanı
 Yetiştı Hızırveş atşana imdat eyledi nagah
 Reva cari olursa su gibi halkın lisanında
 Dua-yı devlet-i feyzi kabule olarak hemrah
 Dedim bir beyit içinde iki tarih-i dilara kim
 Kiramen kâtibine ziver ezkar olsun her gâh
 Bu ala çeşme-i zemzemnümunu hasebetenlillah
 Ali Ruhi Efendi kıldı inşa fisebilillah
 H. 1243(M. 1827-1828)

2.1.15 Lefkoşa Nöbethane Mescidi Çeşmesi (M. 1867-68)

Bağışkan'ın aktardığına göre XX. yy.'ın ilk çeyreğinde mescidin girişinde H. 1284 (M. 1867-68) tarihli küçük bir çeşme bulunmaktaydı²¹¹. Ancak Hikmetağalar caminin dışında başka bir çeşme bulunmadığını söylemektedir²¹².Çeşmenin mimarisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

2.1.16 İsmail Ağanın Tamir ettirdiği Çeşme (M. 1867-68)

Çeşmenin yeri ve mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Günümüze sadece Mevlevi Müzesindeki H. 1284 (M. 1867-68) tarihli kitabesi gelebilmiştir (Foto.2.14). 0,58x0,27 m. ölçülerindeki, sülüs yazılı, üç satırlık kitabe Yorulmaz tarafından okunmuştur²¹³.



Foto 2.14 İsmail Ağanın Tamir Ettirdiği Çeşmenin Kitabesi

Kitabe

إسكي بانيسنك روحي شاد ايتمك اوزره حسبته الله

تعله عزتو الحاج اسمائل اغانك ايكوز

سكسن درت سنه سي تجديدينه موفق اولديغي چشمهدر في سنه ١٢٨٩

Okunuşu

Eski banisinin ruhunu şad etmek üzere hasbetenlillah

Taala izzetli etti el-Hac İsmail Ağa'nın iki yüz

Seksendört senesinde tecdidine muvaffak olduğu çeşmedir. Sene 1284 (H. 1867-68)

²¹¹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.269

²¹² "Mescidin dışında gelip geçenin yararlanması için sokak çeşmesi olduğunu hatırlamıyorum" Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.129

²¹³ Bülent Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 110

2.1.17 Mutagami Çeşmesi (1879)

Çeşmenin mimarisi veya inşa tarihi hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Baf'ın 12 km. doğusunda, Episkopi ve Nata köylerinin arasında bulunan "Muttohorı" adlı araziye gösteren haritada çeşmenin adı geçmektedir²¹⁴.

2.1.18 Kırmızı Çeşme (1879)

Çeşmenin mimarisi veya inşa tarihi hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Çeşmenin varlığına dair bilgiyi Halil Giray'ın eserinden edinmekteyiz. Kamil Bey tarafından hazırlanan ve Baf kazasında Salamyu köyünün 2 km. batısından başlayarak susuz dereye adar uzanan 2,300 dönümlük bir araziye gösteren haritada adı geçmektedir. Kamil Beyin çizdiği harita 10 Şubat 1879 tarihlidir. Bu tarihten sonra çizilen iki haritada da çeşmenin yeri belirtilmiştir²¹⁵.

2.1.19 Şekerzade Muhammed Vasıf Bey Çeşmesi (1888)

Çeşmenin yeri ve mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Günümüze sadece Mevlevi Müzesindeki H. 1305 (M. 1888) tarihli kitabesi gelebilmiştir (Foto. 2.15). 0,42x0,3 m. ölçülerindeki, sülüs yazılı, üç satırlık kitabe Yorulmaz tarafından okunmuştur²¹⁶.



Foto 2.15 Şekerzade Muhammed Vasıf Bey Çeşmesi Kitabesi

²¹⁴ Halil Giray, *Osmanlı Haritalarında Kıbrıs'ta Gaspedilen Sultan Malları "Emlak-İ Hümayun"*, Lefkoşa, 2006, s. 72-73

²¹⁵ Halil Giray, *a.g.e.*, s. 104-109

²¹⁶ Bülent Yorulmaz, *a.g.e.*, s. 109

Kitabe

شكرزاده محمد واصف بك
روحچون الفتحة
في ١١ زي الحجه سنه ١٣٠٥

Okunuşu

Şekerzade Muhammed Vasıf Bey'in

Ruhu için el-Fatiha

Sene 1305, 11 zilhicce (19 Ağustos 1888 Pazar)²¹⁷

2.1.20 Lefkoşa Sarayönü Cami Şadırvanı (1902)

Sarayönü sokağındaki caminin kuzeyinde yer alan çeşme Sarayönü camisiyle beraber 1902 yılında yaptırılmıştır. Elimizdeki bilgilerden şadırvanın 1962 yılında yıktırılmış olduğu tespit edilmektedir²¹⁸. Bu gün şadırvandan geriye sadece temelleri kalmıştır (Foto. 2.16; Plan 2.1). Elimizde eski bir resmi olmamakla birlikte ulaştığımız kaynaklarda “altıgen, altı musluklu, güzel bir yapı” olarak tarif edilmektedir²¹⁹.

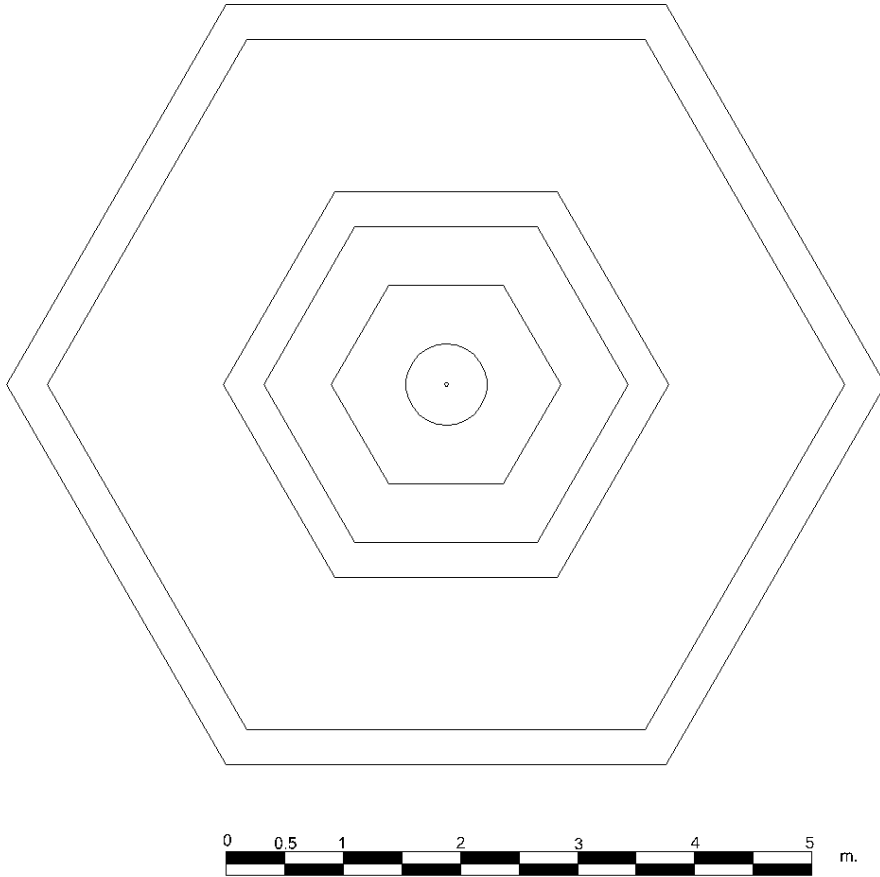


Foto.2.16 Lefkoşa Sarayönü Cami Şadırvanı Kalıntıları

²¹⁷ Çeşme muhtemelen Şekerzade Ahmet Hulusi Bey'in 24 yaşında hayatını kaybeden oğlu Muhammet Vasıf Bey'in ölümünden hemen sonra ruhunu şad etmek için yaptırılmıştır.(bkz. Bülent Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 109)

²¹⁸ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.236

²¹⁹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s. 237



Plan2.1 Lefkoşa Sarayönü Cami Şadırvanı

2.1.21 Dilekkaya Köyü Hatice Hanım Çeşmesi (1908-09)

Çeşme Dilekkaya köyü camisinin batısında yer almaktadır. Orijinal çeşme günümüze ulaşmamış, onun yerine betondan bir depo ve bağlı musluklar yapılmıştır (Foto. 2.17). Çeşmenin orijinal kitabesi ise muhafaza edilerek çeşmenin kuzey cephesine yerleştirilmiştir. Kitabede çeşmenin Arnavut Salih Ağanın kızı Hatice Hanım tarafından H. 1326 (M. 1908) yılında yaptırıldığı yazmaktadır.



Foto.2.17 Dilekkaya Köyü, Hatice Hanım Çeşmesi

Orijinal çeşmenin mimarisi hakkında bilgimiz yoktur. Şimdiki çeşmenin yüksekliği 1,7 m., genişliği 3,75 m. ve derinliği 3,71 m. dir. Çeşmenin dört cephesinde de musluk bulunmaktadır. Cepheler yukarıdan 0,13 m. genişliğinde tek sıra silme ile sonlandırılmıştır.

Kuzey cephenin ortasında yerden 1,25 m. kotta yerleştirilen kitabe 1,1x0,41 m. ölçülerindedir. Üç satırlık nesih yazılı kitabe Fahrettin Kırzıoğlu tarafından okunmuştur²²⁰. (Foto. 2.18)

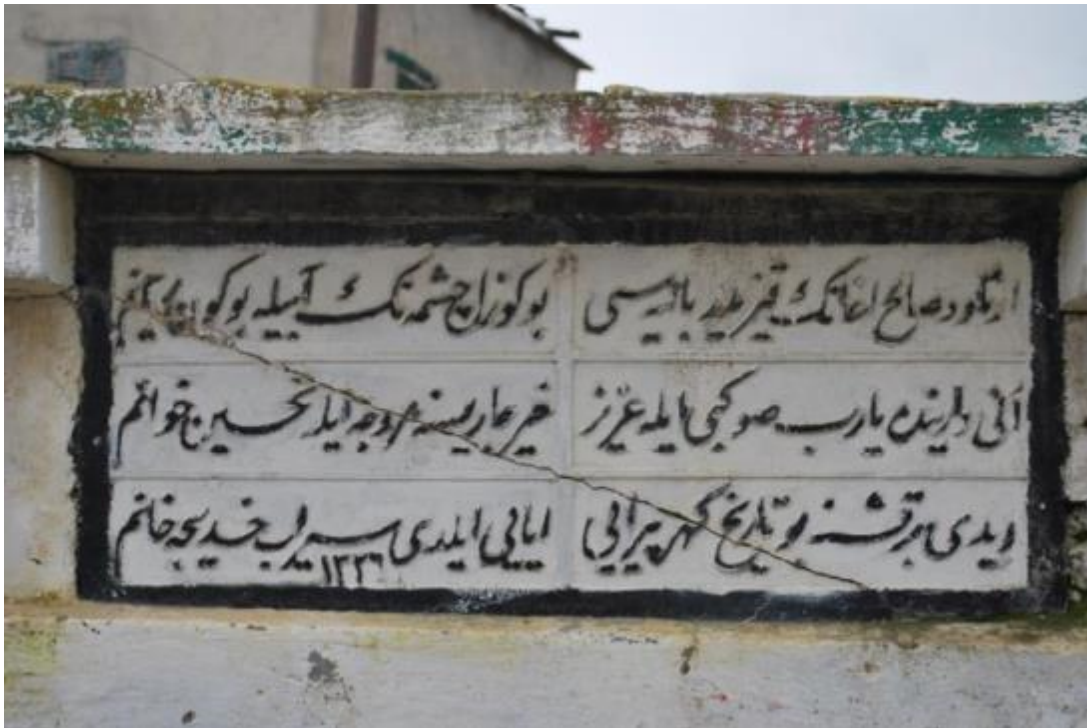


Foto 2.18 Dilekkaya Köyü, Hatice Hanım Çeşmesinin Kitabesi

²²⁰ Fahrettin Kırzıoğlu, "Fotoğraflarla Kıbrıs Türk-İslam Kitabelerinden", Arkaik Dönemden Bugüne Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Turizm Politikası Sempozyumu, Lefkoşa, 1989, s.66

Kitabe

ارناود صالح اغانك قيزيدر بانيهسي
 بو كوزل چشمه نك ابيله بوكون ريانم
 اني دارينده يا رب صو كبي اتله عزيز
 خير جارينده هر وجه ايل تحسين خوانم
 ديدي بر تشنه بو تاريخ كهر پيرايي
 ايايي ايلدي سيراب خديجه خانم
 ۱۳۲۶

Okunuşu

Arnavud Salih Ağanın kızıdır baniyesi
 Bu güzel çeşmenin abıyla, bugün reyyanım
 Anı dareyn'de ya-Rab su gibi eyle aziz
 Hayr-i carisine her vech ile tahsin-hanım
 Dedi bir teşne bu tarih-i Güher pirayı
 Aya'yı eyledi seyrab Hadice Hanım
 H. 1326 (H. 1908/09)

2.1.22 Lefkoşa Kanlı Mescit Çeşmesi (M. 1910-11)

Çeşme Kanlı Mescidin doğusundaki Perçizade sokağının başında yer almaktaydı. Çeşmenin mimari kuruluşu, inşa malzemesi ve süslemesi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. 1953 yılında Lefkoşa Belediye Başkanı olan “Gigi” lakaplı Dr. Dervis²²¹ tarafından yol genişletme çalışmaları nedeniyle yıktırılmıştır. Günümüze sadece çeşmenin nesih yazılı kitabesi gelebilmiştir. (Foto. 2.19)

²²¹<http://www.kibrisgazetesi.com/printa.php?col=78&art=20462>, 06.08.2013, saat. 11.48



Foto.2.19 Lefkoşa, Kanlı Mescit Çeşmesi Kitabesi²²²

Kitabe

صاحب لحيرات والحسنات

مطلب زاده حاجي

حسن فهمي

سنه ١٣٢٨

Okunuşu

Sahib'ül hayrat ve'l hasenat

Mutalibzade Hacı

Hasan Fehmi sene 1328(M. 1910-11)²²³.

Bu kitabeni, çeşmeyi vakfeden Hacı Hasan Fehmi Efendinin yeğeni Ahmet Mutallip Bey tarafından korunduğu söylenmektedir²²⁴, ancak kitabenin orijinaline ulaşamamıştır.

2.1.23 Lefkoşa Tahtagala(Taht'el Kala) Çeşmesi

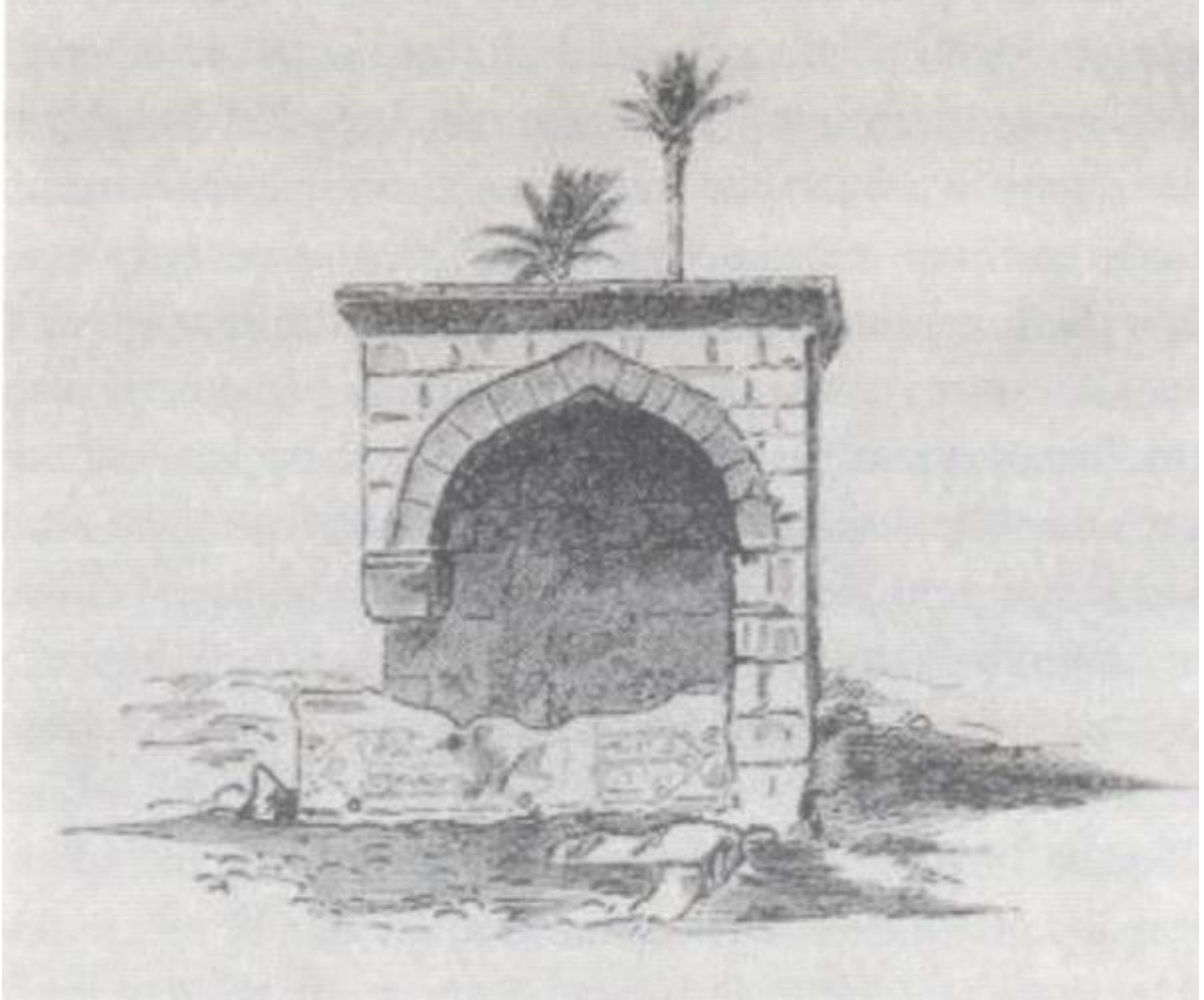
Lefkoşa'da Tahatakale mahallesindeki Tahtagala camisinin karşısındaki mezarlığın köşesinde bulunmaktaydı. A. L. Salvator'un kitabındaki çiziminden anlaşıldığı kadar kesme taştan yapılmış, sivri kemerli, önünde yalağı bulunan bir çeşmeydi. Çizimde çeşmenin kitabe

²²² Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s.16

²²³ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.244-245; Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.405; Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 16

²²⁴ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.245

yerine dair bir iz bulunmamaktadır. 1950'li yıllarda evkaf yönetimi çeşmenin arkasındaki mezarlığı yıkarak üzerine dükkânlar yaptırmıştır²²⁵. Muhtemelen bu sırada çeşme de yıktırılmıştır. (Çizim 2.7)



Çizim 2.7 Tahtagala Çeşmesi²²⁶

²²⁵ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s. 46

²²⁶ A. L. Salvator, **a.g.e.**, s. 88

2.1.24 Limasol, Arnavut Cami Çeşmesi

Çeşme Limasol'da Arnavut camisinin girişinin kuzeyinde yer almaktadır. Çeşmeden geriye sadece 1,68x1,68 m. ölçülerindeki kare planlı kaidesi ve cami içerisinde yer alan 1 m. uzunluğundaki sütunları gelebilmiştir. (Foto. 2.20, 2.21, 2.22, 2.23)



Foto.2.20Limasol Arnavut Cami Çeşmesi Bakiyeleri



Foto.2.21Limasol Arnavut Cami Çeşmesi Bakiyeleri

Çeşmenin kesin inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak Bağışkan'ın aktardığı bilgilere göre eser Ay. Yorgi (St. George) Sokağındaki Mulla Ahmetler Mezarlığının ortasında yer almaktaydı. Metnin devamında ise çeşmenin, Colonel Folklan G. Warren'ın 1.10.1978-30.7.1879 tarihleri arasındaki Limasol komiserliği görevi sırasında ücreti belediye bütçesinden karşılanmak üzere inşa ettirildiği yazmaktadır. Daha sonra çeşmenin bulunduğu alana Benzin İstasyonu inşa edilmesi sebebiyle 1954 yılında çeşme şimdiki yerine taşınmıştır. Taşıma esnasında eser Hacı Emirzade tarafından yeniden inşa edilmiştir. Çeşme 1996 yılındaki deprem sonucunda tamamen yıkılmıştır²²⁷. Camide çalışan görevliden aldığımız bilgilere göre yakın zamanda camiyle beraber onarılması düşünülmektedir²²⁸.



Foto 2.22 Çeşmenin Taşınmadan Önceki Durumu
(M.A.A.D'den)



Foto 2.23 Çeşmenin Taşındıktan Sonraki Durumu²²⁹

²²⁷ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 418-419

²²⁸ 22.05.2014, saat 12.30

²²⁹ Özay Akif, Selçuk Akif, **Geçmişten Yankılar**, Limasol, 2008, s. 47

2.1.25 Magosa Kapısı Çeşmesi

Eser Magosa kale kapısının sol tarafında yer almaktaydı. Hikmetağalar'ın yayınladığı 1878 tarihli gravürde²³⁰ sivri kemerli, önünde yalağı olan tipik bir Osmanlı çeşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır²³¹. Çeşmenin fotoğrafı 1906 yılında adayı ikinci kere ziyaret etmiş olan Basil Stewart'ın kitabın da yer almaktadır²³². (Foto. 2.24, 2.25)



Foto 2.24 Magosa Kapısı Çeşmesi²³³



Foto 2.25 Magosa Kapısı Çeşmesi²³⁴

²³⁰ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.251

²³¹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²³² Basil Stewart, **My Experiences of Cyprus**, London, 1908, s. 129

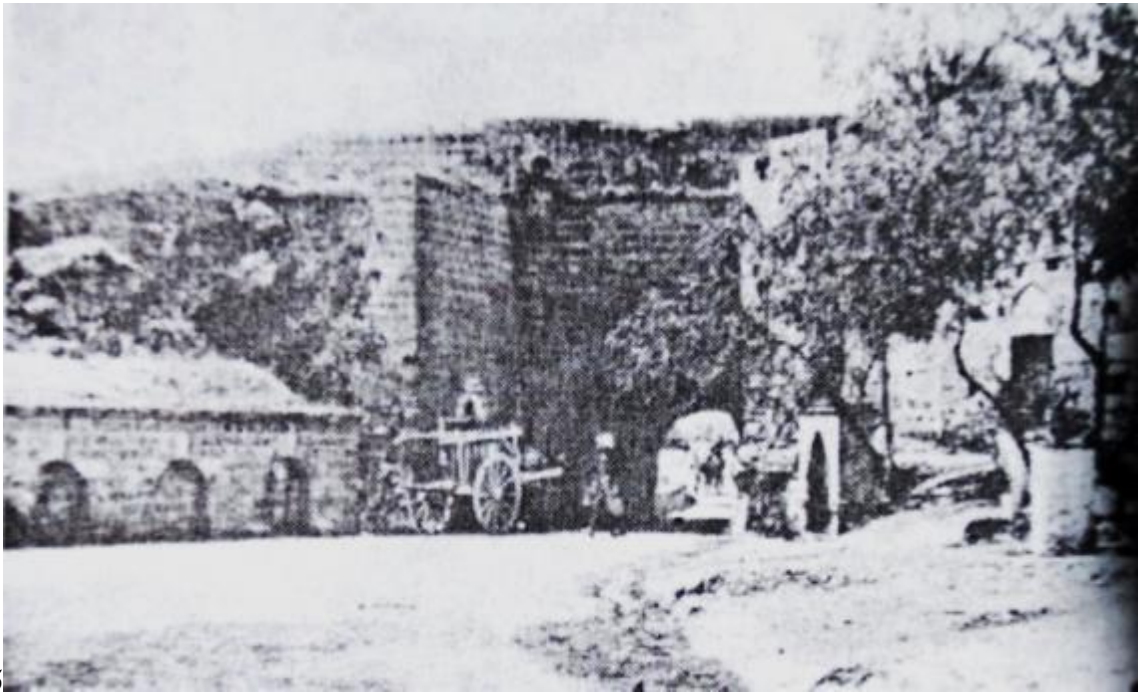
²³³ John Thomson'un **Cyprus with a Camera** adlı kitabından. Erişim adresi : <http://www.youtube.com/watch?v=1iHxiVW3wjA> tarih: 20.06.2014, saat:18.25

2.1.26 Akkule eşmeleri

eşmeler günümüze ulaşamamıştır. Eserler hakkındaki bilgilerimiz Bağışkan'ın aktarımıyla, 1913-14 yıllarına ait eski bir kartpostala, F.M. Drake'in çizimine ve 1930-1950 yılları arasında Magosa Eski Eserler sorumlusu olan Mogabgab'ın fotoğraf arşivine dayanmaktadır²³⁵. (Foto.2.26)

Kapının doğusundaki sarnıç kuzey-güney yönünde uzanmakta olup dikdörtgen bir plana sahipti. Sarnıcın batı yüzünde yuvarlak kemerli üç çeşme nişi yer almaktaydı. eşmelerin altında ise birer yalak bulunmaktaydı. Bu sarnıç da arkasındaki toprağın kaymasını önlemek için ön tarafa yapılacak olan duvara yer açmak amacıyla 3.9.1937 yılında yıktırılmıştır²³⁶.

eşmeler Magosa'nın Akkule kapısının şehre bakan tarafında, Akkule mescidinin batısında, yolun iki tarafında karşılıklı olarak konumlandırılmıştı. Kapının batısındaki çeşme Cafer Paşa çeşmesine benzemekteydi. eşme nişi içinde kitabesi, musluğu ve bir de yalağı bulunmaktaydı. Bu çeşme 14.10.1937 yılında yıktırılarak yolun karşısına taşınarak, sarnıcın yerine yapılan duvara monte edilmiştir. Bu çeşme de 1971 yılında tamamen ortadan kalkmıştır²³⁷.



15

Foto 2.26 Akkule eşmeleri²³⁸

²³⁴ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 554

²³⁵ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 415

²³⁶ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 415

²³⁷ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 415

²³⁸ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 540

Akkule Kapısı civarında diğer bir eşme de Mustafa Paşa türbesinin yanında yer almaktaydı. (Foto. 2.27)



Foto 2.27 Akkule Kapısı Civarındaki Diğer eşme²³⁹

2.1.27 Adsız eşme

Günümüzde eşme hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Mimarisi bakımından Limasol'daki Osmanlı ve Arnavut Camisi avlusundaki eşmelerine benzemektedir. Bu özelliğinden dolayı en azından eserin Limasol'da yer aldığını söylemek mümkün görünmektedir. (Foto. 2.28)

²³⁹ Basil Stewart, *My Experiences of Cyprus*, London, 1908, s.59



Foto.2.28 Adsız Çeşme²⁴⁰

2.1.28 Lefkoşa, Akkavuk Mescidi Çeşmesi

Lefkoşa Toros sokağında bulunan Akkavuk mescidinin köşesinde yer almaktaydı. Çeşmenin mimarisi ve tarihi hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Mescidin avlusunda bir kuru çeşme daha bulunmaktaydı²⁴¹. Günümüzde bu kuru çeşmeye ait bir iz rastlanmamaktadır.

2.1.29 Lefkoşa, Abdi Çavuş Çeşmesi

Bodamyalı ve Abdi Çavuş sokaklarının bulunduğu köşede yer almaktaydı. Sivri kemerli bir çeşme olduğu bilinmektedir. Köşelerdeki evlerin yıktırılması üzerine birkaç kere yeri değiştirilmiştir. Bu esnada önce kitabesi kaybolmuş, ardından da çeşmenin kendisi ortadan kalkmıştır²⁴².

2.1.30 Lefkoşa Mahmut Paşa Çeşmesi

Çeşme Lefkoşa Mahmut Paşa Sokakta yer alan Kıbrıs Türk Kooperatif Merkez Bankası binasının karşısında yer almaktadır. Ancak günümüze orijinal şeklini yitirmiş bir şekilde gelebilmiştir²⁴³. Çeşmenin orijinal mimarisi hakkında bir bilgimiz yoktur.

²⁴⁰ ; Özay Akif, Selçuk Akif, **Geçmişten Yankılar**, Limasol, 2008, s. 98

²⁴¹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.244

²⁴² Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.244

²⁴³ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s. 244

2.1.31 Lefkoşa Ayluka Kilisesi Yanındaki Çeşmeler

Ayluka kilisesinin doğu ve güneyinde bulunan Alsancak(Ayluka) ve Kadife(Korint) sokaklarında iki tane çeşme yer almaktaydı²⁴⁴. Çeşmelerin mimarisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

2.1.32 Lefkoşa Şerabioğlu Çeşmesi

Arapahmet Camii yanındaki Şerabioğlu sokağında yer almaktaydı. Çeşme Şerabizade elhac Osman Efendi vakfına aitti²⁴⁵. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

2.1.33 Lefkoşa Asmaaltı Çeşmesi

Çeşme Asmaaltı Meydanındaki Bereket fırınının yanında yer almaktaydı²⁴⁶. Çeşmenin mimarisi ve süslemesi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

2.1.34 Lefkoşa Tabur İmamı veya Kadiri Tekkesi Çeşmesi

Çanakkale ve Barbaros sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktaydı. Zaman içinde burası yıkılarak yerine yol ve dükkânlar yapılmıştır²⁴⁷. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

2.1.35 Lefkoşa Kaytaç Ağa Çeşmesi

Lefkoşa'da vaktiyle Kaytaç Ağa tabyası üzerinde bulunan Cafer Paşa mescidinin yanında yer almaktaydı. Çeşmenin bir tane de kitabesi bulunmaktaydı²⁴⁸, ancak ne çeşme ne de kitabesi günümüze gelebilmiştir. Çeşmenin mimarisi hakkında da herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

2.1.36 Lefkoşa Yenikapı Çeşmesi

Yenikapı'da Reşadiye sokağının ucundaki Halide'nin kahvehanesinin karşısındaki hisarın üzerinde yer almaktaydı²⁴⁹. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

2.1.37 Lefkoşa Pazar Çeşmesi

Eski Kadınlar Pazarı sokağında bulunan Gallerya'nın karşısındaki köşede yer almaktaydı²⁵⁰. Çeşmenin mimarisi ve tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

²⁴⁴ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.244

²⁴⁵ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.244

²⁴⁶ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.244

²⁴⁷ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.245

²⁴⁸ Aynı mevkide, hisarın biraz ilerisinde bir çeşme daha bulunmaktaydı; Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.245

²⁴⁹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.245

2.1.38 Lefkoşa Yeni Cami Çeşmesi

Çeşmenin tam konumu bilinmemekle birlikte, Ayasofya'nın eski müezzinlerinden Cafer Efendini evinin yanında yer aldığına dair bilgiler bulunmaktadır. 1990-93 yılları arasında suyu kesik durumda olan çeşmenin, yine bu tarihler arasında sadece musluğu bulunmaktaydı²⁵¹. Bu çeşmenin de mimari kuruluşu, inşa malzemesi ve süslemesi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

2.1.39 Lefkoşa Zahra Sultan Çeşmesi

Zahra (Mula) tabyası üzerindeki Zahra Sokakta (bulunan Çetinkaya Spor Kulübü Binasının önünde) yer almaktaydı. 1930-33 yılları arasında hala kullanımda olduğu söylenen²⁵² çeşmenin mimarisi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

2.1.40 Lefkoşa İstanbul Sokağı Çeşmeleri

İstanbul Sokağı Barbaros (Musalla) tabyasından başlayıp, Söğütlü tabyasına kadar uzanmaktadır. Bu sokakta yer alan çeşmeler Mücahitler sitesinin önündeki "Musalla Çeşmesi", yolun karşı köşesinde bulunan "İplikçiler Çeşmesi" ve şimdi üzerinde kreş bulunan Söğütlü tabyasının kenarında yer alan "Söğütlü Çeşme" olarak sıralanabilir²⁵³.

2.1.41 Lefkoşa Nöbethane Mescidi Şadırvanı

Mescit Lefkoşa'da Palaion Germanou ile Pygmalionos sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır²⁵⁴. Mescidin avlusundaki çeşmenin mimarisi hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Mescidin avlusunda su dolu bir hazne ile devamlı akan bir çeşme bulunduğu dair bilgiyi Hikmetağalar'ın anılarından edinmekteyiz²⁵⁵.

2.1.42 Lefkoşa Bayraktar Cami Çeşmesi

Bayraktar burcundaki cami avlusunun ortasında yer almaktaydı. Hikmetağalar çeşme hakkında zeminden üç-dört basamak aşağıda bulunduğunu ve yan yana sıralı üç tane musluktan oluştuğunu aktarmaktadır²⁵⁶.

²⁵⁰ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.245

²⁵¹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.245

²⁵² Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.245

²⁵³ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.245-246

²⁵⁴ Tuncer Bağışkan, **Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Lefkoşa, 2005, s.268

²⁵⁵ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.129

²⁵⁶ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.251

2.1.43 Lefkoşa Ayvasa Çeşmesi

Bayraktar Meydanı'nın(Rum belediyesi Bayraktar Meydanı adını Elefterios Venizelos Meydanı olarak değiştirmiştir.) cami tarafındaki köşede tek musluklu bir mahalle çeşmesiydi²⁵⁷. Caminin mimarisi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

2.1.44 Lefkoşa Ömerge Mahallesi Çeşmeleri

Ömerge Mahallesinde yerleri kesin olarak bilinemeyen Yasakçı Ali, Şapoğlu ve Dellalbaşı adlarında üç tane daha çeşme bulunmaktaydı²⁵⁸. Çeşmelerin mimarisi hakkında bilgiye sahip değiliz.

2.1.45 Lefkoşa, Araplar Cami Çeşmesi

Ayesilus/Açilyus (Αἰσχύλου / Aeschylus) sokağındaki caminin çeşmesi, cami avlusunun solunda yer almaktaydı. Aynı sokakta Faneromeni kilisesi²⁵⁹, Faneromeni okulu ve Konstantinos Dianello adlarıyla üç tane daha çeşme yer almaktaydı²⁶⁰.

2.1.46 Lefkoşa, Tophane Mescidi

Çeşme, Faverou ve Granikou sokaklarının kesiştiği köşede yer alan mescidin sol tarafında bulunmaktaydı. Hikmetağalar'ın aktarımına göre burada duvara yaslanmış ve tek musluklu bir çeşme vardı²⁶¹. Çeşmenin mimarisi ve tarihi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

2.1.47 Lefkoşa Orhaniye Çeşmesi

Orhaniye ve Theseus sokaklarının kesiştiği kavşakta, eski elektrik fabrikasının yanında yer almaktaydı²⁶². Çeşmenin mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

2.1.48 Lefkoşa Kahveci veya Kocakarı Çeşmesi

Timurlenk sokağının Magosa sokağına yakın ucunda yer almaktaydı²⁶³. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgimiz yoktur.

2.1.49 Baf Kapısı Çeşmesi

Kapıya geçit açılmadan önce kalenin sağ tarafında yer almaktaydı²⁶⁴. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgimiz yoktur.

²⁵⁷ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.251

²⁵⁸ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.251

²⁵⁹ Araplar Caminin 20m. ilerisinde yer almaktadır(bkz. Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.294).

²⁶⁰ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.251-252

²⁶¹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²⁶² Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²⁶³ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

2.1.50 Lefkoşa Çınar Çeşmesi

Ayyakavo ve Ermu sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktaydı. Adını aynı köşede var olan çınar ağacından aldığı tahmin edilmektedir²⁶⁵. Çeşmenin mimarisi ve tarihi hakkında kayıtlı bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.51 Lefkoşa Ayyakavo Çeşmeleri

Ayyakavo sokağında yer alan bu çeşmelerin biri Büyük İskender Sokağı başında, diğeri ise Ayyakavo Kilisesi önünde yer almaktaydı²⁶⁶. Günümüze ulaşamayan bu çeşmelerinde mimarisi hakkında bilgimiz yoktur.

2.1.52 Lefkoşa Aykasyano(Kafesli) Çeşmeleri

Aynı adla anılan iki çeşmeden biri İmparatoriçe Theodora sokağının köşesindeki Büyük Kahvenin karşısında, diğeri ise Aykasyano kilisesinin önünde yer almaktadır²⁶⁷. Çeşmelerin mimarisi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

2.1.53 Lefkoşa Tabya Çeşmesi

Eser Kandil Söndüren (Flatro) tabyası üzerinde yer almaktadır. 1990-93 tarihleri arasında gazete makalelerinde çeşmeden bahseden Hikmetağalar'ın aktardığına göre çeşmenin bir musluğu bulunmaktaydı²⁶⁸. Ancak çeşmenin mimarisi hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır.

2.1.54 Lefkoşa Tabakhane Çeşmesi

Tabakhane (Tabana) Mahallesinde aynı adlı mescidin yanında bulunmaktaydı. Yolda geçişlere engel olduğu gerekçesiyle ortadan kaldırılmıştır²⁶⁹. Semavi Eyice 1974 yılında yayımlanan makalesinde çeşmenin varlığından söz etmektedir²⁷⁰.

²⁶⁴ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²⁶⁵ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²⁶⁶ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²⁶⁷ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²⁶⁸ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²⁶⁹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.252

²⁷⁰ Semavi Eyice, "*Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri*"**Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni-KIBRIS**, İstanbul, 1974, s. 10

2.1.55 Lefkoşa Ayyanni Çeşmeleri

Ayyanni Mahalesinde bulunan çeşmelerden biri başpiskoposluk binasının, diğeri ise Ayyanni okulunun yanında yer almaktaydı²⁷¹. Bu çeşmelerin de mimarisi ve tarihi hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

2.1.56 Lefkoşa Medos Cikko'su Çeşmesi

Nöbethane mahallesindeki Cikko Sokağında yer almaktaydı. Hikmetağalar bu sokak çeşmesinin tek bir musluğu olduğunu söylemektedir²⁷². Bununla birlikte mimari kuruluşuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.57 Lefkoşa Maşera Çeşmesi

Lidra Caddesinin arkasındaki Onasagoras Sokağında bulunan Maşera kilisesinde yer almaktaydı²⁷³.

2.1.58 Lefkoşa Ayyorgi Çeşmesi

Kandil Söndüren (Flatro) tabyasının yakınında bulunan Ayyorgi Kilisesinin önünde yer almaktaydı²⁷⁴. Mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

2.1.59 Lefkoşa Tripyoti Çeşmesi

Tripyoti sokağındaki, Tripyoti Kilisesinin önünde bulunmaktaydı²⁷⁵. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.60 Lefkoşa Zannetto Çeşmesi

Lefkoşa'da Tripyoti sokağının yan tarafında yer almaktaydı²⁷⁶. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.61 Lefkoşa Hacı Sava Çeşmesi

Aeschylus (Açelyus)sokağında bulunan Aysava Kilisesinin önünde yer almaktaydı²⁷⁷. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

²⁷¹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.253

²⁷² Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.253

²⁷³ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.253

²⁷⁴ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.253

²⁷⁵ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.253

²⁷⁶ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.253

²⁷⁷ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.253

2.1.62 Lefkoşa Ayandoni Çeşmesi

Ayandoni ve Zenonof sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktaydı²⁷⁸. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.63 Limasol Hacı Sait Efendi Çeşmesi

Richard Belangaria sokağında yer almaktaydı²⁷⁹. Çeşmenin mimarisi hakkında bilgiye sahip değiliz.

2.1.64 Limasol Hacı Ahmet Çeşmesi

Kleopatra sokağında bulunmaktaydı²⁸⁰. Çeşmenin mimarisi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

2.1.65 Limasol Ayandon Kilisesi Çeşmesi

Ayandon Kilisesinin batı köşesi üzerinde bulunmaktaydı²⁸¹.

2.1.66 Adına Sadece Kaynaklarda Rastlanan Çeşmeler

2.1.66.1 Arap Ahmet Suyuna Bağlı Olanlar

Yeni Ermeni Çeşmesi, Çerkez Çeşmesi, Çukur Çeşmesi, Binbaşı Çeşmesi, Oluklu Çeşmesi (Arap Ahmet Mahallesi Oluklu Sokak²⁸²), Tabakhane Çeşmesi (Tripoli Mahallesi Senetto Sokak), Hacı Zanto Çeşmesi, Aya Sava Çeşmesi (Hacı Sava Mahallesi Petri Sokak), Baş Mahalle Çeşmesi, Ayandoni Çeşmesi²⁸³, Kurt Baba Türbe Çeşmesi²⁸⁴.

2.1.66.2 Silahtar Suyuna Bağlı Olanlar

Girne Kapısı Çeşmesi, Mahmut Paşa Mahallesi Çeşmesi (Mahmut Paşa Mahallesindeki burçta), Ebu Kavuk Paşa Çeşmesi (Ebu Kavuk Mahallesinde), Dutlu Çeşme, Aya Yorgi Çeşmesi, Söğütlü Çeşme, Cevizli Çeşme (Yeni Cami Mahallesi burcunda), Kocakarı Çeşmesi (Tahtakala Mahallesi), Aya Yanni Çeşmesi, Aya Andonis Çeşmesi, Kafesli Mahallesi

²⁷⁸ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.253

²⁷⁹ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 269

²⁸⁰ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 269

²⁸¹ Kemal Atay, **a.g.e.**, s.269

²⁸² M. Haşim Altan, **a.g.e.**, s.547

²⁸³ M. Haşim Altan, **a.g.e.**, s.539-550

²⁸⁴ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 634

Çeşmesi (Burç üzerinde yer almaktadır), Cami-i Cedid Şadırvanı, Karababa Çeşmesi (Haydarpaşa Mahallesi, Karababa Sokak, Nu. 4), Kafesli Mahallesi Çeşmesi²⁸⁵.

2.1.66.3 Diğerleri

Hacı Sennetto Çeşmesi (Tripoli Mahallesi Senetto Sokak), Tripoli Çeşmesi (Tripoli Mahallesi, nu.1), Ayia Anton Çeşmesi (Ayia Antoni Mahallesi, Meteşi Sokak nu.14), Aya Antonio Çeşmesi (Aya Antonio Mahallesi), Şapoğlu Çeşmesi (Ömerge Mahallesi, Yaşar Bey Ali Sokak), Dellalbaşı Çeşmesi (Ömerge Mahallesi, Yaşar Bey Ali Sokak), Davutlu Çeşme (Yeni Cami Mahallesi burcunda), Seyidli Çeşmesi (Yeni Cami Mahallesi burcunda)²⁸⁶ Lefkoşa Sümbüli Çeşme²⁸⁷, Eğlence Köyü Çeşmesi²⁸⁸

²⁸⁵ M. Haşim Altan, **a.g.e.**, s.543-550

²⁸⁶ M. Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 545-550

²⁸⁷ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s.45

²⁸⁸ Güven Dinç, Cemil Çelik, **a.g.m.**, s.56

2.2. Hamamlar

2.2.1 Lefkoşa, Emir Hamamı (1634'den önce)

Hamam Lefkoşa Abdi Çavuş Sokağında bulunmaktaydı²⁸⁹. Kadınlar hamamı olarak kullanılan²⁹⁰ bu küçük hamamın yeri günümüzde tespit edilememiştir. Ancak M. Haşim Altan'ın eserinin birinci cildinde verdiği bilgiler doğrultusunda hamamın Arap Ahmet Suyundan beslendiğini söylemek mümkündür²⁹¹.

Banisi ve kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Şer'îye sicillerindeki kayıtlardan yola çıkarak 20.11.1634 (29 Cemaziyülevvel 1044) tarihinden önce yapıldığını söylemek mümkündür²⁹². 1970'lere kadar faaliyette olan hamam bu tarihlerde işlevine son verilerek bir süre kapalı tutulmuştur²⁹³. Daha sonra onarılarak yeniden açılmış ve sinema olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lar civarında ise tamamen yıkılarak yerine yeni binalar yapılmıştır²⁹⁴.

Araştırılan kaynaklar arasında hamama ait herhangi bir fotoğraf veya çizime rastlanmamıştır. Ancak F. Oğuz ve F. Çuhadaroğlu'nun makalesinde hamamın planı yer almaktadır (Plan 2.2). Bu plana göre hamam enine sıcaklıklı ve çift halvetli plan şemasına sahiptir. Hamamın kare planlı soyunmalığı iki kemerle üç bölüme ayrılmıştır. Üst örtüsü muhtemelen Korkut ve Büyük hamaminkilere benzemektedir. Soyunmalıktan hazırlık mekânına geçilmektedir. Hazırlık bölümü beşik tonozla örtülmüş olup yaklaşık kare planlıdır. Hazırlıkmekânının solunda tuvalet ve traşlık bölümleri yer almaktadır. İki mekân birbirinden kapıyla ayrılmış olup beşik tonozla örtülmüştür. Hazırlıkmekânının sağındaki kapıdan sıcaklık bölümüne girilmektedir. Enine dikdörtgen planlı sıcaklık bölümü beşik tonozla örtülmüştür. Yukarısında yan yana konumlandırılmış iki kapıdan halvet mekânlarına girilmektedir. Halvetler kubbelerle örtülmüştür. Halvetlerin arkasında ise su deposu yer almaktaydı.

²⁸⁹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 329; Laleli caminin ve çok zengin bir Türk'e ait olan ince kemerli bir evin yanında yer almaktadır. Bkz. A. L. Salvator, **a.g.e.**, s. 60

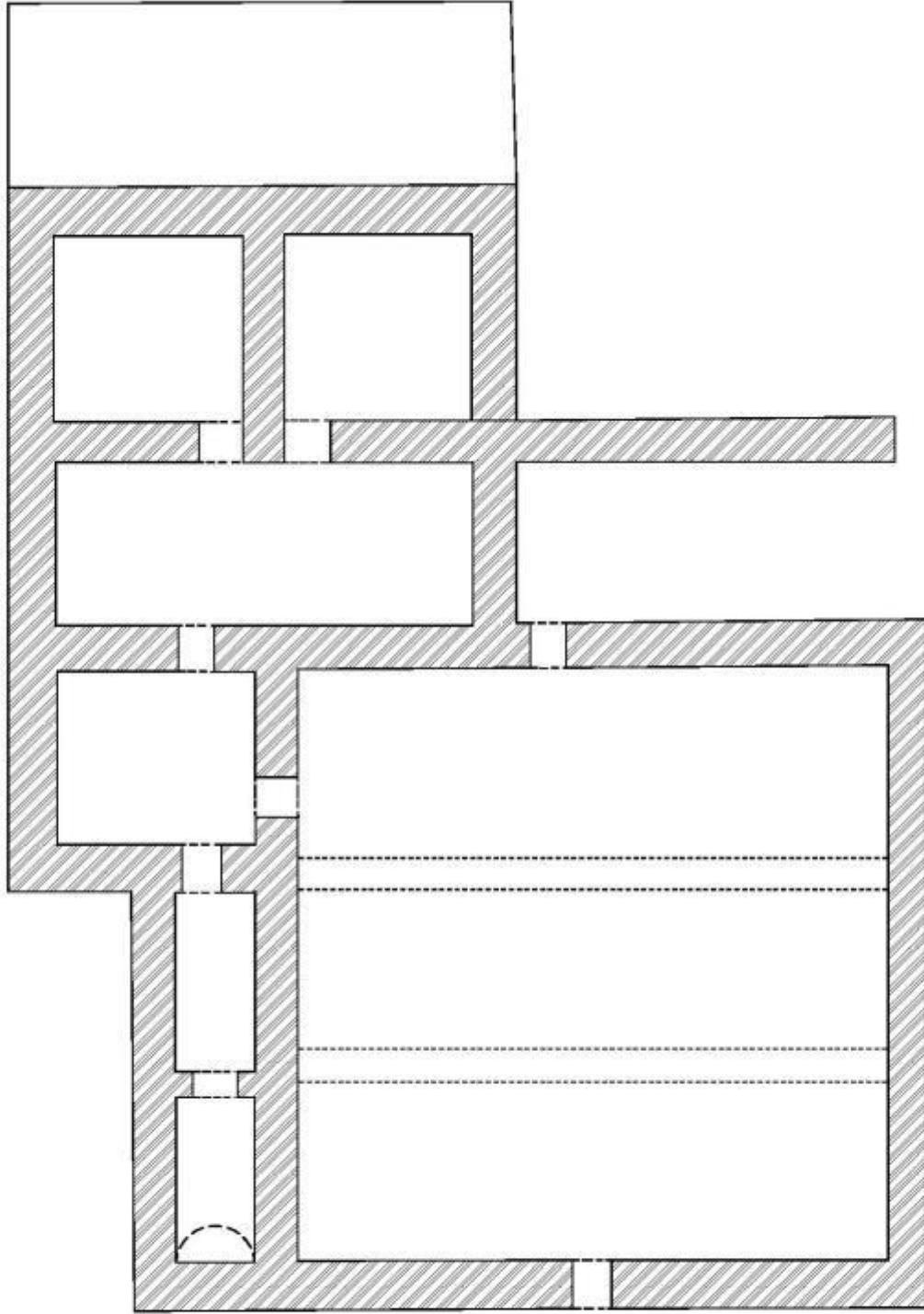
²⁹⁰ Filiz Oğuz, Fikret Çuhadaroğlu, **a.g.m.**, s. 6

²⁹¹ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 635

²⁹² K.Ş.S., 4, 248/1 (Lefkoşa'da hamamların açık olduğu günleri gösteren liste)

²⁹³ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 165

²⁹⁴ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.201



0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m.



Plan2.2 Emir Hamamı²⁹⁵

²⁹⁵Plan Filiz Oğuz, Fikret Çuhadaroğlu, **a.g.m.**, s. 66'dan alınarak işlenmiştir.

2.2.2 Lefke, Ali Efendi Hamamı (1690 tarihli vakfiye)

Elhac Ali Efendi ibn Ebubekir Efendinin²⁹⁶ 1690 tarihli vakfiyesinde yaptırdığı hamamdan, getirdiği sudan bahsedilmektedir. Günümüzde Lefke’de Osmanlı dönemine ait bir hamamının varlığına rastlanmamıştır. Doğu Akdeniz Üniversitesi(K.K.T.C.)öğretim üyelerinden Doç. Dr. Netice Yıldız, yaptığımız görüşmede²⁹⁷ Lefke’de bugün dere yatağı içerisinde kalan ve zamanında madencilerin kullandığı bir hamamın varlığından söz etmiştir. Ancak günümüze ulaşamayan hamamın mimarisi ve tam konumu hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Lala Mustafa Paşanın 14 Rebiül-evvel 987 (11 Mayıs 1579) tarihli vakfiyesinin mal varlığında Lefke’de Hamam-ı Kebir yanında bulunan bir menzilden bahsedilmektedir²⁹⁸. Lefke’nin küçük boyutlu bir yerleşim yeri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, burada tek bir büyük hamamın yeterli olacağı düşünülebilir. Bu durumda vakıfta adı geçen Hamam-ı Kebir’in zaman içerisinde işlevini yitirdiği ve Ali Efendi tarafından oluşturulan vakıfta tekrardan bir hamam inşa ettirme ihtiyacı duyduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Lefke’de günümüze gelememiş iki tane hamamdan söz etmek mümkün görünmektedir.

Ali Efendi ibn Ebubekir Efendi vakfiyesinin ilgili kısmı şöyledir:

*“İştira eylediğim hamam ve derununda olan gedik ile ve yine Maratasa deresinden cereyan eden mük ma-i carimi bahçelerin hakk-ı şirbi için sekiz saat ma-i cari mülkümünden ifraz ve vakf eyledim.”*²⁹⁹

2.2.3 Limasol, Evdim Hamamı

Hamamın inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. 1974 Barış Harekâtı sonrası Rumlar tarafından yıkılmıştır. Vakıf kayıtlarına göre Evdim Cami-i Şerif vakfına kayıtlı olup, en son 1952 yılında onarılmıştır. Hamamdan geriye sadece Evkaf Arşivinde yer alan, mimar Th. Phodiades tarafından çizilen planı kalmıştır³⁰⁰. (Kroki 2.2)

Plana göre enine uzanan bir soyunmalık mekânından soğukluk bölümüne geçilmektedir. soğukluk bölümünün karşısında tuvalet, yanında ise sıcaklık bölümü yer almaktaydı. Sıcaklığın arkasında, tuvaletin yanında su deposu, su deposunun gerisinde ise külhan yer almaktadır. Planda ölçek yer olmadığından boyutlarıyla ilgili bilgimiz bulunmamaktadır.

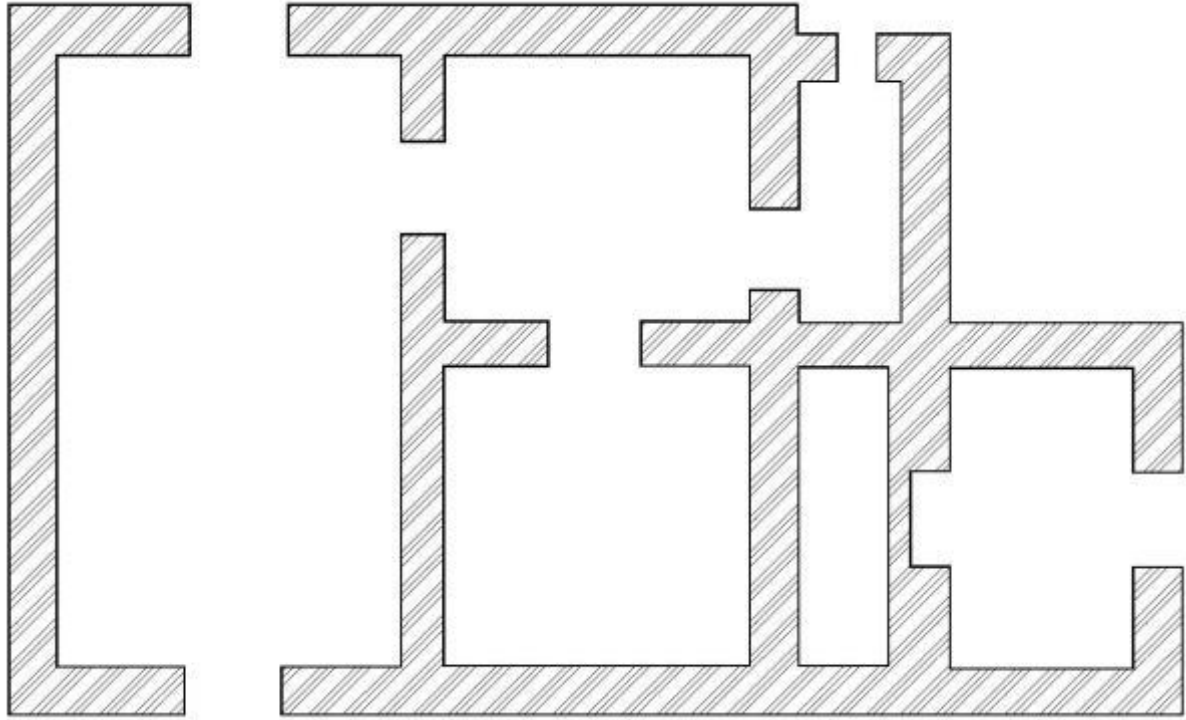
²⁹⁶ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 250

²⁹⁷ Tarih: 08.11.2013, saat: 10.30

²⁹⁸ Yusuf Sarımay ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 336

²⁹⁹ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 250

³⁰⁰ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 302



Kroki2.2 Limasol, Evidim Hamamı³⁰¹

2.2.4 Girne, Sahil Hamamı

Hamam, Girne limanının batısında yer almaktaydı. Hamamın mimarisi, banisi ve yapım tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca çizilmiş bir haritada izine rastlanmaktadır³⁰² (Harita 2.2). Haritada hamamın yanında “Municipal Baths” yazmaktadır. Agnes Smith’in 1887’de basılan kitabında, Girne’de, hisara yakın bir yerde kadınlar için bir yıkanma mekânının girişi olduğu bilgisi yer almaktadır³⁰³. Bahsi geçen yerin bu hamam olduğunu düşünmekteyiz. Şimdilik bu hamamla ilgili bir tarihlendirme yapmak mümkün görünmemekle beraber, 1887’den önce yapıldığını söyleyebiliriz.

Haritadan anlaşıldığı üzere hamam karaya paralel bir şekilde kuzey-güney yönünde uzanmaktaydı. Denizin içinde ayaklar üzerinde duran hamamın girişi bir köprüyle sağlanmaktaydı.

³⁰¹ Plan Tuncer Bağışkan’dan alınarak işlenmiştir. Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 564

³⁰² Haritayı benimle paylaşan değerli hocam Doç. Dr. Netice Yıldız’a teşekkürlerimi borç bilirim.

³⁰³ Agnes Smith, **Through Cyprus**, London, 1887, s. 160



Harita 2.2 Girne, Sahil Hamamı

2.2.5 Lefkoşa, Elmaslı Hamamı

Hamam Asmaaltı'nda Necati Özkan Bey'in oteliyle pide fırınının arasında yer almaktaydı³⁰⁴. Kaynaklar eserin bir konağa ait özel hamam olduğu konusunda birleşmektedir³⁰⁵. Bu konak bugünkü İdadi Sokakta bulunan Mısırlızade konağının olduğu yerdeymiş ve ondan birkaç yüz ayak ötede bulunan Elmaslı hamam da bu konağın hamamıymış³⁰⁶. Bu konak 1820'li yıllarda adanın önde gelenlerinden olan Yusuf Ağanın Asmaaltı'ndaki konağı olabilir³⁰⁷. Hikmetağalar'ın aktarımına göre Asmaaltı çeşmesinin yanında yer alan Bereket Fırınının (eskiden Anastas'ın fırını olarak bilinen yer) yakınında hamamın külhan kapısı yer almaktaydı³⁰⁸.

³⁰⁴ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 165

³⁰⁵ Hamamla ilgili diğer yer tarifleri: Asmaaltı Meydanının doğusunda bulunan Miralay Tahir Ağaya ait konağın yanında yer almaktaydı. bkz. Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 332; Yeni Camiden başlayıp Asmaaltı'na kadar uzanan bir konağın hamamıydı. Bkz. H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 248;

³⁰⁶ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 249

³⁰⁷ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 166

³⁰⁸ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.254

Hamamın banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Mimarisiyle ilgili de bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak bir dönem çarşı hamamı olarak kullanılmış, ardından 1960 veya 1961 yılında yıkılarak yerine bir ambar inşa edilmiştir³⁰⁹. Bir süre ambar olarak kullanıldıktan sonra yıkılmıştır³¹⁰. M. Haşim Altan'ın eserinin birinci cildinde verdiği bilgiler doğrultusunda hamamın Arap Ahmet Suyundan beslendiğini söylemek mümkündür³¹¹.

2.2.6 Lefkoşa, Yeni Hamam

Salvator, hamamın Yeni Caminin yanında yer aldığını söylemektedir³¹². H. M. Gürkan da bu savı desteleyerek hamamın Yeni Caminin doğusunda yer alan ilkokulun bulunduğu yerde olduğunu söylemektedir³¹³. Bununla birlikte Salvator hamamın dikkate değer büyüklükte olduğundan ve bir Giritliye (Candia/Kandiye) ait olduğundan bahsetmektedir. Metnin devamında yapıyı tanımlayarak soyunmalığın çatısının dört alçak gotik kemer üzerine oturduğunu, duvarların divanlar(soyunma kabinleri) tarafından çevrelendiğini ve sekizgen bir su havuzunun olduğunu söylemektedir. Arkada ise seçkin kişilere ve evlenmeye hazırlanan gelinler için kafes işlemeli oda ile ayrıca yan bölmeleri olan banyo odası bulunduğunu aktarmaktadır³¹⁴.

2.2.7 Lefkoşa, Çaker Hamamı

Hamam Lefkoşa'da bir Müslüman mahallesi olan Kızılkule Mahallesinde yer almaktaydı. Erdengiz'in aktardıklarına göre 7 Mart 1694 tarihli bir kayıttan hamamın harap durumda olduğunu anlamaktayız. 1770'li yıllarda bu hamam tekrardan kullanılmaya başlanmıştır³¹⁵.

2.2.8 Limasol Hayat Hamamı

Limasol'un Arnavut Mahallesinde Emir Sokakta bulunmaktaydı. Hamamın banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Hamamın son sahipleri Arap Mahmut ve eşi Suavet/Sehavet Hatundur. Yapı Arap Mahmut'un Hamamı veya Suavet/Sehavet Hatun Hamamı adlarıyla da tanınmaktadır.

Hamam 20 Temmuz 1974 yılına kadar Limasol'da çalışır durumda olan iki hamamdan biriydi³¹⁶. Atay'ın aktardığına göre soyunmalık bölümü dikdörtgen planlı olup yerden yüksek

³⁰⁹ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 166, 248; Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.201

³¹⁰ Filiz Oğuz, Fikret Çuhadaroğlu, **a.g.m.**, s. 7

³¹¹ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 635

³¹² A. L. Salvator, **a.g.e.**, s. 60

³¹³ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 165

³¹⁴ A. L. Salvator, **a.g.e.**, s. 60

³¹⁵ Ahmet Erdengiz, **a.g.m.**, s. 318-319

³¹⁶ Diğer hamam Limasol'daki Yeni Hamam/Hamam-ı Cedid/Çarşı Hamamı'dır.

bir kotta yer almaktaydı. Buradan boş bir koridora geçiliyordu. Buradan soğukluk bölümüne geçiş bulunmaktaydı. soğukluk bölümünde bir de tuvalet bulunmaktaydı. Buradan da sıcaklığa geçilmekteydi³¹⁷. (Foto. 2.29)



Foto.2.29Limasol, Hayat Hamamının Bulunduğu Yer³¹⁸

2.2.9 Limasol Dere Hamamı

Garilli Deresinin denize döküldüğü bölgenin kuzeyinde bulunan Hacı Hasan Ağa Sokağındaki Hacı Pavlo'nun içki fabrikasının batısında yer almaktaydı. Hamamın sahibi 1973'ten başlayarak çeşitli dönemlerde milletvekilliği ve Girne Belediye Başkanlığı görevlerinde bulunmuş olan Ziya Rızki'nın büyükbabası Hacı Hasan Ağa'dır. Hamam,son sahibinin adından dolayı "Hacı Hasan Ağa Hamamı" olarak da anılmaktadır³¹⁹.

Atay'ın aktardıklarına göre hamam tipik Osmanlı mimari usulüne göre yapılmış olup³²⁰, kubbeli bir yapıydı. Kurnaları som mermerdendi. İnşasında çalışan bazı ustalar ve gerekli malzemeler Türkiye ve Mısırdan getirilmişti³²¹.

³¹⁷ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 263

³¹⁸ Hamamın yeri aslen Limasol'lu olan Osman Dürüst tarafından 23.05.2014 tarihinde bize gösterilmiştir.

³¹⁹ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262; Özay Akif, Selçuk Akif, **Geçmişten Yankılar**, Limasol, 2008, s. 75

³²⁰ Özay ve Selçuk Akif ise kitabında hamam için "Osmanlı İmparatorluğunun birçok büyük şehrinde bulunan büyük hamamların planına göre yapılmış ve ..." ifadesini kullanmaktadır (bkz. Özay Akif, Selçuk Akif, **Geçmişten Yankılar**, Limasol, 2008, s.75). Bu tanımlardan yola çıkarak hamamın dört eyvanlı, köşe hücreli tipte olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

2.2.10 Limasol Asri Hamam

Hamam “İnce Ali’nin Hamamı” veya “Şefika Hanımın Hamamı” olarak da bilinmekteydi. Fatih Sultan Mehmet Sokağına bağlanan bir çıkmaz sokakta yer almaktaydı. Hamamın sahibi olan İnce Ali denizcilikten emekli olduktan sonra hamamı inşa ettirmiş ve çalıştırmıştır. Hamamın 1950’lere kadar çalışır durumda olduğu bilinmektedir³²².

2.2.11 Limasol Kerime Hanımın Hamamı

Afrodit Sokağında yer almakta olup, 1974 yılına kadar çalışır durumdaydı³²³.

2.2.12 Limasol Naume Cemal’in Hamamı

Afrodit Sokağında yer almaktaydı³²⁴.

2.2.13 Limasol Celal’in (Celal Dayı’nın) Hamamı

Limasol’un Köseoğlu Semtinde yer almaktaydı. Daha sonra zengin bir Rum tarafından satın alınmış ve yıktırılarak yerine yeni binalar yaptırılmıştır³²⁵.

2.2.14 Limasol Süleyman’ın (Süleyman Dayı’nın) Hamamı

Limasol’un Köseoğlu Semtinde yer almaktaydı. Hamamın soyunmalığının üstünde sahibinin oturduğu ev yer almaktaydı. 1974 yılına kadar ayakta olan hamam, günümüzde disko olarak kullanılmaktadır³²⁶. (Foto. 2.30)

³²¹ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262

³²² Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262; Özay Akif, Selçuk Akif, **Geçmişten Yankılar**, Limasol, 2008, s. 75

³²³ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262

³²⁴ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262

³²⁵ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262

³²⁶ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262



Foto. 2.30 Süleyman Efendi Hamamı, Sağında ise Konutu³²⁷

2.2.15 Limasol Yoğurtçu Bulli'nin Hamamı

Limasol'un Arnavut Mahallesi'nin Yıldız Caddesi üzerinde bulunan Polili Kahvehanesinin arkasındaki çıkmaz sokakta yer almaktaydı. Hamam günümüzde harap durumdadır³²⁸.

2.2.16 Limasol Goncolozun Fatma Hanımın Hamamı

Hamam Limasol'da, Arnavut Mahallesi'nin Akşehir Sokağında yer alan Hacı Yahya Kahvehanesinin arkasında bulunmaktaydı. Aile hamamı olarak kullanılmaktaydı³²⁹.

2.2.17 Limasol Mahalle Hamamı

Limasol'un İsmet Paşa Caddesinde bulunan Cümbezli Bahçede yer almaktaydı³³⁰.

³²⁷ Özay Akif, Selçuk Akif, **Geçmişten Yankılar**, Limasol, 2008, s. 30

³²⁸ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262

³²⁹ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 263

³³⁰ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 263

ÜÇÜCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1 Çeşmeler

3.1.1 Lefkoşa Selimiye Cami Şadırvanı (1572)

Selimiye camisinin batısında yer alan on altıgen şadırvan bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Yapıda malzeme olarak: havuzunda mermer; havuzun şebekelerinde, örtüsünde, sütun ve sütun başlıklarında demir; şadırvanın piramidal üst örtüsünde ise ahşap kullanılmıştır. Eserin üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir.



Foto.3.1 Selimiye Camii Şadırvanı

Yuvarlak formlu sekiz adet sütun birbirlerine profillerle bağlanarak sekizgen bir mekân oluşturulmuştur ve üzeri piramidal basık bir külahla örtülmüştür³³¹. Şadırvanın üst örtüsünü

³³¹ Kıbrıs kadısı Numan Efendinin 31 Mart 1909 tarihli 19 maddelik şikâyet mektubunda, Ayasofya cami şadırvanında su bulunmadığı halde evkaf mürahhası(yöneticisi) Musa İrfan Beyin şadırvan için Londra'dan demir getirterek 216 Kıbrıs Lirası ödediği ve bu harcamanın şer'an geçersiz sayıldığı yazmaktadır (Bkz: Mustafa Haşim Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, Kıbrıs, 1986, s.416).; aynı bilgi evkaf muhasebe raporlarında "Lefkoşa Selimiye camii üzerine süslü-motifli yepyeni demirden köşkün yaptırılması" şeklinde geçmektedir (Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 656);

taşıyan sütunlar yarıya kadar korkuluk şebekeleriyle birbirlerine bağlanmışlardır. Sütun başlıkları korint tarzda yapılmıştır³³². (Foto. 3.1)

Sekizgen külahın her bir köşesinin üzerinde yine külahın hemen altında her kenarı 0,7 m. uzunluğundaki on altıgen planlı havuz yer almaktadır. Havuzun zeminden yüksekliği 0,95 m., dıştan dışa da çapı 1,8m.dir. Ayna taşları üzerinde 0,55 m. yüksekte bulunan lüle delikleri iptal edilerek alt kısma, her cephenin tam ortasına ve zeminden 0,2 m. yükseklikteki kota birer adet yeni musluk bağlanmıştır. Şadırvanın çevresi 0,2 m. genişliğindeki bir kanalla çevrelenmiştir. (Plan 3.1)

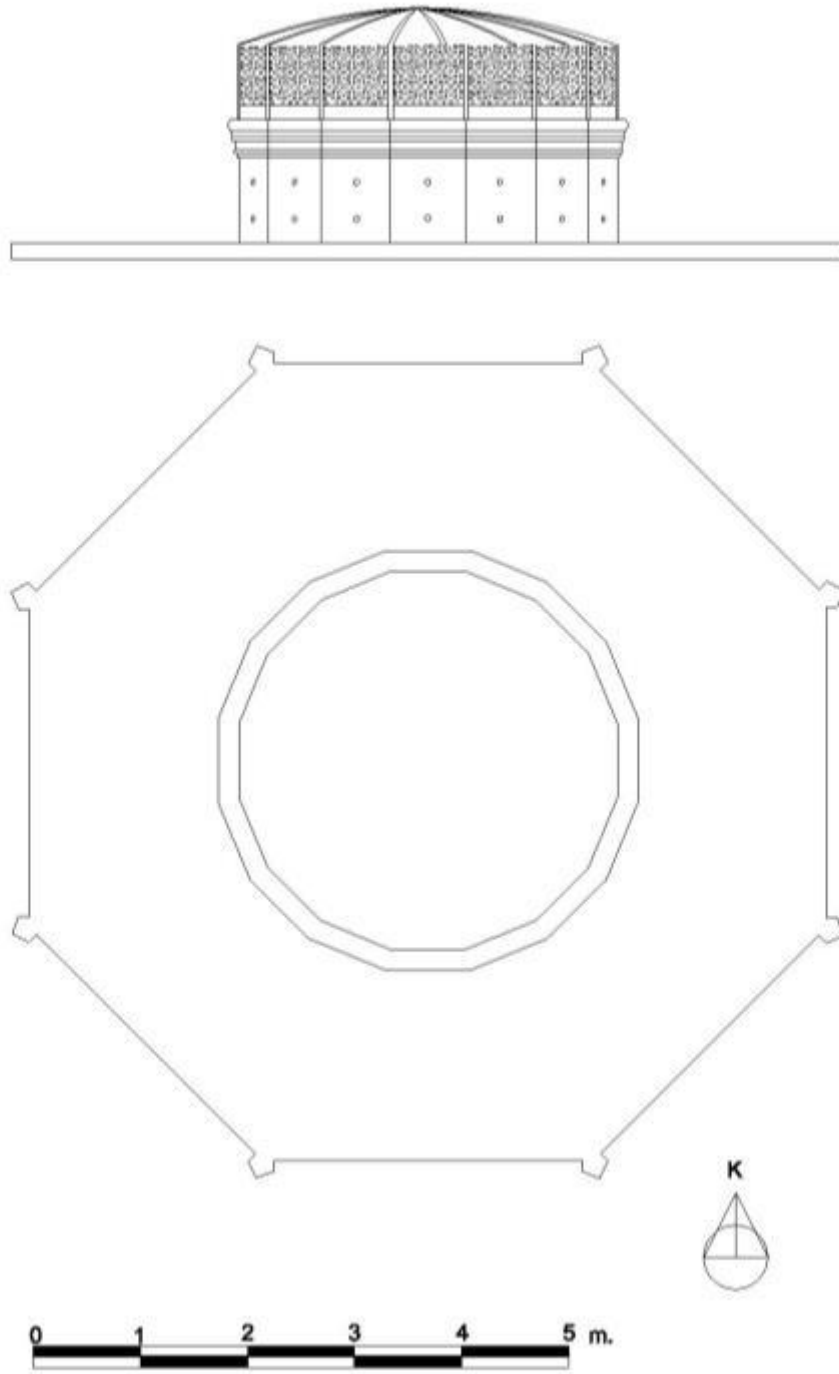
Şadırvanın doğu cephesi tam ortada yer alan kabartılmış karanfil motifıyla süslenirken, tam karşısında yer alan batı cephesi ise gemi teknesi şeklinde çökertme kemeriyle hareketlendirilmiştir. Şadırvanın külahı oldukça sadedir. Akant yapraklarıyla bezenmiş sütun başlıklarının üzerinde iki yana doğru yayılan kıvrım dal, yaprak ve çiçekler yer alır. Külahın üstünde, her köşede yer alan, yine demirden yapılmış, kıvrım dal ve yapraklar bulunmaktadır.

Şadırvan üzerinde inşa tarihini gösteren hiçbir kitabe bulunmamaktadır. Şadırvanın doğu cephesinde bulunan çarkıfelek motifi ve batısında bulunan gemi teknesi sivri kemer klasik üslup özellikleri göstermektedir. Buna ek olarak 1596 yılında adayı ziyaret eden Giroloma Dandini Selimiye camisini anlatırken kapının yanında Hristiyanlar zamanında burada olmayan güzel bir çeşmenin varlığından bahsetmektedir³³³. Avlunun güneybatı köşesindeki iki çeşmeli deponun Selimiye gibi büyük bir camiye yeterli gelmeyeceği düşünülürse, şadırvanın minarelerle beraber 1572 yılında yapılmış olabileceği öne sürülebilir³³⁴.

³³² Musa İrfan Beyin 1905'te göreve başladığı (bkz. Haşmet Muzaffer Gürkan, **Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa**, Lefkoşa, 2006, s.225) ve 1909 tarihli şikâyet mektubu göz önünde bulundurulduğunda, şadırvan korkuluğu ve üst örtüsü bu yıllar arasına tarihlendirilebilir.

³³³ Claude Delaval Cobham, **Excerpta Cypria**, Cambridge, 1908, s.181

³³⁴ Mühimme defterinde 17 Nisan 1572 yılına kayıtlı bir emirde Lefkoşa'nın varoşlarından getirilen suyun öncelikli olarak Aya Sofya camisine bağlandığı yazmaktadır(bkz. Netice Yıldız, **a.g.m.**, s.93).



Plan3.1 Selimiye Camii Şadırvanı

3.1.2 Lefkoşa Haydarpaşa (Ağalar³³⁵) Camii Şadırvanı (1573)

Bugün kullanılmayan şadırvan Haydar Paşa ve Kirlizade sokaklarının kesiştiği köşede yer alan Haydarpaşa Camisinin³³⁶ avlusunun güneyinde yer almaktadır. Altıgen plan şemasında bağımsız bir şekilde inşa edilen eserde malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Şadırvanın üzerinde kitabe bulunmamaktadır. (Foto. 3.2)

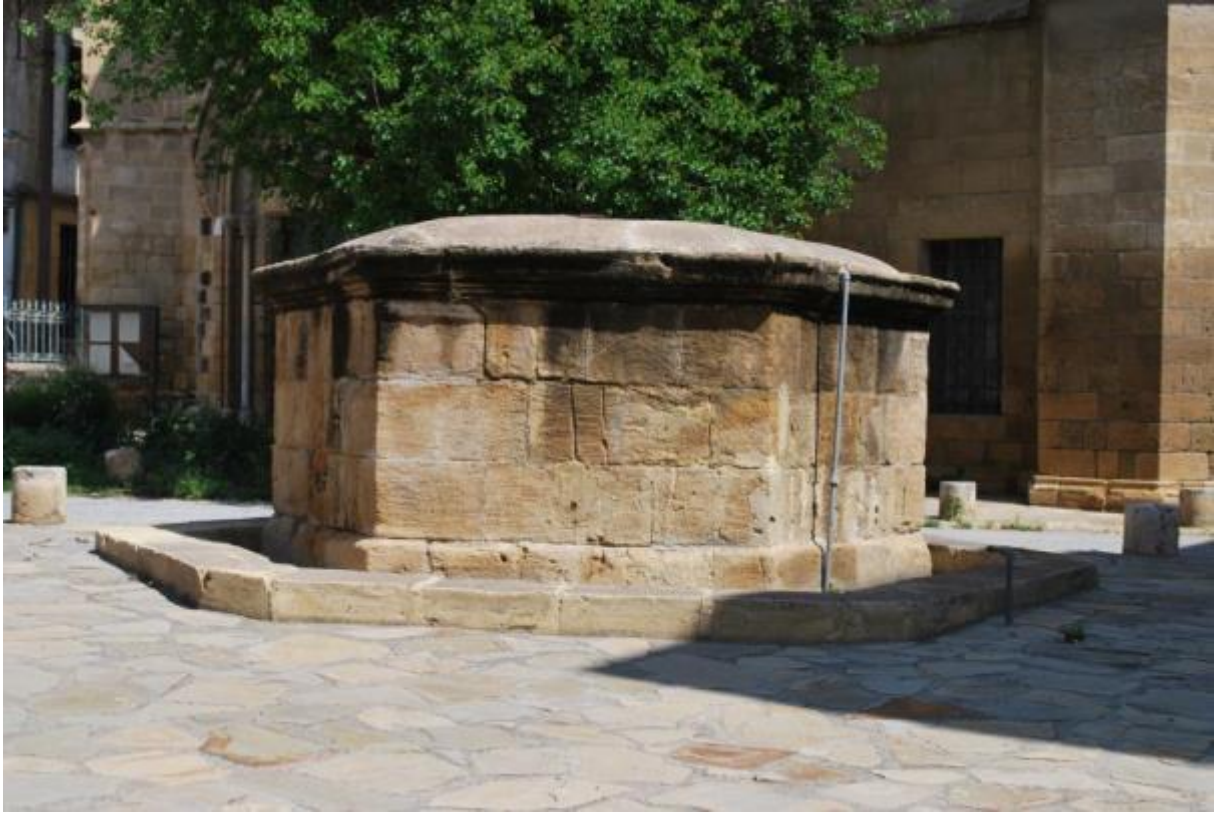


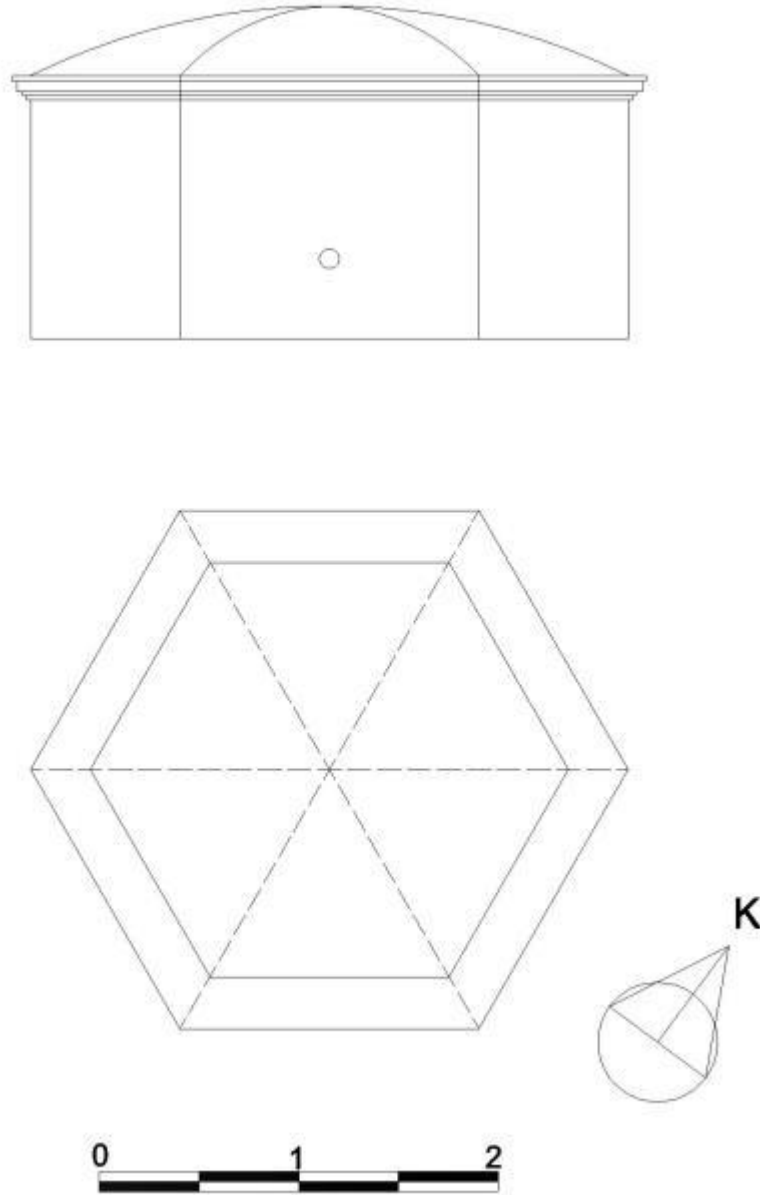
Foto.3.2 Haydar Paşa Camii Şadırvanı

Şimdiki şadırvanın her kenarı 1,5 m. uzunluğunda, cephe yüksekliği 1,44 m.; dıştan dışa çapı ise 3 m. dir. Şadırvan havuzunun üzeri basık bir tonozla örtülmüştür. Tonozun üstünde su seviyesini kontrol etmek için bir pencere açılmıştır. Eserin her cephesinde zeminden 0,52 m. yükseklikteki kota yerleştirilmiş musluk delikleri bulunmaktadır. Şadırvanın çevresi 0,35 m. genişliğindeki bir kanalla çevrelenmiştir. Şadırvanın kontrol penceresi kilitli olduğundan duvar kalınlığı ölçülememiştir. (Plan 3.2)

Oldukça sade olan şadırvanda süsleme olarak saçak kısmında taşıntı yapan dört sıra düz profilli silme kuşağından bahsedilebilir.

³³⁵ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.96,

³³⁶ St. Katherin olarak bilinen kilise Osmanlının adayı fethinden sonra adı değiştirilerek cami olarak kullanılmaya başlandı.



Plan3.2 Haydar Paşa Camii Şadırvanı

Şadırvanın inşa tarihi bilinmemektedir. Zaman içinde onarımlarla orijinal özelliğini kaybettiğinden stilini değerlendirerek bir tarihlendirme yapılamamaktadır, ancak orijinal şadırvanın kilisenin camiye çevrilmesi sırasında inşa edildiği düşünülmektedir. Erdengiz'in verdiği bilgilere göre 5 Kasım 1573 tarihli buyrukta camiye çevrilen kilisenin yanına Gönüllüler Ağası Haydar Paşanın bir çeşme yaptırdığı bilgisi mevcuttur³³⁷. En azından ilk şadırvanın da bu sırada yaptırıldığını düşünmekteyiz.

³³⁷ Ahmet Erdengiz, "Bir Lefkoşa Masalı ve Eski Lefkoşa Hakkında Saptamalar", **Halk Bilimi Sempozyumları III**, , Ankara, 2001, s.321

3.1.3 Magosa, Cafer Paşa Çeşmesi (1596)

Çeşme Magosa'da Namık Kemal Meydanı'nın kuzeybatı kenarında, Venedik Sarayı'nın sütunlu girişine bitişik olarak inşa edilmiştir. Günümüzde kullanılmayan çeşmenin kitabesinde, yalağında, ayna taşında ve nişin içinde mermer, geriye kalan kısımda ise kesme taşla malzeme kullanılmıştır. Eser, kitabesine göre H. 1005 (M. 1596) yılında Cafer Paşa tarafından yaptırılmıştır. (Foto. 3.4)

Çeşme niş duvarının ortasında yer alan 2x0,77 m. ölçülerindeki beş satırlık kitabe hareketli grift nesih hatla yazılmıştır. Her satırında üç beytin yer aldığı kitabenin her dizesi 0,13x0,27 m. boyutundaki kartuşlar içine yerleştirilmiştir. (Foto. 3.3)



Foto 3.3 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi Kitabesi

Kitabe

در دریا عطا حضرت جعفر پشا
 الیدی عالما سر چشمه لطفن اجرا
 مغوسا قلعتی بولدی یکیدن سر حیات
 حضر ارشیدی نجه دل هستایا ویردی شفا
 ظلمت اباد ایکن الیتدی ابادی وا روشن
 عالما چشمی حورشید کبی ویردی ضیا

ايلىوب وارني حق يولنا طو كبي سبيل
 كرروان ايلسا بو ابي روان بحشي روا
 صو كبي اوغراڊقي يرا ويرر تازه خيات
 Xحضر وش بولدي قدي مپلبا جهان نوشو نما
 بن نجه معدن درّ كان جوهر كردم
 كورمدم انجلين كان عطا بحرسخا

درلكيله نجه دلحستالر احيا ايتدي
 ايلدي قاعده اب حياتي اجرا
 حق حكمني دايمما جاري Xبرو بحر قلا
 صو كبيحلق جهان
 بونده صو كبي روان ايلدكك اقبالرن
 انده دفع ايليا هر بري نجا درلو قضا

نچا يلدن برو كمس اولمدي نصب
 بو سعادت كي عطا ايلدي الله سكا
 حمدالله سكا ورلدي...سلطانم
 بو قدر لطف
 روز شب عز سعادتله كچوب
 اوله اوكا عون حداXقوره يد ياشده معين

رز محشرده شفيعك اله ال حضرت كم
 يوز صوينه يرادلدي جهان سرتاپا
والحاصلXاي ملي اي سوز اولمباث
 قلم زيت شريفينه دعا صبح اومسا
 كوروب اول اب صفا بخسي ددم تاريخن
 بو صويو بونده سبيل ايلدي جعفر پاشا في سنه ۱۰۰۵

Okunuşu

Dürri deryay-i ata hazret-i Cafer Paşa;
 Eyledi âleme ser-çeşme-i lûtfın icra
 Magosa Kal'ası, buldu yeniden sırr-i hayat,
 Hızır erişti nice dil-hastaya verdi şifa
 Zulmet-abad iken, etdi abadi vü rûşen,
 Âleme çeşme-i hurşid gibi verdi ziya

Eyleyüp varını Hak yoluna su gibi sebil;
 Ger revan eylese bu âb-ı revan-Bahşı reva.
 Su gibi uğraduğı yere verür taze hayat
 Hızır-veş buldu kudû(kudümüyle) ile cihan nevş(neşv) ü nema
 Ben(Bir) niçe ma'den-i dürr, kân-i cevahir gördüm;
 Görmedim, ancılayın kân-i ata bahr-i saha

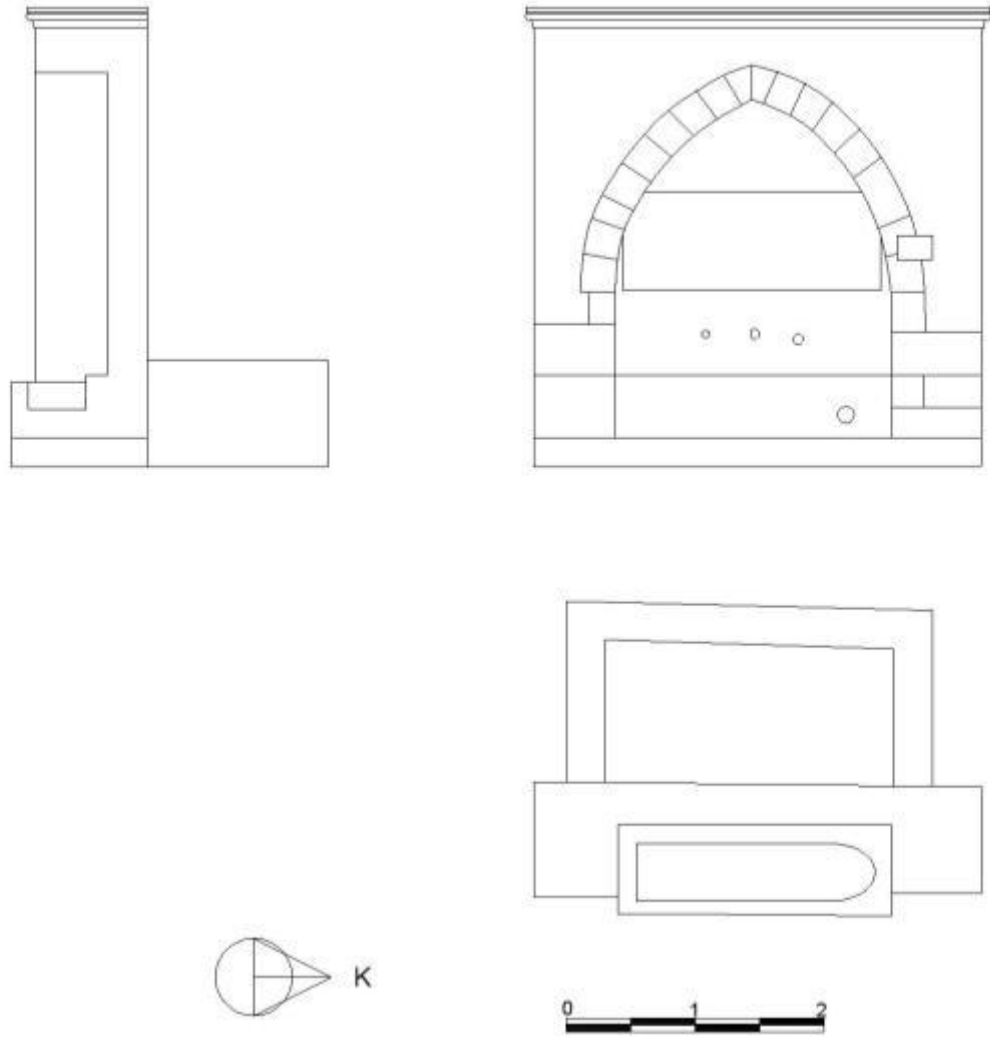
Dirliğıyle niçe dilhastalar ihya etdi,
 Eyledi kaaide-i ab-ı Hayat-ı icra
 Berr-ü bahre kıla Hak, hükmünü daima cari
 Su gibi payine yüzler süre halk-i cihan
 Bunda, su gibi revan eylediğın akçaların (eyledi kül akçaların),
 Anda def'-eyleye her biri nice dürlü kaza.

Niçe yıldan beru kimseye olmadı nasip,
 Bu sa'âdet ki ata' ayledi Allah sana.
 Hamdü-Lillah sana verildi benüm sultanum;
 Bu kadar lütf ü inayât ü sevab-i uzma
 Rûz ü şeb, izz ü sa'âdetle geçüp evkatı;
 Kuru'da yaş'da mu'in ola ana avn-i Huda

Rûz-i mahşerde Şefi'in ola ol Hazret, kim
 Yüzü suyuna yaratıldı cihan, ser-ta-pa.
 Ey misali, sözü uzatmayalum, ve'l-hâsıl
 Kılalum Zat-i Şerifi'ne dua, subh-ü mesa
 Görüb ol ab-i safa bahşı, dedim tarihin
 Bu suyu, bunda sebil eyledi Ca'fer Paşa Fi Sene 1005³³⁸

Güneyden Venedik Sarayının sütunlu girişine bitişik olarak inşa edilmiş olan çeşme yaklaşık kare bir kütle arz etmektedir. Çeşme 3,57 m. yüksekliğe, 3,47 m. genişliğe ve 0,82 m. derinliğe sahiptir. 2,14 m. genişliğindeki ve 2,62 m. yüksekliğindeki çeşme nişinin üzerini örten sivri kemer yanlarda kesme taşlardan örülmüş ayaklar üzerine oturmaktadır. (Plan 3.3)

³³⁸ Fahrettin Kırzioğlu, a.g.e., s. 64-65; İsmet Konur, a.g.e., s. 84-85



Plan3.3 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi

Çeşmenin oldukça sade tutulmuş mermer ayna taşının üzerinde kapatılmış üç tane delik bulunmaktadır. Ayna taşının altında yine mermerden yapılmış 2,12x0,69 m. büyüklüğündeki yalak bulunmaktadır. Dikdörtgen yalağın içerden bir tarafı köşeli diğer tarafı ise yarım daire şeklindedir.



Foto 3.4 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi, Doğu Cephesi

Çeşmenin arkasında bugün yıkılmış olan deposu bulunmaktaydı. Depo 1,1x2,24 m. alanı kaplamaktadır. Yüksekliği ise yaklaşık 2,5 m. dir. (Foto. 3.5)



Foto 3.5 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi, Batı Cephesi

Çeşme birisi düz diğeri ise iç ve dış bükey yarım daire profilli iki sıra silme kuşağı ile hareketlendirilmiştir.

İnşa tarihi ve banisi bilinen çeşmede süsleme olarak silmelerin yanında, kitabelerdeki satır başlarında ve sonlarında kullanılmış palmetlerden ve kartuşlar arasına yerleştirilmiş genellikle üç yapraklı çiçek rozetlerinden söz edilebilir.

Eski fotoğraflardan anlaşıldığı üzere eski çeşme Venedik Sarayının önünde bulunmaktaydı (Foto. 6). Ancak 1956 yılında yıkılması üzerine bugünkü yerine taşınarak üzerine orijinal kitabesi konulmuştur³³⁹. Kemerinin üzerinde yer alan Latin harfleriyle yazılmış yazıt da bunu göstermektedir. Eyice ise mevcut çeşmenin 1934'te inşa edildiğini ve kitabenin sonradan üzerine eklendiğini aktarmaktadır³⁴⁰. Ancak bu bilgiyi destekleyecek herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Bu onarım ve taşımalar sırasında çeşmenin ne kadar değişikliğe uğradığı tam olarak tespit edilemese de G. Lazarides'in yayınladığı fotoğraftan yola çıkarak çeşmeye bir yalاک eklendiği ve kemerin oturduğu başlıkların değiştiği söylenebilir. (Foto. 3.6)



Foto 3.6 Magosa Cafer Paşa Çeşmesi, Eski Bir Görünüş³⁴¹

³³⁹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 416

³⁴⁰ Semavi Eyice, *"Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri"* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni-KIBRIS, İstanbul, 1974, s. 13

³⁴¹ Stavros G. Lazarides, *The Splendour and Simplicity of Cyprus Photographs of Vahan Avedissian 1925-1950*, Kıbrıs, 2005, s. 99

Çeşmenin en önemli özelliği Kıbrıs'ta Osmanlı döneminden günümüze ulaşan en erken tarihli çeşme olmasıdır.

3.1.4 Limasol, Hacı Hasan Çeşmesi (1604)

Çeşme, Limasol'da Agias Theklis Sokağı üzerinde bulunan aynı adlı kilisesinin güney cephesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Basık kemerli çeşmenin kullanımına günümüzde de devam edilmektedir(Foto. 3.7). Kemer içerisindeki kitabe tahrip olduğundan okunamamıştır.



Foto 3.7 Limasol Hacı Hasan Çeşmesi



Foto 3.8 Limasol Hacı Hasan Çeşmesi, Eski Bir Görünüş³⁴²



Foto 3.9 Limasol Hacı Hasan Çeşmesi Kitabesi

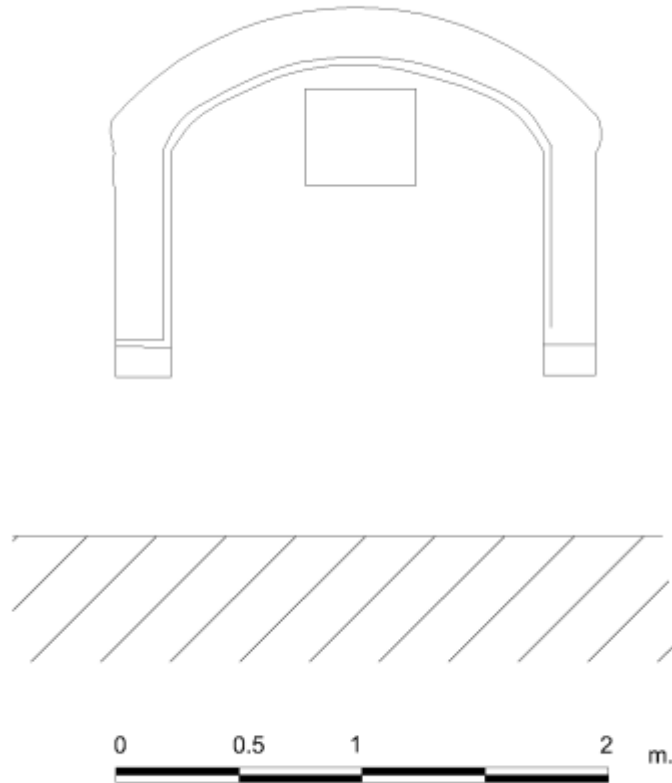
Çeşme kilisenin güney duvarına birleşik bir şekilde inşa edilmiş olup, 1,95 m. genişliğinde ve 1,5 m. yüksekliğindeki bir yuvarlak kemerden oluşmaktadır. Kemer yerden 0,65 m.

³⁴²Filiz Yenişehirlioğlu, *Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları*, Ankara, 1989, s. 68

yüksekten başlamaktadır. Çeşmenin altında kemer başlangıç hizasında sonradan konulmuş taş bir yalağı bulunmaktadır. (Plan 3.4)

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak kemer yüzünün iç çeperini dolaşan tek sıra, dış bükey yarım daire profilli silme sırasıdır.

Çeşmenin kemer içerisine yerleştirilen 0,45x0,4 m. ölçülerindeki kitabesi tahrip olduğundan okunamamıştır (Foto 3.9). Filiz Yenişehirlioğlu'nun kitabında çeşmenin eski bir fotoğrafıyla birlikte 1604 tarihi verilmiştir³⁴³, ancak tarihin kaynağıyla ilgili herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Bağışkan'ın aktardığı bilgilere göreyse şimdiki çeşmenin banisi aynı zamanda Dere Hamamının da sahibi olan Hacı Hasan'dır³⁴⁴. Atay, Hacı Hasan Ağanın 1973'ten başlayarak çeşitli dönemlerde milletvekilliği ve Girne Belediye Başkanlığı görevlerinde bulunmuş olan Ziya Rızki'nın büyükbabası olduğunu yazmaktadır³⁴⁵. Verilen bilgileri değerlendirecek olursak şimdiki çeşmeyi en geç 20.yy.'ın başına tarihlendirmek mümkün görünmektedir.



Plan3.4 Limasol Hacı Hasan Çeşmesi

³⁴³Filiz Yenişehirlioğlu, **Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları**, Ankara, 1989, s. 68

³⁴⁴Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.419

³⁴⁵Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 262

3.1.5 Lefkoşa, Mevlevi Tekkesi Çeşmesi (1607-8)

Günümüzde kullanılmayan çeşme Girne Caddesi üzerindeki Mevlevi Tekkesinin girişinde yer almaktadır. Avlu duvarına bitişik olarak inşa edilen çeşmenin yalağı, ayna taşı ve kitabesi mermerden; geri kalan kısımları ise kesme taşla inşa edilmiştir. Sivri kemerli çeşme nişi içerisindeki kitabe çok tahrip olduğundan okunamamıştır. (Foto. 3.10)



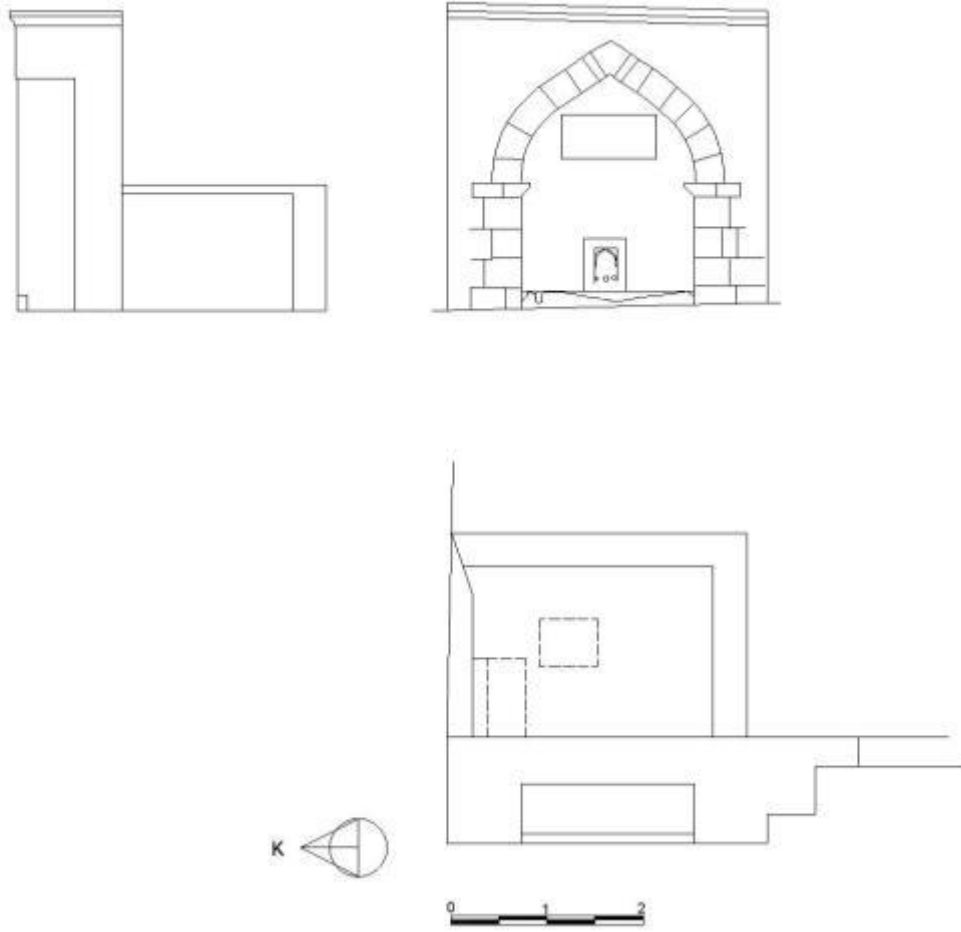
Foto 3.10 Mevlevi Tekke Çeşmesi



Foto 3.11 Mevlevi Tekkesi eşme Kitabesi

Arkasındaki su deposunun duvarına bitişik olarak yapılan çeşmenin yüksekliği 3,15m., genişliği 3,33 m. ve derinliği de 1,1 m. dir. 0,62x1,8 m. ölçülerinde çeşme nişinin üzerine örten sivri kemer yanlarda kesme taştan örülen ayaklar üzerindeki başlıklara oturmaktadır. Çeşme nişi duvarının üst bölümünde yer alan 0,48x0,98 m. ölçülerindeki üç satırlık tali yazılı kitabenin tamamı okunamamıştır. (Foto. 3.11)

Çeşme nişi içerisinde bulunan tek delikli mermer ayna taşi 0,43x0,55 m. ölçülerindedir. Yüzeyi boş bırakılarak sivri kemerle hareketlendirilmiştir. Çeşmenin su yalağı zeminden 0,2 m. yükseklikte ve 0,5x1,8 m. ölçülerindedir. (Plan 3.5)



Plan3.5 Mevlevi Tekkesi Çeşmesi

Çeşmenin arkasında, tekkenin avlusunda su deposu bulunmaktadır. Depo 1,31 m. yükseklikte, 3,07 m. genişlikte ve 2,13 m. derinliktedir. Yukarıdan sade bir silme ile sonlandırılmıştır. Bu silme üzerine yerleştirilen ve bitkisel motiflerle bezeli olan tepelik muhtemelen sonraki dönemlerde eklenmiştir. Mermer tepeliğin yüzeyinde merkezde palmet motifi yer alan kıvrık dallar birleşerek ters kalp motifi oluşturmuştur. Bu kalp motifleri ritmik bir şekilde art arda sıralanmıştır.



Foto 3.12 Mevlevi Çeşmesi Su Deposu

Çeşmenin silmesi öne doğru taşıntı yapan tek sıra düz profilli silme kuşağı ile hareketlendirilmiştir.

Çeşmede süsleme olarak; silmeler, ayna taşındaki sivri kemer ve deponun palmeler ve ters kalp motifleriyle oluşturulmuş tepeliğinden söz edilebilir. (Foto. 3.12)

Çeşmenin talik yazılı, 0.98x0.46 m. boyutlarındaki kitabesi çok tahrip olduğundan tamamı okunamamıştır (Foto. 3.11). Hikmetağalar'ın aktardığına göre tekkeyle bir bütün olan çeşme Emine Hatun'un bağışlarıyla 17.yy'ın başlarında inşa ettirilmiştir³⁴⁶. Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan'ın beraber yayınladıkları eserde tekkenin genişletilerek mesnevihaneye dönüştürülmesine dair 1607 yılına ait bir kayıt bulunmaktadır³⁴⁷. Aynı yıllarda mevlevihanenin önemi artmış ve adına birçok vakfiye düzenlenmiştir³⁴⁸. Bu durumda Hikmetağalar'ın aktardığı bilgilerin gerçeklik payı artmaktadır. Ancak yine de 1872 yılının sonunda adayı ziyaret eden Salvator'un tekkenin girişine yakın bir yerde su deposu ve yanında bir kuyusunun olduğundan bahsetmesine rağmen çeşmeden söz etmemesi çeşmenin o tarihteki varlığına dair şüphe uyandırmaktadır³⁴⁹.

³⁴⁶ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.240

³⁴⁷ Harid Fedai, Mustafa Haşim Altan, **Lefkoşe Mevlevihanesi**, Ankara, 1997, s.10

³⁴⁸ Harid Fedai, Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s.13

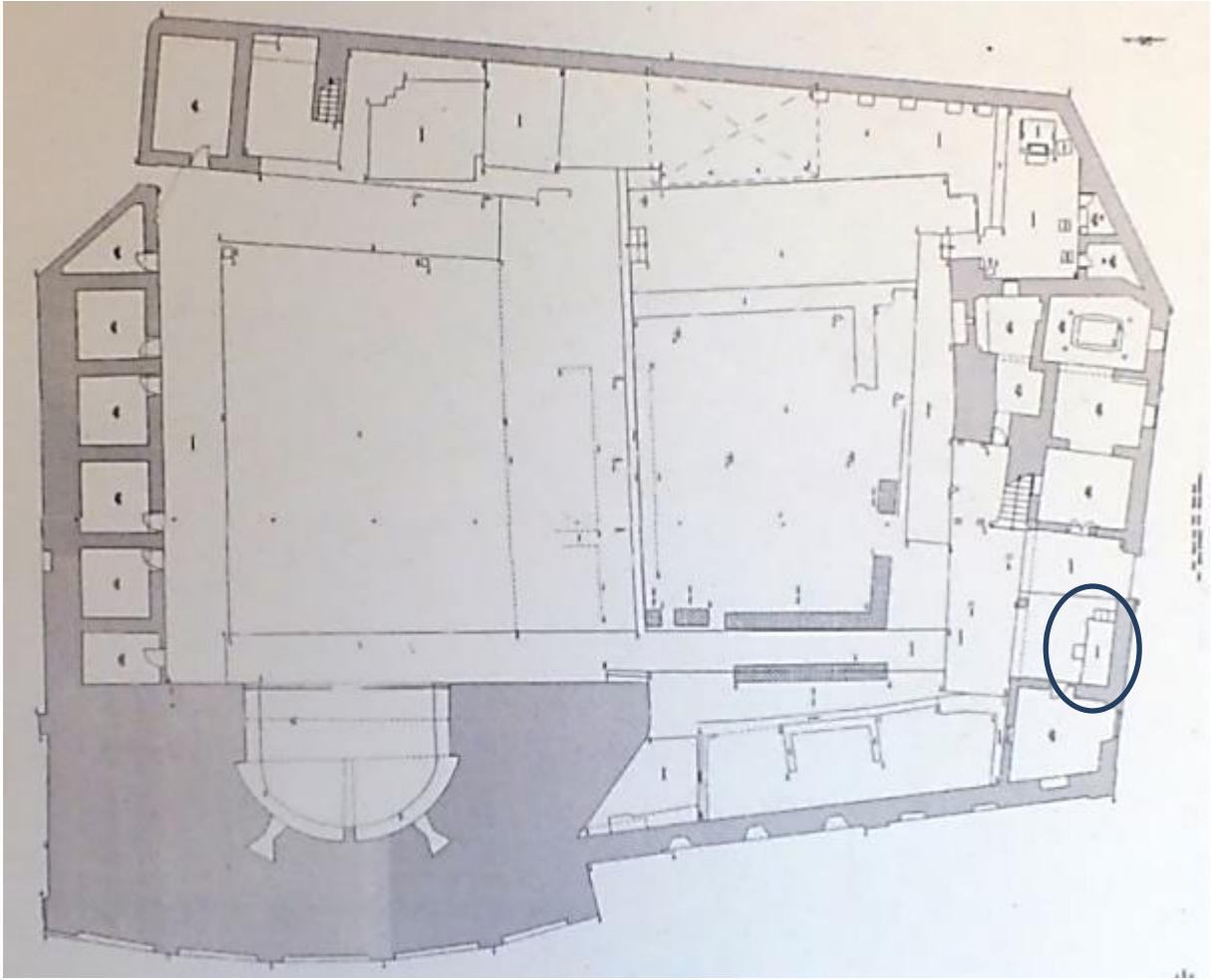
³⁴⁹ A. L. Salvator, **a.g.e.**, s.45

3.1.6 Larnaka Kalesi eşmesi -I(1716-17)

Eser, Larnaka kalesinin giriş kapısının güneyinde, duvara bitişik bir şekilde konumlandırılmıştır (Plan 3.6). Günümüzde kullanılmayan basık kemerli çeşme tamamen kesme taşla inşa edilmiştir. Çeşme, ön cephesinde bulunan kitabeye göre Ahmet Mirza Efendi tarafından 1716-17 yılında yaptırılmıştır. (Foto. 3.13)



Foto 3.13 Larnaka Kalesi Çeşmesi I, Batı Cephe



Kroki3.1 Larnaka Kalesi³⁵⁰

Çeşme ön cephesinde yer alan kitabeye göre H. Şevval 1129 (M. Eylül/Ekim 1717) yılında inşa edilmiştir. Nişana duvarının ortasında yer alan 0.28x0.24 m. ölçülerindeki üç satırlık kitabe sülüs yazıyla yazılmıştır. (Foto.3.14)

Kitabe

اسر کرده بخش بکتلی احمد

مرضا افندی

فی ل سنه ۱۲۹

Okunuşu

Eser kerde-i bahşAhmed

Mirza Efendi

Sene (1)129 Fi L (Şevval)

³⁵⁰ Kalenin planı bilgilendirme levhasından fotoğraflanarak alınmıştır.



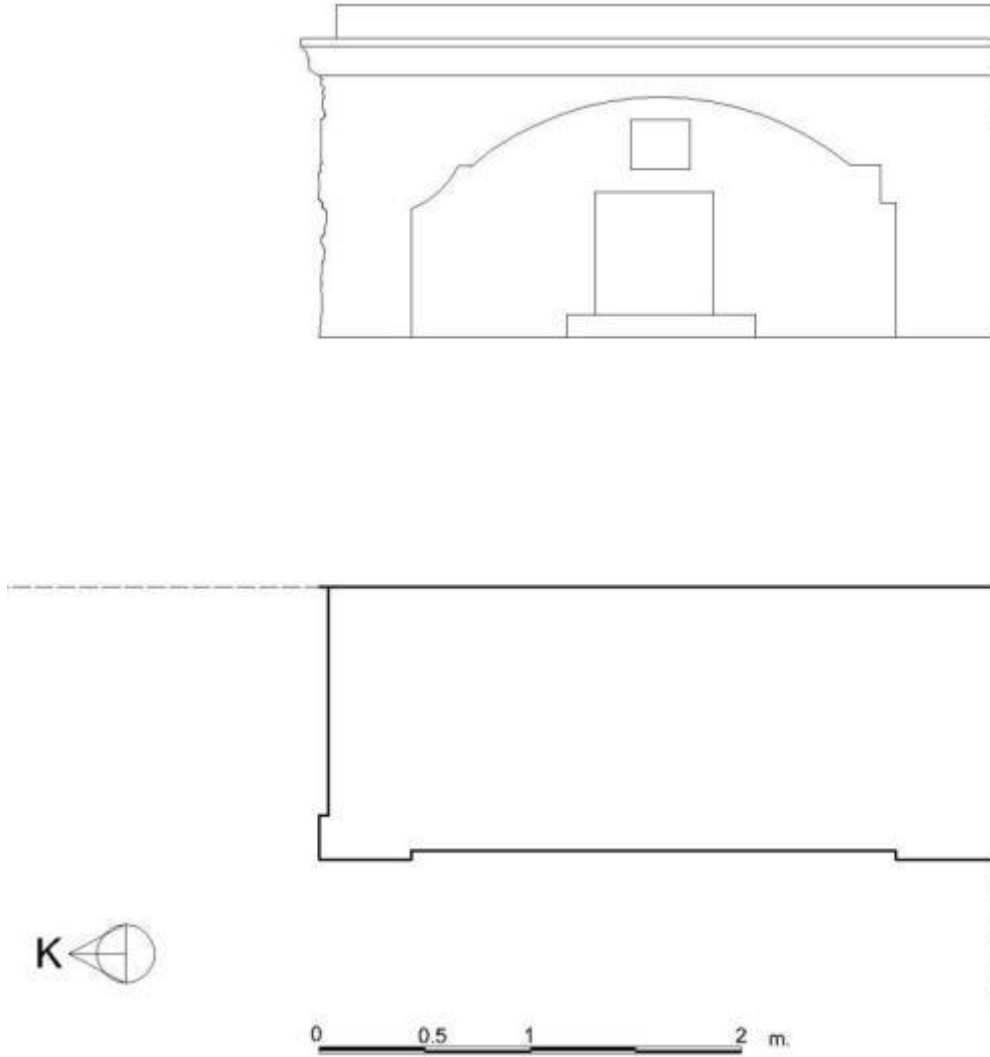
Foto 3.14 Larnaka Kalesi Çeşmesi I Kitabesi

Çeşmenin yüksekliği 1,5 m., genişliği 3,2 m. derinliği ise 1,3 m. dir. Çeşmenin güney ve doğu cepheleri duvara bağlıdır. Batıya bakan ön cephesinde yer alan ayna taşı ve kitabesi 2,3 m. genişliğinde ve 0.04 m. derinliğindeki yuvarlak kemerli bir nişin içerisine yerleştirilmiştir. Kitabesi yerden 0,8 m. yükseklikte bulunmaktadır. Kitabenin hemen altında bulunan ve 0.56x0.58 m. ölçülerindeki ayna taşı düşmüş olup yerine çimento malzemeyle dolgu yapılmıştır. Çeşmenin altında ise sonradan yapılmış olan yalağı yer almaktadır. (Plan 3.6)

Çeşmenin kuzey cephesinde yarım bursa kemeri formunda bir yüzeysel bir niş yer almaktadır. (Foto. 3.15)



Foto 3.15 Larnaka Kalesi Çeşmesi I, Kuzey Cephe



Plan3.6 Larnaka Kalesi Çeşmesi I

Çeşmede süsleme olarak iç-dış bükey profilli ve düz profilli olmak üzere iki silme sırasından oluşan saçaktan, kuzey ve batı cephelerindeki çökertmelerden bahsedilebilir.

3.1.7 Doğancı Köyü SarnıçÇeşmesi (M. 1742-43)

Çeşme, Güzelyurt'a bağlı Doğancı köyünün merkezinde yer almaktadır. Orijinalde bağımsız olarak inşa edilen çeşme daha sonra arkasına örülen duvarla birleştirilmiştir. Günümüzde kullanılmayan su depolu çeşmenin deposunda moloz taş, cephesi ve ayaklarında ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin kesin inşa tarihi bilinmemektedir.

Cephe kompozisyonu ve süsleme olarak da başka bir çeşmeye benzerlik göstermeyen eser büyük bir olasılıkla ön cephesinin kuzey ayağı üzerinde yazılı olan H. 1155 (M. 1742-43) tarihinde inşa edilmiştir (Foto. 3.16). Güney ayağı üzerinde ise günümüz rakamlarıyla

yazılmış olan 174-sayıda muhtemelen daha sonraki bir tarihte kazınmış ve çeşmenin inşasının miladi tarihini göstermektedir³⁵¹. Çeşmenin banisi bilinmemektedir.

Kitabe

سنة ١١٥٥

Okunuşu

Sene 1155



Foto 3.16 Doğançı Köyü Sarnıç Çeşmesinin Kitabesi

Doğu cephesinde çeşmesi bulunan dikdörtgen deponun yüksekliği 4,4 m. genişliği 7,66 m. ve derinliği ortalama 9 m. dir. Köşelerinden ve uzun cephelerinin ortasından dikdörtgen birer ayakla desteklenen deponun üstü beşik tonozla örtülmüştür. Çeşmenin ön cephesi iki yandan ayaklarla sınırlandırılmıştır. Ayakların üstünde birer çörten bulunmaktadır. 0,9x0,6 m. ölçülerindeki dikdörtgen çeşme nişi 0,3x0,9 m. büyüklüğündeki iki söve üzerine oturtulmuş 1,2x0,34 m. boyutlarındaki düz atkı taşından oluşturulmuştur. Çeşmenin önünde soldaki 0,73x2,08m.; ortadaki 0,667x2,09m.; sağdaki ise 0,66x1,97m. ölçülerinde olmak üzere üç tane su yalağı bulunur. Bu yalaklar birbirlerine üçer ve dörder santim genişliğindeki kanallarla bağlanmaktadır. Çeşme nişinin üzerinde 0,9x0,65 m. ölçülerinde bir pencere yer almaktadır. Pencerenin atkı taşı 0,22x1,15 m. boyutundadır. (Plan 3.7)

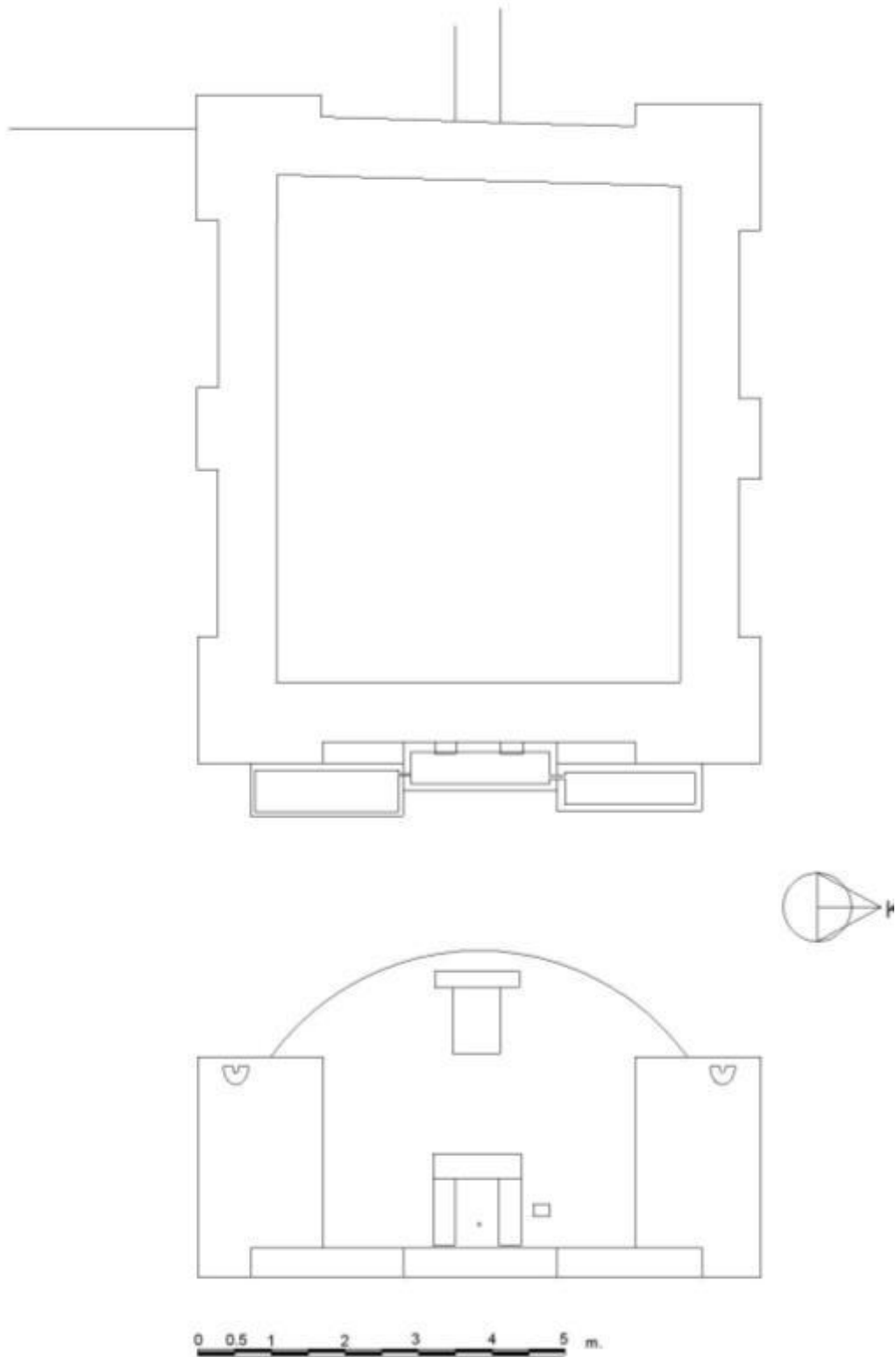
³⁵¹ Tuncer Bağışkan, kitabında 1742 tarihinin yazılı olduğunu aktarmaktadır. Bkz.;Tuncer Bağışkan, a.g.e., s.410



Foto.3.17 Doğanlı Köyü Sarıncı Çeşmesi, Doğu Cephe



Foto 3.18 Doğanlı Köyü Sarıncı Çeşmesi, Doğu Cephedeki Pencere



Plan3.7 Doğancı Köyü Sarnıç Çeşmesi

Doğancı Köyü sarnıç çeşmesinin penceresinde kullanılan atkı taşı dışında bir süslemesi bulunmamaktadır. Devşirme olduğu anlaşılan atkı taşının üzerine muhtemelen kitabe yazımı için hazırlanmış, yüzeyi boş bir kartuş kabartma işlenmiştir. Kartuşun iki ucu koçboynuzu şeklinde kıvrım yapmaktadır. (Foto. 3.18)

3.1.8 Larnaka, Elhac Ebubekir Paşa Cami Şadırvanı (1748)

Şadırvan,Larnaka'da Eski Tsarshi(Eski Çarşı) ve Kamil Kenan sokaklarının kesiştikleri köşede yer almaktadır. Günümüzde de kullanılmaya devam eden şadırvanbağımsız olarak inşa edilmiştir. Sekizgen planlı eserde malzeme olarak kesme taş kullanılmış, sadece kitabesi mermerden yapılmıştır. Orijinal kitabesi mevcut olmayan şadırvan, üzerindeki yazıta göre 1748 yılında Şeyhulharem Elhac Ebubekir Paşa vakfı dâhilinde inşa edilmiştir.



Foto 3.19 Larnaka Elhac Ebubekir Paşa Cami Şadırvanı

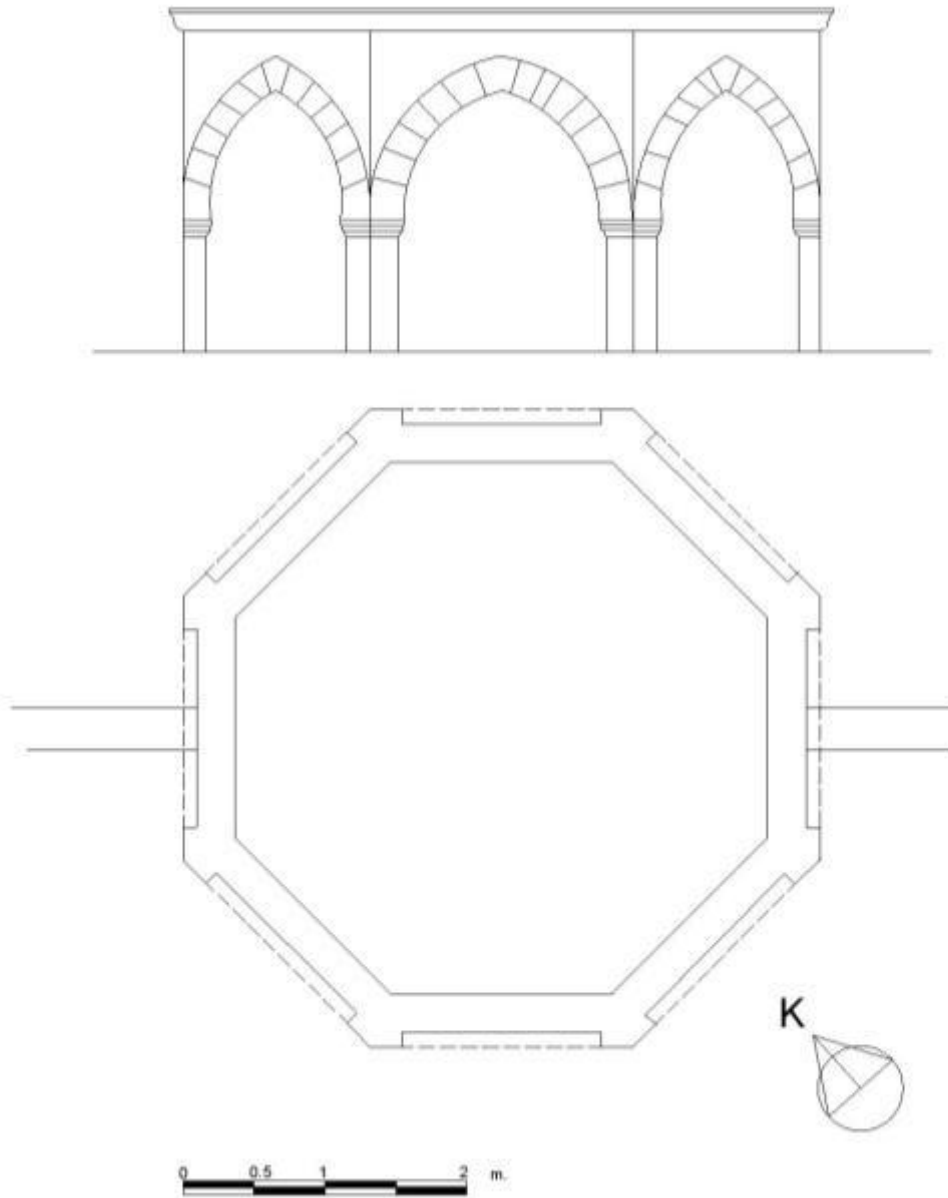
Günümüzde çeşmenin asıl kitabesinin nerede olduğu bilinmemektedir. Ancak, güney cephesinde yer alan Latin harfleriyle yazılmış kitabeye göre Şeyhulharem Elhac Ebubekir Paşa vakfına dâhil olan çeşme ilk olarak 1748 yılında inşa edilmiş, daha sonra ise 1946 yılında Evkaf Dairesi tarafından yeniden yaptırılmıştır. (Foto. 3.20)



Foto 3.20 Larnaka Elhac Ebubekir Paşa Cami Şadırvanı Kitabesi

Bağımsız halde inşa edilen sekizgen planlı şadırvanın her cephesi 2.5 m. yüksekliğe ve 1.86 m. genişliğe sahiptir. Her cephe yığma ayaklar üzerine oturan sivri kemerlerle vurgulanmıştır. Cephelerde yer alan musluk delikleri onarım sırasında kapatılmış olup yerine modern borularla musluklar döşenmiştir. Şadırvan havuzunun üzeri düz bir damla örtülmüştür. Şadırvanın çevresi 0.35 m. genişlik ve 0.1 m. derinliğindeki bir kanalla çevrilmiştir. (Foto. 3.19; Plan 3.8)

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak tüm cepheleri dolanan iç-dış bükey ve düz profilli iki sıra silmeden oluşan saçak sırasının yanında dört sıra düz profilli silmeden oluşan yığma ayak başlıklarından bahsedilebilir.



Plan3.8 Larnaka Elhac Ebubekir Paşa Cami Şadırvanı

3.1.9 Lefkoşa, Atatürk Meydan Çeşmesi (18.yy birinci yarı)

Girne Caddesi ve Sarayönü Sokağının kesiştiği köşede yer alan eser, bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Günümüzde kullanılmayan, sekizgen planlı çeşmede inşa malzemesi olarak sadece kesme taş kullanılmıştır. Eserin üzerinde kitabe bulunmamaktadır.



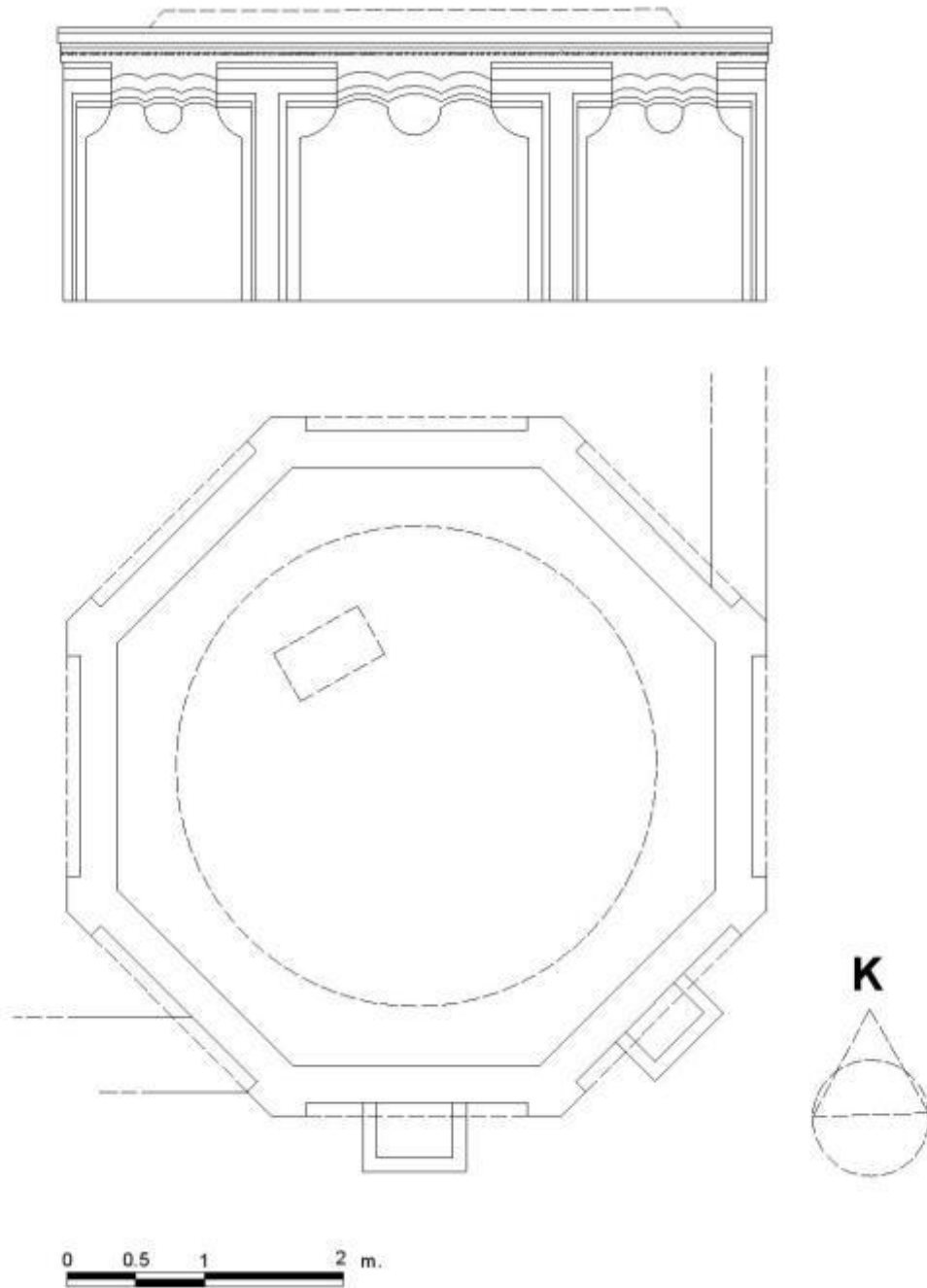
Foto 3.21 Lefkoşa, Atatürk Meydanı Çeşmesi

Sekizgen çeşmenin her kenarı 2,1 m. uzunlukta ve 1,85 m. yüksekliktedir. Polis karakolunun avlusunda kalan kısımda zemin kotu yükseltilmiştir. Çeşmenin çapı 5,5m. dir. Her cephede çifte kemerler içerisine yerden 0,65 m. kotta birer adet musluk bağlanmıştır. Yükseltilmiş kısımda musluk deliklerini zemin seviyesinin altında kalmıştır.



Foto 3.22 Lefkoşa, Atatürk Meydanı Çeşmesinin Eski Bir Görünüşü³⁵²

³⁵² M.H. Altan, **a.g.e.**, s. 540



Plan3.9 Lefkoşa, Atatürk Meydanı Çeşmesi

Cepheler iki yandan da 0,1 m. genişliğinde kaval silmelerle sınırlandırılmıştır. Her cephede sepetkulpuşekilli ikiz kemerler bulunmaktadır. Sadece kuzeybatı cephe düz silmeyle sonlandırılırken, güneybatı cephenin ise bir kemeri avlu duvarıyla birleştirilmiştir. Kemerlerin üzeri üç sıra dış bükey yarım daire profilli silmeyle hareketlendirilmiştir. Birinci sıra 0,07 m., ikinci sıra 0,05 m., üçüncü sıra silme ise 0,1 m. genişliğindedir. Bu silme sırasının üzerinde 0,22 m. genişliğinde bir inci dizisi ve dışa 0,06 m. taşıntı yapan iki sıra düz profilli bir silme sırası daha bulunmaktadır. (Plan13; Foto. 3.21)

Çeşmenin üstüne çimento malzemeyle harpuşa yapılmıştır. Ancak eski fotoğraflarda şimdikinden farklı olarak altıgen bir kasnak üzerine oturan piramidal külâhla örtülü olduğu görülmektedir³⁵³. 1905 tarihli başka bir fotoğrafta ise bu külâh görülmemektedir³⁵⁴. (Foto. 3.22)

Çeşmenin inşa tarihini gösteren bir kitabe mevcut değildir. Hikmetağalar bu çeşmenin Arap Ahmet Paşanın 1584'te kemerlerle Lefkoşa'ya getirdiği sudan beslendiğini bildirmektedir³⁵⁵. Çeşme üzerindeki sepetkulpu kemerlere ve inci dizilerine bakarak çeşmeyi 18.yy'a tarihlendirmek mümkündür. Bununla beraber 1767 yılında adayı ziyaret eden Mariti'nin bu çeşmeden su içtiği³⁵⁶ bilgisini de değerlendirecek olursak çeşmeyi 18.yy.'ın ilk yarısına tarihlendirebiliriz.

Eser 1976 yılında Eski Eserler ve Müzeler Dairesi müdürlüğü tarafından restore edilmiş, 1980'li yıllarında başında ise işlevini yitirmiştir³⁵⁷.

3.1.10 Larnaka Kalesi Çeşmesi -2 (1765)

Eser Larnaka kalesinin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır (Plan 3.10). Günümüzde kullanılmayan çeşme bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Kare planlı ve sivri kemerli çeşme tamamen kesme taşla yapılmış olup ayna taşı ve yalağı mermerdendir (Foto 3.23). Eser,ayna taşına kazınmış kitabesine göre 1765 yılında inşa edilmiş olmalıdır.

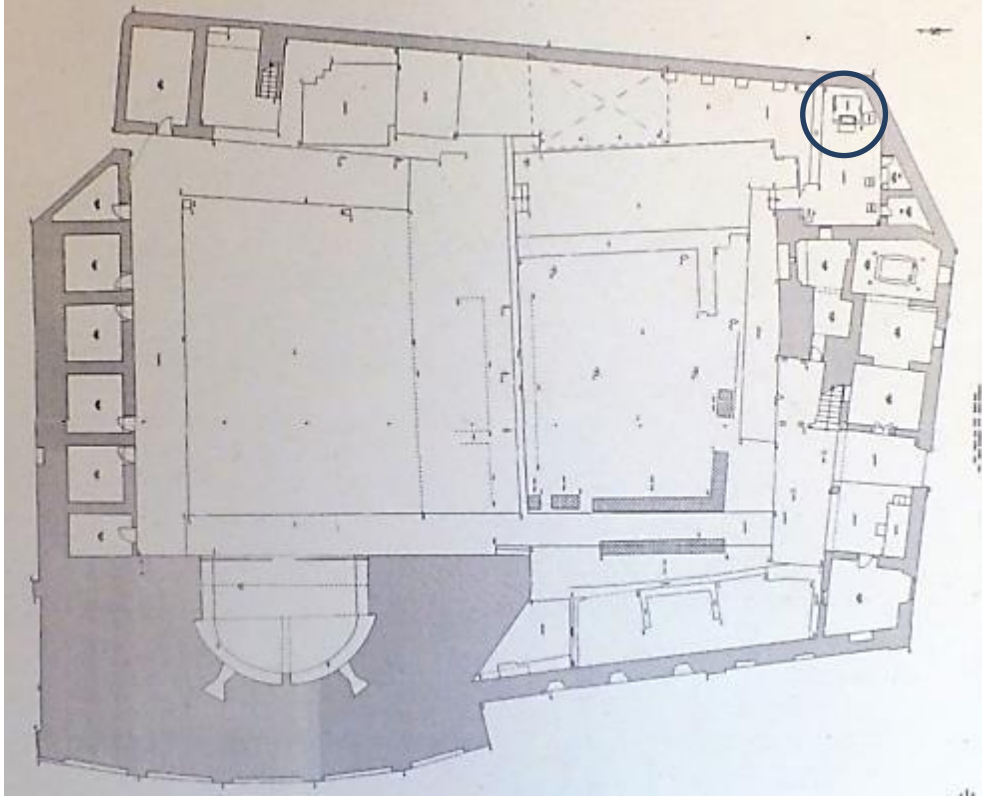
³⁵³ M. H. Altan, **a.g.e.**, s. 540

³⁵⁴ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 96

³⁵⁵ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.242; Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 635

³⁵⁶ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 98

³⁵⁷ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 37



Kroki3.2 Larnaka Kalesi ³⁵⁸



Foto 3.23 Larnaka Kalesi Çeşmesi

³⁵⁸ Plan kalenin içindeki bilgilendirme levhasından alınmıştır.

Çeşme ayna taşındaki Latin rakamlarıyla yazılmış tarih 1765 yılını göstermektedir. Tarihin yanında ayna taşının üzerine birtakım Yunanca harfler de kazınmıştır (Foto. 3.24). Latin rakamlarının ve Yunanca harflerin birlikte kullanıldığı düşünüldüğünde akla Rum ustaların bu çeşmede veya sadece ayna taşının hazırlanmasında görev almış olabileceği gelmektedir. Ancak araştırma esnasında bu tezi destekleyecek herhangi bir kayda rastlanmamıştır.



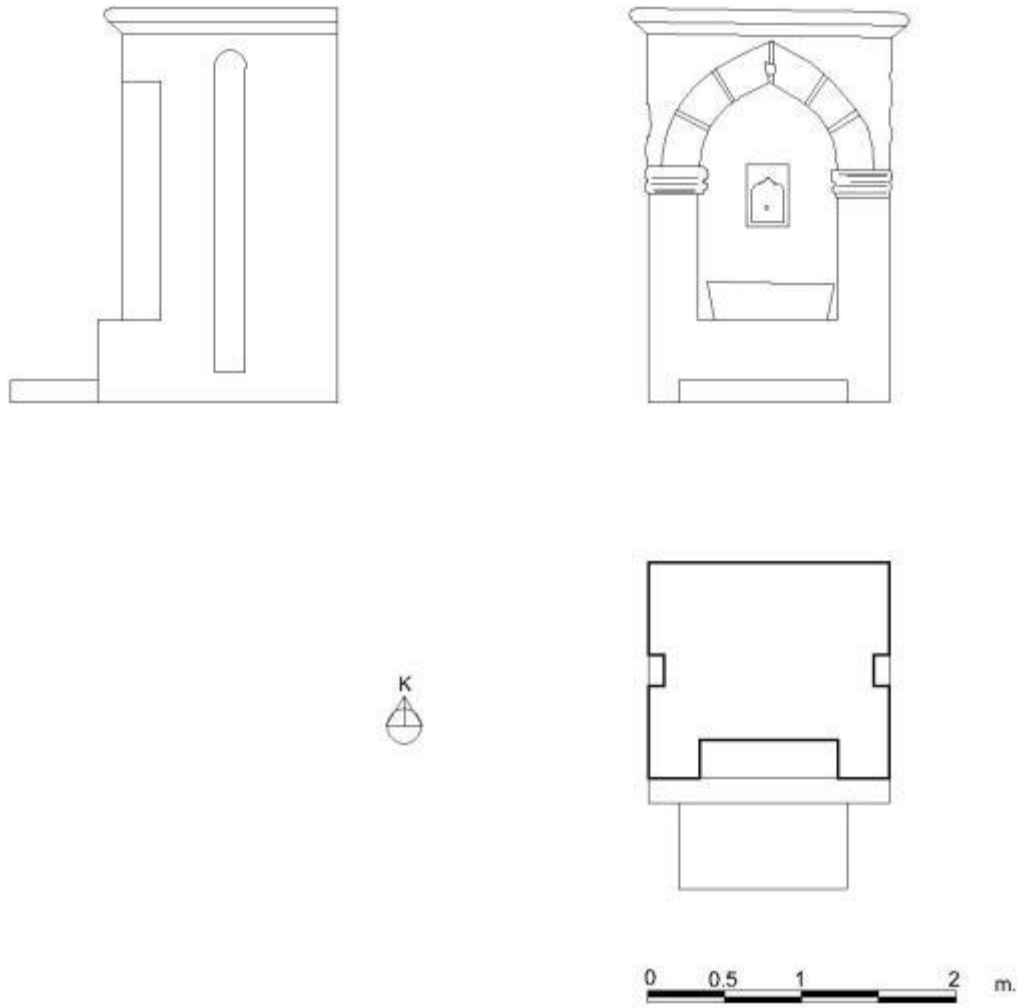
Foto 3.24 Larnaka Kalesi Çeşmesi Kitabesi

Kitabe

χρ / χα / 1765 / AK

Yaklaşık kare bir plana sahip olan çeşmenin genişliği 1,56 m., derinliği 1,4 m. ve yüksekliği 2,54 m. dir. 1,5x0,9 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri sivri kemerle kapatılmıştır. Kemer yanlarda yığma ayaklar üzerine yerleştirilmiş iç ve dış bükey profilli başlıklar üzerine oturmaktadır.

Çeşmenin 0,41x0,28 m. ölçülerindeki tek lüleli ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşının üzerine dilimli kemer şeklinde bir çökertme işlenmiştir. Ayna taşının altında 0,78x0,48 m. ölçülerinde ve 0,25m. yükseklikte yalağı yer almaktadır. Çeşmenin iki yan cephesinde de 0,1 m. derinliğinde, 0,2 m. genişliğinde ve 2 m. uzunluğunda nişler yer almaktadır. (Plan 3.10)



Plan3.10 Larnaka Kalesi Çeşmesi

Çeşme yukarıda biri düz diğeri dış bükey iki sıra silmeyle sonlandırılmıştır.

Çeşmede süsleme olarak saçak sırasındaki silmelerden ve ayna taşından bahsedilebilir.

3.1.11 Larnaka, Hala Sultan Tekkesi Şadırvanı (1796-97)

Eser, Larnaka'daki Tuz Gölü'nün karşısında konumlandırılan Hala Sultan külliyesinin avlusunda yer almaktadır. Bağımsız olarak inşa edilen sekizgen planlı şadırvanın kullanımına günümüzde de devam edilmektedir. İnşasında kesme taş malzeme kullanılan şadırvanın kitabesi mermerdendir (Foto. 3.25). Larnaka'da dini turizm bakımından önemli bir külliyenin parçası olan bu şadırvan kitabesine göre H. 1211 (M. 1796/1797) tarihinde Kıbrıs Muhassılı Silahtar Mustafa Ağa tarafından inşa ettirilmiştir.



Foto.3.25 Larnaka, Hala Sultan Tekkesi Şadırvanı

Şadırvanın güney yüzünde yer alan 0,33x0,25 m. ölçülerindeki, beş satırlık sülüs yazılıkitabesi şöyledir. (Foto. 3.26)



Foto.3.26 Larnaka, Hala Sultan Tekkesi Şadırvan Kitabesi

Kitabe

صاحب الحيرت
والحسنات سلحدار حذررت
قيودان پاشا محصل قبرس
مصطفي اغا
سنه ١٢١١

Okunuşu

Sahib'ül hayrat

Ve'l hasenat Silahdar Hazreti

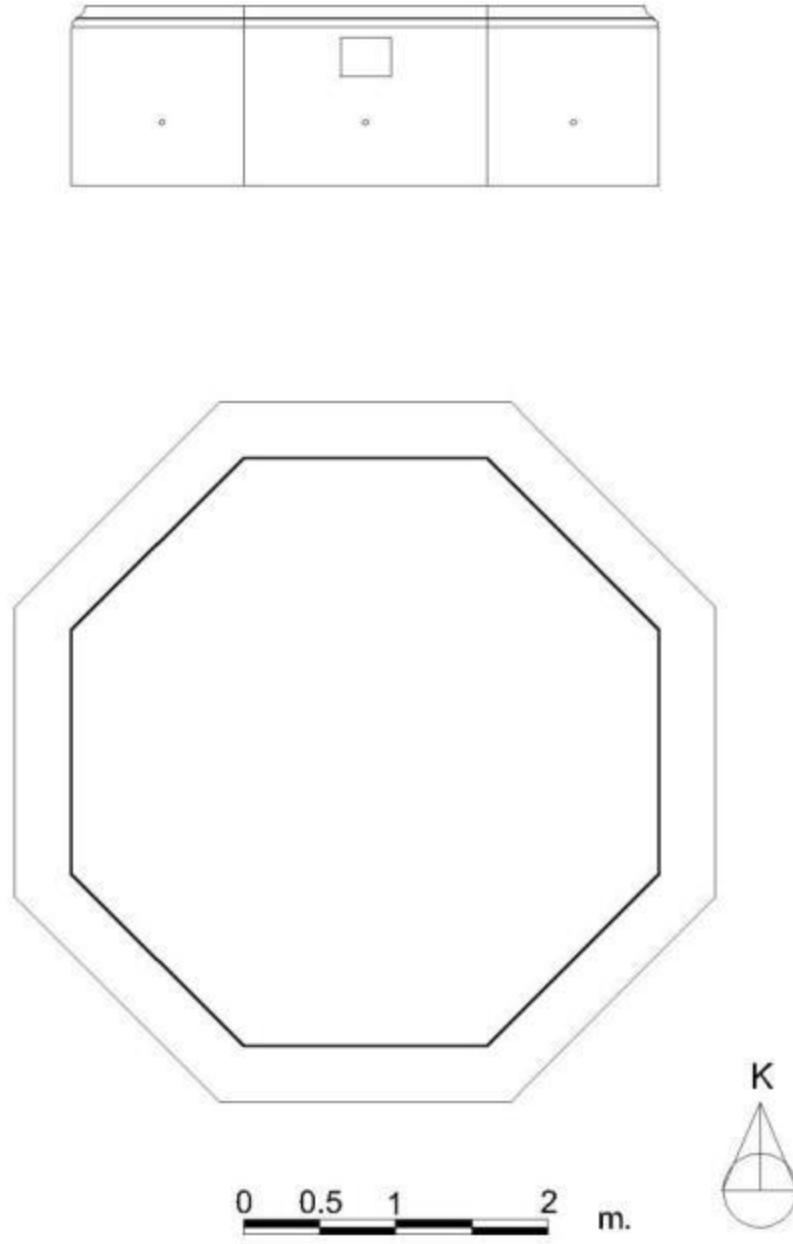
Kapudan Paşa Muhassıl-ı Kıbrıs

Mustafa Ağa

Sene 1211

Bağımsız halde inşa edilen sekizgen planlı şadırvanın her cephesi 1,04 m. yüksekliğe ve 1,6 m. genişliğe sahiptir. Şadırvan yukarıda 0,14 m. genişliğindeki üç sıra silmeden oluşan bir kuşakla sonlandırılmıştır. Bütün cepheleri dolanan silmeler düz, dış bükey yarım daire profilli ve iç bükey olmak üzere aşağıdan yukarı doğru sıralanmıştır. Havuzun her cephesi külaha kadar ahşap kafesle yükseltilmiştir. Eserin çevresi 0,37 m. genişlik ve 0,15 m. derinliğindeki bir kanalla çevrilmiştir. Şadırvan kübik ayaklar üzerine oturan sekiz sütunun taşıdığı piramidal bir külahla örtülmüştür. (Plan3.11)

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak silme sıralarından bahsedilebilir.



Plan3.11 Larnaka Hala Sultan Tekkesi Şadırvanı

3.1.12 Lefkoşa Selimiye Cami Çeşmesi (18.yy)

Selimiye meydanında yer alan aynı adlı caminin avlu duvarına bitişik olarak inşa edilen çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Yaklaşık kare planlı olan eser tamamen kesme taşla inşa edilmiştir. Çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir. (Foto. 3.27)



Foto.3.27 Lefkoşa, Selimiye Cami Çeşmesi

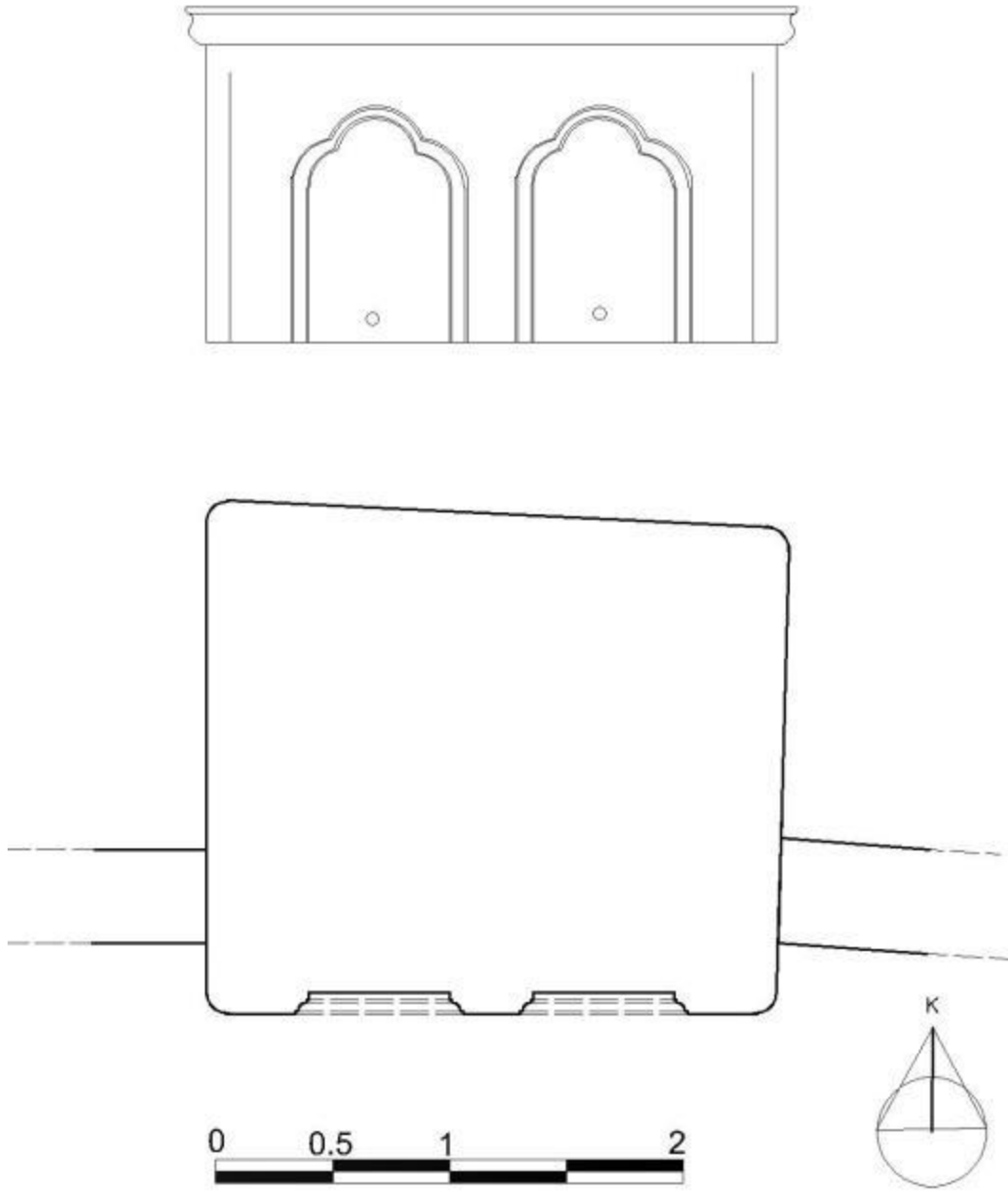
Çeşmenin inşa tarihini gösteren bir kitabe mevcut değildir. Gazioğlu çeşmeyi 18.yy.'a³⁵⁹, Semavi Eyice de çeşmedeki barok çizgilere işaret ederek çeşmeyi 18.yy. sonları, 19.yy. başlarına tarihlendirmektedir³⁶⁰. Nitekim muslukların üç dilimli kemerleri ve barok tarzdaki dalgalı silmesine bakarak bu savı desteklemek mümkündür.

Bağımsız ve tek cepheli olan çeşme 1,43 m. yükseklikte, 2,3 m. genişlikte ve 2,1 m. derinlikte olup yaklaşık kare bir plan arz eder. Çeşmenin avlu içerisinde kalan cepheleri ise 1,57 m. yüksekliktedir. Eserin sadece güney cephesinde birbirinin simetriği olan iki tane, üç kemerli musluk nişi yer almaktadır. 1990-93 yıllarında çeşmenin önünde dikdörtgen formlu bir yalak bulunmaktaydı³⁶¹. Ancak bu yalak şimdi yükselen zemin seviyesinin altında kalmıştır.

³⁵⁹ A.C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 424

³⁶⁰ Semavi Eyice, "*Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri*"**Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni-KIBRIS**, İstanbul, 1974, s. 9

³⁶¹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.243



Plan3.12 Lefkoşa, Selimiye Cami Çeşmesi

Güney cephede yer alan 0,09 m. derinliğindeki çeşme nişleri 0,6x0,87 m. ölçülerinde olup üç dilimli kemerle sonlandırılmıştır. Cephe dışarı doğru 0,06 m. taşıntı yapan, 0,16 m. yüksekliğinde, tek sıra iç ve dış bükey yarım daire profilli silme ile sonlandırılmıştır. (Plan 3.12)

Oldukça sade olan çeşmede süsleme kompozisyonunu saçak seviyesindeki silme sırası ve üç dilimli niş kemerleri oluşturmaktadır.

3.1.13 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşmesi (M. 1801-02)

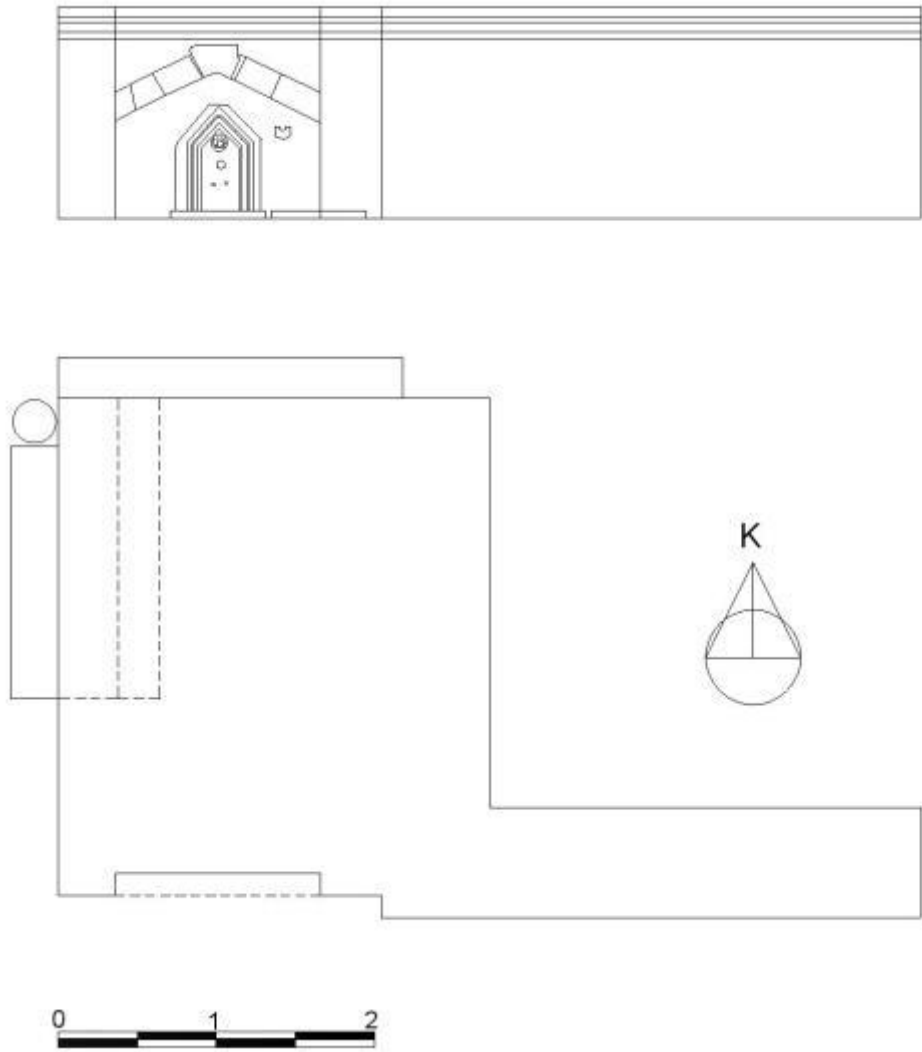
Lefkoşa'da Arap Ahmet Mahallesi'nin Belig Paşa sokağında bulunan Derviş Paşa konağının avlusunda yer alan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Dikdörtgen planlı ve bağımsız olarak inşa edilmiş eserin tamamında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin inşa tarihi ve banisi bildiren bir kitabesi bulunmamaktadır. (Foto. 3.28)



Foto.3.28 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşmesi, Güney Cephe

Çeşmenin inşa kitabesi yoktur. Bununla birlikte konağın başodasının süslemeli tavanında 1869 tarihi, giriş kapısının kilit taşında ise “Yapım sene H. 1216 (M. 1801-02)” tarihi okunmaktadır. Kompozisyon olarak diğer çeşmelerden farklı olan eserin evin inşası sırasında, M. 1801-02 tarihlerinde yapıldığını düşünmekteyiz.

Arkasındaki deponun duvarına gömülü olan çeşme nişsiz ve basit bir yapıdır. Eser tüm külesiyle yaklaşık kare bir plan arz etmektedir. Çeşme 1,34 m. yükseklikte 2,73 m. genişlikte ve 3,15 m. derinliktedir. Cephe, iki taraftan öne taşan ayaklarla yukardan ise cephenin ortasından başlayan üçgen alınlıkla sınırlandırılarak daha yukarda dört sıra silme ile sonlandırılmıştır. (Plan 3.13)



Plan3.13 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşmesi

Çeşme nişinin ortasında iç içe dizilmiş, dört kademeli, üçgen alınlıklı ayna taşı yer almaktadır. Nişin içerisine yerden 0,34 m. kotta musluk bağlanmıştır. Musluğun üzerinde ise yuvarlak içerisine alınmış altı kollu yıldız motifi, onun içerisinde ise yine altı yapraklı çiçek benzeri bir motif yer almaktadır. Ayna taşının sağında yerden 0,5 m. yüksekliğe yerleştirilmiş sade bir çörten bulunmaktadır.

Cephenin batısına doğru devam eden duvarın üzerinde, muhtemelen depoya su taşımak için kullanılan bir su yolu bulunmaktadır. Güney cephesinde ise yuvarlak kemer yer almaktadır. Bu kemer de muhtemelen su deposunun kontrolü için kullanılmaktaydı. Doğu cephesinin güney kısmına ise ikinci kata çıkmak için kullanılan merdivenler yerleştirilmiştir. (Foto. 3.29)



Foto.3.29 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşmesi, Kuzey Cephe

Çeşmede süsleme olarak ön cephenin saçak seviyesinde yer alan silme kuşağından ve ayna taşının üçgen alınlığındaki altı kollu yıldız içine yerleştirilmiş çiçekten bahsedilebilir. (Foto. 3.30)



Foto 3.30 Lefkoşa, Derviş Paşa Konağı Çeşme Alınlığı

3.1.14 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1 (1803)

Çeşme, Lefkoşa'da Hadjigeorgakis ve Patriarch Gregory sokaklarının kesiştiği köşede bulunan Hadjigeorgakis Konağının avlusunda yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan eser bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. İnşasında malzeme olarak; ayna taşı, alınlığı ve yalağında mermer, kaidesi ve su deposunda ise kesme taş kullanılmıştır (Foto. 3.31, 3.33). Taç kısmında yer alan kitabesine göre çeşmenin 29 Temmuz 1803³⁶² tarihinde inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Banisinin ise konağın sahibi olan Dragoman Hadjigeorgakis Kornesios olduğu tahmin edilmektedir.

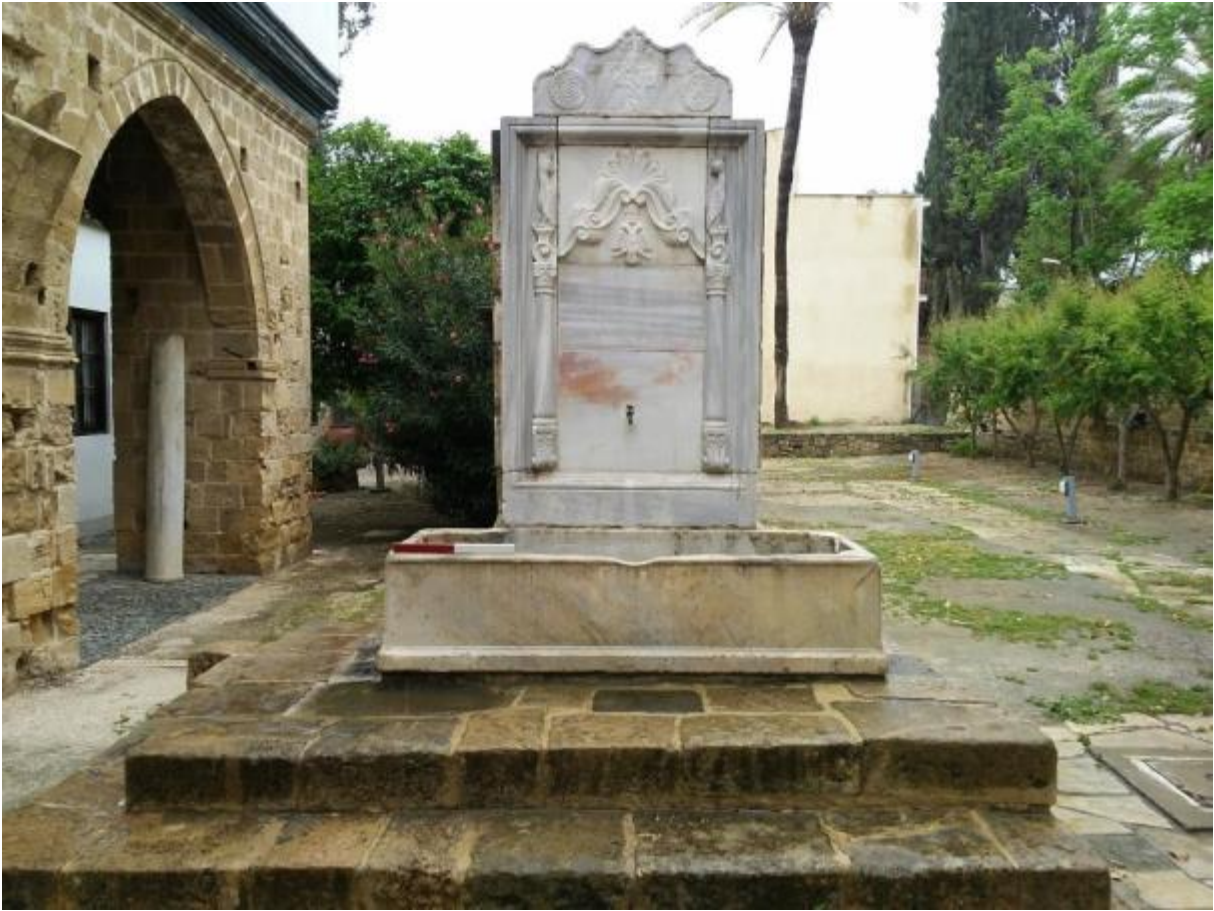


Foto 3.31 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1, Kuzey Cephe

³⁶² Kitabenin çevirisi Doç. Dr. Esin Ozansoy (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı A.B.D. Öğretim Üyesi) tarafından yapılmıştır. Hocama teşekkürlerimi borç bilirim.

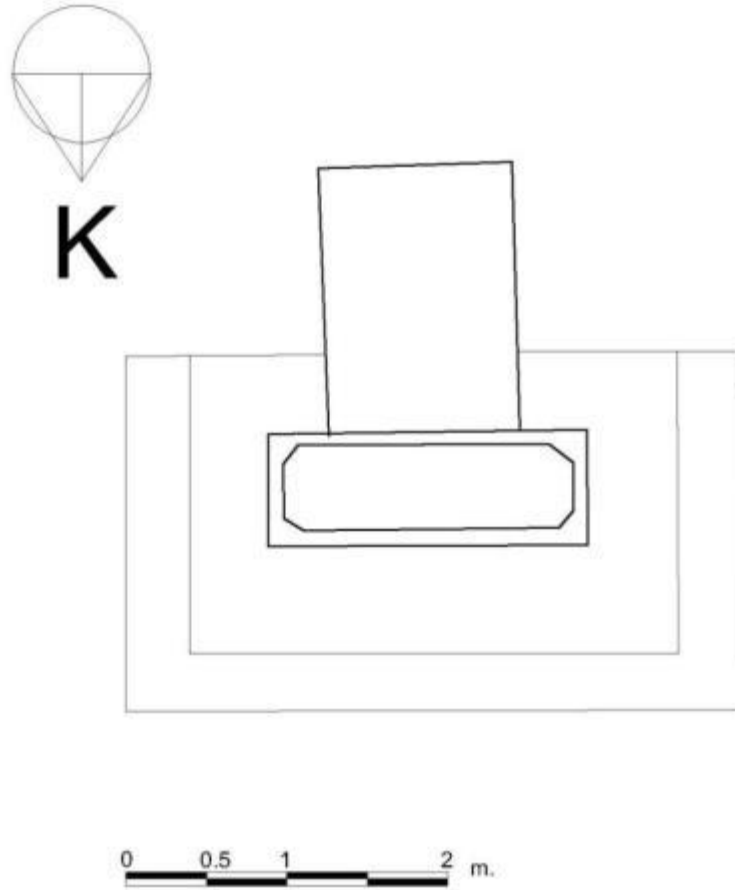


Foto 3.32 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1, Ahnlığı ve Kitabesi



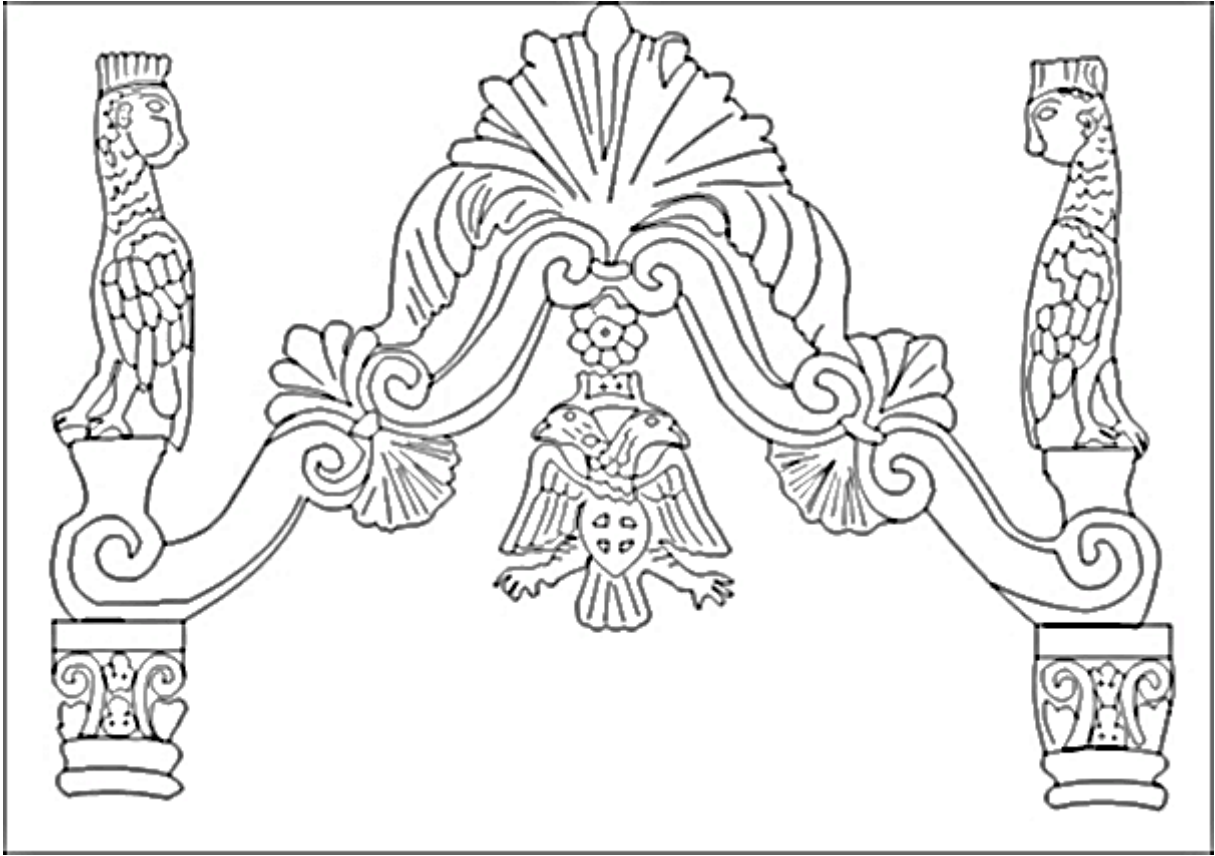
Foto.3.33Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1, Güney ve Batı Cepheler

Çeşmenin ayna taşı 1.55x1 m. ölçülerindedir. Taç kısmı is 0.32 m. yüksekliğinde ve 0.73 m. yüksekliğindedir. Ayna taşının altında ise 1.98x0.7 m. ölçülerindeki yalağı yer almaktadır. Çeşmenin arkasında bulunan 1.2x1.67 m. ölçülerindeki deposu yaklaşık olarak 1,7 m. yüksekliğindedir. (Plan 3.14)



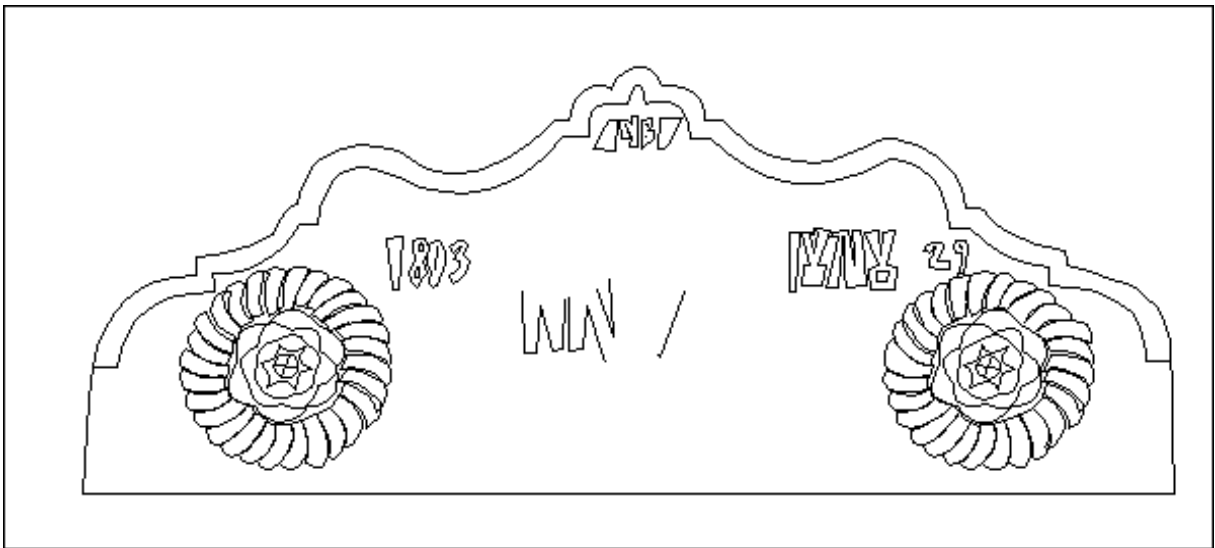
Plan3.14 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1

Çeşmenin ayna taşı düz, dış bükey ve iç bükey olmak üzere üç sıra silmeyle sınırlandırılmıştır. Ayna taşının iki tarafında kabartma halinde bulunan sütuncelerin yüzeyleri sade olup, altlıkları aşağıda kıvrım yapan akant yapraklarıyla oluşturulmuştur. Sütun başlıkları ise iyon tarzında işlenmiştir. Sütun başlıklarının üstünde birer kaide üzerine oturtulmuş, kuş gövdeli ve insan başlı sfenksler yer almaktadır. Hayvanların vücutları sırt sırta vermiş ve yüzleri birbirine dönüktür. Hayvanların ortasında yelpaze gibi bir çiçek yer almaktadır. Çiçeğin dibinden iki yana doğru uzanan kıvrımlar kuşların üzerinde durduğu kaidenin altına doğru ilerlemektedir. İki yana da uzanan kıvrımlar ikişer parçadan oluşmaktadır. Bu parçaların arasında yine yelpaze şekilli bitkisel bezemeler altlı-üstlü olacak şekilde yerleştirilmiştir. Ortadaki çiçeğin altında sekiz yapraklı, papatya benzeri bir çiçek ve onun da altında ise çift başlı bir kartal yer almaktadır. Kartalın gövdesinde yer alan armada haç işareti işlenmiştir (Çizim 3.1). Sütuncelerin arası sade bırakılmıştır. Musluk da bu zemine yerleştirilmiştir. (Plan 3.15)

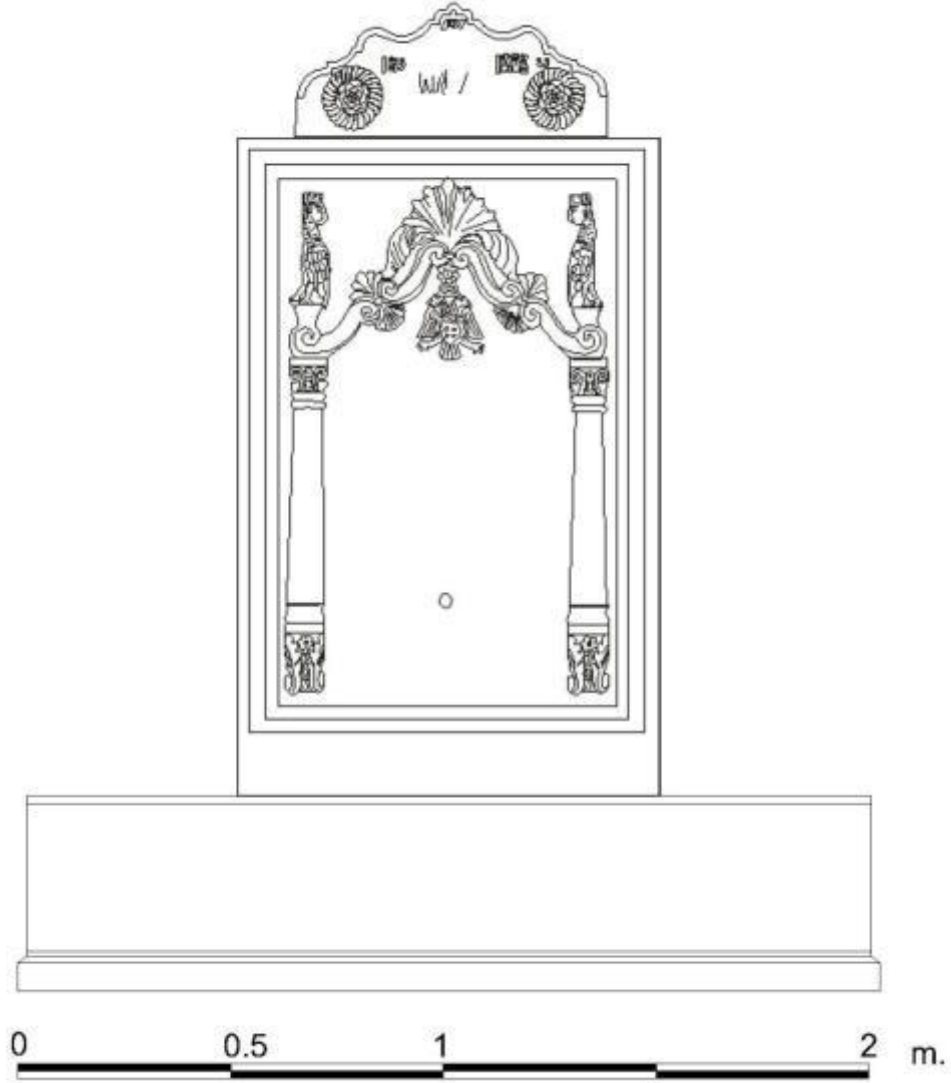


Çizim3.1 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1 Süslemesi

Ayna taşının üzerinde yer alan taç kısmı dalgalı bir şekilde yapılmış olup, yukarıda üç dilimli küçük bir kemerle sonlandırılmıştır. İki yanda yer alan çarkıfeleklerin ortasına stilize karanfil motifleri işlenmiştir. Tam ortası kısmen tahrip edilmiş olan taç kısmının sol tarafında 1803 tarihi, sağ tarafında ise ay ve gün (Temmuz 29) yazmaktadır. Tam ortasında yer alan yazılar ise okunamamaktadır. (Foto. 3.32; Çizim 3.2)



Çizim3.2 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1 Alınlığı



Plan3.15 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1, Kuzey Cephe

Çeşmenin en önemli özelliği kitabesindeki tarihin yıl/ay/gün olarak, miladi takvime göre verilmesidir. Ayrıca çeşme, cephe süslemesiyle de ünik bir örnek arz etmektedir.

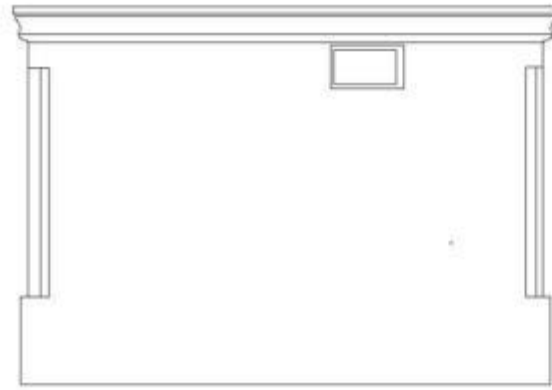
3.1.15 Baf, Tera Köyü Cami Çeşmesi (1813)

Çeşme, Baf kasabasına bağlı Tera köyündeki caminin önünde yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan çeşme kare planlı olup, bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Eserin tamamında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin kesin inşa tarihi bilinmemektedir.

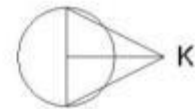
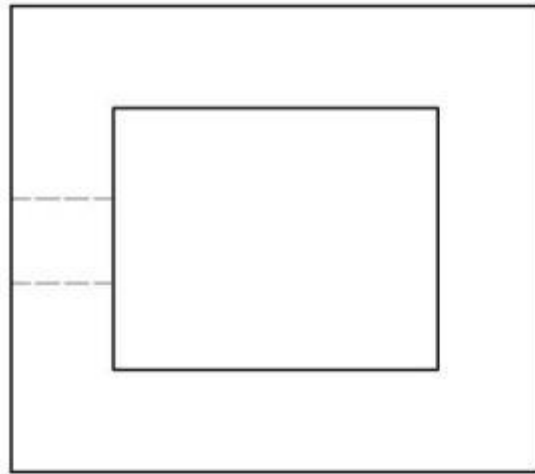


Foto.3.34 Tera Köyü Cami Çeşmesi

Çeşmenin deposu 2,69x2,37 m ölçülerinde yaklaşık kare bir plana sahiptir. Cepheler her köşede yer alan ortadaki daha kalın olmak üzere üçlü kaval silme demetleriyle sınırlandırılmıştır. Yerden yüksekliği 1,8 m. olan deponun üzeri içeriden sivri kemerli bir tonozla, dışardan ise düz damla örtülmüştür. Su deposunun güney cephesinde 0,43x0,43 m. ölçülerinde bir kontrol penceresi bulunmaktadır. Doğu cephesinde yerden 0,65 m. kotta cephenin sağına kaydırılmış bir tane musluk deliği bulunmaktadır. (Foto. 3.34; Plan 3.16)



DOĞU CEPHE



Plan 3.16 Tera Köyü Cami Çeşmesi

Su deposunun cepheleri yukarıda üç sıra silmeden oluşan bir saçakla sonlandırılmıştır. Silme kuşaklarının üstteki ikisi düz, en altta yer alanı ise iç ve dış bükey yarım daire profillidir.

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak sadece saçaktaki silme kuşağından söz edilebilir.

Çeşmenin doğu cephesi üzerinde 0,37x0,21 m. ölçülerindeki iki tane tarih yer alan kitabe taşı bulunmaktadır. Birinci satırda H. 1228 (M. 1813), ikinci satırında ise yine Osmanlıca rakamlarla yazılmış 1912 tarihleri kabartma olarak işlenmiştir³⁶³. Kitabedeki 1813 tarihi muhtemelen çeşmenin inşasını göstermektedir. Taş 1912 tarihinde yapılan bir onarımda yerleştirilmiş olmalıdır. (Foto. 3.35)



Foto. 3.35 Tera Köyü Cami Çeşmesi Kitabesi

3.1.16 Lefkoşa, Dükkanlarönü (Tevfik, Tefikiye) Cami Çeşmesi(1815-16)

Çeşme, Lefkoşa'da Şehid Mehmed Hüseyin Sokağının sonunda (eski Ermu Caddesi, Baf Sokağı üzerinde) yer almakta olan Dükkanlarönü Camisinin önünde bulunmaktadır (Foto. 3.36). Günümüzde kullanılmayan kare planlı çeşme, caminin doğu cephesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Eserde kaplama olarak kesme taş, dolgu olarak ise moloz taş malzeme kullanılmıştır. Üzerinde herhangi bir hitabesi olmayan çeşmenin su ihtiyacı Arap Ahmet Suyundan karşılanmaktaydı³⁶⁴.

³⁶³ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 529'da ve Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 263'de kitabeyle ilgili olarak üst satırda 1228 altında ise 19 Rebiül-ahir (21 Nisan 1813) yazdığını aktarmaktadır.

³⁶⁴ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 635



Foto.3.36 Lefkoşa Dükkânlar Önü Cami Çeşmesi

Çeşmenin ayrı bir kitabesi olmamakla beraber caminin girişi üzerinde bulunan mermer inşa kitabesinde yapımıyla ilgili bilgiler geçmektedir. Buna göre çeşme Kıbrıs muhassılı Esseyit Muhammed Ağa tarafından H. 1231 (M. 1815-1816) tarihinde camiyle beraber yaptırılmıştır. 11 satırdan oluşan sülüs yazılı kitabe 1.03x0.7 m. ölçülerinde olup, günümüzde Mevlevi Tekke Müzesi avlusunda yer almaktadır.(Foto. 3.37)



Foto.3.37 Lefkoşa, Dükkânlar Onü Cami Çeşmesi Kitabesi

Kitabe

سر تجار قبرس سيّد الحاج محمّد بك

.....
ياپوب بر چشمه سار جانفزا هم ايتصالنده
صوين اجرا ايدوب قاندردي جمله تشنه طغاني
خلاص ايتديكجه تشنه دللري تاب حرارتدن
سويندرمز مي ناتاب وتف جانسز نيراني
بو اثار جليله قيد اولوب ديوان اعماله

.....
۱۲۳۱

كتب... سيد فيصالله المولوي

Okunuşu

Ser-i tüccar-ı Kıbrıs es-seyid El-hac Muhammed Bey

.....

Yapıp bir çeşme-sar-ı can-feza hem ittisalinde

Suyun icra idüb kandırdı cümle teşne-tuğyanı

Halas ettikçe teşne dilleri tab-ı hararetten

Sevindirmez mi na-tab u tef-i can-süz-ı niranı

Bu asar-ı celile kaydolup divan-ı ameale

.....

1231(M. 1815/16)³⁶⁵ Ketebehu Seyyid Feyzullah el- Mevlevi

Anlamı

Kıbrıs tüccar başı olan Seyyit el-hac Muhammed Bey

.....

Hem de bitişiğinde canları ferahlatan bir çeşme yaptırdı

Çeşmenin suyunu da akıtarak bütün susamışları suya kandırdı

Susamış gönülleri hararetin yakıcılığından kurtardıkça

Güneş ışığının sıcaklığıyla canları yananları ve güçsüzleri sevindirmez mi?

Bu güzel eser iyi işler defterine kaydedilip

.....

1231(M. 1815/16)³⁶⁶ Katibi Mevlevi Seyyid Feyzullah

³⁶⁵ Bülent Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 103

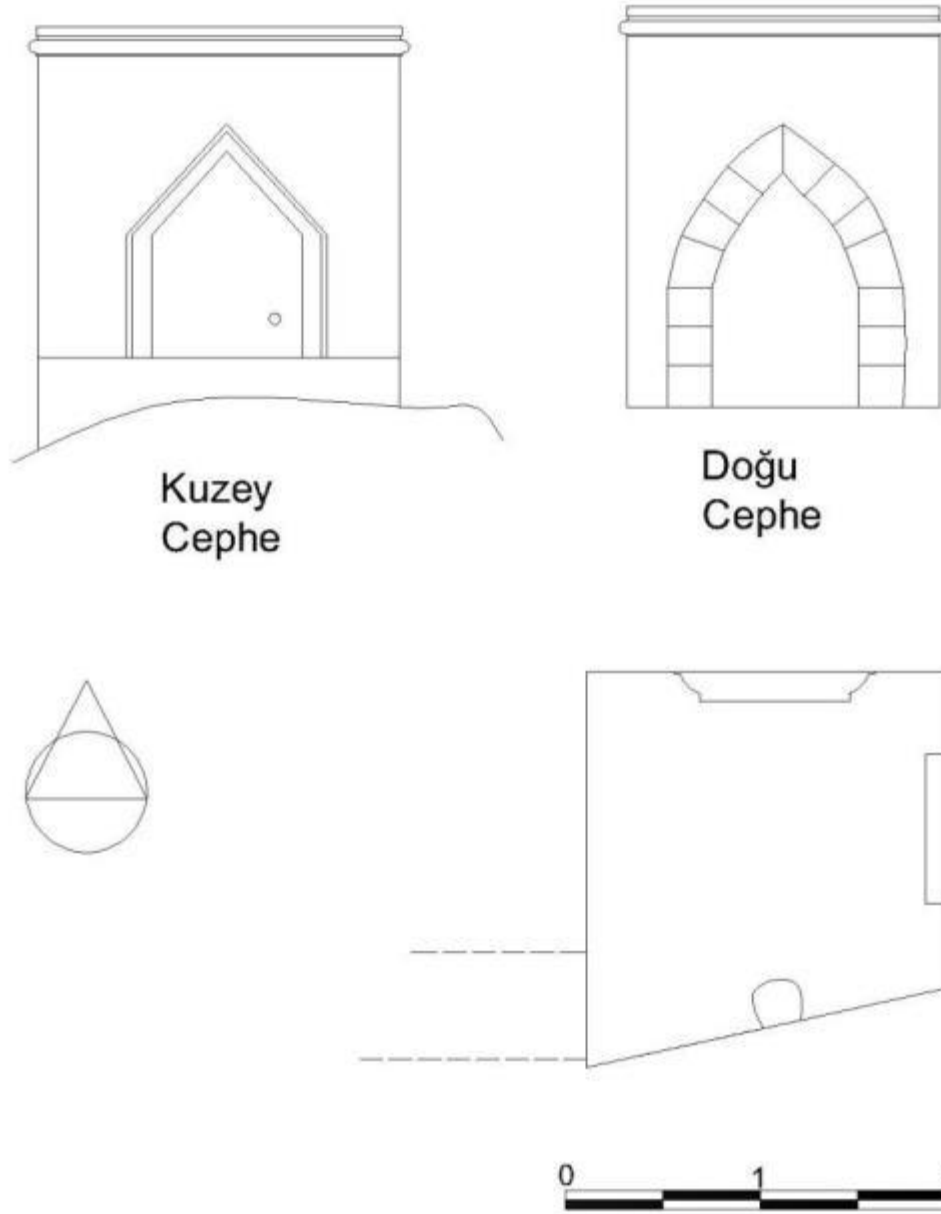
³⁶⁶ Bülent Yorulmaz, **a.g.e.**, 104; Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.81



Foto.3.38 Lefkoşa Dükkanlar Önü Cami Çeşmesi Eski Bir Görünüş³⁶⁷

Orijinalinde arkasındaki camiye bağımlı olarak inşa edilen çeşmenin yüksekliği 2,05 m., genişliği ise 1,85 m. dir. Doğuda 1,62, batıda ise 2,02 m. derinliğiyle çeşme yamuk bir plan şeması sunmaktadır. Çeşmenin kuzey ve doğu cephelerinde nişler bulunmaktadır. Doğu cephesindeki çeşme nişi 1,2x0,75 m. ölçülerinde olup sivri kemerle örtülmüştür. Kuzey cephesindeki ise iç içe geçmiş iki nişten oluşmuş olup 1x1,2 m. ölçülerindedir ve üçgen kemerle örtülmüştür. Diğer iki cephe ise boş bırakılmıştır. Doğudaki nişin içerisinde musluk deliği bulunmamakta, kuzey nişinde ise yerden 0,45 m. yükseklikte nişin sağına kaymış bir şekilde konumlandırılmıştır. İki çeşmenin altında da bulunan su yalıkları zaman içinde tahrip olmuş ve zemin kotununun da yükselmesi sonucu toprak altında kalmışlardır. (Plan 3.17)

³⁶⁷ Vakıflar Dairesi Genel Müdürlüğü'nden Dükkanlarönü Camisi hakkında hazırlanan defterin içinden alınmıştır. Defteri hazırlayanın adı bilinmemektedir.



Plan3.17 Lefkoşa Dükkânlar Önü Cami Çeşmesi

Çeşmenin saçak kısmı cepheden taşıntı yapan silme kuşaklarıyla hareketlendirilmiştir. İki sıra silmeden üstteki düz alttaki ise dış bükey profillidir. Bu silme kuşağı kuzey ve doğu cephesini tamamen, batı cephesini ise yarıya kadar dolaşmaktadır.

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak sadece saçaktaki silme kuşağından söz edilebilir.

3.1.17 Girne, Esseyit Emin Efendi Çeşmesi (1817-18)

Çeşme Girne Baldöken mezarlığının avlusunda, diğer bir tarifle de St. Andrews Kilisesinin arkasında yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan çeşme dikdörtgen planlıdır. Bağımsız olarak inşa edilen eserin doğu ve güney cepheleri daha sonraki dönemlerde örülen istinat duvarlarıyla birleştirilmiştir. Çeşmenin kitabesinde mermer, geri kalan kısımlarda ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşme, üzerindeki kitabeye göre Esseyid Emin Efendi tarafından inşa edilmiştir. Kitabe kısmen tahrip olduğundan eserin inşa tarihi okunamamaktadır.



Foto.3.39 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi, Güney ve Doğu Cepheler



Foto.3.40 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi, Kuzey Cephe

Çeşmenin batı cephesinde yer alan üç satırlık kitabe sülüs hatla yazılmış olup, 0,61x0,61 m. ölçülerindedir. (Foto.3.41)



Foto 3.41 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi, Kitabesi

Metin

صاحب الخيرات و الخسنات

....محصل...ه ق

امين افندي...

(sol alt köşedeki imza)

في سنهفصى دده

Okunuşu

Sahib'ül hayrat vel hasenat

Muhassıl-ı Cezire-i Kıbrıs

Esseyid Emin Efendi³⁶⁸

Kitabenin sol alt köşesinde ise “fi sene Fezi dede” yazısı okunmaktadır.

Deponun çeşmesinin ve yalağının bulunduğu söylenen doğu cephesinin³⁶⁹ yüksekliği 2,64 m. dir. Batı cephesinde zemin seviyesi yükseltildiğinden deponun sadece 1,44 m.'lik kısmı görünmektedir. Yapının genişliği 3,55 m. derinliği ise 3,43 m. dir. Deposunun üstü beşik tonozla örtülmüştür. Çeşmenin batı cephesinde bugün musluk deliği ve yalak bulunmamaktadır. Ancak cephe üzerinde, yerden 1,88 m. yükseklikte çeşmenin kitabesi yer

³⁶⁸ Tuncer Bağışkan, a.g.e., s. 414

³⁶⁹ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Lefkoşa, 1982, s.41

almaktadır (Foto. 3.42). Deponun yükseltilmiş olan doğu cephesinde ise, zemin seviyesinde, 0,7x0,58 m. boyutunda bir su alma penceresi bulunmaktadır. (Plan 3.18; Foto. 3.39)

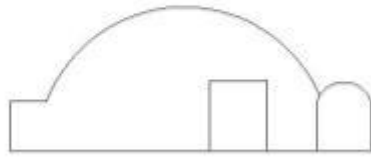


Foto 3.42 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi, Batı Cephe

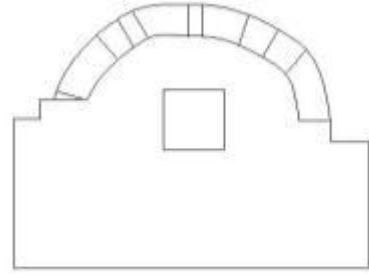
Oldukça sade olan çeşmenin en önemli özelliği kitabesinde Fezi Dede adlı hattatının isminin yer almasıdır. Bu hattat muhtemelen Küçük Medrese çeşmesinin kitabesini yazan hattatla aynı kişidir.

Yapının kitabesi kısmen tahrip olduğundan tarihi okunamamaktadır. Bilindiği üzere Mehmet Emin Efendi 1816-21 yılları arasında ve 1834 yılında Kıbrıs Muhassılı olarak görev yapmıştır. Esseyit Emin Efendinin 1817 tarihli vakfiyesinde, 1500 kuruş harcayarak Ömeriyye Camisinin yanındaki Makam-ı Hızır'ın kandil masraflarıyla beraber, Tuzla yolunda yaptırdığı çeşmenin ve Girne kasabasında yaptırdığı iki çeşmenin suyollarını ve diğer masraflarını karşıladığı yazmaktadır³⁷⁰. Muhtemelen bahsi geçen çeşmelerden biri budur, diğeri ise Girne kalesi arkasındaki çeşme olabilir. Tuzla yolunda yaptırdığı çeşme bugün yıkılmıştır ve kitabesi ise kalenin içerisinde sergilenmektedir. Bu belge ışığında, Mehmet Emin Efendinin 1816 yılında göreve başlamış olduğunu da göz önünde bulundurursak, çeşmeyi 1816 yılına tarihlendirmek mümkün görünmektedir.

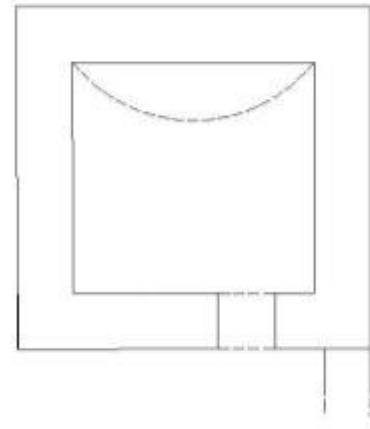
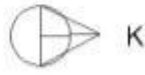
³⁷⁰ K.Ş.S., 29, 132/1; KVGMA, Kara Kaplı Vakfiye Defteri, 216/1, H. 29 Rebiulevvel 1232 16 Şubat 1817); Ayrıca bkz. Güven Dinç, Cemil Çelik, "Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)"**M.J.H.**, C. II, S.I, Antalya, 2012, s. 44



Doğu Cephe



Batı Cephe



Plan3.18 Girne Esseyid Emin Efendi Çeşmesi

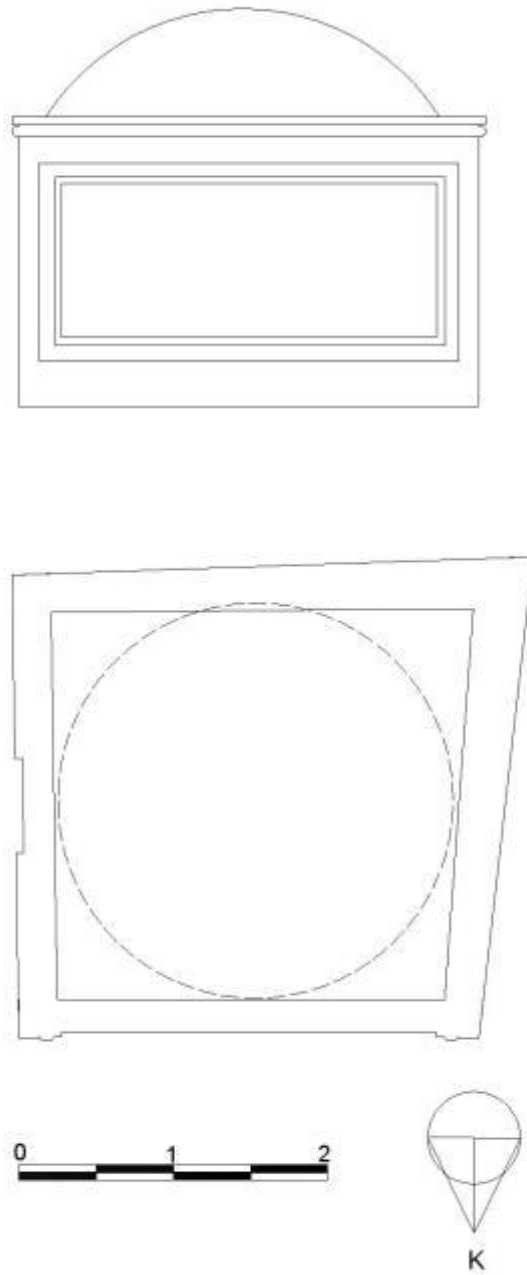
3.1.18 Girne Kalesi Arkasındaki Çeşme (1817-18)

Eser, Girne kalesinin güneyinde yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan çeşme yaklaşık kare planlı olup, bağımsız olarak inşa edilmiştir. Eserin tamamında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşme üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.



Foto 3.43 Girne Kalesi Arkasındaki eşme

eşme 3x3 m. ölçülerinde kare bir plana sahiptir, cephesi ise 1,87 m. yüksekliktedir. Bugün hiçbir cephesinde musluk deliği bulunmamaktadır, ancak kuzey cephesinde dış bükey yarım daire profilli, 0,01 m. genişliğindeki, tek sıra silmeyle oluşturulan enine dikdörtgen alanla bir ön cephe vurgusu yapılmıştır. Eserin doğu cephesinin ortasında ise 1x0,61 m. büyüklüğündeki alan moloz taşla örülerek kapatılmıştır. Cephe, üstte düz altta ise dış bükey yarım daire profilli iki sıra silmeyle sonlandırılmıştır. Silmelerden üstteki 0,05 m. alttaki ise 0,07 m. genişliğindedir. Deposunun üzeri yaklaşık 0,7 m. yüksekliğindeki kubbeyle örtülmüştür(Plan 3.19; Foto.3.43).



Plan3.19Girne Kalesi Arkasındaki Çeşme

Çeşmede süsleme olarak sadece saçak seviyesindeki ve kuzey cephedeki silme kuşaklarından söz edilebilir.

Yapının kitabesi bulunmadığından banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak Esseyit Emin Efendinin 1817 tarihli vakfiyesinde³⁷¹ geçen Girne içine yaptırılmış iki çeşmeden biri olduğunu tahmin etmekteyiz. Girne kazasında toplamda üç tane çeşme bulunmaktadır. Bunlardan biri Hasan Kavizade Hüseyin Efendi tarafından yaptırılmış olan çeşmedir.

³⁷¹ K.Ş.S., 29, 132/1; KVGMA, Kara Kaplı Vakfiye Defteri, 216/1, H. 29 Rebiulevvel 1232 (16 Şubat 1817)

Vakfiyesinde belirtildiği üzere Emin Efendi Girne kazasına iki tane, Tuzla(İskele) yoluna ise bir tane çeşme yaptırmıştır. Bu çeşmelerden Tuzla(İskele) yolunda olanın kitabesi Girne kalesi içerisinde sergilenmektedir. Girne kazasına yaptırdığı çeşmelerden biri ise Baldöken Mezarlığının avlusunda yer alan Esseyit Emin Efendi çeşmesidir. Geriye kalan ve vakfiyede belirtilen bir çeşmenin de bu çeşme olduğunu düşünmekteyiz. Buradan yola çıkarak çeşmeyi 1816-17 yılına tarihlendirmek mümkün görünmektedir.

Çeşme Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde(1960'larda) restore edilmiştir³⁷².

3.1.19 Lefkoşa, Kuruçeşme (Ali Ruhi Çeşmesi) (1827-28)

Eser Lefkoşa'da Kuruçeşme Sokak üzerinde yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan çeşme arkasındaki duvara bitişik, dikdörtgen bir kütle arz edecek şekilde inşa edilmiştir. Malzeme olarak kitabesinde mermer, geri kalan bölümlerinde ise kesme taş kullanılmıştır. Çeşme, nişi içerisinde yer alan kitabeye göre 1827-28 yılında Kıbrıs Valisi Ali Ruhi tarafından yaptırılmıştır³⁷³.



Foto 3.44 Lefkoşa, Kuruçeşme

³⁷² Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s.42; Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 425

³⁷³ Hikmetağalar'nın verdiği bilgilere göre çeşme muhtemelen Karakaşzade İbrahim Ağa adında birinin vakfidir. Bkz. Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.241

Musluğun üzerinde 0,6x0,47 m. ölçülerindeki sülüs yazılı, dokuz satırlık inşa kitabesi yer almaktadır. Tuncer Bağışkan tarafından okunmuş olan kitabe düzeltilerek aşağıya yazılmıştır³⁷⁴. (Foto. 3.45)



Foto 3.45 Lefkoşa, Kuruçeşme Kitabesi

Kitabe

والي محروسه قبرس او زات پرهمم
بلده نك روجي مقمنده عزيز وخرمفي
يعني همنام علي روجي افنديكيم اودر
روحنشايي رساوم لطف و همت كستري
مسقط راس اعادت افسلري اولمق ايله
ولدي حير اتيله مملو بلدنك هر بر يري
بو محله سوبنه صو اولمماش ايدي روان
كورممش كز لر بو لطفني فتحيدن بري
والديك احل بيت عفتي ارواحنا
بيدي بو چشمه مكرم مزاج بهتري
بيري سادات كرامك اكرمي احمد اغا
داحي نفيسه مغفوره حانمر اومسد بري
بونلر ارواحي تطيب بنياد ايدوب
ايلدي اجرا زلال اسا بو...

³⁷⁴ Tuncer Bağışkan, a.g.e., s. 406

حکم صهریت ایله اجرای شروب ایلیوب
هر برنی قیلدی بر اجر و سوابک مظهر
...اخلا صیله تاریحن اوقو از بریبوب
حمد ایوب سبحانه اچ عین ...

Okunuşu

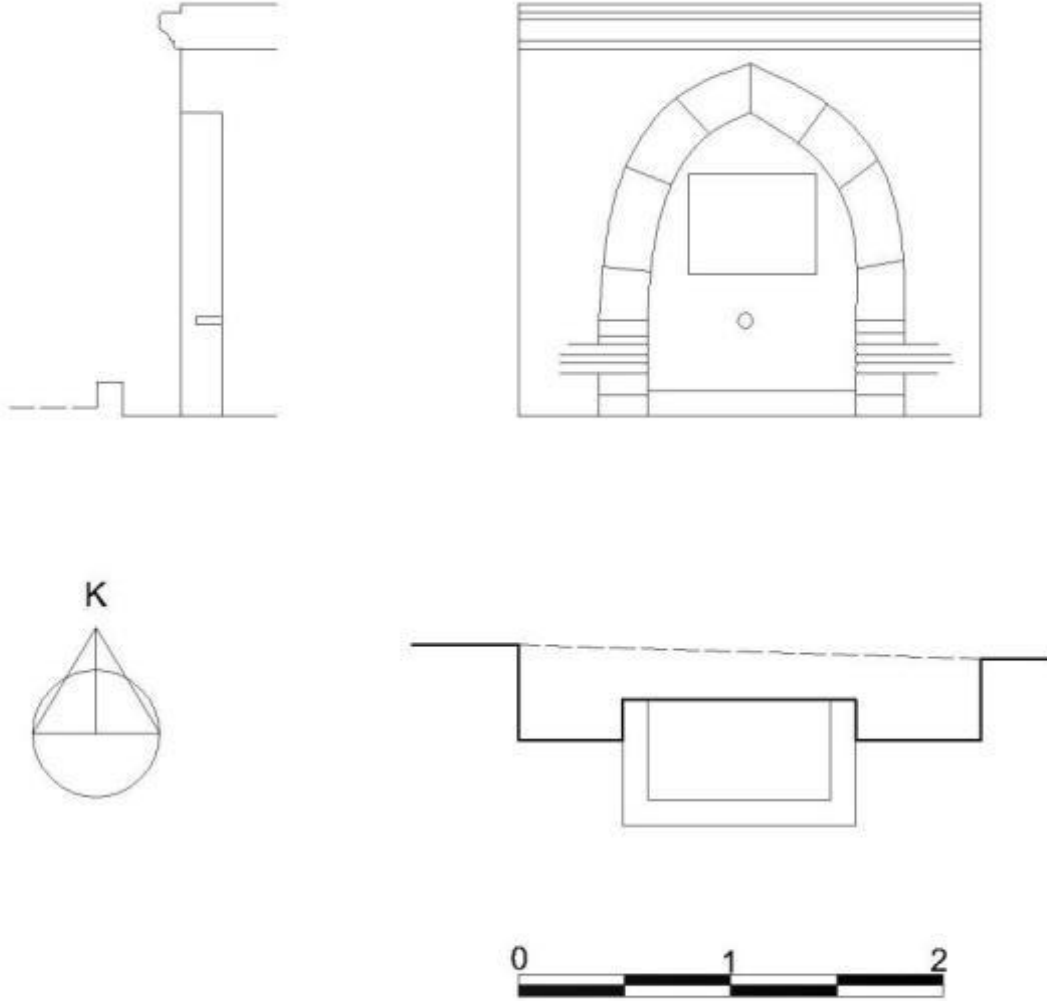
- 1- Vali-i Mahrusa-i Kıbrıs o zat-i pürhimem
Beldenin ruhu makamında, aziz ü mefhari
- 2- Yani hemnam-i Ali Ruhi efendi kim odur
Ruh-bahşay-i rüsüm-i lütf-ü himmet göstere
- 3- Meskat-i re's-i saadet-efseri olmak ile
Oldu hayratiyle memlü beldenin her bir yeri
- 4- Bu mahalle subuna su olmamış idi revan
Görmemiş gözler bu lütfü, min-i fethinden beri
- 5- Valideyn-i ehl-i beyt-i iffeti ervahına
Yabdı bu nev çeşmeyi mükrim mizaç-ı bihteri
- 6- Biri sadat-i kiramın ekrami Ahmet Ağa (Valinin babası)
Dahi nefise-i Mağrûfe Hanım olmuş biri (Valinin anası)
- 7- Bunların ervahını tatyib bünyad edüp
Eyledi icra zülal asa bu a-i ...ri ... (kazınmıştır)
- 8- Hükm-i sıhriyyet ile icray-i şrub eyleyüp
Her birini kıldı bir ecr-ü sevabın mazharı
- 9- Geç bir ihlasıyla tarihin oku ezberleyüp
Hamd edüp Sübhana iç Ayn-i Ali'den kevseri
Sene 1244

Kitabenin alttaki iki beytin çerçevesi arasında ki okunamayan mührün hattata ait olduğunu düşünmekteyiz. Mühürdeki yazı okunamamaktadır ancak yazı stili bakımından Küçük Medrese çeşmesiyle benzerlik göstermesi, bu kitabenin de hattatının Feyzi(Fezi) Dede olduğunu düşündürmektedir.

Eser bir zamanlar Karakaş Bahçesi içerisinde bulunan kare planlı büyük bir yapıydı. 1958 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında yerinden sökülerek 10 m. kuzeyindeki şimdiki yerine, sadece bir cephesi olmak üzere monte edilmiştir. Çeşmenin 1980'lere kadar işlevini sürdürdüğü bilinmektedir³⁷⁵.

³⁷⁵ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 39

Arkasındaki duvara bağımlı olan çeşmenin yüksekliği 1,91 m. genişliği 2,18 m ve derinliği 0,45 m. dir. 0,98x1,43 m. ölçülerindeki fazla derin olmayan çeşme nişi sivri kemerle kapatılmıştır. Kemer yanlardaki yığma ayaklar üzerinde yer alan düz ve yarım daire profilli başlıklara oturmaktadır. Çeşmenin ayna taşı yoktur, yalnızca nişi içerisine yerden 0,4 m. yüksek kotta bir musluk bağlanmıştır. (Plan 3.20; Foto. 3.44)



Plan3.20 Lefkoşa, Kuruçeşme

Çeşmenin saçağı dış bükey yarım daire profilli dört sıra silme kuşağı ile hareketlendirilmiş olup cepheden taşırılmıştır.

Çeşmenin orijinal yalağı günümüze gelememiştir. Önünde yer alan şimdiki yalak ise taşlarla örülmüş olup, 0,98 x0,59 m. ölçülerindedir.

Çeşmede yarım daire profilli silmeler dışında başka süsleme yoktur.

3.1.20 Lefkoşa, Küçük Medrese (Ali Ruhi) Çeşmesi (M. 1827-28)

Çeşme, İdadi Sokağı üzerinde yer almaktadır. Günümüzde işlevini yitirmiş olan eser, bağımsız olarak kare planlı, sivri kemerli tipte inşa edilmiştir. Çeşmenin kitabesinde mermer, diğer bölümlerinde ise kesme taş kullanılmıştır³⁷⁶. Eser niş içerisindeki kitabesine göre H. 1244 (M. 1827-28) yılında Kıbrıs muhassılı Ali Ruhi Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Ek olarak M. Haşim Altan'ın verdiği bilgiler doğrultusunda çeşmenin Arap Ahmet Suyundan beslendiğini söylemek mümkündür³⁷⁷.



Foto 3.46 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi, Güney ve Batı Cephe

Çeşme nişinin üst kısmında yer alan 0,8x0,65 metre ölçülerinde sekiz satırlık kitabe nesih hatla yazıyla yazılmıştır. Kırzıoğlu'nun çevirisini yaptığı kitabe düzeltilerek aşağıya alınmıştır³⁷⁸.(Foto. 3.47)

³⁷⁶ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.247; Tuncer Bağışkan 1932 yılında Selimiye Meydanında yapılan düzenleme çalışmalarında medresenin ortadan kaldırıldığını, geriye kalan kare planlı çemenin ise 1980'li yıllara kadar Sultan Mahmut kütüphanesinin kuzeydoğusundaki binaların arkasındaki bir bahçede kaldığını, ardından mermer kitabenin Mevlevi Müzesine getirildiğini aktarmaktadır(Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.404). Günümüzde çeşmeye dair bir kalıntı bulunmamaktadır.

³⁷⁷ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 635

³⁷⁸ M. Fahrettin Kırzıoğlu, **a.g.m.**, s. 68



Foto.3.47 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi, Kitabe

Kitabe

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ، صدق الله العظيم
 علي روجي افندي مظهر فيض حدا اولسون
 بهارستان عمرو دولتي بحجتما اولسون
 صويندن دوشمسون بحرصفاده فلک اقبالي
 موافق باد ايل مرساي مقصوده رسا اولسون
 كدردن حفص ايدوب اب زلال حاطيرن مولا
 مرادنجه اقوب جوي سعادت پر صفا اولسون
 محصل اولدي انواع مبرّاتي ديارنده
 رفيقي روز محشرده علي المته ضا اولسون
 بولوب روجي يكيدين اولدي سكي مدرسه روشن
 صوين بولدي هميشه وقف انواع دعا اولسون
 بو زيبا چشمه لزت فرايي ايلدي اجرا
 عطا مومنينه شن كوثر آسا ملتجا اولسون
 زيان لوله ايله سو سبق تاريخي اشراب
 بوير عين عليدين اب صافي ايچ شفا اولسون ۱۲۴۴

Okunuşu

- 1- ve cealnâ minel mâi kulle şey'in hayy(hayyin)³⁷⁹; Sadakallahü'l-Âzim
(Anlamı: (İnkârcılar) ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi?)
- 2- Ali Ruhi Efendi mazhar-i feyz-i Huda olsun
Baharistan-i ömr ü devleti behçetnüma olsun
- 3- Suyundan düşmesün bahr-i safada fülk-i ikbali,
Muvafık bad ile mersay-i maksuda resa olsun
- 4- Kederden hıfz edüp ab-i zülal-i hatırın, Mevla,
Muradınca akup cuy-i sa'adet pür-safa olsun
- 5- Muhassıl oldu enva'-i müberratı, diyarında;
Refikı Ruz-i mahşerde Aliy'el-Mutaza olsun
- 6- Bulup ruhu yeniden oldu eski medrese Ruşen,
Suyun buldu, hemişe vakf-i enva' i du'a olsun
- 7- Bu ziba çeşme-i lezzet-fezayı eyledi icra
Ata'(bağışlama-ihsan) mü'minine şen kevser-asâ(gibi) multeca(sığınlacak yer)
olsun
- 8- Ziyân lüle ile su-i sebak tarihi işrab(içirmek)
Buyur Ayn-i 'Ali'den ab-i safi iç, şifa' olsun 1244 (M. 1827-28)

Kitabenin alttaki iki beytin çerçevesi arasında“Ketebehu Feyzi Dede” yazılı hattatın imzası yer almaktadır.

1970'lerin sonunda çeşmenin kuzey cephesindeki niş içerisine bir kapı ve batı cephedeki su alma deliğinin yerine ise bir pencere açılmıştır³⁸⁰ (Foto.3.46). Eser günümüze de bu şekliyle ulaşmıştır.

Eskiden Küçük Medrese olarak bilinen yerin önünde bulunan çeşme 2,6 m. yükseklikte, 3,38 m. genişlikte ve 3,83 m. derinliktedir. Kare bir plan oluşturan çeşmenin üzeri kubbe ile örtülmüştür. Güney ve doğu cephelerinde birer musluk nişi bulunmaktadır. Güney cephede yer alan 1,9x1,4 m. ölçülerindeki niş sivri kemerle örtülmüştür. Kemer, yanlarda yığma ayaklar üzerine oturtulmuş iç ve dış bükey yarım daire profilli dört silmenin hareketlendirdiği başlıklara dayandırılmıştır. Niş içerisinde yer alan 0,46x0,3 m boyutundaki ayna taşının yüzeyi dikdörtgen bir silme içerisine alınmış kaş kemerle hareketlendirilmiştir. Ortasına yerden 0,21 m. yükseklikteki kota yerleştirilmiş tek musluk deliği bulunmaktadır. Musluğun

³⁷⁹ Enbiya Suresi, 30. Ayet, **Kur'an**

³⁸⁰ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 39

hemen altında, yükseltileen kaldırım seviyesiyle aynı kotta olan, 1,4x0,55 ölçülerindeki yalak yer almaktadır. Kemerin sağ tarafta üzerine oturtulduğu başlığın hemen yanında ise yerden 1 m. yükseklikte sade bir boşaltma çörteni yer almaktadır. (Plan 3.21)

Doğu cephede yer alan niş ise 1,7x1,15 m. ölçülerinde olup yine bir sivri kemerle örtülmüştür. Kemer, yanlarda yığma ayaklar üzerine oturtulmuş altı sıra silmeyle hareketlendirilmiş başlıklara dayanmaktadır. Başlığın yukarıdan aşağıya doğru ilk iki ve beşinci sıradaki silmesi düz profillerle, üçüncü sıradaki silmesi aralıklarla dizilmiş ters üçgenlerle oluşturulmuştur. Dördüncü sıradaki silme yarım daire profilli dış bükey şekilde son sıra silme ise aralıklarla dizilmiş küçük karelerle oluşturulmuştur.

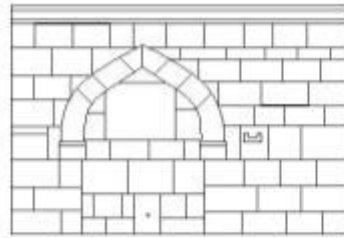


Foto 3.48 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi, Doğu Cephe

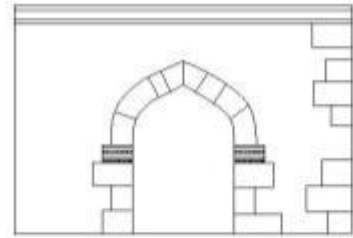
Kuzey cephede yer alan sivri kemerin içi boşaltılarak, kapı olarak kullanılmıştır. 1,15x1,6 ölçülerindeki niş sivri kemerle örtülmüştür. Kemer yanlarda yığma ayaklar üzerine yerleştirilen başlıklara oturtulmuştur. Başlıklar çoğunlukla aşınmış olmasına karşın, kalan izlerden doğu cephedekilerle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine kalan izlerden anlaşıldığı üzere cephede bir de çörten bulunmaktaydı. Çeşmenin batı cephesinde ise sadece 0,6x0,77 m. ölçülerinde bir pencere yer almaktadır. (Foto. 3.46)



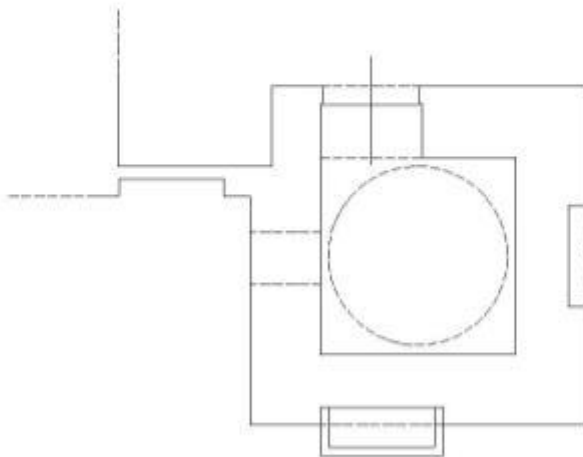
Foto 3.49 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi, Kuzey Cephe



Güney Cephe



Doğu Cephe



Plan3.21 Lefkoşa Küçük Medrese Çeşmesi

İki düz profilli silme ile bu iki silme arasında yer alan iç ve dış bükey yarım daire profilli bir sıra silme bütün cepheleri dolaşmaktadır.

Çeşmede süsleme olarak profilli silme kuşaklarından ve kemerle hareketlendirilmiş ayna taşından söz edilebilir.

Çeşmenin en önemli özelliği kitabesinde hattatının adını taşımasıdır. Son iki beytin arasında kalan çerçevede “Ketebehu Feyzi Dede” yazmaktadır.

3.1.21 Lefkoşa, Laleli Cami (Ali Ruhi) Çeşmesi (1827/28)

Çeşme, Lefkoşa’da Ali Ruhi sokağında yer alan Laleli camisinin avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Günümüzde kullanılmayan çeşmenin üzeri badanayla sıvandığından malzemesi tespit edilememiştir. Niş içerisinde yer alan kitabesine göre çeşme Ali Ruhi tarafından 1827/28 yılında yaptırılmıştır.



Foto.3.50 Lefkoşa, Laleli Cami Çeşmesi, Kuzey Cephe

Sülüs hatla yazılmış 0,57x0,49 m. ölçülerindeki dokuz satırlık kitabenin okunuşu şöyledir³⁸¹.(Foto. 3.51)



Foto.3.51 Lefkoşa, Laleli Cami Çeşmesi Kitabesi

Kitabe

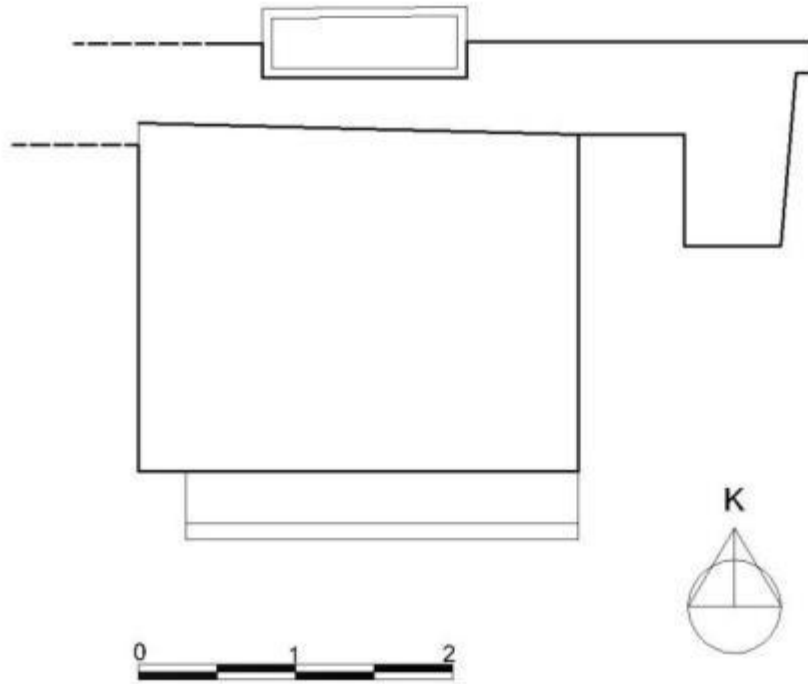
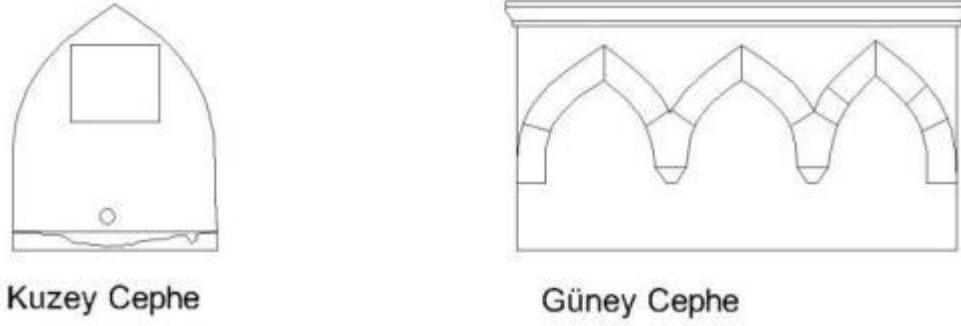
- 1- علي روعي افندي نامداش ساقى كوثر
اولنجا قبرسك والى والاقتدر زشينا
- 2- صوين بولدى امور بلده حسن راي و فكريلي
نظامن بولدى اهل بلده نن حال پريشاني
- 3- قديمى اب روى بلده مزددرات مسعودى
نولى راحت بولورسه سايسنده جمله سگانى
- 4- بو دلجوچشمه كوثر مزاجى ايليوب انشا
صويا قاندردي دست همتيلي جمله عطشاني
- 5- ثوبك وليدي روحنا تخصيص ادوب اما
محيًا ايلدي انلر ايچون سنان غفراني
- 6- همان قبرنده انلر نشه ياب رحمن اولدقجا
حدا ويرسون بو زات اكرما عمر فراوانى
- 7- زبان لواله اشرب ايلدي ..لشانه تاريحن

³⁸¹ Halil Fikret Alasya, a.g.e., s. 183-183; Tuncer Bağışkan, a.g.e., s. 407-408; İsmet Konur, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri**, Adana, 1946, s. 83

Okunuşu

- 1- Ali Ruhi Efendi namdaş saki-i kevser
Olunca Kıbrıs'ın vali vâlâkadri zişanı
- 2- Suyun buldu umuru belde hüsnü reyi fikriyle
Nizamın buldu ehli beldenin hali perişanı
- 3- Kadimi ab-ı ruyu beldemizdir zatı mes'udu
N'ola rahat bulursa sayesinde cümle sükkânı
- 4- Bu dilcu çeşme-i kevser mizacı eyleyüb inşa
Suya kandırdı dest-i himmetiyle cümle atşanı
- 5- Sevabın valideyni ruhuna tahsis edüb amma
Müheyya eyledi onlar için esnan-ı gufranı
- 6- Heman kabrinde anlar neşe-yab rahman oldukça
Hüda versin bu zat-ı ekreme ömrü fi-revanı
- 7- Zeban-ı lüle işrap eyledi atışana tarihin
Revan etti yine Ruhi Efendi mai hevânı 1243 (M. 1827-28)

Çeşme biri yola, diğeri ise Laleli camisinin avlusuna bakan iki kısımdan oluşmaktadır. Yola bakan çeşme caminin avlu duvarına gömülü bir vaziyettedir. Nişi 1,3x1,57 m. ölçülerinde olan çeşmenin üzeri sivri kemerle örtülmüştür. Çeşme nişinin içerisinde yerden 0,2 m. kotta yüksekliğe musluk bağlanmıştır. Musluğun üzerinde ise yerden 0,82 m. kotta çeşmenin kitabesi yerleştirilmiştir. Çeşme nişinin içerisinde yola 0,22 m. taşıntı yapan 0,44x1,3 m. ölçülerinde bir de yalak bulunmaktadır. (Plan 3.22)



Plan3.22 Lefkoşa, Laleli Cami Çeşmesi

Çeşmenin arka tarafında 2,8 m. genişliğinde, 1,6 m. yüksekliğinde ve 2,15 m. derinliğinde su deposu yer almaktadır. Cami avlusunun duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan deponun güney cephesine üç kemerli bir çeşme yerleştirilmiştir. Çeşmenin orijinal musluk delikleri kapatılarak yerine modern borular döşenmiştir. Zemin seviyesinden 0,43 m. yüksekte başlayan kemerlerden soldaki ikisi 0,66x0,7 m. en sağdaki ise 0,69x0,63 m. ölçülerindedir. Oldukça sade olan cephede kemer sırtları dört sıra silmeyle hareketlendirilmiştir. (Foto. 3.52; Plan 3.22)



Foto 3.52 Lefkoşa, Laleli Cami Çeşmesi, Güney Cephe

İki sıra ince düz profilli silme arasına yerleştirilmiş bir sıra iç ve dış bükey yarım daire profilli silme çeşmenin bütün saçak seviyesini dolaşmaktadır.

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak saçak seviyesindeki silme kuşağından ve kemer sırtlarındaki silmelerden bahsedilebilir.

3.1.22 Girne, Hasan Kavizade (Hüseyin Efendi) Çeşmesi (1841)

Çeşme Merdivenli Yol sokağının sonunda yer almaktadır. Günümüzde de kullanılmakta olan eser su deposunun kuzey yüzüne üç kemerli bir şekilde inşa edilmiştir. Çeşmenin cephesi tamamen kesme taşla, deposu ise kesme ve moloz taşlarla örülmüştür. Çeşme, inşa kitabesine göre Hasan Kavizade Hüseyin Efendi tarafından H. 1257(M. 1841) yılında yaptırılmıştır.



Foto 3.53 Girne Hasan Kavizade Çeşmesi, Kuzey Cephe



Çizim 3.3 Girne Hasan Kavizade Çeşmesinin Eski Hali³⁸²

³⁸² William Dreghorn, *A Guide To The Antiquities Of Kyrenia*, Girne, 1982, s. 27

Şimdiki çeşmenin kitabesi ortadaki kemerinin içinde bulunmaktadır. 0,7x0,47 m. ölçülerindeki kitabe yukarıda 0,13 m. yüksekliğindeki sepetkulpu kemerle sonlandırılmıştır. Kemerin içinde iki tane zeytin dalı arasına yerleştirilmiş hilal ve 16 tane yaprağı olan çiçek motifi yerleştirilmiştir. Boz mermer üzerine hareketli nesihle yazılı altı satırlık kitabenin okunuşu şöyledir³⁸³. (Foto. 3.54)



Foto 3.54 Girne Hasan Kavizade Çeşmesi Kitabesi

Kitabe

بحمد الله موقق ايتدي باري
 بو ابى دلکشايي قلدي اباد
 رصناء لله ايجون صاحب الحيرات
 ايمامايين عشقنه ايلدي ايجاد
 صاحب الخيرات والحسنات
 حسن قاوزاده حسين افندي سنه
 ١٢٥٧ في ١٥

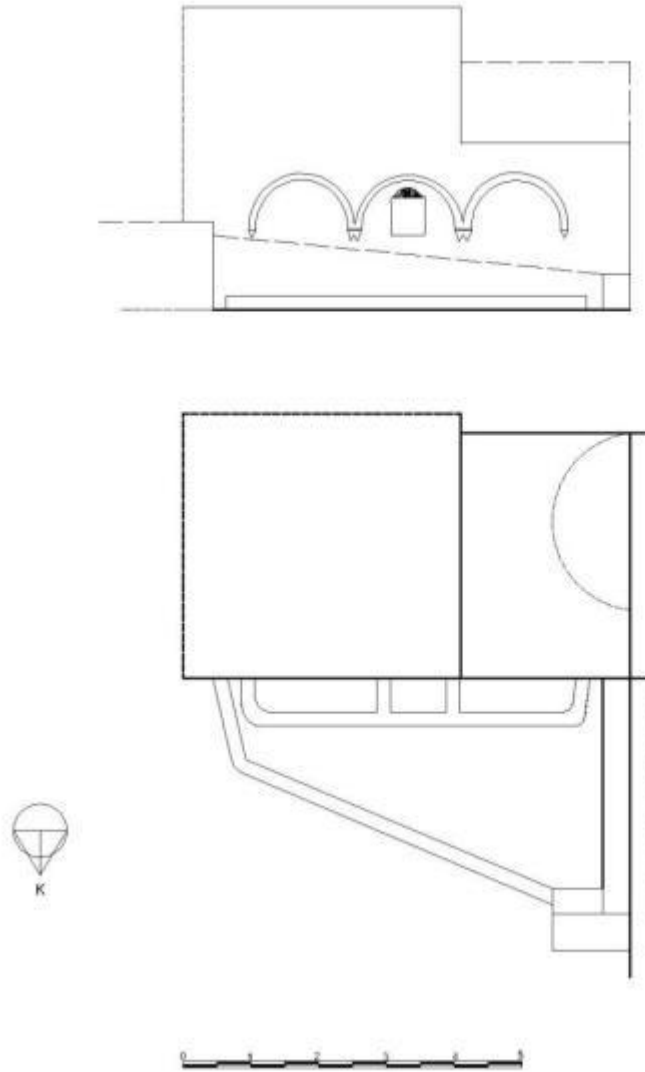
Okunuşu

Bi-hamdillah muvaffak etdi bari
 Bu ab-1 dilgüşayı kıldı abad

³⁸³ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s. 69; bugün çeşmenin kitabesi boyandığı için malzemesi anlaşılmaktadır.

Ri'a'en Lillah için sahib'l-hayrat
İmameyn aşkına eyledi icad
Sahibü'l hayrat ve'l-hasenat
Hasan Kavizade Hüseyin Efendi
fi 15 N. (Ramazan) Sene 1257
(16 Kasım 1841)

Çeşme yan yana getirilmiş üç kemerden oluşmaktadır. Zemin seviyesinden 1,16 m. yüksekte başlayan kemer dizisinin üzerine yerleştirildiği cephenin genişliği 6,6 m. dir. Zaman içinde yol seviyesi yükseldiğinden çeşmenin cephesi 1,3 m. zemin seviyesinin altında kalmıştır. Kemer açıklıkları sırasıyla 1,36 m., 1,38 m. ve 1,32 m. dir. Her kemerin iki ucu da ters konik şekilde sonlandırılmıştır. Üç kemerin de göbeğinde kabartma bir şekilde çiçek motifi bulunmaktadır. Soldaki kemerin içindeki günümüze orijinal şekliyle gelmişken, diğerleri zaman içinde aşınmışlardır. Sağ kemerlerin üzengi hizasında 0,24 m. çapında bir çarkifelek motifi bulunmaktadır. Soldaki kemerin üzengi hizasında ise 0,28 m. çapında, merkezdeki çiçeğin inci dizeleriyle çevrelendiği bir motif yer almaktadır. Ortadaki ve soldaki kemerlerin birleştikleri yerin üstünde ise 0,24 m. çapında, geçmelerle çevrelenmiş ancak içi tahrip olmuş bir süsleme motifi bulunmaktadır. (Plan 3.23; Foto. 3.53)



Plan3.23 Girne Hasan Kavizade Çeşmesi

Çeşmede süsleme olarak kemerlerin üzengi hizasına ve aralarına yerleştirilmiş rozetlerden, kemerleri oluşturan kaval silmelerin göbeğindeki çiçek kabartmalarından ve kitabenin üzerinde yer alan yaprak dalı, çiçek ve hilal motiflerinden söz edilebilir.

W. Dreghorn tarafından 1975 yılında yapılan çizimde çeşmenin orijinal şekli görülmektedir (Çizim 3.3). Bu çizime göre çeşmenin taşlarla örülü olan kemerleri yıkılmış ve yerine kaval silmelerle, oluşturulan kemerler yerleştirilmiştir. Zaman içerisinde çeşmenin önündeki zeminin de boşaldığı dikkati çekmektedir. Ayrıca kitapta çeşme için 1600 tarihi verilmiştir. Çizimde ortadaki kemer içerisinde yer alan bugünkü kitabe görülememektedir. Ancak sağdaki kemerin sağ alt köşesinde ve ortadaki kemerin ortasında iki farklı yazıt bulunmaktadır. Bu kısa değerlendirmeyi göz önünde bulundurarak, çeşmenin esasen 1600 yılında inşa edildiği, daha sonra bilinmeyen bir sebeple cephesinin hasar gördüğü ve 1841

yılında Hasan Kavizade Hüseyin Efendi tarafından tekrardan yaptırıldığını söylemek mümkün görünmektedir.

Girne kalesinde bulunan mezar taşına göre³⁸⁴ Hasan Kavi, Hüseyin Efendinin babasıdır. Mezar taşı M. 1822 tarihli olup, Hüseyin ağanın annesi ve Hasan Kavinin zevcesi olan Ayşe Hatun için yazılmıştır. Bu durum bize, annesinin ölümünden 19 yıl sonra yaptırılan günümüzdeki çeşmenin banisinin Hüseyin Efendi olması gerektiğini düşündürmektedir.

Çeşme mimarisi, cephe kompozisyonu ve süslemesi bakımından ada genelinde ünik bir örnek teşkil etmektedir.

3.1.23 Lefkoşa Arap Ahmet Paşa Camii Şadırvanı (1845)

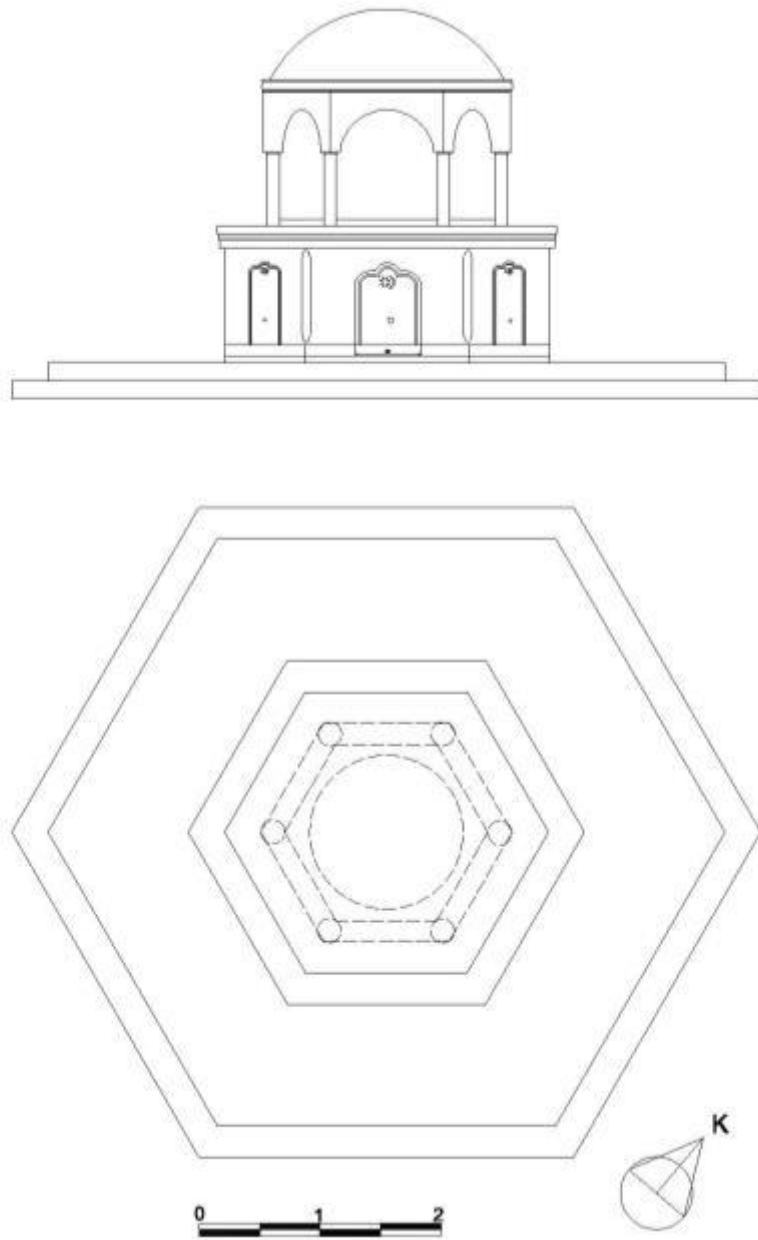
Şadırvan, Arap Ahmet Mahallesinde, Şehit Şevket Salahi Sokağıyla Müftü Ziyai sokaklarının birleştiği köşede konumlandırılan Arap Ahmet Paşa Camiinin avlusunda yer almaktadır. Günümüzde de işlevini devam ettiren altıgen planlı şadırvan bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Eserin tamamında kesme sarı taş malzeme kullanılmıştır. Üzerinde herhangi bir kitabesi bulunmayan şadırvanın 1845 yılında caminin yeniden inşası sırasında yapıldığı düşünülmektedir.



Foto 3.55 Lefkoşa Arap Ahmet Paşa Camii Şadırvanı

³⁸⁴ Kitabenin tam metni için bkz. Tuncer Bağışkan, a.g.e., s.414

Şadırvan, her kenarı 1,34 m. uzunluğundaki altıgen bir su deposunun cephelerine muslukların yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur³⁸⁵. Musluklar yerden 0,35 m. yüksekliğe yerleştirilmiştir. Havuzun dıştan dışa da çapı 2,68 m., zeminden yüksekliği ise 1,13 m. dir. Havuzun üzeri altı adet sütunun taşıdığı baldaken bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbenin saçak kısmı dört sıra silme ile hareketlendirilmiştir. Silme kuşağının yalnızca yukarıdan ikinci sırada olanı iç ve dış bükey yarım daire profilli olup, diğerleri düz profilli silmelerden oluşmaktadır. Şadırvanın çevresi 0,26 m. genişlikteki bir kanalla çevrelenmiştir. (Plan 3.24; Foto. 3.55)



Plan3.24 Lefkoşa Arap Ahmet Paşa Camii Şadırvanı

³⁸⁵ Hikmetağalar şadırvanın sekizgen olduğunu söylemektedir (Hizber Hikmetağalar, a.g.e., s. 236), ancak günümüzde cami avlusunda yer alan şadırvan altıgen planlıdır.

Şadırvanın her cephesi iki taraftan gömme sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Cephelerde yer alan musluklar üç dilimli kemerlerle örtülmüş 0,55x0,67 m. ölçülerindeki nişlerin içerisine yerleştirilmiştir. Muslukların üzerinde sola dönük ay ve sekiz kollu yıldız motifi yer almaktadır. Havuz saçak kısmındaki dört sıra düz profilli silme kuşağı ile sonlandırılmıştır. (Foto. 3.56)



Foto 3.56 Lefkoşa Arap Ahmet Paşa Camii Şadırvanı

Şadırvanın üzerinde inşa veya onarım tarihi gösteren hiçbir kitabe mevcut değildir. Eserin her cephesinde yer alan üç dilimli kemerler göz önünde bulundurulduğunda 19.yy'da yaptırılmış olduğu tahmin edilebilir. Bilindiği üzere Arap Ahmet Paşa 1584-87 yılları arasında Kıbrıs'a vali olarak atanarak hizmette bulunmuştur. Bu camiyi de o zaman yaptırmıştır ancak caminin tamamen yıkılması üzerine 1845 yılında yerine bu günkü cami inşa ettirilmiştir³⁸⁶. Bu şadırvan da caminin inşası sırasında yapılmış olmalıdır.

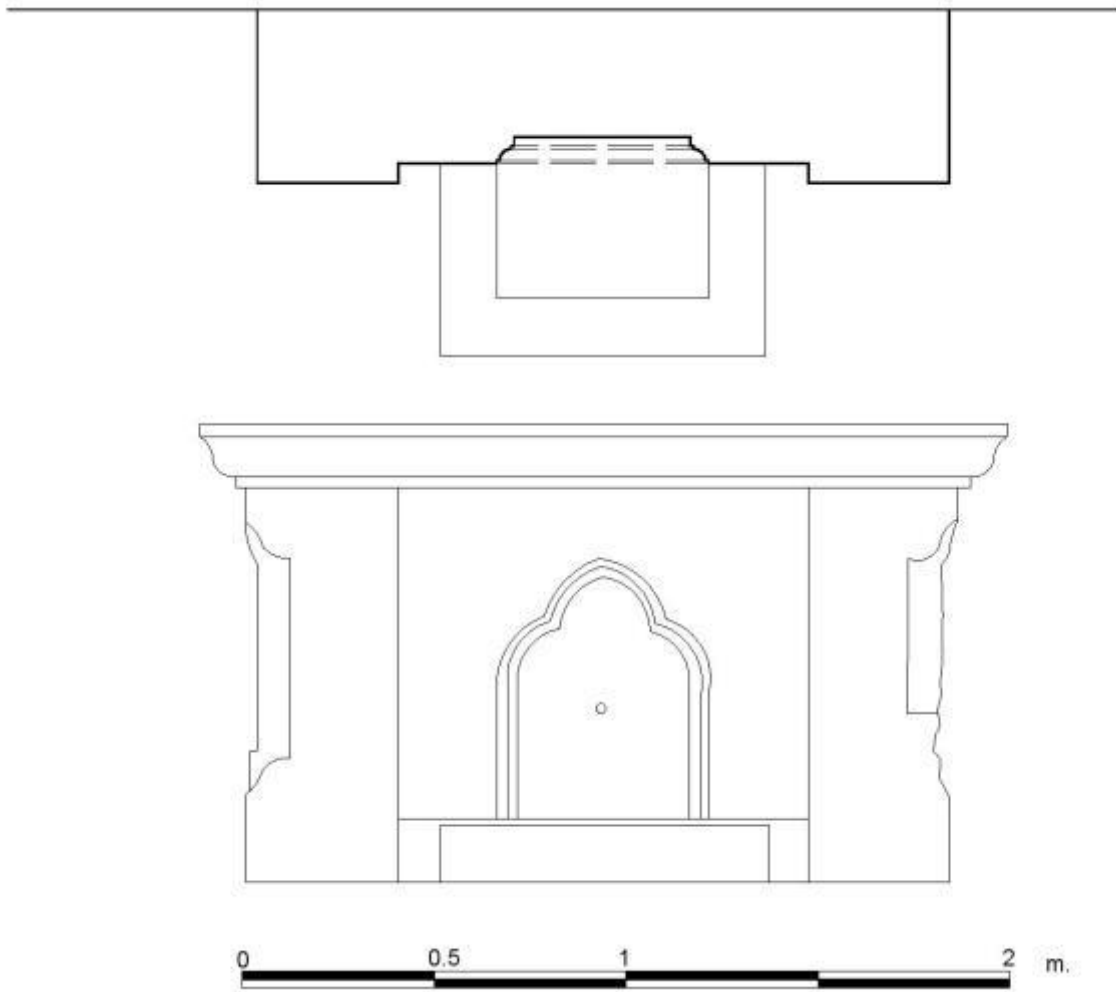
³⁸⁶ Hizber Hikmetağalar, a.g.e., s.119

3.1.24 Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak eşmesi-2 (1809-1830)

eşme Lefkoşa'da Hadjigeorgakis ve Patriarch Gregory sokaklarının kesiştiği köşede bulunan Hadjigeorgakis Konağının avlusunda yer almaktadır. Güneyde avlu duvarına bağımlı olarak inşa edilen çeşme günümüzde kullanılmamaktadır. Eserde malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. (Foto. 3.57)



Foto 3.57 Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak eşmesi-2



Plan3.25 Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-2

Çeşme avlu duvarının kuzey yüzüne yerleştirilmiştir. Eser yaklaşık olarak 1.83 genişliğe, 1,2 m.uzunluğa ve 0,56 m. derinliğe sahiptir.Ortasına yerleştirilen 0,6x0,55 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri üç dilimli kemerle örtülmüştür. Niş kenarları iç bükey ve düz profilli iki sıra silmeyle hareketlendirilmiştir. Yüzeysel çeşme nişinin altında 0,8x0,27 m. ölçülerindeki yalağı yer almaktadır. İki yandan gömme sütuncelerle sınırlandırılan çeşme, yukarıda üç sıra silmeden oluşan saçakla sonlandırılmıştır. Saçağın bir ve üçüncü sıraları düz profilli, orta sırası ise iç ve dış bükey profilli silmelerle oluşturulmuştur. (Plan 3.25)

Çeşmede süsleme olarak silme sıralarından, dilimli kemerinden ve köşe sütuncelerinden söz edilebilir.

Çeşmenin herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır. Eser kemer formu açısından Selimiye Camii çeşmesi, Zehri Çeşme, Lüzinyan Evi Çeşmesi ve Arap Ahmet Camii şadırvan çeşmeleriyle benzerlik göstermektedir. Bu da bir Türk tarafından yapılmış olabileceğinin göstergesi olabilir. Nitekim 1809 yılında Hadjigeorgakis ve ailesinin İstanbul'a kaçmasından sonra malına haciz gelmiş ve konağı da Hatice Hanım tarafından satın alınmıştır. Konak

ancak 1830 yılında Hadjigeorgakis'in ođlu tarafından geri alınabilmiştir. Bu çeşmenin de Hatice Hanım tarafından bu tarihler arasında yaptırıldığı dűřünűlmektedir

3.1.25 Lapta Aşağı Camisi (Hacı Ömer/Haydar Paşazade Mehmed Bey Camisi) eşmesi

eřme Lapta'da Ařađı Camisinin avlu duvarının kuzey cephesine bađımlı bir řekilde inřa edilmiřtir. Gűnűműzde kullanılmayan eřme tamamen kesme tařla inřa edilmiřtir. Eserin űzerinde herhangi bir kitabe mevcut deđildir. (Foto.3.58)

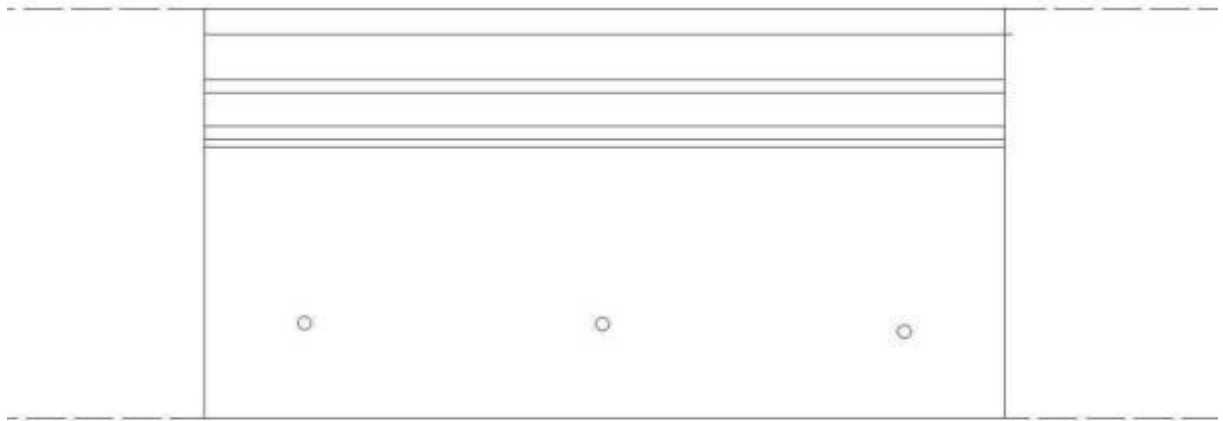


Foto 3.58 Aşağı Lapta Cami eşmesi

Çeřmenin cephe yűksekliđi 1,3 m., geniřliđi ise 2,5 m. dir. Cephe űzerinde yerden 0,25 m. yűkseklikte belirli aralıklarla dizilmiř ű tane su deliđi bulunmaktadır. Yerden 0,92 m. yűksekte çeřmenin dűrt sıradan oluřan silme kuřađı yer almaktadır. Silmelerin űű dűz profilli, diđerisi ise dıř bűkey yarım daire profillidir. Silme sırasının űzerinde 0,17 m. bir bořluk, onun da űzerinde 0,14 m. geniřliđinde dűz bir saçak yer almaktadır. (Plan 3.26)



Foto 3.59 Aşağı Lapta Camisi Kitabesi



Plan3.26Aşağı Lapta Cami Çeşmesi

Oldukça sade olan çeşmede yegâne süsleme unsuru cephede yer alan silme kuşağıdır.

Çeşmenin ve caminin kesin inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak caminin girişindeki pencerelerden batıda olanının üzerinde H. 1287 (M. 1870/71) tarihi yazmaktadır (Foto.3.59) . Netice Yıldız'ın makalesinde Haydar Paşazade Zallı Mehmet Bey'e ait

Lapta'daki vakıf suyunun kiralanması yönündeki kayıttan bahsedilmektedir (M. 1762)³⁸⁷. Cami ve çeşmesi belki de esas olarak bu tarihte inşa edilmiştir ve daha sonra bir sebepten dolayı yıkılmış veya harap olmuş ve 1870-71 yılında Hacı Ömer Bey tarafından yeniden inşa edilmiş olabilir. Muhtemelen günümüzdeki çeşme de bu sıralarda yapılmıştır. Ancak bu tezin desteklenebilmesi için vakıf belgeleri üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmalıdır.

3.1.26 Lefkoşa, Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi (1892/93)

Çeşme Lefkoşa'da Mevlevi Tekke Sokağında yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan iç içe iki kemerli çeşme arkasındaki duvara bağlı bir şekilde inşa edilmiştir. Çeşmede malzeme olarak; kitabesinde mermer, geri kalan kısımlarında ise kesme taş kullanılmıştır. Kitabesine göre eser Berberzade Elhac Mustafa tarafından 1892/93 yılında inşa ettirilmiştir. (Foto.3.60)



Foto 3.60 Lefkoşa, Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi

³⁸⁷ Netice Yıldız, a.g.m., s. 109-110

Çeşmenin 0,29x0,45 ölçülerindeki dört satırlık, sülüs yazılı, mermer kitabesinin okunuşu şöyledir. (Foto 3.61)



Foto 3.61 Lefkoşa, Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi Kitabesi

Metin

تشنی کانی سقی بربرزاده الحاج مصطفي
 حَبْرًا بو چشمًا زيبايي تاسيس ايلدي
 اب حيوان اقلي كلدی خانرسندن طشرايا
 هرکورن بو فعل خيرا باقلي تقدیس ايلدي
 سنه ۱۳۱۰

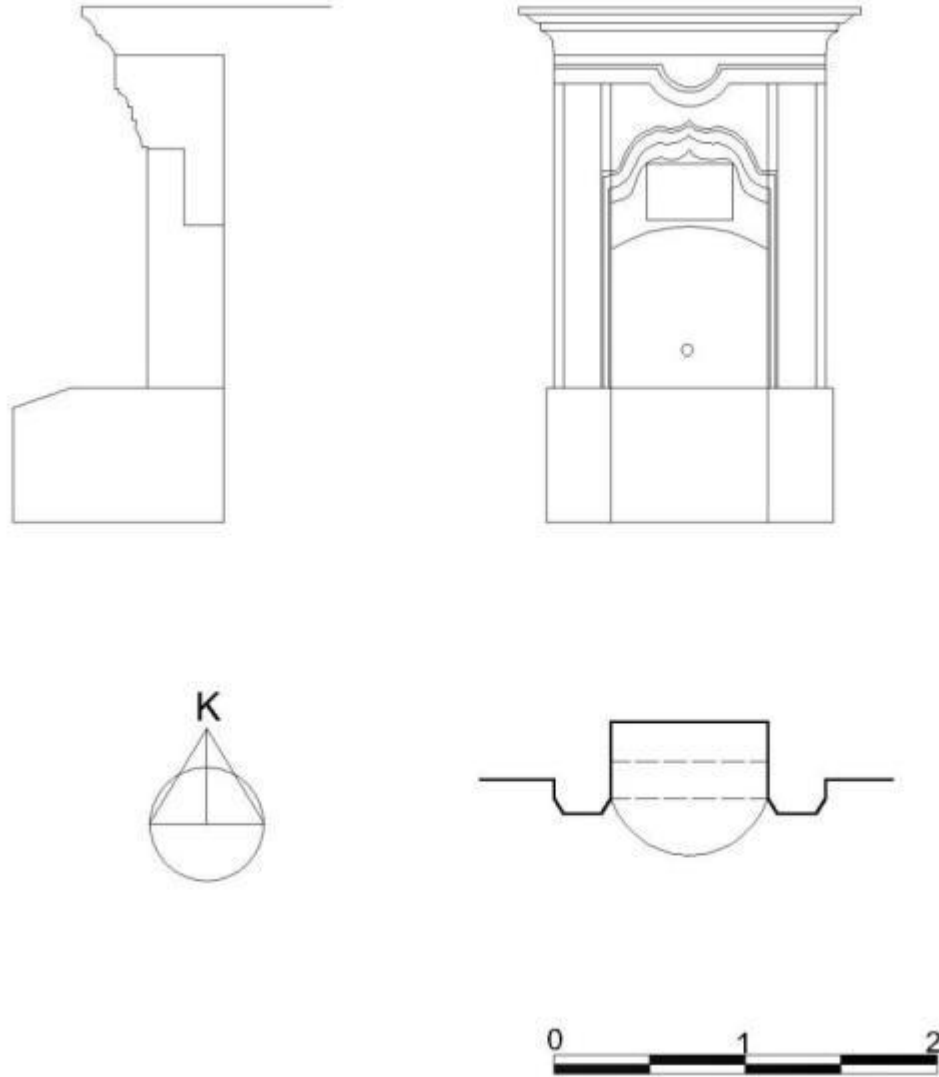
Okunuşu

Teşne kani saki Berberzade elhac Mustafa
 Habbeza bu çeşme zibayı tesis eyledi
 Ab-ı hâyvan akdı geldi hanesinden taşraya
 Her gören bu fi'l hayra bakdı takdis eyledi
 Sene 1310

Kitabenin sol alt köşesinde, daire içine alınmış bir mühür bulunmaktadır. Mührün içindeki harfler çok sık ve grift olduğundan okunamamıştır.

Kıbrıs'taki iç içe kemerli tek çeşme örneği Berberzade Hacı Mustafa çeşmesidir. Evin avlu duvarına bağlı olarak inşa edilen eserin bağlı olduğu duvarın arkasında bir de su deposu bulunmaktadır. Ev sahibinden izin alınmadığı için deponun boyutları ölçülemedi. Çeşmenin yüksekliği 2,6 m., genişliği 1,4 m. derinliği ise 0,1 m. dir (Plan 3.27). Çeşmenin dıştaki dalgalı sivri kemeri yanlarda, kemer sırtında da devam eden, içte ve dışta düz ortada ise iç bükey yarım daire profilli bir silme kuşağına oturmaktadır. İçteki yuvarlak kemer ise dıştaki nişin yan duvarlarına dayandırılmıştır. İç kemerin alınlık kısmında eserin kitabesi yer almaktadır. Kitabesinin her satırının başında ve sonunda iç kısımları birbirine dönük hilal motifleri yer almaktadır. Hilal motiflerinin tam göbeğine altı kollu yıldızlar yerleştirilmiştir.

Çeşmenin musluk deliği yerden 0,9 m. yüksekliğe yerleştirilmiştir. Altında yer alan yalağı 0,4x0,8 m. ölçülerinde olup yola doğru yarım daire şeklinde 0,3 m. taşıntı yapmaktadır. Yalağın içi çimentoyla doldurulduğundan derinliği ölçülemedi.



Plan3.27Lefkoşa, Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi

Çeşmenin üstü düz çatı formunda düzenlenerek, saçağı dört sıra silmeyle dışarı taşırılmıştır. Birinci ve üçüncü sıralar düz, ikinci sıra dış bükey yarım daire, dördüncü sıra da iç bükey yarım daire profilli silme şeklindedir. Saçağın altında düz profilli bir sıra silmeye bağlı yarım daire şekilli bir madalyon yer almaktadır. Madalyon iki yanda da devam eden bir sıra düz bir sıra yarım daire iç bükey profilli silmeyle çevrelenmiştir.

Çeşmede süsleme olarak silme kuşakları dışında saçağın altında yer alan yarım madalyon ve kitabe üzerinde yer alan hilal motiflerinin ortalarına yerleştirilmiş altı kollu yıldızlardan bahsedilebilir.

Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesinin en önemli özelliği Kıbrıs'ta günümüze ulaşabilmiş iç içe kemerli tek çeşme örneği olmasıdır.

3.1.27 Magosa, Kuruçeşme Sokak Çeşmesi (17.yy.)

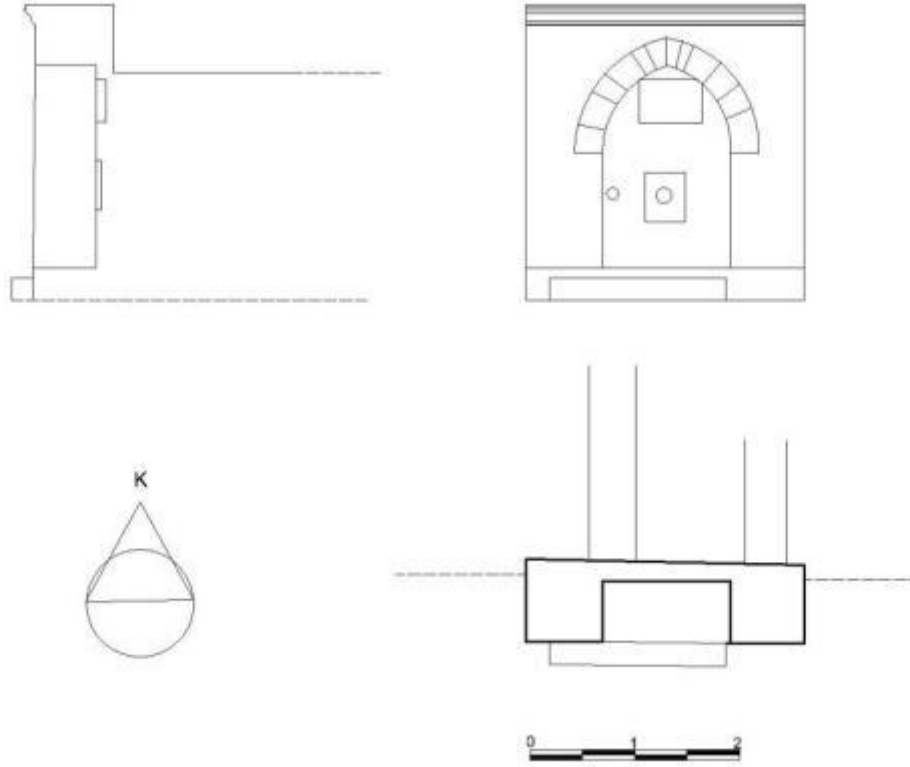
Çeşme, Magosa'da Dr. Ramiz Gökçe Sokağı'nın Kuruçeşme sokağıyla birleştiği yerde bulunmaktadır. Günümüzde kullanılmayan sivri kemerli çeşme arkasındaki sur duvarına bitişik bir şekilde inşa edilmiştir. Eserin tamamında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin üzerindeki kitabesi düştüğünden tarihi ve banisi bilinmemektedir. (Foto. 3.62)



Foto 3.62 Magosa Kuruçeşme Sokak Çeşmesi

Arkasındaki sur duvarına bitişik olan dikey dikdörtgen çeşmenin yüksekliği 2,83 m., genişliği 2,7 m. ve derinliği de yaklaşık 0,8 m. dir. 2,05x0,58 m. ölçülerindeki çeşme nişinin

üzeri sivri kemerle kapatılmıştır. Kemer yanlarda yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Niş içerisindeki kitabesi düşmüştür. Kitabe nişi 0,6x0,41 m. ölçülerindedir. Çeşmenin bir de deposunun olduğunu düşünmekteyiz. Ancak günümüze sadece çeşmenin arkasında yer alan deponun karşılıklı iki duvarının kalıntısı ulaşabilmiştir. (Plan 3.28)



Plan 3.28 Magosa Kuruçeşme Sokak Çeşmesi

Çeşmenin 0,38x0,47 m. ölçülerindeki tek lüleli ayna taşı düşmüştür. Ayna taşının düştüğü yerde 0,15 m. çapında bir delik bulunmaktadır. Çeşmenin yalağına dair hiçbir ize rastlanmamıştır.

Çeşme saçağı iki sıra düz profilli bir silmeye bağlı bir sıra aşağı eğimli düz silmeyle ile cepheden taşırılmıştır.

Çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak 1896-1901 yılları arasında Kıbrıs'ta kalan C. Enlart'ın kitabında çeşmeye ait olduğunu düşündüğümüz bir gravür yer almaktadır (Çizim 3.4). Buradan yola çıkarak Enlart'ın Kıbrıs'ta bulunduğu 1896-1901 tarihlerinin çeşme için bir "Terminus ante quem" oluşturduğunu söyleyebiliriz. Çeşmenin cephe düzeni ve sivri kemer formu da değerlendirildiğinde, eseri 17.yy'a tarihlendirmek mümkün görünmektedir.

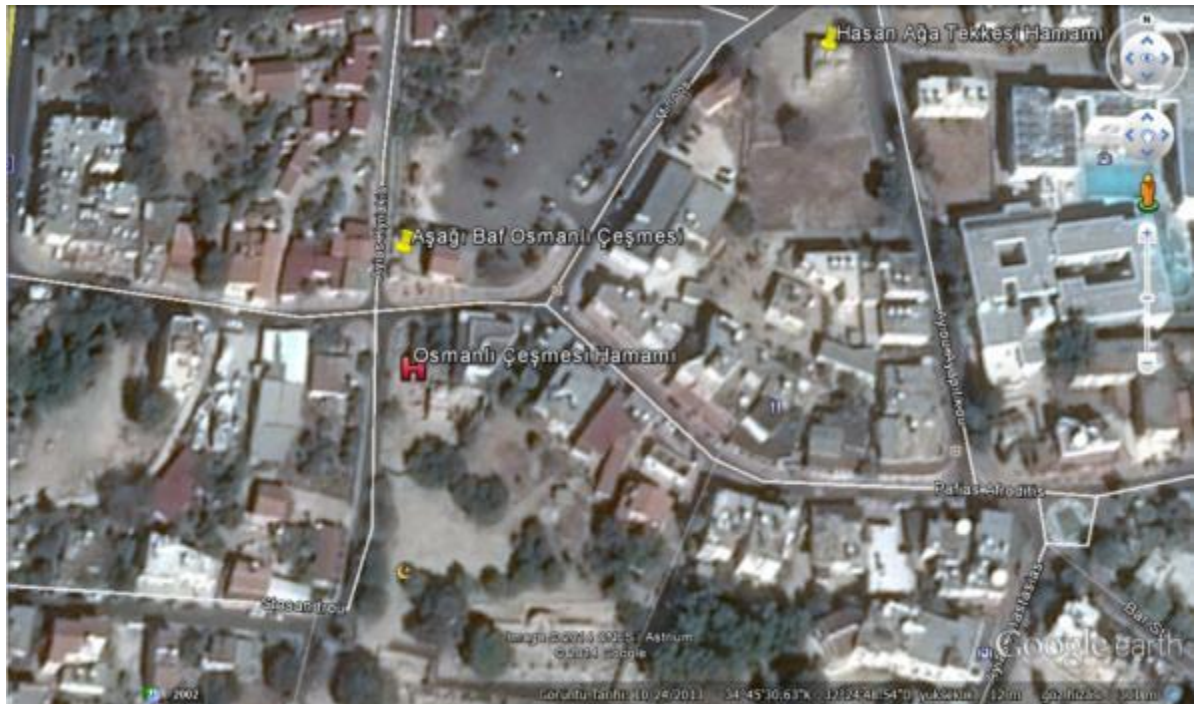


Çizim 3.4 Magosa Kuruçeşme Sokak Çeşmesi³⁸⁸

Çeşme, silme kuşakları bakımından ünik bir örnek olarak gösterilebilir.

3.1.28 Aşağı Baf, Kasaba (Ktima) Osmanlı Çeşmesi (1897)

Eser, Pafias Afroditis ve Ayias Kyriakis sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır(Harita 3.1). Günümüzde kullanılmayan sivri kemerli çeşme, arkasındaki duvara dayanmaktadır. Malzeme olarak çeşmede devşirme sütun başlıkları, mermer ayna taşı ve kesme taş kullanılmıştır. Çeşmenin banisi ve kesin inşa tarihi bilinmemektedir.



Harita 3.1 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi (Google Earth'den)

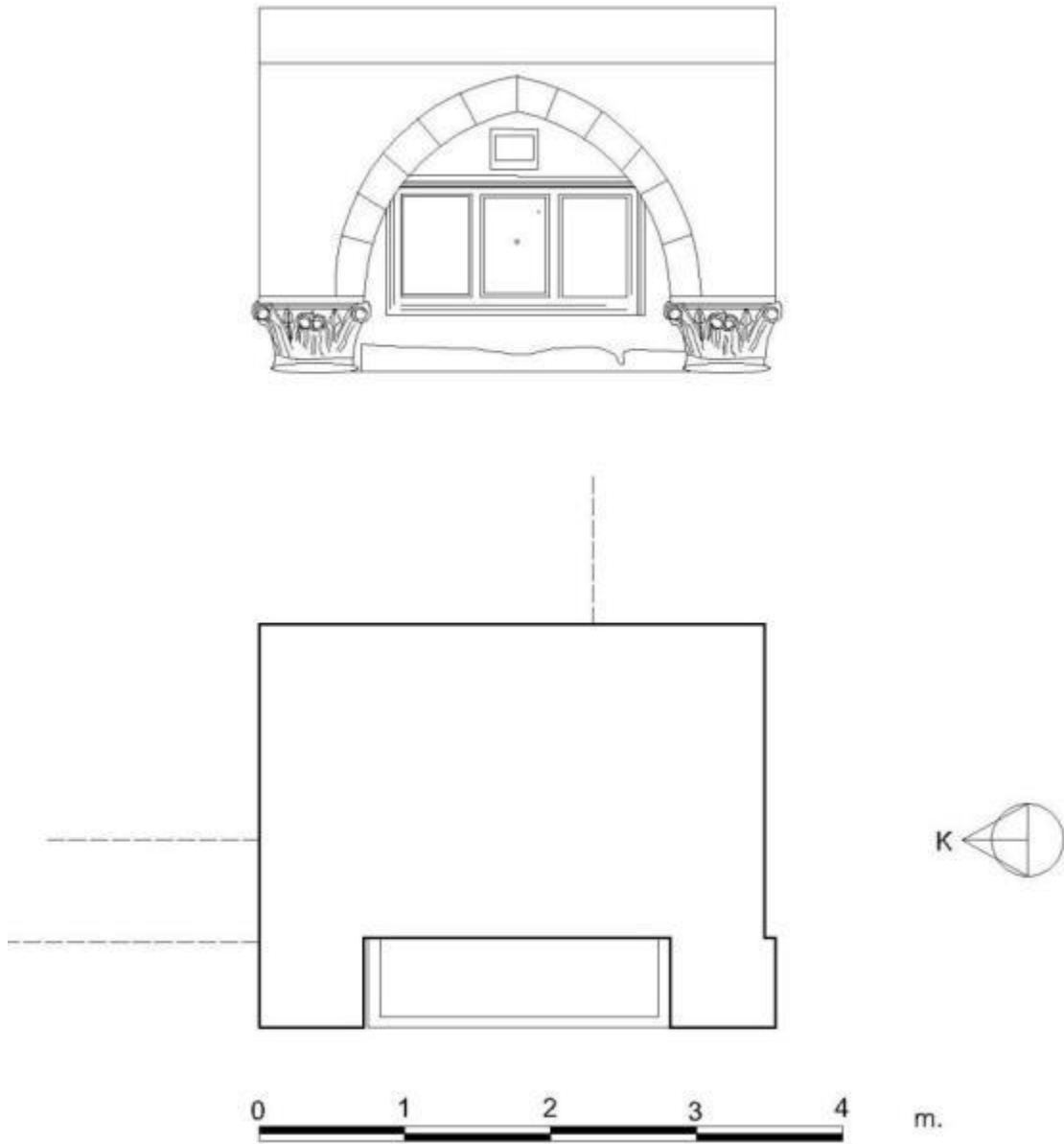
³⁸⁸ Camille Enlart, a.g.e., s. 516



Foto 3.63 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi, Batı Cephe



Foto 3.64 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi, Kuzey ve Batı Cepheler



Plan 3.29 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi

Çeşme su deposunun ön yüzüne yerleştirilmiştir. Eserin yüksekliği 2,5 m., genişliği 3,54 m. ve derinliği 2,76 m. dir. . Çeşme nişi 2,14x1,8 m. ölçülerinde olup üzeri sivri bir kemerle örtülmüştür. Kemer taşıyan yığma ayaklar korint tarzı devşirme sütun balıklarının üzerine oturtulmuştur. Kemer taşıyan başlıklar 0,52x0,72 m. ölçülerindedir. Niş içerisinde ana duvar üzerine yerleştirilmiş ve kaval silmelerle belirginleştirilmiş enine dikdörtgen pano yine iki tane kaval silmeyle üç eşit parçaya bölünmüştür. Pano üzerinde farklı kotlara yerleştirilmiş musluk delikleri bulunmaktadır. Çeşmelerin altındaki dikdörtgen mermer yalak 2,14x0,62m.

ölçülerindedir. Bağışkan yalağın insan şeklinde bir lahitten devşirilerek kullanıldığını aktarmaktadır³⁸⁹. (Plan 3.29)



Foto 3.65 Aşağı Baf, Osmanlı Çeşmesi Kitabesi

Çeşmenin gerisinde deposu yer almaktadır. Deponun kuzey cephesinde yer alan kontrol penceresi günümüzde sıvanarak kapatılmıştır. Deponun üzerine yaklaşık 0,4 m. yüksekliğe varan bir harpuşta yapılmıştır.

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak devşirme sütun başlarından ve niş ana duvarı üzerine yapıştırılmış mermer panodan bahsedilebilir.

Çeşme, ada genelinde incelenen örnekler arasında devşirme malzemenin kullanıldığı tek örnek olması bakımından önem taşımaktadır.

Çeşme nişinin içerisinde yer alan 0,4x0,3 m. ölçülerindeki taş kazınarak Latin rakamlarıyla 189- yazılmıştır (Foto. 3.65). Kitabenin sonunda yer alan rakam tahrip olduğundan okunamamıştır. Ancak Atay³⁹⁰ ve Bağışkan'ın³⁹¹ eserlerinde yer alan bilgi ve fotoğraflara göre kitabede 1897 tarihi yazılmaktaydı. Bağışkan 20.11.1900 tarihine ait bir belgede evkaf bütçesine, çeşmenin onarımı için 5£ konulduğu bilgisinden yola çıkarak, bu tarihin onarım

³⁸⁹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 420

³⁹⁰ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 184-5

³⁹¹ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 541

için erken olduğunu ve çeşmenin 1897 yılından daha önce yapılmış olması gerektiğini savunmaktadır³⁹². Atay ise kitabında çeşmenin orijinal kitabesinin 1963 olaylarından hemen sonra Rumlar tarafından çalındığını ve o güne kadar kitabenin ne okunduğunu ne de bir kopyasının alındığını aktarmaktadır³⁹³. Bu durumda çeşmeyi tarihlendirmek için elimizdeki tek veri niş içerisindeki 1897 tarihidir.

3.1.29 Lefkoşa, Lüzinyan Evi Çeşmesi (19.yy son çeyrek)

Çeşme, Yeni Cami Sokağında bulunan Lüzinyan evinin avlusunda yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan çeşme arkasındaki depoyla birlikte bağımsız olarak inşa edilmiştir. Eserde malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir. (Foto. 3.66)



Foto 3.66 Lefkoşa Lüzinyan Evi Çeşmesi, Batı Cephe

Çeşme su deposunun ön yüzüne yerleştirilmiştir. Eserin ön yüzünün yüksekliği 1,18 m. dir. Doğu cephesi kot farkından dolayı daha yüksektir. Yamuk bir plan şeması gösteren çeşmenin batı cephesi 2,83 m., güney cephesi 2,96 m., doğu cephesi 2,92m. ve kuzey cephesi 3,07 m. genişliğindedir. Deponun ön yüzünü iki yandan sütunlarla sınırlandırılmıştır. Ortasına yerleştirilen 0,6x0,7 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri üç dilimli kemerle örtülmüştür. Niş

³⁹² Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 420

³⁹³ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 184

içerisinde yerden 0,56 m. yüksekliğe yerleştirilmiş musluk bulunmaktadır. Musluğun altında 0,44x0,29 m. ölçülerinde yarım daire şekilli yalاک yer almaktadır. (Plan 3.30; Foto. 108)



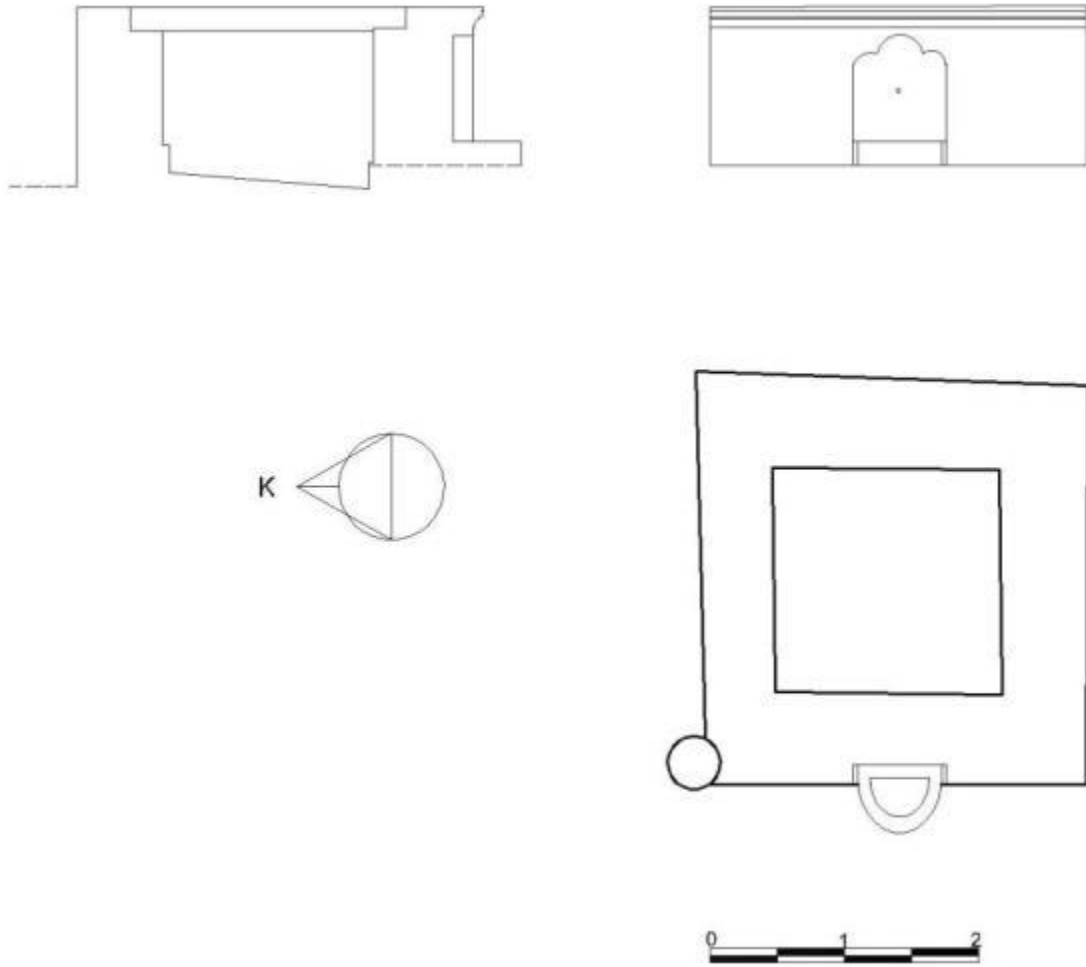
Foto 3.67 Lefkoşa Lüzinyan Evi Çeşmesi, Doğu Cephe

Eserin ön cephesi saçak seviyesinde taşıntı yapan dört sıra silmeyle sonlanmaktadır. Silmelerden bir, üç ve dördüncü sıradakiler düz profilli, ikinci sıradaki ise dış bükey yarım daire profillidir.

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak silme kuşaklarından bahsedilebilir.

Çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak kemer formu açısından Selimiye Camii çeşmesi (M. 18.yy.), Dragoman Hacıgeorgakis Konak çeşmesi (M. 1809-1830), Arap Ahmet Camii şadırvanıyla (M. 1845), Zehri Çeşme (M. 1910) ve benzerlik göstermektedir. Buradan yola çıkarak çeşmeyi 19.yy.'ın ortalarına tarihlendirmek mümkün görünmektedir³⁹⁴.

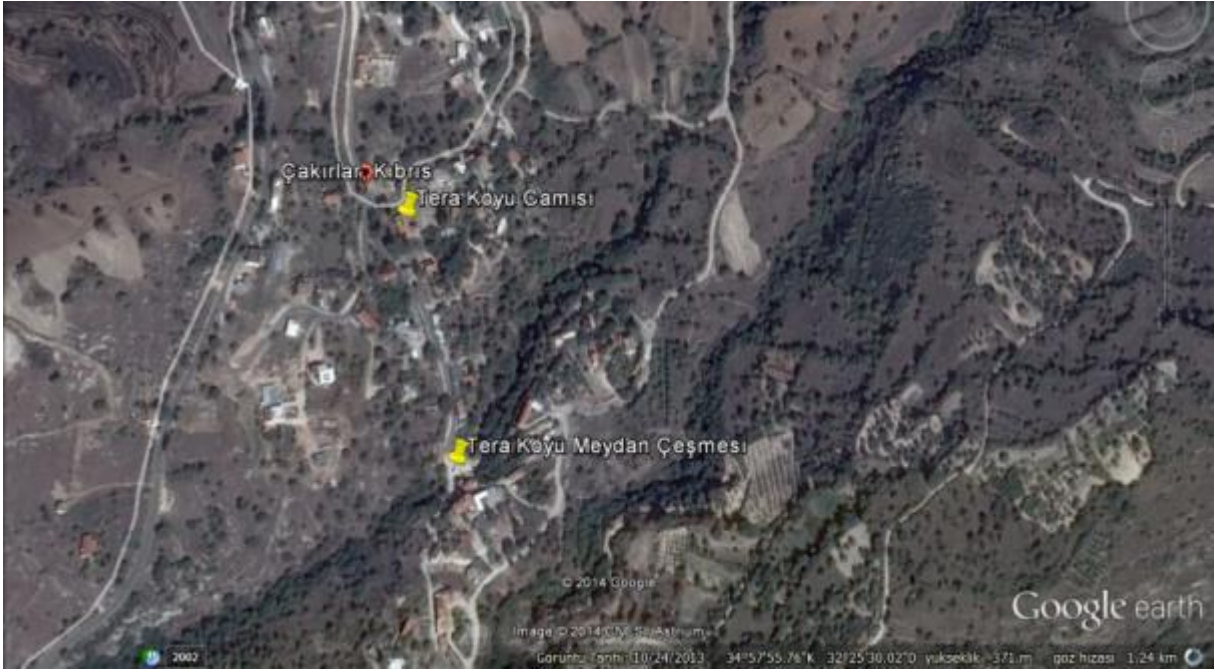
³⁹⁴ 1872 yılında adayı ziyaret eden Arşidük L. Salvator'un konağın içine girmesine rağmen çeşmeden bahsetmemesi, bu dönemde çeşmenin mevcut olmadığına bir kanıt olarak gösterilebilir (bkz. Arşidük L. Salvator, **a.g.e.**, s. 26-27). Oysa H. M. Gürkan'ın anlatımında avluda göze çarpan ilk unsur çeşme olmuştur (bkz. H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s.134).



Plan3.30 Lefkoşa Lüzinyan Evi Çeşmesi

3.1.30 Baf, Tera Köyü Meydan Çeşmesi (1904)

Çeşme Baf'a bağlı Tera köyünün meydanında yer almaktadır (Harita 3.2). Günümüzde kullanılmayan beş kemerli çeşme arkasındaki duvara bitişik olarak inşa edilmiştir. Eserde malzeme olarak kabayonu ve kesme taş birlikte kullanılmıştır. Banisi bilinmeyen çeşmenin kitabesinde Osmanlıca rakamlarla H. 1322 ve M. 1904 tarihi yazmaktadır.



Harita 3.2 Tera Köyü Meydan Çeşmesi(Google Earth'den)



Foto 3.68 Tera Köyü Meydan Çeşmesi Batı Cephe

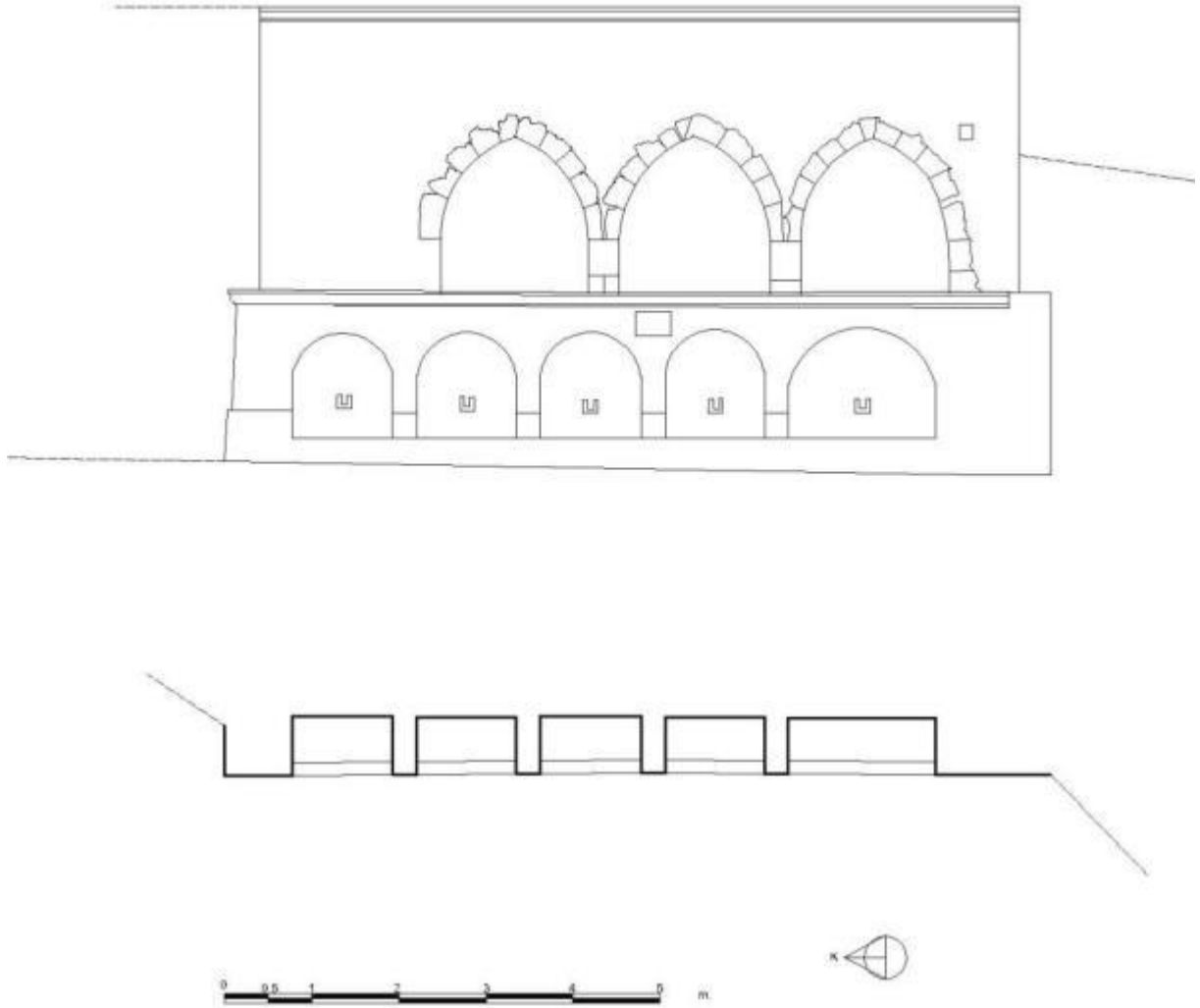
Çeşmenin banisi bilinmemektedir, ancak cephesinin ortasında yer alan $0,41 \times 0,27$ m. ölçülerindeki iki satırlık kitabesinin üst satırında Osmanlı rakamlarıyla H. 1322 ve alt satırda

ise aynı tarihin miladi karşılığı olan 1904 yazmaktadır. Muhtemelen kitabe çeşmenin inşa tarihini göstermektedir. (Foto. 3.69)



Foto 3.69 Tera Köyü Meydan Çeşmesi Kitabesi

Tera Köyü Meydan çeşmesi bugüne kadar gördüğümüz çeşmelerden farklıdır. Bu çeşme yan yana beş kemerli olarak inşa edilmiştir. Çeşme nişlerinin genişliğinin her biri farklı olmakla beraber eserin tümünün genişliği 9,5 m, yüksekliği ise 2,08m. dir. Çeşmelerin niş derinlikleri de 0,68 m. ve 0,64 m. arasında değişmektedir. Nişlerin yuvarlak kemerleri yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Nişlerin ana duvarlarının üzerine birer musluk yerine devamlı akışı sağlayacak “U” Şekilli birer uzantı yer almaktadır. Çeşmelerin önünde birer yalak bulunmaktadır. Yalıklar nişlerin oturduğu ayakların altına açılan deliklerle birbirlerine bağlanmış ve kuzeydeki nişin içindeki açıklıktan tahliye edilmektedir. (Plan 3.31; Foto. 3.68)



Plan3.31 Tera Köyü Meydan Çeşmesi

Çeşmenin cephesi yukarıda biri düz profilli diğeri ise iç ve dış bükey yarım daire profilli olmak üzere iki sıra silmeyle sonlandırılmıştır.

Çeşmenin üzerinde üç kemerli bir açıklık daha bulunmaktadır. Bu kemerler arkadaki suyun kaynağına açılmaktadır (Foto.3.70). Bahsi geçen kemer sırası 3,25 m. yüksekliğe sahip olup çeşmenin eni boyunca uzanmaktadır. Yığma ayaklar üzerine oturan sivri kemer sırası çeşmenin üzerinden 0,45 m. geride başlamaktadır. Kemerlerin her biri 1,75 yüksekliğinde ve 1,8 m. genişliğe sahiptir. Kemer sırası yukarıda üç sıra silmeyle sonlandırılmıştır. Üst ve alttaki silmeler düz profilli, ortadaki silme ise iç ve dış bükey yarım daire profillidir.



Foto 3.70 Tera Köyü Meydan Çeşmesi,Doğudaki Su Kaynağı

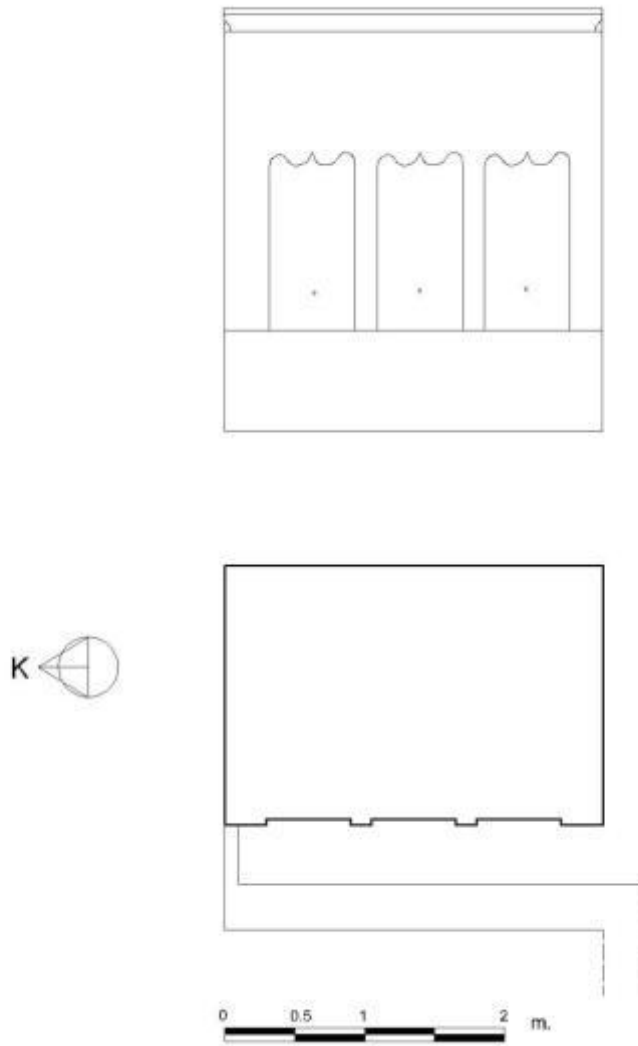
3.1.31 Limasol, Alehtora/Gökağaç Köyü Cami Çeşmesi (1904 yılından sonra)

Çeşme, Limasol'a bağlı Alehtora/Gökağaç Köyünde, anayol üzerinde yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan dikdörtgen planlı çeşme bağımsız olarak inşa edilmiştir.Eserde malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Çeşmenin banisi ve inşa tarihini bildiren herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır.



Foto 3.71Alehtora Köyü Cami Çeşmesi

Çeşme, su deposunun ön yüzüne yerleştirilmiştir. Toplam yüksekliği 2,83 m. olan eser 1,85x2,73 m. ölçülerindedir. Çeşmenin ön cephesinde üç tane dilimli kemerli niş yer almaktadır. 0,04 m. derinliğindeki yüzeysel nişlerin ana duvarı üzerinde musluk delikleri bulunmaktadır. Muslukların altında ise sonradan yapılmış olan 0,42 m. genişliğindeki yalak yer alır. Cephe yukarıda biri düz diğeri ise iç ve dış bükey profilli olmak üzere iki sıra silmeden oluşan saçakla sonlanmaktadır. Çeşmenin oldukça sade olan diğer cepheleri kısmen toprakla ve yanındaki merdivenle kapatılmıştır. (Plan 3.32; Foto. 3.71)



Plan3.32Alehtora Köyü Cami Çeşmesi

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak ön yüzündeki dilimli kemerlerden ve saçak sırasındaki silmelerden bahsedilebilir.

Çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yanında yer alan caminin 1849 yılında inşa edildiği tahmin edilmekle beraber, 1899 yılında harap durumda olduğu ve 1901 yılında onarım için Evkaf Dairesine başvurulduğu bilinmektedir³⁹⁵. Bağışkan caminin 21.02.1904 tarihinden sonra tamir edilmiş olabileceğini öne sürmektedir³⁹⁶. Günümüzde caminin giriş kapısı üzerinde Evkaf Dairesi tarafından yeniden inşa edildiğini gösteren 20.10.1931 tarihli bir kitabe yer almaktadır. Çeşme kemer formları bakımından Alehtora/Gökağaç köyünün 1907 tarihli Büyük Çeşmesiyle benzerlik göstermektedir. 1904

³⁹⁵ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 280

³⁹⁶ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 282; Bağışkan bu bilgi için herhangi bir kaynak göstermemektedir. Diğer taraftan Kemal Atay kitabında caminin 1904 yılında tamir edilmeye çalışıldığını ancak daha sonra vazgeçildiğini aktarmaktadır. Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 280

yılından sonra camide büyük çaplı bir onarım olduğu bilgisini kabul edecek olursak çeşmenin de bu tarihlerde inşa edilmiş olabileceğini söylemek mümkün görünmektedir.

3.1.32 Limasol, Alehtora/Gökağaç Köyü Büyük Çeşme (1907)

Eser, Limasol'a bağlı Alehtora/Gökağaç Köyünde, anayol üzerinde yer almaktadır. Günümüzde döşenen modern borularla kullanımına devam edilen dikdörtgen planlı çeşme bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Eserde malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Çeşmenin banisi bilinmemekle birlikte ön yüzünde M. 1907 tarihli bir kitabesi bulunmaktadır.



Foto 3.72Alehtora Köyü Büyük Çeşme, Güney ve Batı Cepheler

Çeşmenin ön yüzünde 0,3x0,23 m. ölçülerinde iki satırlık kitabesi yer almaktadır. Kitabenin üst satırında Osmanlıca rakamlarla M. 1907, alt satırda ise yine Osmanlıca rakamlarla aynı tarihin hicri karşılığı olan H. 1325 tarihi yazılıdır. İki satır arasında ise “sene” yazmaktadır. (Foto. 3.74)



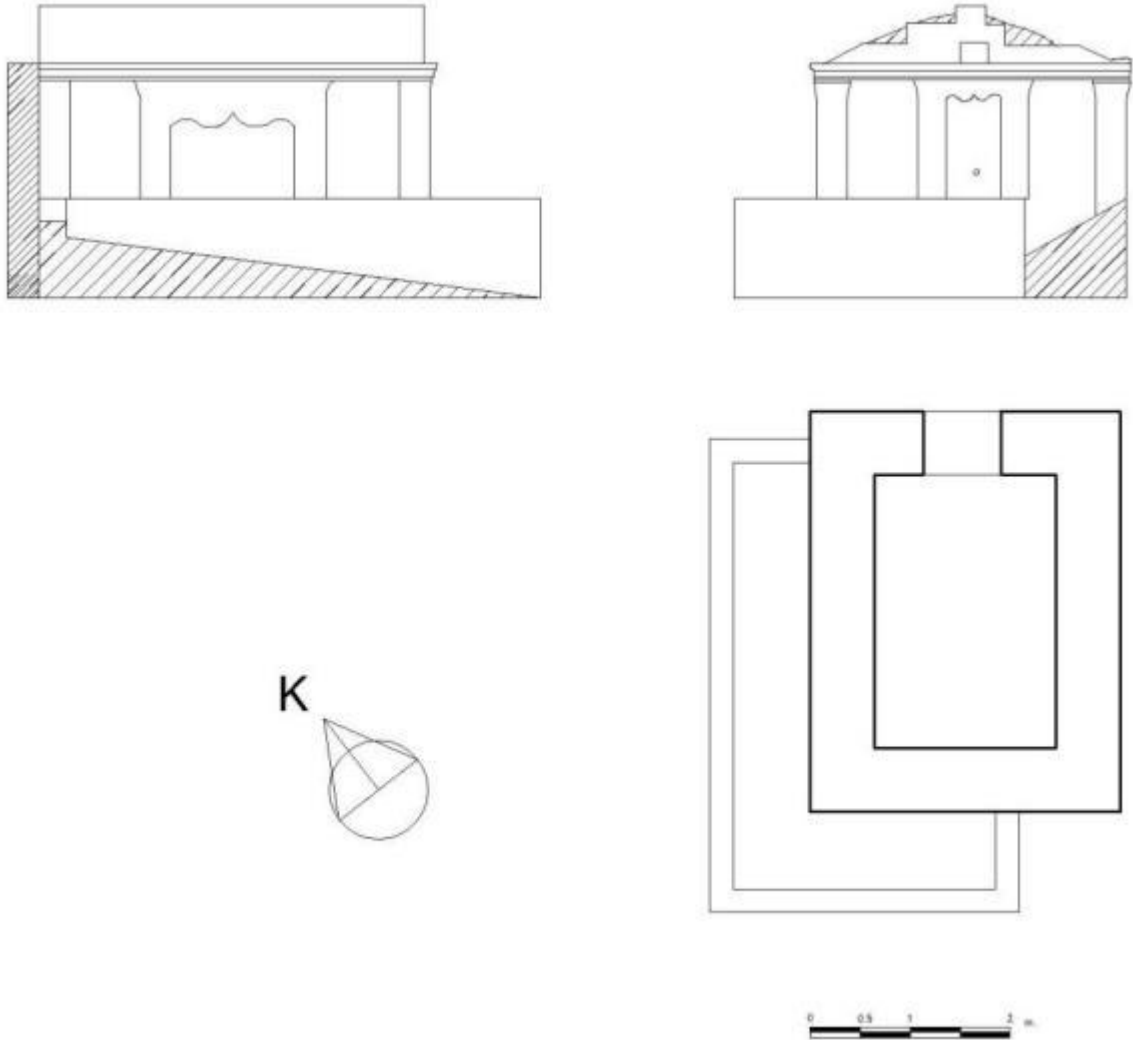
Foto 3.73Alehtora Köyü Büyük Çeşme, Kuzey Cephe



Foto 3.74Alehtora Köyü Büyük Çeşme Kitabesi

Çeşmeler, su deposunun güneybatı ve kuzeybatı cephelerine yerleştirilmiştir. Eserin ön yüzünü oluşturan güneybatı cephesinin yerden yüksekliği 2,92 m. dir. Kuzeybatı cephesinin

yüksekliği kot farkından dolayı 2,92 ile 2,15 m. arasında değişmektedir. Eserin diğer güneydoğu cephesi toprak altında kalmış, kuzeydoğu cephesi de duvarla kapatılmıştır. Dikdörtgen bir plan şeması gösteren çeşmenin kısa kenarları 3,10 m., uzun kenarları ise 4 m. uzunluğundadır. Üzeri beşik tonozla örtülü olan deponun duvar kalınlığı 0,5 m. dir. Yapının kontrol penceresi 0,5x0,5 m. ölçülerinde olup kuzeydoğu duvarı üzerine konumlandırılmıştır(Foto. 115). Çeşmenin ön yüzü iki yandan ayaklarla sınırlandırılmıştır. Ön cephenin üzerinde farklı kotlara yerleştirilmiş iki adet musluk deliği bulunmaktadır. Musluğun altında çimentoyla inşa edilip, sonradan eklenmiş olan 0,6 m. genişliğinde yalağı yer almaktadır. Yalak bir metre kadar soldan başlayarak yan cephe boyunca uzanmaktadır. (Plan 3.33)



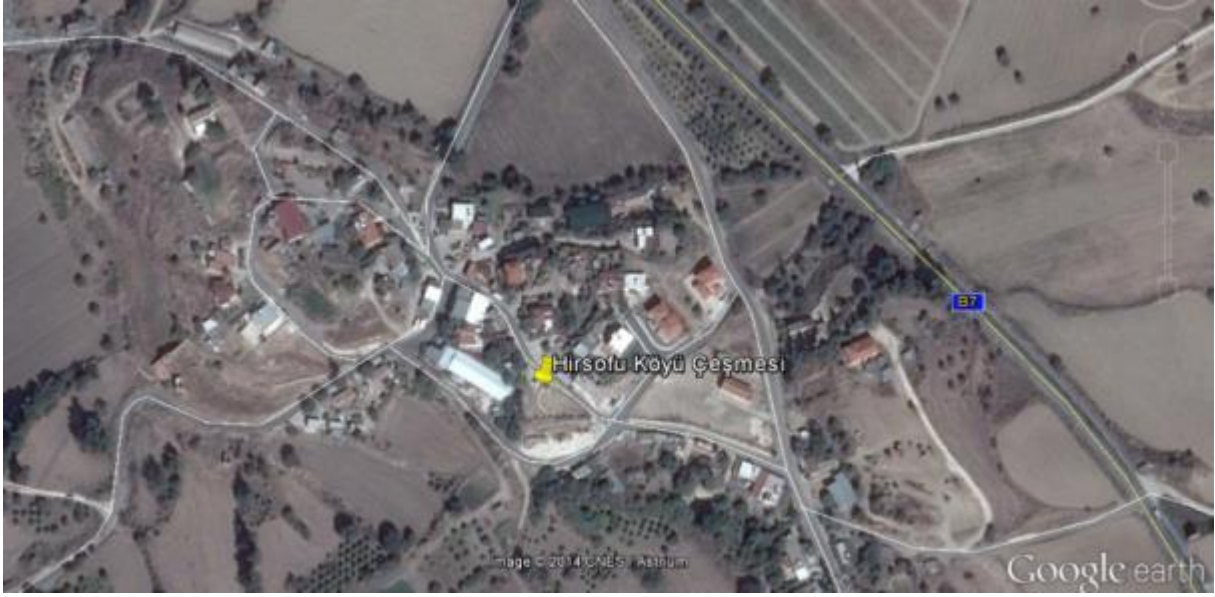
Plan3.33Alehtora Köyü Büyük Çeşme

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak bütün cepheleri saçak seviyesinde dolanan üç sıradan oluşan silme kuşağından bahsedilebilir. Silme kuşağı yukarıdan aşağı düz, iç bükey ve

kaval silme sıralarından oluşmaktadır. Ayrıca yola bakan cephelerinde hareketlendirme amacıyla çökertmelerle oluşturulmuş üç dilimli yüzeysel nişler yapılmıştır.

3.1.33 Baf/Kasaba Hirsofu (Hirsohu/Chrysochou/Altıncık) Köyü Çeşmesi (1909)

Baf'a bağlı Hirsofu kasabasında, ana yol üzerinde yer alan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır(Harita 3.3). Dikdörtgen planlı çeşme bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Eserin yapımında tamamın kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin banisi ve kesin inşa tarihi bilinmemektedir.



Harita 3.3Hirsofu Köyü Çeşmesi(Google Earth'den)



Foto 3.7Hirsofu Köyü Çeşmesi, Doğu Cephe



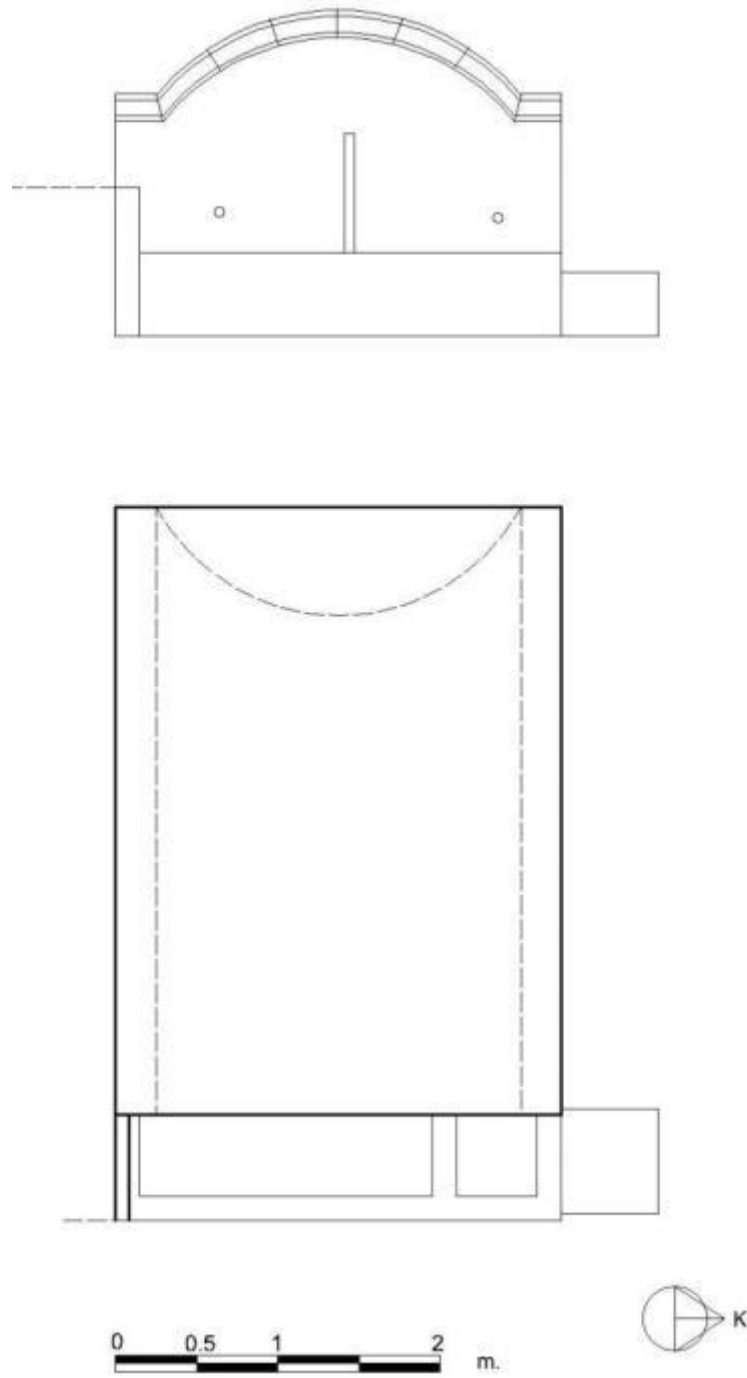
Foto 3.76Hirsofu Köyü Çeşmesi, Güney Cephede Yer Alan Kitabe



Foto 3.77Hirsofu Köyü Çeşmesi, Doğu Cephede Yer Alan Kitabe

Çeşme, su deposunun ön yüzüne yerleştirilmiştir. Eserin ön yüzünün yüksekliği 2,02 m. dir. Diğer cephesi kot farkından dolayı daha yüksektir. Dikdörtgen bir plan şeması gösteren çeşmenin kısa kenarları 3 m., uzun kenarları ise 3,75m. uzunluğundadır. Üzeri beşik tonozla örtülü olan deponun ağzı kilitli olduğundan duvar kalınlığı ölçülemedi. Çeşmenin ön yüzünü iki yandan ayaklarla sınırlandırılmıştır. Ön cephenin üzerinde farklı kotlara yerleştirilmiş musluk delikleri bulunmaktadır. Musluğun altında sonradan eklendiğini düşündüğümüz 0,65 m. genişliğinde ve cephe boyunca uzanan yalağı yer almaktadır. (Plan 3.34; Foto. 3.75)

Çeşmenin kesin inşa tarihi bilinmemektedir ancak güney cephesinde 12.25.2 1909 tarihi kazınmıştır (Foto. 3.76). Verilen tarihte gün/ay/yıl sırası izlendiği varsayılırsa başta verilen 12 ve 25 sayıları eserin gün olarak başlangıç ve bitiş tarihlerini gösterdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu durumda çeşmenin inşaatına 1909 yılının 2. ayının 12'sinde başlanarak 25'inde sonlandırıldığı söylenebilir. Eserin doğu cephesinde ise sadece 1929 tarihi bulunmaktadır. Muhtemelen bu tarih bir onarıma ait olmalıdır (Foto. 3.77). Ancak tezimizi destekleyecek herhangi bir yazılı kaynağa rastlanmamıştır.



Plan3.34Hirsofu Köyü Çeşmesi

Oldukça sade olan çeşmede süsleme olarak bütün cepheleri saçak seviyesinde dolanan üç sıradan oluşan silme kuşağından bahsedilebilir. Silme kuşağı yukarıdan aşağı düz-iç bükey-ve kaval silme sıralarından oluşmaktadır. Ayrıca kuzey, güney ve batı cephelerinde hareketlendirme amacıyla çöktürmelerle oluşturulmuş yüzeysel nişler yapılmıştır.

3.1.34 Larnaka, Tuzla (Skala, İskele) Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi (1897-1918)

Çeşme Larnaka'nın Tuzla kasabasında, Demikraki Dianellou sokağı üzerinde, Tuzla Camisinin karşısında yer almaktadır (Harita 3.4). Günümüzde kullanılmayan çeşme dikdörtgen planlı olup, bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Çeşmede malzeme olarak; deposunda kesme taş, kaidede ise moloz taş kullanılmıştır. Kubbesi çimentoyla sıvalı olduğundan malzemesi tespit edilememiştir. Eserin kitabesi olmadığından inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir, ancak kaynaklarda banisinin Tuzlalı Hacı Hamit Bey olduğu yönünde bilgiler mevcuttur³⁹⁷.



Harita 3.4 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi (Google Earth'den)

Yaklaşık kare planlı olan eser 3,12x3,5 m. ölçülerinde olup toplamda 3,22 m. yüksekliğe sahiptir. Çeşme, deposunun dörtkenarına da yuvarlak kemerler içerisine muslukların yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Doğu, batı ve kuzey kemerleri ortalama 1,15x1,4 m. ölçülerindeyken, güney cephede yer alan kemer daha büyük olup, 2,07x2 m. ebatlarındadır. Kemerler yığma ayaklar üzerine yerleştirilen, silme sıralarıyla oluşturulmuş başlıklar üzerine oturmaktadır. Depo yukarıda beş sıradan oluşan silme kuşağıyla sonlandırılmıştır. (Plan 3.35; Foto. 3.78)

³⁹⁷ Kemal Atay, *a.g.e.*, s. 168; Tuncer Bağışkan, *a.g.e.*, s. 418



Foto 3.78Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Güney Cephe



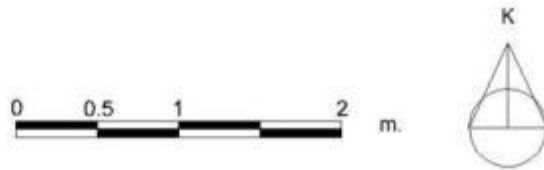
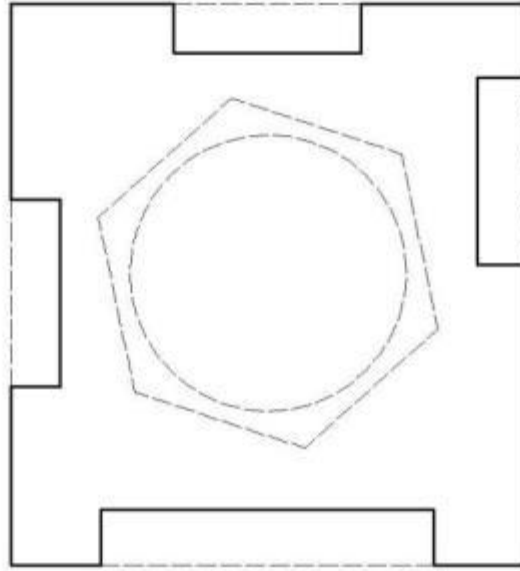
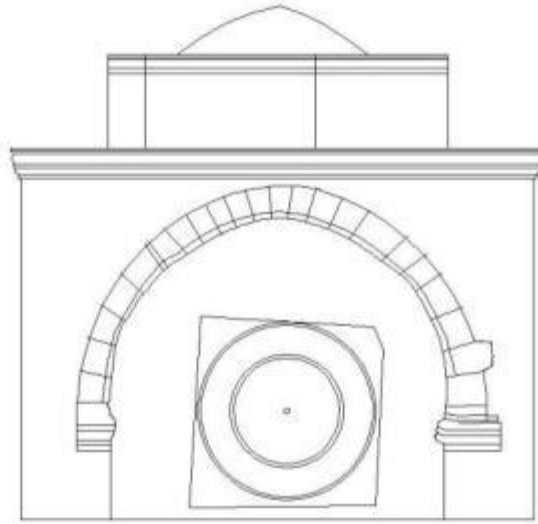
Foto. 3.79 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Detay



Foto. 3.80 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Detay



Foto. 3.81 Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Detay



Plan3.35Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi

Çeşmelerin ayna taşları birbirinden farklıdır. Doğudaki üçgen kemerli (Foto 3.79), batıdaki kaş kemerli (Foto. 3.80) kuzeydeki ise kare şekillidir. Kuzey cephedeki ayna taşının üstünde, uçları dışa doğru helezon kıvrımı oluşturan ay ve ortasına beş kollu yıldız motifi işlenmiş 0,32x0,4 m. boyutlarında bir taş bloğu daha bulunmaktadır (Foto. 3.81). Güney cephede yer alan ayna taşı da yaklaşık kare şekilli olup 1,18x0,93 m. ölçülerindedir. Bu taşın üzerine Romen rakamlarının kullanıldığı bir saat motifi işlenmiştir. (Foto. 3.78)

Depo, 0,54 m. yüksekliğinde ve her kenarı 1,1 m genişliğindeki altıgen bir kasnak üzerine oturtulmuş olan basık kubbeyle örtülmüştür. Kasnağın kuzey cephesi üzerinde basık kemerli bir kontrol penceresi yer almaktadır. Yukarıda tüm cepheleri dolaşan üç sıra silmeyle sonlanmaktadır. Silmelerden üst ve alttaki düz profilli, ortadaki ise yarım daire dış bükey profillidir. (Foto. 3.82)

Çeşmede süsleme olarak silme sıralarından ve kemerler içerisinde yer alan bezeli ayna taşlarından bahsedilebilir.



Foto. 3.82Tuzla Hacı Abdül Hamit Bey Çeşmesi, Kuzey ve Doğu Cepheler

Eserin kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Adından da anlaşılacağı üzere Tuzlalı Hacı Hamit Bey tarafından inşa ettirilmiş olduğu düşünülmektedir. Bahsi geçen kişi Tuzla kasabasında doğmuş, bir süre Anadolu'da görev yaptıktan sonra 1897 yılında Tuzlaya kesin dönüş yapmış, 1918 yılında ise vefat etmiş ve Hala Sultan tekkesindeki hazireye gömülmüştür³⁹⁸. Tuzlada yaşadığı süre boyunca birçok çeşme ve cami yaptıran Hamit Bey bu çeşmeyi de Kıbrıs'ta yaşadığı tarihler arasında inşa ettirmiş olmalıdır³⁹⁹.

³⁹⁸ Ahmet An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, Ankara, 2002, s. 54-55

³⁹⁹ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü'nün yayınladığı kitapta çeşme 1740 yılına tarihlendirilmiştir, **a.g.e.**, s. 42

3.1.35 Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi(Zehri Çeşme) (M. 1910)

Lefkoşa'da Zahra sokakla Tanzimat sokaklarının kesiştiği köşede bulunan çeşme günümüzde işlevini yitirmiş durumdadır. Sekizgen planlı eser bağımsız olarak inşa ettirilmiştir. Yapıda malzeme olarak kesme taş kullanılmışken, kitabesi mermerden oyulmuştur. Güney cephesi üzerinde yer alan kitabesine göre H. 1328 (M. 1910) yılında Hasan ibn Mutallip tarafından inşa ettirilmiştir.



Foto 3.83Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi

Tuncer Bağışkan tarafından okunmuş olan sülüs yazılı altı satırlık kitabesi düzeltilerek aşağıya alınmıştır⁴⁰⁰. (Foto. 3.84)

⁴⁰⁰ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s.405



Foto 3.84Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi Kitabesi

Kitabe

صوسزلقدن محلّه خلقي تخليصه سعي اتدي
 بو خير ايله او خلقي ايلدي بشدنبشه احيا
 خدا شاد ايلسون ريحي مرادي نور ايله طولسون
 قيامتده مقامي اولسون انك جنت اعلا
 كلنجه ليلهء قدر اولدي تاريخ جوهر نام
 حسن ابن متلب ايتدي باق بو چشمي انشا
 ۱۳۲۸

Okunuşu

Susuzluktan mahalle halkı tahlise say etti (Kurtarılmaya çalışıldı)

Bu hayır ile o halkı, eyledi baştanbaşa ihya

Hüda şad eylesün, ruhu muradı nur ile dolsun,

Kıyamette makamı olsun, onun cenneti-i ala

Gelince leyle-i kadr, oldu tarihi cevher nam

Hasan ibn Mutallip etti bak, bu çeşmeyi inşa,

1328

Çeşme 1977 yılında işlevini yitirmek üzereyken Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Bunun üzerine 1980'li yılların başında işlevini devam ettirdiği bilinmektedir⁴⁰¹.



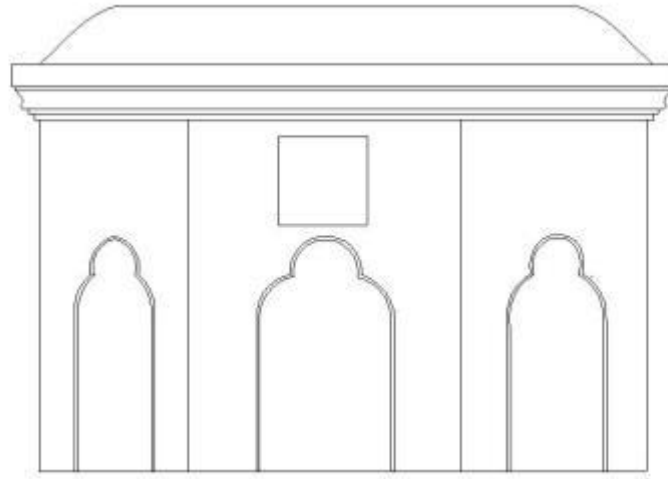
Çizim 3.5 Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi⁴⁰²

Deponun zeminden yüksekliği 1,47 m. dıştan dışa çapı ise 2,36 m. dir. Çeşmenin sekizgen deposunun her kenarı farklı uzunluklardadır. Her cephenin ortasına birer musluk bağlanmıştır. Şadırvanın çevresi doğu, batı ve kuzeyden 0,5 m derinliğindeki bir kanalla çevrelenmişken, güney kanalın güneyde kalan kısmı çimentoyla doldurulmuştur. Musluklar, fazla derin olmayan 0,5 genişliğindeki ve 0,85 m. yüksekliğindeki üç dilimli içerisine yerleştirilmiştir.

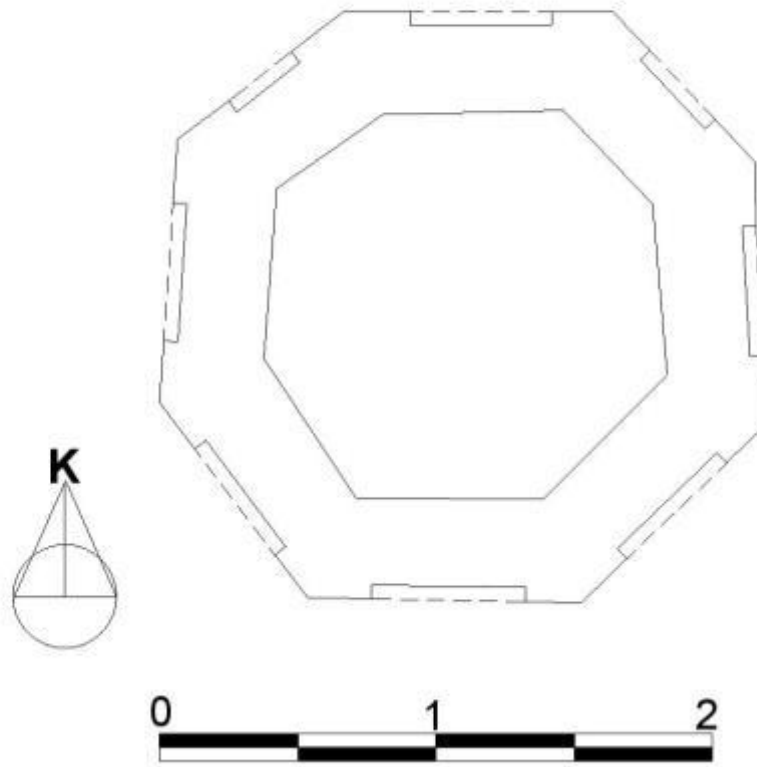
⁴⁰¹ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, a.g.e., s. 36

⁴⁰² Dreghorn, William, *The Antiquities Of Turkish Nicosia*, London, 1979

Kuzeydeki nişin üzerinde 0,32x0,32 m. ölçülerindeki çeşme kitabesi yer almaktadır. (Plan 3.36)



Güney Cephe



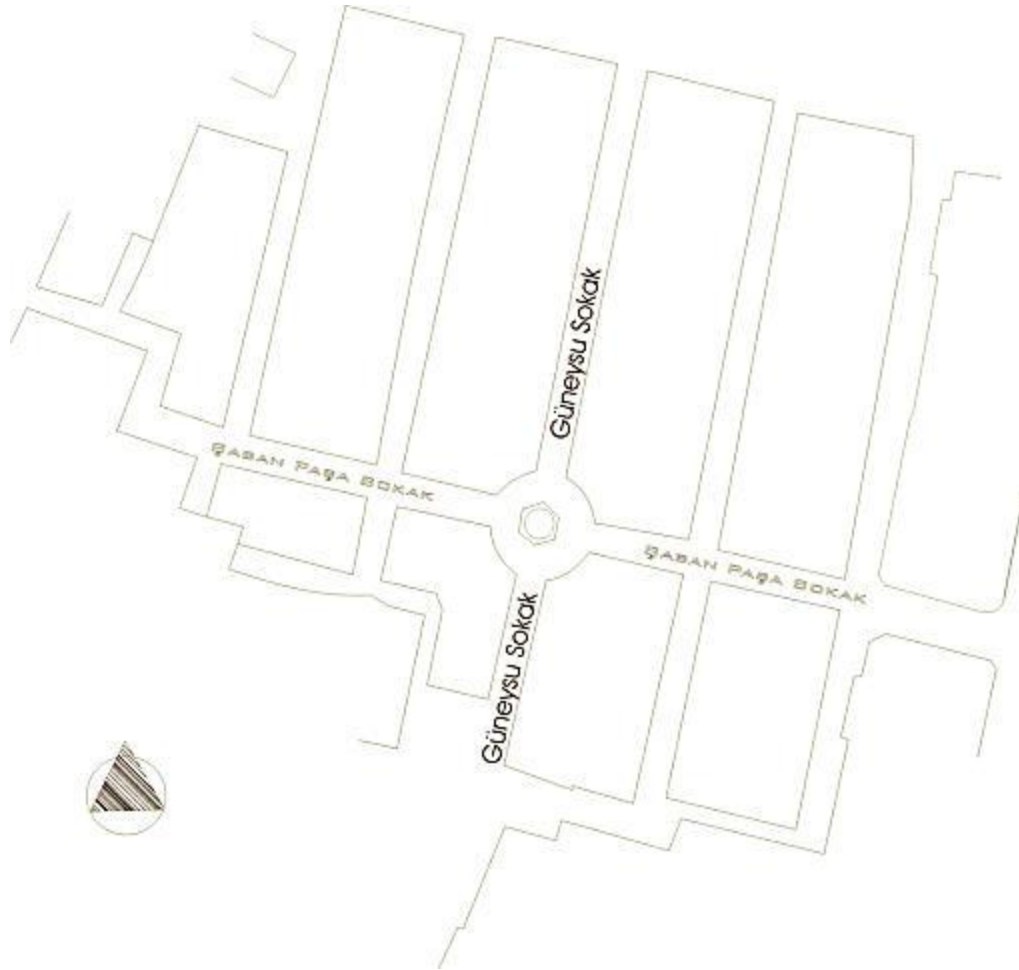
Plan3.36Lefkoşa Hasan Mutallip Çeşmesi

Çeşme yukarıda tüm cepheleri saçak seviyesinde dolaşan beş sıra düz profilli silmeyle sonlandırılmıştır. Deponun üzerine ise bir harpuşa yapılmıştır.

Çeşmede süsleme olarak silme kuşaklarından bahsedilebilir. Bunun yanında batı cephesindeki kemerin üzerinde sadece dış çizgileri kalan daire şekilli bir rozet bulunmaktadır.

3.1.36 Lefkoşa,Samanbahçe (Şaban Paşa⁴⁰³)Evleri Çeşmesi (1920'ler)

Lefkoşa'da Şaban Paşa ve Güneysu sokaklarının birleştiği köşede bulunan çeşme, günümüzde kullanılmamaktadır (Kroki 3.3). Altıgen planlı çeşme bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Eserde malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir.



Kroki3.3 Lefkoşa Samanbahçe Evleri Çeşmesi⁴⁰⁴

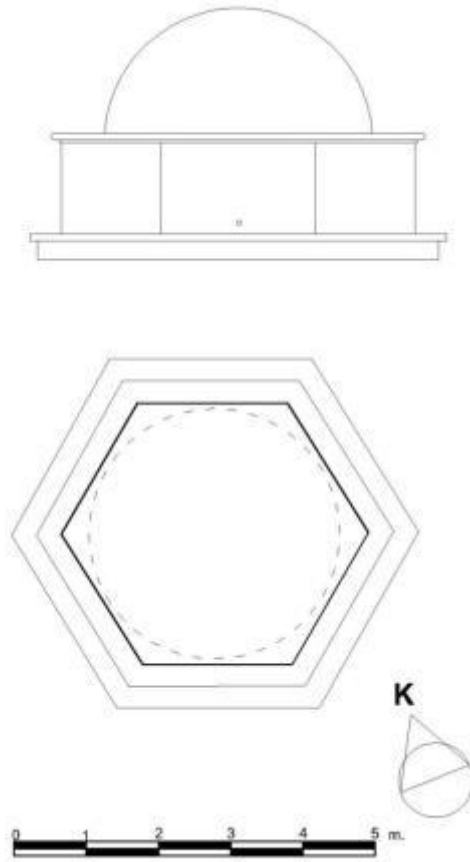
Altıgen çeşmenin her kenarı 2,14 m. uzunlukta ve 1,4 m. yüksekliktedir, üzeri ise kubbe ile örtülmüştür. Her cephesinin tam ortasında ve yerden 0,5 m. yüksekliğinde kota birer adet musluk bağlanmıştır. Dıştan dışa 4,135 m. çapındaki meydan çeşmesinin etrafı 0,3 m. genişlikteki bir kanalla çevrelenmiştir.(Plan 3.37)

⁴⁰³ Bu evler Şaban Paşanın vakfettiği arazi üzerine kurulduğundan Şaban Paşa evleri olarak da anılmaktadır.

⁴⁰⁴ Kıbrıs Vakıflar Genel Müdürlüğü İnşaat Şubesinden alınmıştır.



Foto 3.85 Lefkoşa Samanbahçe Evleri Çeşmesi, Güney Cephe



Plan3.37 Lefkoşa Samanbahçe Evleri Çeşmesi

Eser oldukça sadedir. Çeşmelerin cepheleri saçak kısmındaki iki kademeli silme ile sonlanmaktadır. Tüm cepheyi çevreleyen silmenin birinci kademesi 0,12 m. ikinci kademesi ise 0,03 m. dışa taşıntı yapmaktadır.(Foto. 3.85)

Çeşmenin inşa tarihini gösteren bir kitabe mevcut değildir. Ancak kaynaklardan edinilen bilgilere göre çeşme, 1920’li yıllarda dönemin evkaf murahhası Musa İrfan Bey tarafından yaptırılan Samanbahçeevlerine su sağlamak amacıyla, aynı yıllarda inşa ettirilmiş olmalıdır⁴⁰⁵. Çeşme Girne Kapısı ve Sarayönü çeşmeleriyle bağlantılıdır⁴⁰⁶.

3.1.37 Lefkoşa, Ömerge Cami Şadırvanı

Şadırvan, Lefkoşa’da Platia Tillirias Sokağı üzerindeki Ömerge camisinin avlusunda yer almaktadır. Beş cepheli olarak inşa edilen şadırvanın güney cephesi avlu duvarıyla birleştirilmiştir.Yapıtın cepheleri modern fayanslarla kaplandığından malzemesi tespit edilememiş, sadece silme kuşaklarının sarı taştan oyularak şekillendirildiği gözlemlenebilmiştir. Eserin üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir. Edinilen bilgilere göre şadırvanın kaynağı Arap Ahmet suyundan sağlanmaktaydı⁴⁰⁷.



Foto 3.86 Lefkoşa Ömerge Camii Şadırvanı, Kuzey Cephe

⁴⁰⁵ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s. 243; Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 649

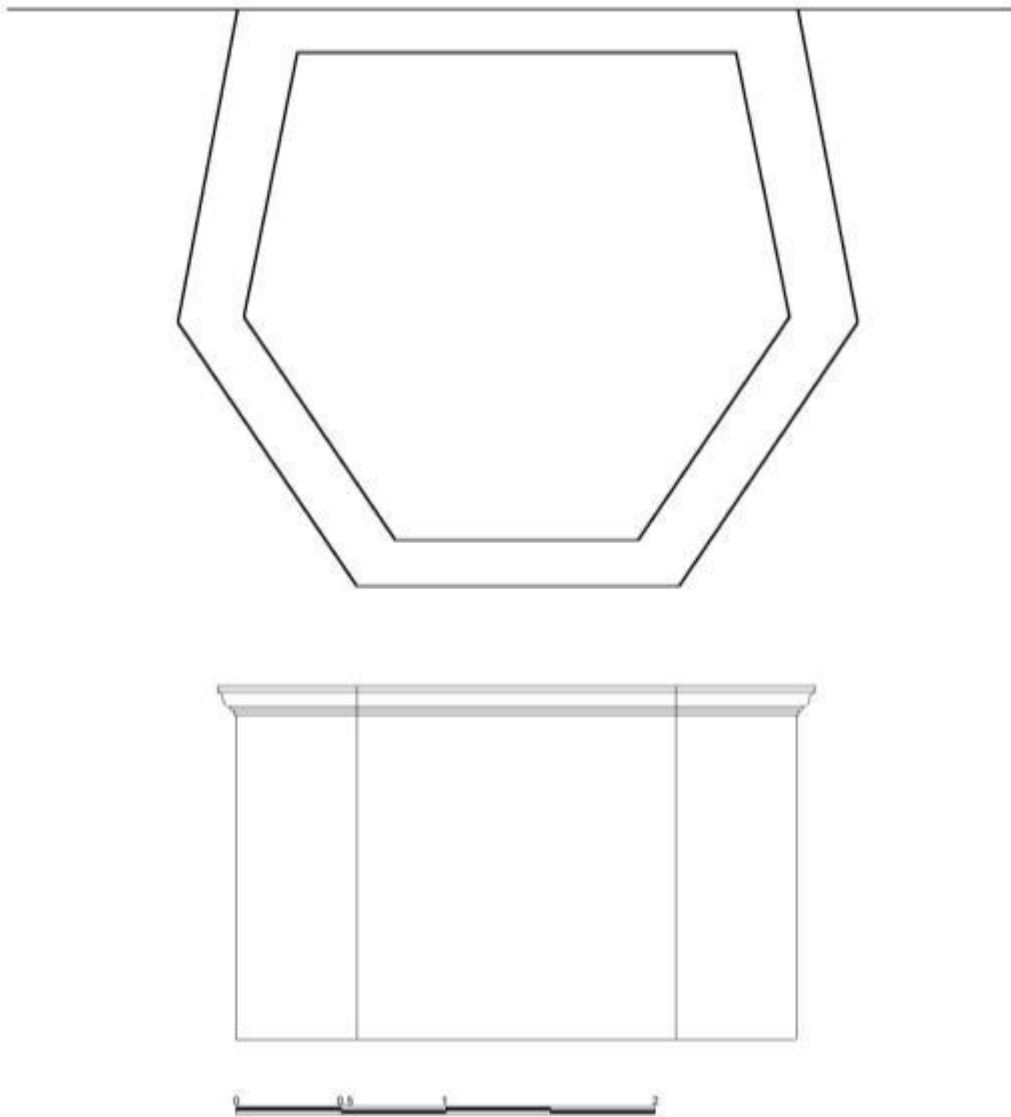
⁴⁰⁶ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 649

⁴⁰⁷ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 634

Eserin tarihi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Hikmetağalar cami girişinin sağında yer alan, duvara yaslanmış, dört musluklu yarım bir şadırvanın günümüze ulaşamadığından bahsetmektedir⁴⁰⁸. Bahsettiği şadırvan muhtemelen bugünkü şadırvan olmalıdır. (Foto. 3.86)

Çeşme, beş cephesinin de duvardan taşırılmasıyla oluşturulmuştur. Yaklaşık olarak 1.57m. yüksekliğe sahip olan çeşmenin her cephesi 1.5 m. genişliktedir. Çeşmenin tüm cephelerini 0.13 m. genişliğinde bir saçak dolanmaktadır. Saçak alttaki ikisi ve en üsttekiler düz profilli, üstten ikinci sıradaki ise dış bükey yarım daire profilli dört sıra silmeden oluşmaktadır. Günümüzde silmenin üzeri camlı bir kısım ile yükseltilerek üzeri saçakları dışarı taşıyan, piramidal bir yapıya sahip tavanla örtülmüştür.(Plan 3.38)

Çeşmede süsleme olarak sadece dört sıra silmeden oluşan saçaktan bahsedilebilir.



Plan3.38 Lefkoşa Ömerge Camii Şadırvanı, Kuzey Cephe

⁴⁰⁸ Hizber Hikmetağalar, a.g.e., s.251

3.1.38 Magosa Şömineli Ev (Ortaçağ- Osmanlı Evi) Çeşmesi

Çeşme, Magosa'da Hükümet Sokağı üzerindeki Şömineli Evin avlusunda yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan çeşme yaklaşık kare planlı olup, arkasındaki duvara bağımlı bir şekilde inşa edilmiştir. Tamamen kesme taşla inşa edilen eserin ayna taşı mermerdendir; yalağı ise yekpare bir şekilde taştan oyulmuştur. Çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

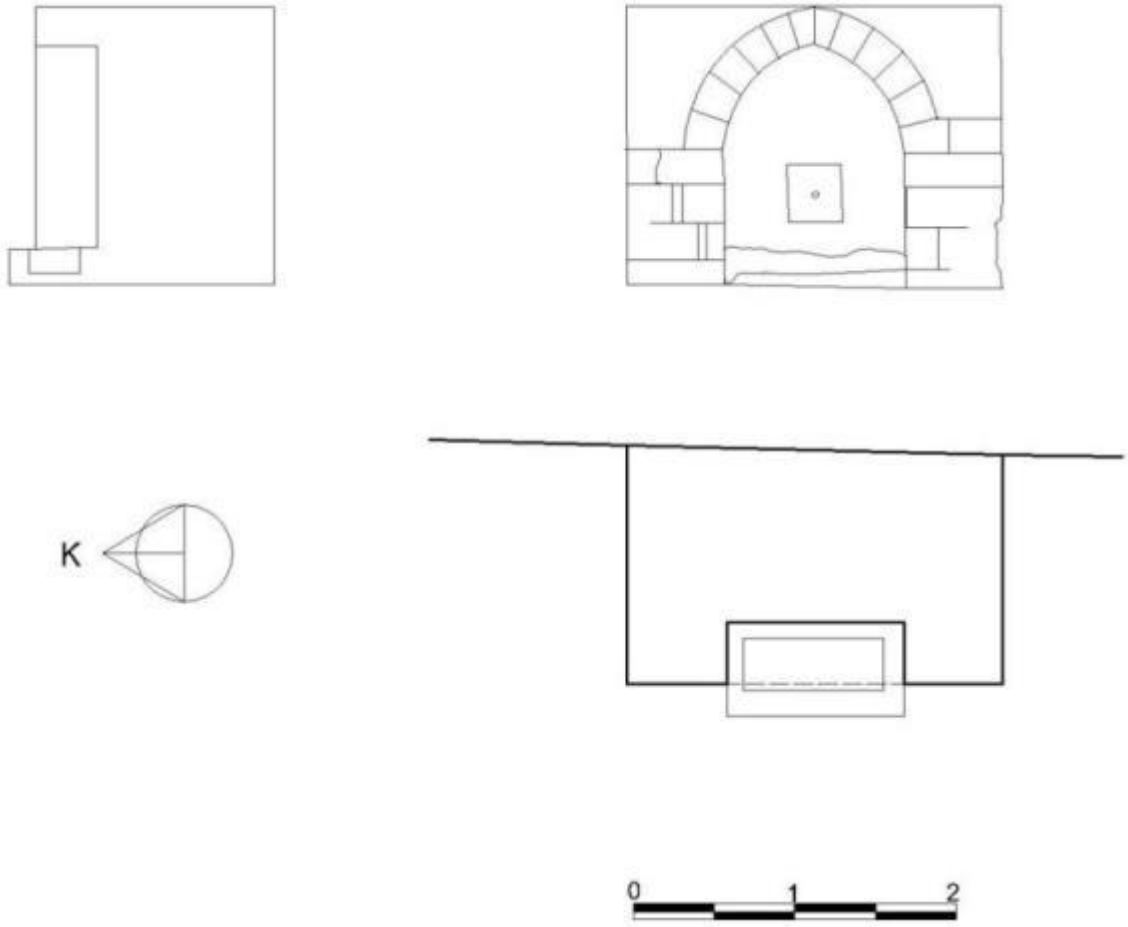


Foto 3.87 Magosa Şömineli Ev Çeşmesi

Yaklaşık kare bir plana sahip olan çeşmenin genişliği 2,32 m., derinliği m. ve yüksekliği 1,72 m. dir. 1,5x1,1 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri sivri kemerle kapatılmıştır. Kemer yanlarda yağma ayaklar üzerine oturmaktadır.

Çeşmenin 0,39x0,39 m. ölçülerindeki tek lüleli ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşının altında 1,1x0,58 m. ölçülerinde ve 0,25m. yükseklikte yalağı yer almaktadır. (Plan 3.39; Foto. 3.87)

Çeşmede hiçbir süsleme unsuru bulunmamaktadır.



Plan3.39 Magosa Şömineli Ev Çeşmesi

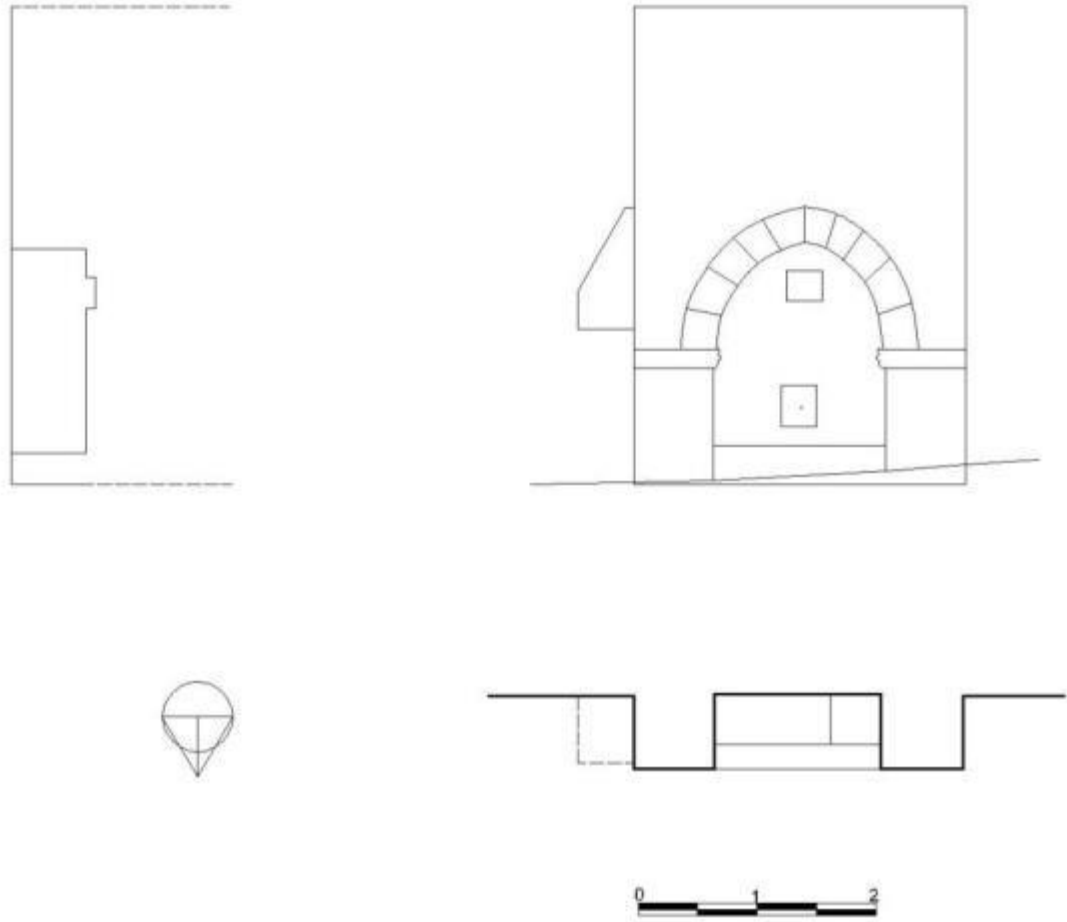
3.1.39 Magosa Ortaçağ- Osmanlı Evi (Şömineli Ev) Önündeki Çeşme

Çeşme, Magosa'da Hükümet Sokağı üzerindeki Şömineli Evin önünde yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan sivri kemerli çeşme arkasındaki duvara bağımlı bir şekilde inşa edilmiştir. Eserde malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Çeşme nişi içerisinde kitabe yeri olmasına rağmen kitabesi günümüze ulaşamamıştır.



Foto 3.88 Magosa Şömineli Ev Önündeki Çeşme

Çeşmenin genişliği 2,80 m., derinliği 0,61 m. ve yüksekliği 3,76 m. dir. 2 x 1,4 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri sivri kemerle kapatılmıştır. Kemer yanlarda yığma ayaklar üzerine yerleştirilmiş başlıklar üzerine oturmaktadır. Çeşmenin 0,25x0,3 m. ölçülerindeki kitabe nişi bugün boştur. Kitabe nişinin 0,72 m altında 0,29x0,35 m. ölçülerindeki ayna taşı yer almaktadır. Çeşme nişinin kuzey kenarına mermer bloğun yerleştirilmesiyle oluşturulan yalak 0,63x1,44 m. ölçülerindedir. Bugün yalağın içinin 1x0,42 m. lik bir bölümü betonla doldurulmuştur. Ek olarak çeşmenin doğu cephesinde yerden 1,3 m. yüksekte bir yaşmak yer almaktadır.(Plan 3.40; Foto. 3.88)



Plan3.40 Magosa Şömineli Ev Önündeki Çeşme

Oldukça sade olan çeşmenin tek süsleme unsuru yığma ayakların üzerinde yer alan en üstte düz, altlarda ise iç ve dış bükey yarım daire profilli silmeleri olan başlıklardır.

3.1.40 Magosa Sinan Paşa Camisinin Yanındaki Çeşme

Çeşme Magosa'da Sinan Paşa Camii'nin güneyinde, İstiklal Caddesi ve 28 Mehmet Çelebi Sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan sivri kemerli çeşme bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Kesme taşla inşa edilen çeşmenin yalağında mermer kullanılmıştır. Çeşme nişi içerisinde 1956 tarihli bir kitabe yer almaktadır.

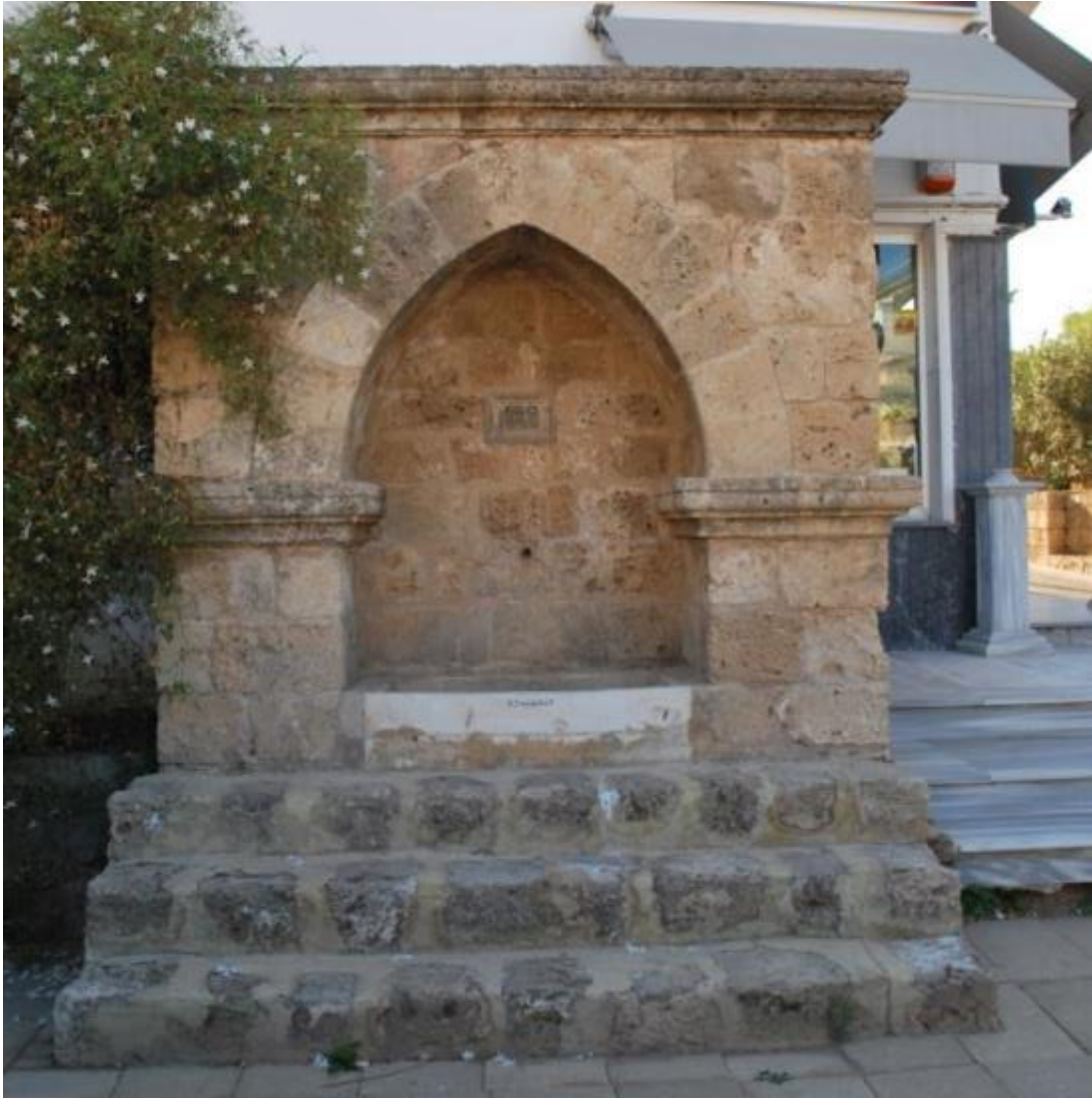
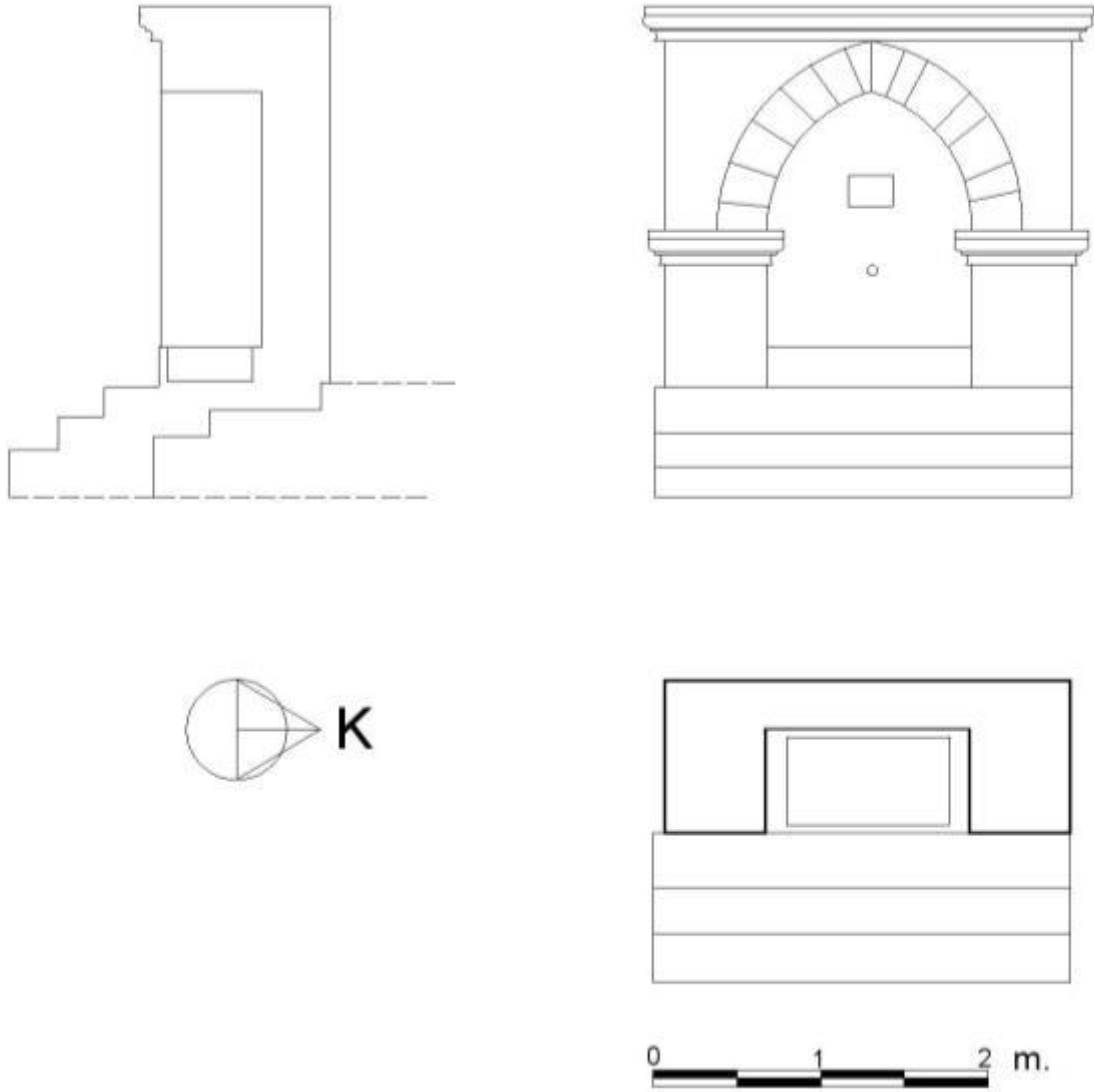


Foto 3.89Magosa Sinan Paşa Camisinin Yanındaki Çeşme

Çeşmenin genişliği 2,42 m., derinliği 0,62 m. ve yüksekliği 2,25 m. dir. 1,77x1,22 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri sivri kemerle kapatılmıştır. Kemer yanlarda yığma ayaklar üzerine yerleştirilmiş başlıklar üzerine oturmaktadır. Çeşme nişinin içinde 0,19x0,27 m. ölçülerinde bir kitabe yer almaktadır. Kitabede W.D.D. (Water Development Department) 1956 yazmaktadır. Muhtemelen bu tarih çeşmenin onarım yılını göstermektedir. Çeşme nişinin içine 0,52x0,97 m. ölçülerinde yalak yerleştirilmiştir. Çeşmenin önünde üç basamaklı bir merdiven yer almaktadır. (Plan 3.41; Foto. 3.89)



Plan3.41 Magosa Sinan Paşa Camisinin Yanındaki Çeşme

Oldukça sade olan çeşmenin tek süsleme unsuru yığma ayakların üzerinde yer alan en üstte düz, altlarda ise iç ve dış bükey yarım daire profilli silmeleri olan başlıklar ve saçak seviyesinde yer alan silmelerdir.

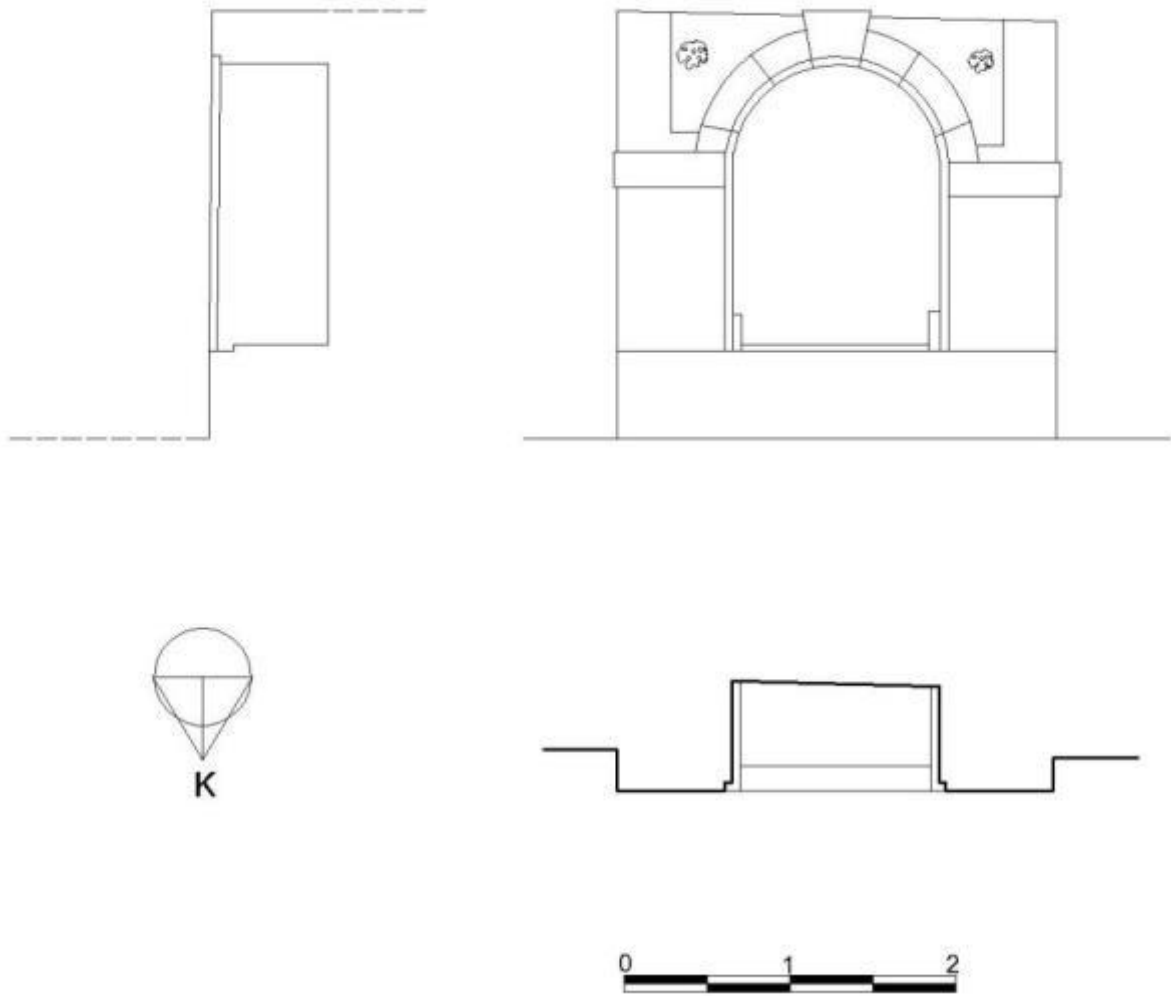
3.1.41 Magosa Altın Tabya Yolundaki Çeşme

Çeşme, Magosa'da Altın Tabya Sokak üzerinde yer almakta olup günümüzde kullanılmamaktadır. Yuvarlak kemerli çeşme arkasındaki sura bağımlı olarak inşa edilmiştir. Kesme taşla inşa edilen çeşmenin inşa veya onarımını bildiren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.



Foto 3.90 Magosa Altın Tabya Yolundaki Çeşme

Çeşmenin genişliği 2,65 m., ve yüksekliği 2,58 m. dir. Sur duvarının içine gömülen çeşmenin zemininde duvarla aynı hizadayken, yukarda duvarın içe doğru meyil almasından dolayı 0,6 m. taşıntı yapmaktadır. 1,69x1,25 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri yuvarlak kemerle kapatılmıştır. Kemer yanlarda yığma ayaklar üzerine yerleştirilmiş sade başlıklar üzerine oturmaktadır. Çeşmenin kemer ve kemer ayaklarının iç kısmı tek sıra halinde kademelendirilmiştir. (Plan 3.42; Foto. 3.90)



Plan3.42 Magosa Altın Tabya Yolundaki Çeşme

Oldukça sade olan çeşmede tek süsleme unsuru köşeliklerinde yer alan beş yapraklı çiçeklerdir. Bu motifin bir benzeri Derviş Paşa konağındaki çeşmenin üçgen alınlığında da görülmektedir.

3.1.42 Magosa Venedik Sarayı Arkasındaki Çeşme

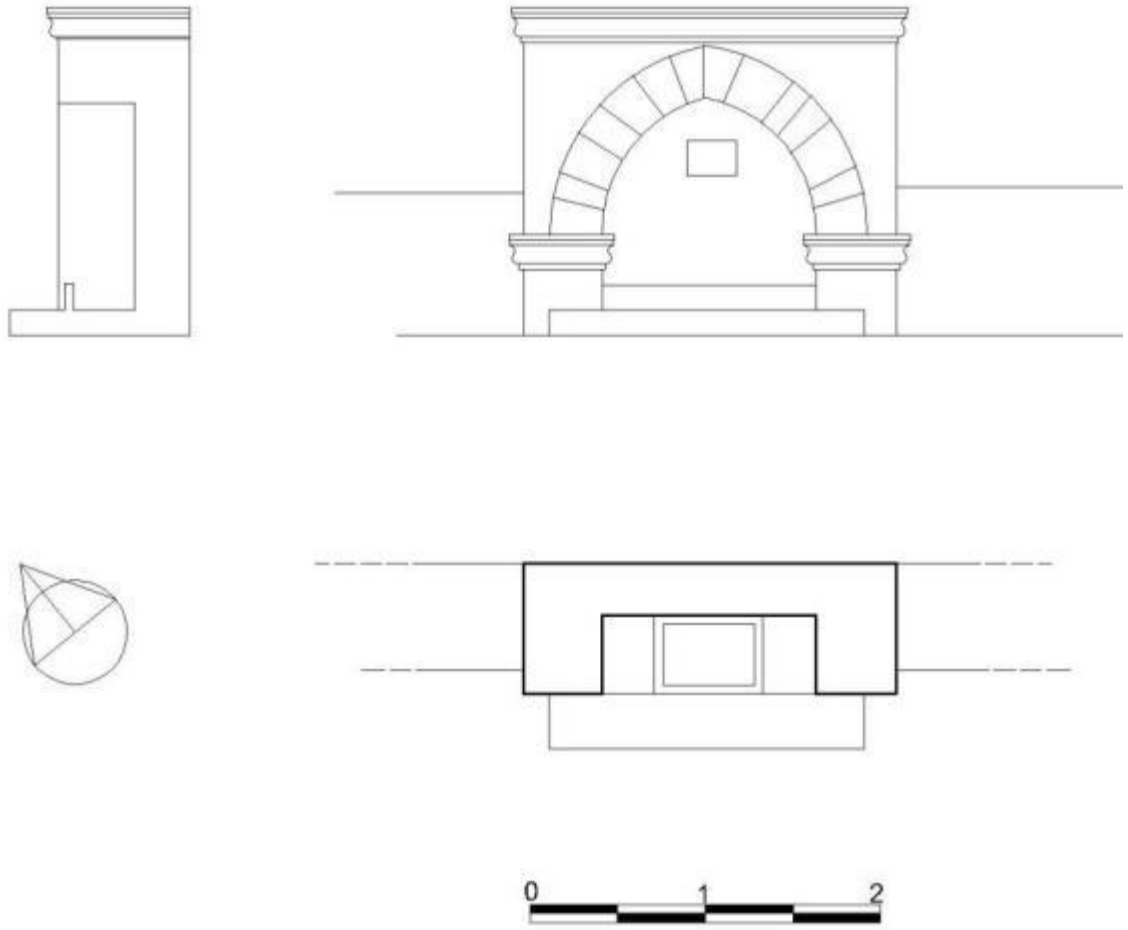
Çeşme, Abdullah Paşa Sokakla Müze Yolu Sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan sivri kemerli çeşme arkasındaki duvara bağımlıdır. Kesme taşla inşa edilen eserin yalağı mermerdendir. Çeşme nişi içerisinde 1956 tarihli bir kitabe yer almaktadır.



Foto 3.91 Magosa Venedik Sarayı Arkasındaki Çeşme

İnşa tarihi bilinmeyen çeşmenin niş duvarının üzerinde W.W.D. 1956 yazılı bir kitabe bulunmaktadır. Onarım kitabesi olduğunu düşündüğümüz bu yazıt 0,2x0,28 m. ölçülerindedir.

Çeşmenin genişliği 2,14 m., derinliği 0,75 m. ve yüksekliği 1,88 m. dir. 1,21x1,22 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri sivri kemerle kapatılmıştır. Kemer yanlarda yığma ayaklar üzerine yerleştirilmiş üstte düz altta ise iç ve dış bükey profilli silmelere sahip başlıklar üzerine oturmaktadır. Çeşme nişinin içine 0,62x0,45 m. ölçülerinde yalak yerleştirilmiştir. Çeşmenin önünde tek basamaklı bir merdiven yer almaktadır. (Plan 3.43; Foto. 3.91)



Plan3.43 Magosa Venedik Sarayı Arkasındaki Çeşme

Sade olan çeşmenin tek süsleme unsuru iç ve dış bükey profilli silmeleri ve ayak başlıklarıdır.

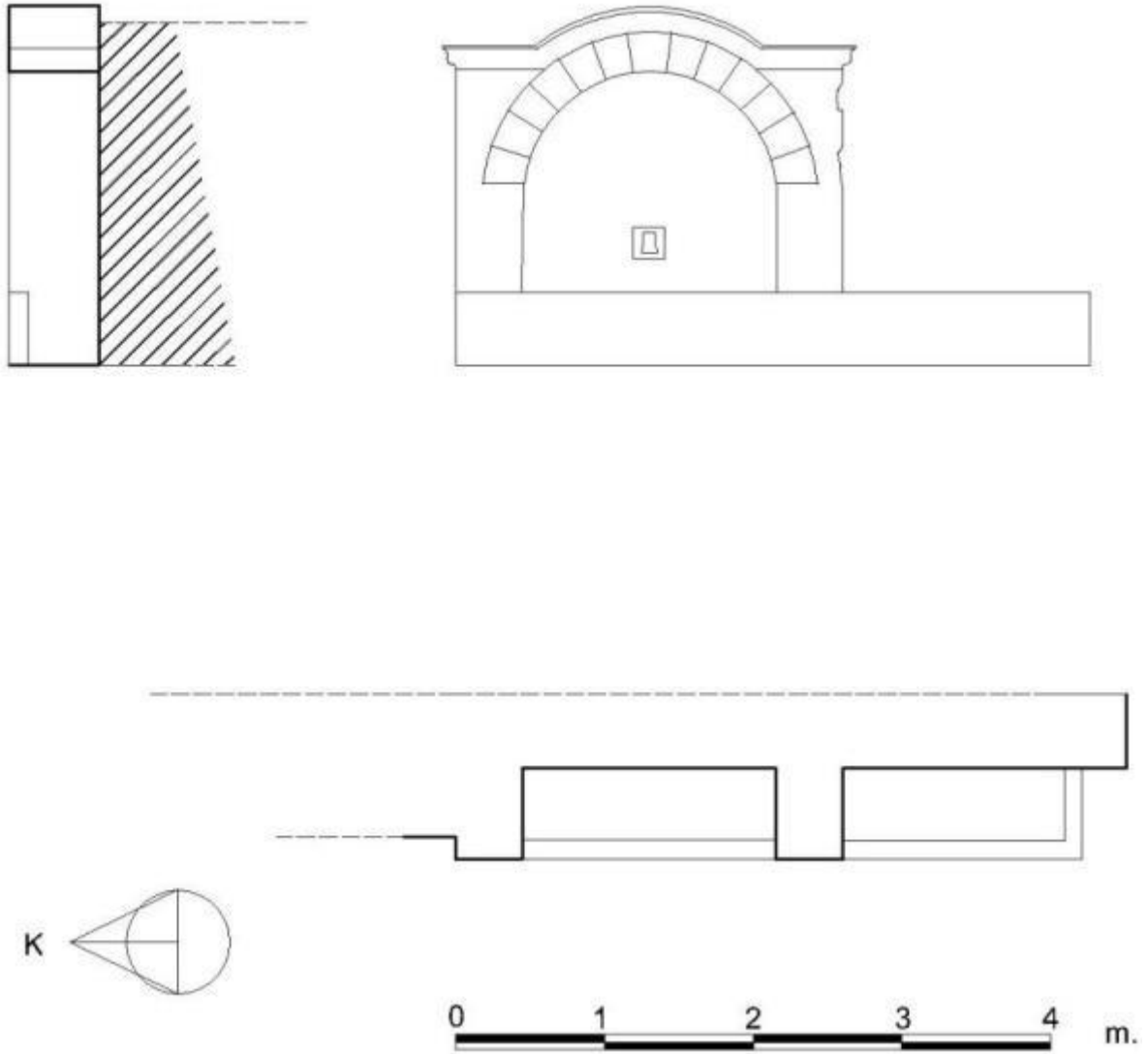
3.1.43 Baf Tremitusa (Uzunmeşe) Köyü Çeşmesi(19.yy)

Çeşme, Uzunmeşe köyünün girişinde yer almaktadır. Günümüzde de kullanılmaya devam edilen yuvarlak kemerli çeşme arkasındaki duvarla bağlantılıdır. Eserde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin inşa tarihini bildiren herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır.



Foto 3.92 Tremitusa Köyü Çeşmesi

Günümüzde hala kullanılmakta olan çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak yukarı doğru taşıntı yapan kemerli ve silme kuşağına bakarak barok özellikler gösterdiğini söylemek ve 19.yy.'a tarihlemek mümkün görünmektedir. Çeşmenin yanında W.I.S.D. (*Water Supply and Irrigation Department*) tarafından 1945 yılında inşa edilmiş olan bir havuz yer almaktadır.



Plan3.44 Tremitusa Köyü Çeşmesi

Çeşmenin genişliği 2,6 m., derinliği 0,61 m. ve yüksekliği 2,4 m. dir. 2x1,7 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri yuvarlak kemerle kapatılmıştır. Kemer iki yanda yığma ayaklar üzerine oturtulmuş olup yukarıya doğru yaklaşık 0,3 m. taşıntı yapmaktadır. Çeşme nişinin içine 1,7x0,61 m. ölçülerinde yalak yerleştirilmiştir. Hemen güneyinde 1,6x 0,61 m. ölçülerinde bir yalak daha bulunmaktadır. (Plan 3.44; Foto. 3.92)

Oldukça sade olan çeşmenin yegâne süsleme unsuru kemer ve ayaklar boyunca uzanan iç-dış bükey ve düz profilli silmelerden oluşan saçak sırasıdır.

3.1.44 Larnaka, Celya Köyü Cami Çeşmesi

Çeşme Larnaka'nın 8 km. kuzeyinde yer alan Celya köyünde Peristenopigis Sokağının sonundaki köy camisinin kuzeybatısında bulunmaktadır (Harita 3.5). Günümüzde kullanılmayan kare planlı çeşme bağımsız olarak inşa edilmiştir. Eserin kubbe, kaide ve deponunda kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin inşa tarihini bildiren herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır.



Harita 3.5 Celya Köyü Cami Çeşmesi

Çeşme plan şeması açısından Tuzla'daki Hacı Hamit Bey çeşmesiyle (1897-1918) benzerlik göstermektedir. Kıbrıs'ta aynı kompozisyona sahip üç çeşme bulunması bakımından bu çeşmelerin aynı dönem içinde inşa edildiği düşünülmektedir. Bu sebeple çeşmeyi 19.yy sonu ve 20.yy başına tarihlendirmek mümkün görünmektedir.

Kare planlı olan eserin her kenarı 2,89 m. ölçüsünde olup, çeşmenin tamamı 2,91m. yüksekliğe sahiptir. Çeşme, kare bir deponun üç kenarına yerleştirilmiş ve yuvarlak kemerler içerisine alınmış musluklarla oluşturulmuştur (Foto. 3.93). Muslukların altında sonradan yapılmış yalaklar yer almaktadır. Kuzey cephesinde ne musluk deliği ne de yalak bulunmaktadır (Foto. 3.94). Çeşme yukarıda ortadaki dış bükey yarım daire, kenardakiler ise düz profilli olmak üzere üç sıradan oluşan silme kulağıyla sonlandırılmıştır. Deponun üstü 2,31x2,27 m. ölçülerindeki kare kaide üzerine oturan basık bir kubbeyle örtülmüştür. Kaidenin kuzey cephesinde 0,4x0,3 m. ölçülerinde bir kontrol penceresi bulunmaktadır. Kubbenin üstünde de küre şekilli bir tepelik yer almaktadır. Kubbe ile kaide arasında üç

sıradan oluşan silme kuşağı bulunmaktadır. Kuşak düzen bakımından kaide ile çeşme arasındakiine benzemektedir. (Plan 3.45)

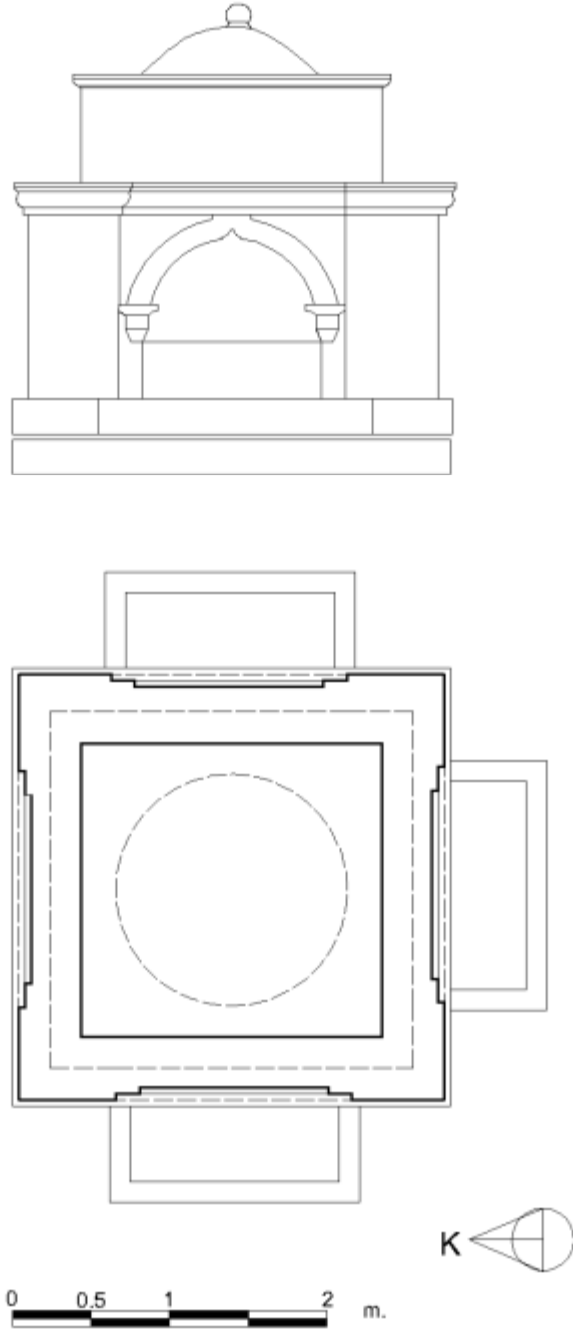
Çeşmede süsleme olarak silme sıralarından söz edilebilir.



Foto 3.93Celya Köyü Cami Çeşmesi, Doğu Cephe



Foto 3.94 Celya Köyü Cami Çeşmesi, Kuzey ve Batı Cepheler



Plan 3.45Celya Köyü Cami Çeşmesi

3.1.45 Larnaka, Celya Köyü Meydan Çeşmesi

Çeşme, Larnaka'nın 8 km. kuzeyinde yer alan Celya köyünde, Peristenopigis Sokağının girişinde bulunmaktadır (Harita 3.6). Günümüzde kullanılmayan kare planlı çeşme bağımsız olarak inşa edilmiştir. Eserin kaide ve deposunda kesme taş malzeme kullanılmıştır; kubbesinin üzeri ise sıvalı olduğundan malzemesi tespit edilememiştir. Çeşmenin inşa tarihini bildiren herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır.



Harita3.6 Celya Köyü Meydan Çeşmesi

Çeşme plan şeması açısından Tuzla'daki Hacı Hamit Bey çeşmesiyle (1897-1918) benzerlik göstermektedir. Kıbrıs'ta aynı kompozisyona sahip üç çeşme bulunmaktadır. Bunlardan ikisinin tarihi bilinmemektedir. Ancak aynı dönem içinde inşa edildiği düşünülmektedir. Bu sebeple çeşmeyi 20.yy başına tarihlendirmek mümkün görünmektedir.

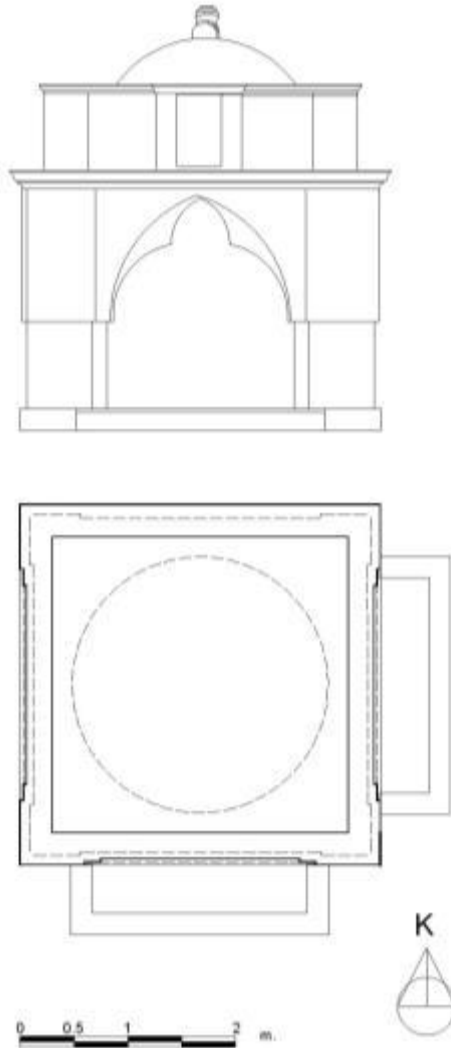


Foto 3.95 Celya Köyü Meydan Çeşmesi, Güney ve Batı Cepheler

Kare planlı olan eserin her kenarı 3,35 m. ölçüsünde olup, çeşmenin tamamı 3,93m. yüksekliğe sahiptir. Çeşme, kare bir deponun üç cephesine yerleştirilmiş birer muslukla oluşturulmuştur. Muslukların altında sonradan yapılmış yalaklar yer almaktadır. Kuzey cephesinde ne musluk deliği ne de yalak bulunmaktadır (Foto. 3.96). Deponun her cephesi köşelerde yer alan 0,6m genişliğindeki gömme ayaklarla sınırlandırılmış olup, ayaklar arasında sivri kemerler içerisine alınmış üç dilimli yüzeysel nişler bulunmaktadır. Çeşme yukarıda 0,2m genişliğinde dört sıra silmeden oluşan bir saçakla sonlandırılmıştır. Deponun üstü 3,17x3,17 m. ölçülerindeki kare kaide üzerine oturan basık bir kubbeyle örtülmüştür. Kaidenin kuzey cephesinde 0,4x0,6 m. ölçülerinde bir kontrol penceresi bulunmaktadır(Foto. 3.95). Kubbenin üstünde de kavuk şekilli bir tepelik yer almaktadır. Kubbe ile kaide arasında üç sıradan oluşan silme kuşağı bulunmaktadır. Kuşak ortada dış bükey, iki yanda ise düz profilli silmelerden oluşmaktadır.(Plan 3.46)



Foto 3.95 Celya Köyü Meydan Çeşmesi, Kuzey Cephe



Plan 3.46 Celya Köyü Meydan Çeşmesi

3.2 Hamamlar

3.2.1 Lefkoşa, Ömerge Hamamı (1579 tarihli vakfiye)

Hamam, Lefkoşa'da sur içinde Patriarchou Grigoriou Sokağı üzerinde yer almaktadır (Harita3.7). Günümüzde modern masaj ve sauna salonu olarak kullanılan hamam üzerinde banisini veya yapım tarihini gösteren bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak Kıbrıs'a özgü olan kesme sarı taş kullanılmıştır. Hamamın üst örtü elemanları ve duvarların iç cepheleri tamamen çimentoyla sıvanmıştır.

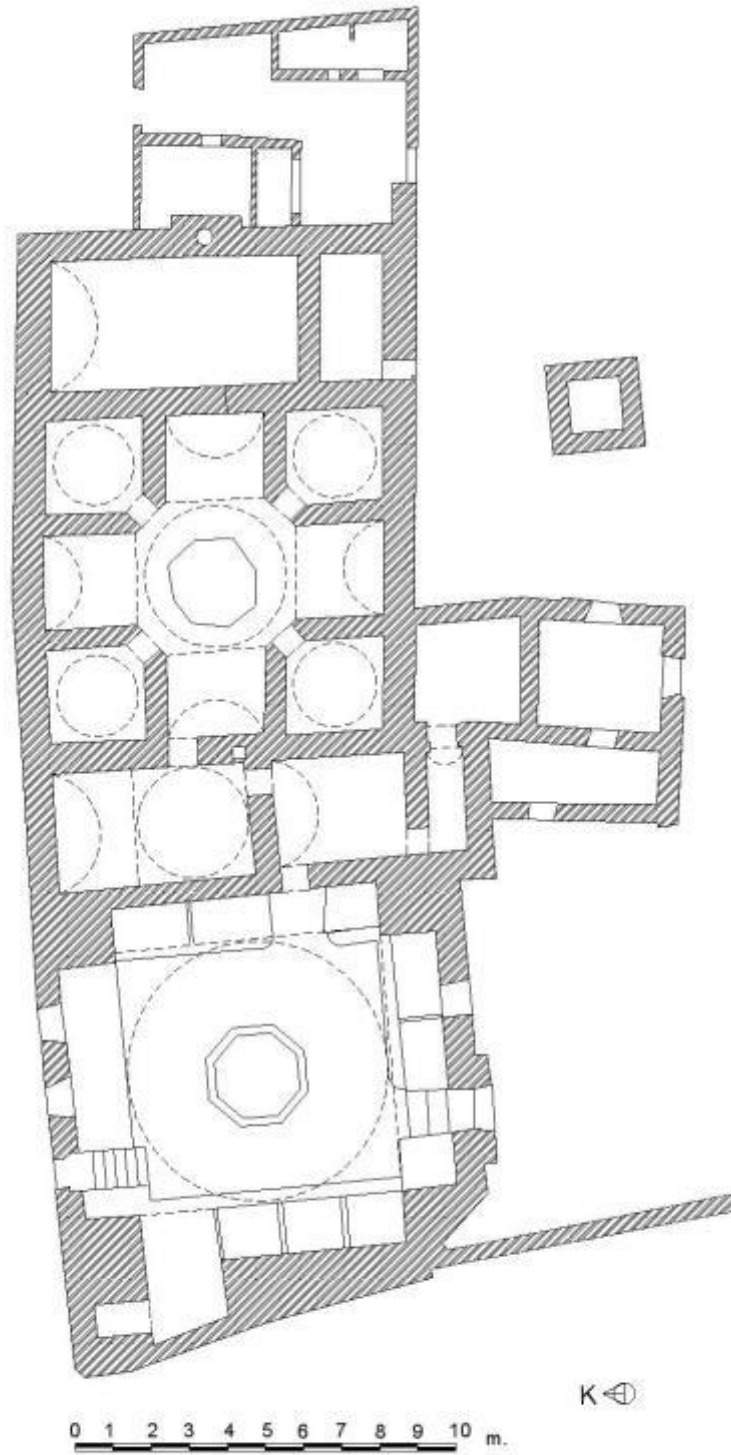
Tek hamam olarak, dört eyvanlı-köşe hücreli tipte inşa edilmiş olan yapı, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Batıdan doğuya doğru soyunmalık, hazırlık, soğukluk, sıcaklık ve halvet kısımlarından oluşan yapının su deposu ve külhanı sıcaklığın doğusunda yer almaktadır. Hamamın soyunmalık, soğukluk, sıcaklık ve halvetleri kubbeye, diğer mekânlar ise tonozla örtülmüştür.



Harita 3.7 Lefkoşa Ömerge Hamamı (Google Earth'den)

Hamam günümüzde turistler için hizmet veren bir masaj ve sauna salonu olarak işlevini sürdürmektedir. Özel bir işletmeye ait olduğundan içeride fotoğraf çekmemize izin verilmemiştir. Dışarıdan çektiğimiz ve internet üzerinden erişilebildiğimiz fotoğraflar⁴⁰⁹ yanında Filiz Oğuz-Fikret Çuhadaroğlu'nun makalesinde ve Nicosia Mater Plan tarafından hazırlanan kitapçıkta yer alan planlar esas alınarak hamam tanımlanmaya çalışılacaktır.

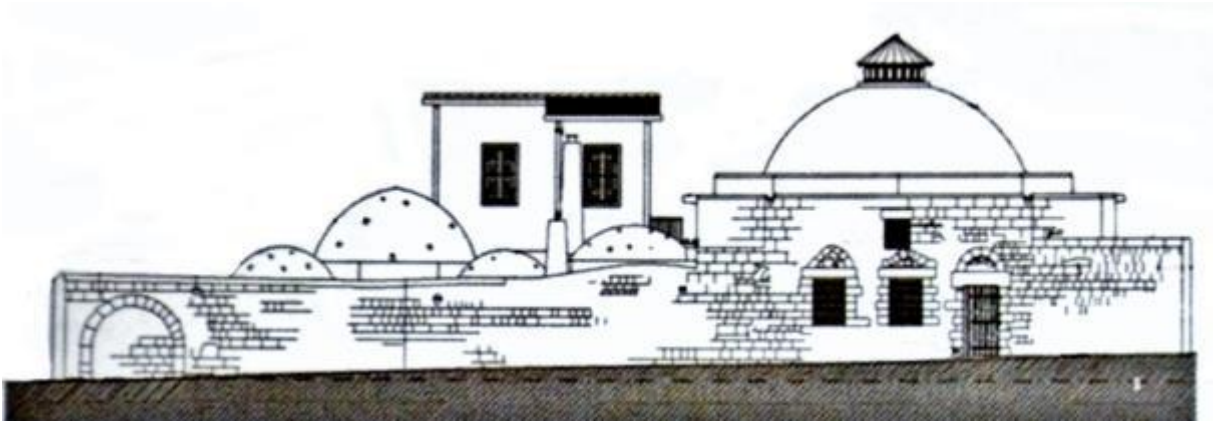
⁴⁰⁹ <http://archnet.org/sites/6218> son erişim: 25.06.2014 saat: 12.05



Plan 3.47 Lefkoşa, Ömerge Hamamı⁴¹⁰

⁴¹⁰ Nicosia Master Plan, **a.g.e.**, s. 50

Hamam haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tipte inşa edilmiştir (Plan 3.47). Doğu- batı yönünde uzanan hamamın girişi güney cephesinin batı kenarında kaydırılmıştır. Kapı basık kemerli olup, dikdörtgen bir çökertme içerisine alınmıştır. Cephe kütesinden dışarıya doğru taşıntı yapan kapının üzeri iki sıra düz profilli silmeyle hareketlendirilmiştir. Kapının yanında basık kemerli dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır (Foto. 3.96). Soyunmalık bölümüne diğer bir giriş ise kuzey cephe üzerinde yer almaktadır. Giriş cephenin batı kenarına kaydırılmış ve boşalan alana iki tane dikdörtgen pencere açılmıştır (Foto. 3.97). Ayrıca girişin bulunduğu her iki cephede de saçak kısmına yakın bir kotta küçük birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Her iki kapıdan da soyunmalığa dörder basamaklı merdivenlerden inilmektedir.



Çizim3.6Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Kuzey Cephe⁴¹¹



Foto 3.96 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Soyunmalığın Güney Cephedeki Girişi

⁴¹¹ Nicosia Master Plan, a.g.e., s. 50



Foto 3.97 Lefkoşa, Ömerge Hamamı, Soyunmalığın Kuzey Cephedeki Girişi

Soyunmalık bölümü yaklaşık kare planlı olup, dört duvarda da enlice birer sivri kemerle taşınan kubbeyle örtülmüştür. Odanın ışıklandırılması kubbe üzerindeki aydınlık feneriyle sağlanmıştır. Mekânın duvarlarına bitişik sekilerin üzerinde soyunma kabinleri bulunmaktaydı (Foto. 3.98). Yapılan son onarım çalışmalarında (2003-2004) bu kabinler kaldırılmıştır. Odanın batı duvarı üzerinde beşik tonozla örtülmüş bir eyvan bulunmaktadır. Burası muhtemelen kahvehane olarak kullanılmaktaydı. Soyunmalığın ortasında sekizgen bir havuz yer almaktadır(Foto. 3.99).



Foto 3.98 Soyunmalık, Güney Duvarı



Foto. 3.99 Soyunmalık, Doğu Duvarı

Soyunmalığın doğu duvarının güneyine kaydırılmış dikdörtgen açıklıktan hazırlık bölümüne geçiş sağlanmaktadır. Aralığıngüneyindeki dar koridordan tuvaletlere geçilmektedir.(Foto. 3.100).

Hazırlık bölümünün kuzeyinde ise soğukluk yer almaktadır. Soğukluk bölümünün üstü kuzey uçta beşik tonozla, güney uçta ise kubbeye örtülmüştür.



Foto 3.100 Tuvaletler

Soğukluk bölümünün doğu cephesini ortlayan bir açıklıktan sıcaklık bölümüne girilmektedir. bu bölüm dört eyvanlı ve köşe hücreli tiptedir. Eyvanlar beşik tonozlarla, halvetler ise kubbelerle örtülmüşlerdir. Sıcaklığın üzeri de yine büyükçe bir kubbeye örtülmüştür. Kubbeye geçiş altı sıra düz profilli silmeyle hareketlendirilmiş pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbenin tam altında ise sekizgen göbek taşı yer almaktadır(Foto.3.101). Halvetlerin duvarlarında yapılan son onarım sırasında modern musluklar ve kurnalar takılmıştır (Foto. 3.102).



Foto.3.101 Sıcaklık



Foto.3.102 Halvetlerdeki Kurna ve Musluklar

Hamamın orijinal külhanı örülerek kapatılmış, yerine modern yöntemlerle oluşturulmuş bir ısıtma sistemi kurulmuştur. Külhanın üzerinde yer alan yaşmak hala mevcut durumunu korumaktadır (Foto. 3.103). Günümüzde külhan ve yaşmağı yapının doğusuna eklenen ayrı bir oda içerisine alınmıştır (Foto. 3.104).



Foto 3.103 Külhan



Foto 3.104 Külhanı Barındıran Doğudaki Ek Mekân

Hamamda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Kesin inşa tarihi bilinmeyen hamam hakkında Erdengiz, hamamın Lala Mustafa Paşanın vakıflarına dâhil olduğunu ve önceleri daha küçük boyutlu iken, daha sonra yıkılarak bugünkü halinde inşa edildiğini aktarmaktadır⁴¹². Eğer hamam Lala Mustafa Paşanın vakfına dâhil ise 14 Rebiül-evvel 987 (11 Mayıs 1579) tarihli vakfının mal varlıklarını gösteren listede geçen kiliseden çevrilen camiye mevkuף (bağlı, vakfedilmiş) hamam bu olmalıdır⁴¹³. 1580 tarihli bir başka kayıta ise Augustinian Kilisesini camiye çeviren Lala Mustafa Paşanın bir de imam, hatip ve diğer görevliler için daha küçük boyutlu bir hamam inşa ettirdiği, ancak hamamın o tarihte inşa edilmesinin vakfın zararına olacağı yazılıdır. Metnin devamında eğer burada bir hamama ihtiyaç duyulursa vakfın bunu, vakıf dışında görevli başka birine yaptırabileceği yazmaktadır⁴¹⁴. Şaban 999 (Mayıs/Haziran 1591) tarihli diğer bir kayıta hamamın inşa edilmesi durumunda vakfın çokça zarara uğrayacağı kararı alınmıştır⁴¹⁵. Bir başka belgede ise hamamın H. 1016 Şaban (M. 1607 Kasım/Aralık) tarihinde Ömerge Camii evkafı tarafından üç yıllığına 4000 akçeye kiralandığı yazmaktadır. Bu belgede hamam, Yeni Hamam ve Hamam-ı Cedid adlarıyla anılmaktadır⁴¹⁶.

Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda kilisenin camiye çevrildiği sıralarda burada bir hamamın olduğu, bu hamamın ya yıkıldığı ya da kullanılmaz duruma geldiği ve ardından bugünkü hamamın inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir. Hamamın 1607 tarihinde Yeni Hamam/Hamam-ı Cedid olarak anılması da tekrardan inşa edildiğine bir işaret olarak gösterilebilir.

1890'lı yıllarda Kıbrıs'taki Tabakların Ahi Eşrafı bu hamamda peştamal kuşanarak bellerine Trablus kuşağı takarlardı. Yine aynı dönemde bu hamamda yıkanıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Hamam 2003-2004 yılları arasında Lefkoşa Master Plan çalışmaları çerçevesinde tekrardan restore edilmiştir⁴¹⁷.

Değerlendirme: Hamam günümüzde sauna ve masaj salonu olarak kullanılmaktadır. Özel bir işletme olan hamamın içine girilememiştir. Dışarıdan yaptığımız gözlemlerden de hamamın orijinal planının bozulduğuna dair herhangi bir ize rastlanmamıştır. Ancak doğusuna ve güney cephesinin ortasında daha sonraki dönemlerde bir takım ek mekanların inşa edildiği tespit edilebilmiştir.

⁴¹² Ahmet Erdengiz, **a.g.m.**, s. 323

⁴¹³ Yusuf Sarımay ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 339

⁴¹⁴ Ronald Jennings, **a.g.e.**, s. 56

⁴¹⁵ Ronald Jennings, **a.g.e.**, s. 61

⁴¹⁶ Ronald Jennings, **a.g.e.**, s. 46

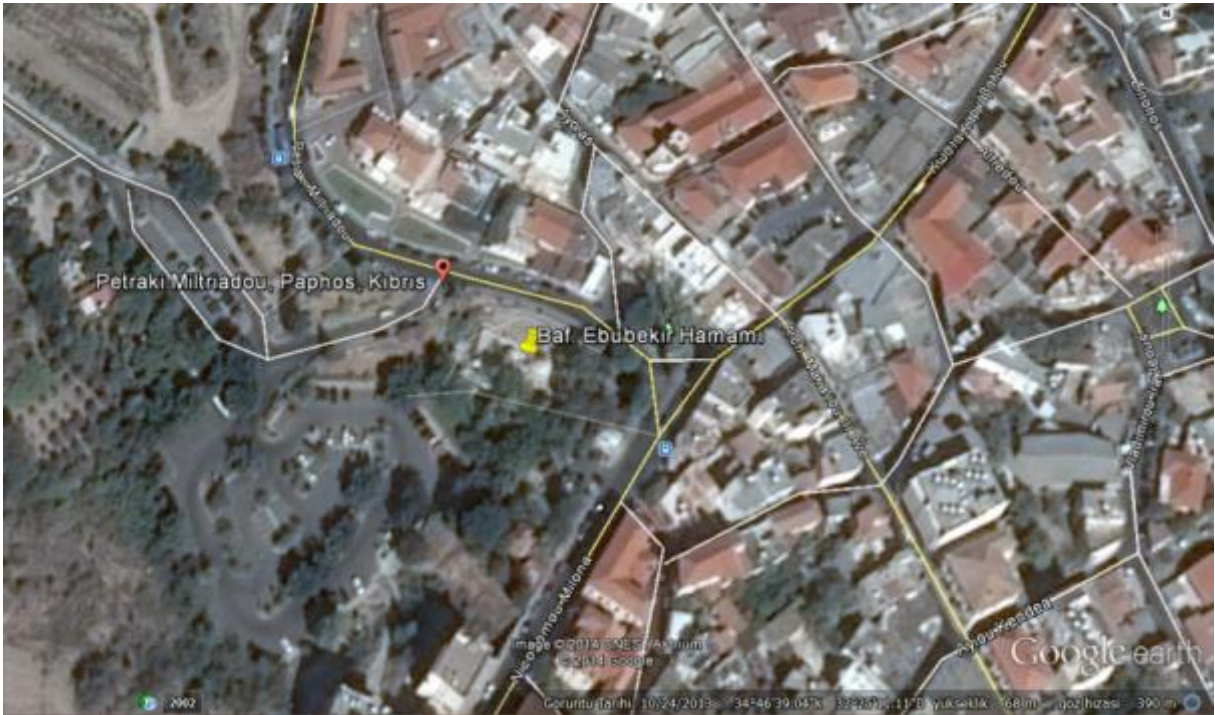
⁴¹⁷ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 333

Hamamın en önemli özelliği güneydoğusunda bir su kuyusunun bulunmasıdır. Bu özelliğiyle ada genelinde suyunu kuyudan tedarik eden üç örnekten birini teşkil etmektedir.

3.2.2 Yenicami/Mehmet Bey Ebubekir Hamamı (1592 tarihli vakfiye)

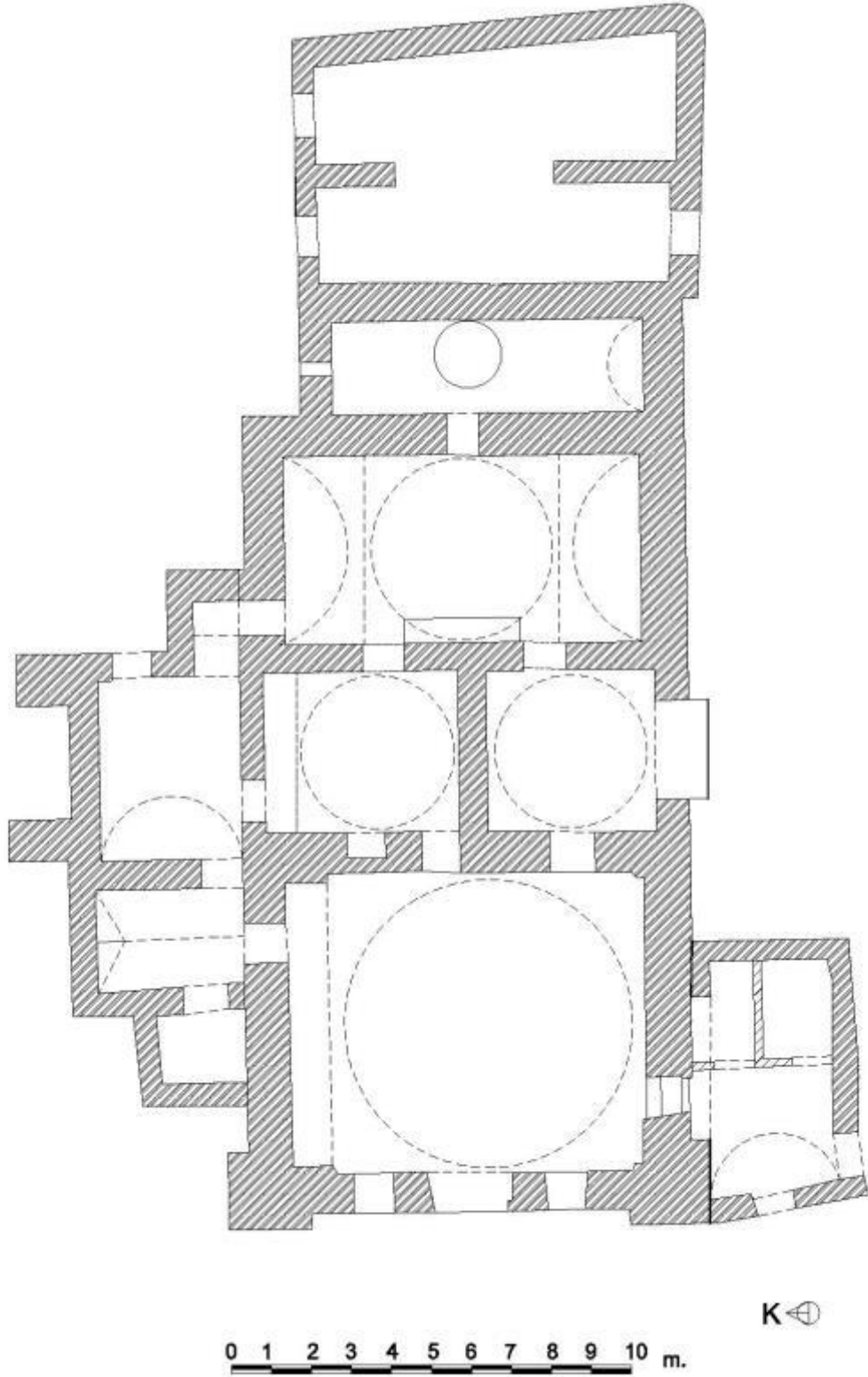
Hamam Bafta Petraki Miltriadou Sokağının altındaki otoparkın kuzeydoğusunda yer almaktadır (Harita 3.8). Hamam bugün tamamen yıkılmış olan Yeni Caminin arkasında yer aldığından dolayı Yeni Cami Hamamı olarak da bilinmekteydi⁴¹⁸. Günümüzde hamamın doğu kenarındaki mekanlar kahvehane ve bar, batı kısımdaki mekanlar ise müze olarak kullanılmaktadır. Hamamın üzerinde herhangi bir inşa veya onarım kitabesi bulunmamaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak, beden duvarlarında kesme taş, kuzeydeki ek mekânın duvarlarında ve tuvalette ise kaba yonu taş kullanılmıştır. Binanın üst örtüsü tamamen çimentoyla sıvanmış; beden duvarlarının iç cepheleri ise sıvanarak örtülmüştür.

Tek hamam olarak, enine sıcaklıklı tipte inşa edilmiş olan yapı, doğu-batı yönünde uzanan bir alan üzerinde yer almaktadır. Doğudan batıya doğru soyunmalık, soğukluk ve sıcaklık bölümlerinden oluşan yapının su deposu ve külhanı sıcaklığın doğusunda yer almaktadır. Soyunmalık, soğukluk ve sıcaklık bölümleri kubbeye; su deposu ve kuzeydeki mekânlardan doğuda olanı beşik tonozla; kuzeydeki mekânlardan batıda yer alanı da beşik çatıyla örtülmüştür. Tuvalet ve su deposunun doğusundaki mekânlar ise düz damla kapatılmıştır. (Plan 3.48)



Harita 3.8 Yenicami Hamamı (Google Earth'den)

⁴¹⁸ Kemal Atay, *a.g.e.*, s. 378; Tuncer Bağışkan, *a.g.e.*, s. 340



Plan 3.48 Yeni Cami Hamamı⁴¹⁹

⁴¹⁹ Plan hamamdaki bilgilendirme levhalarından alınarak işlenmiş, eksikleri tamamlanmış ve ölçeklendirilmiştir.



Foto 3.105 Yeniceami Hamamı Batı Cephesi, Giriş



Foto 3.106 Soyunmalık, Kuzey Duvarı

Hamamın batıda yer alan soyunmalık bölümüne batı cephesi üzerine açılmış basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kapının iki yanında dikdörtgen şekilli pencereler yer almaktadır. Kapı ve pencereler, etraflarını dolaşan kaval silmelerle belirginleştirilmiştir (Foto. 3.105). İlk girilen soyunmalık bölümü yaklaşık kare planlı olup, sekizgen kasnak üzerine oturan bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbeyle geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Bölüm aydınlık feneriyle ışıklandırılmıştır. Soyunmalığın dört duvarında da içeriye taşıntı yapan hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Bu kemerlerden kuzeydeki daha geniştir. Kuzey duvarı üzerinde ise dikdörtgen bir niş yer almaktadır (Foto. 3.106). Nişin doğusunda çift kemerli bir kapı daha bulunmaktadır. Soyunmalığın ortasında dikdörtgen planlı bir havuzun varlığına dair izler bulunmaktadır. Bugün sadece havuzun suyunun çıktığı musluk deliği görülebilmektedir (Foto. 3.107)⁴²⁰.



Foto 3.107 Soyunmalıktaki Havuzun İzleri

Soyunmalığın kuzey duvarı üzerindeki dikdörtgen bir açıklıktan tuvalet kısmına girilmektedir. Bu mekana dört basamakla çıkılmaktadır (Foto. 3.108). Tuvaletin üstü içeriden mertekler üzerine atılan ahşap çitalarla, dışarıdan ise beşik tonozla örtülüdür (Foto. 3.109).

⁴²⁰ Hamam hakkında röportaj yaptığımız Mustafa Uğur Bafli “soyunmalığın duvarlarında sekiler olduğunu ve ortasında devamlı suyu akan dikdörtgen şekilli bir şadırvanın bulunduğunu” söylemektedir. Röportaj tarihi 13.11.2014, saat: 17.30



Foto3.108Tuvaletler



Foto 3.109 Tuvaletlerin Tavanı

Soyunmalığın doğu duvarı üzerindeki yuvarlak kemerli ikiaçıklıktan iki farklısoğuklukbölümüne girilmektedir (Foto. 3.110). Bu bölümler kubbeyle örtülmüş olup, kubbe üzerindeki ışık delikleriyle aydınlatılmışlardır. Soğukluklardangüneyde olanının güney duvarı üzerinde bir eyvan yer almaktadır (Foto. 3.111). Bu bölümde zeminin bir kısmı

açıldığından altındaki cehennemlik sistemi görülebilmektedir. Kuzeydeki soğukluk bölümünün batı duvarı üzerinde bir niş, güneydoğu köşesinde ise bir seki bulunmaktadır (Foto. 155).



Foto 3.110Soyunmalığın Doğu Duvarı, Hıklığa Açılan Kapılar



Foto 3.111 Güneydeki Soğukluk Bölümünde Yer Alan Eyvan



Foto 3.112 Kuzeydeki Soğukluk Bölümünde Yer Alan Seki ve Altındaki Cehennemlik Kanalları

İki soğukluk bölümünün de doğu duvarı üzerinde yer alan yuvarlak kemeri birer açıklıktan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Bu bölüme açılan kapılar arsında taştan yapılmış bir seki bulunmaktadır. Sıcaklık bölümü güney ve kuzey kenarlarını enlice kemerlerin taşıdığı bir kubbeye örtülmüştür. Kubbenin üzerindeki ışık delikleriyle mekân aydınlatılmıştır (Foto. 3.113, 3.114).



Foto 3.113 Sıcaklık Bölümü ve Depoya Giriş Kapısı



Foto 3.114 Sıcaklık Bölümü, Kuzey Duvar

Sıcaklığın doğu duvarı üzerinde yer alan yuvarlak kemerli kapıdan, beş basamak çıkılarak su deposuna girilmektedir. Mustafa Uğur (Baflı) kontrol penceresinin orijinalde de yuvarlak kemerli olduğunu belirtmektedir. Muhtemelen hamam işlevini yitirdikten sonra bu pencere aşağıya kadar yıkılarak ihtiyacı karşılayacak şekilde bir mekâna çevrilmiştir. Enine dikdörtgen planlı su deposunun üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Tonozun ortasındaki dikdörtgen bir ışık penceresiyle ve kuzey duvarı üzerindeki pencereyle mekân aydınlatılmıştır. Bu pencereler sonradan açılmış olmalıdır. Deponun ortasında yerde kazanın oturtulduğu delik yer almaktadır (Foto. 3.115).



Foto 3.115Su Deposu

Sıcaklık bölümünün kuzey duvarının batı kenarına kaydırılmış yuvarlak kemerli bir açıklıktan üzeri açık, kare bir mekâna geçilmektedir. Buradan da sivri kemerli bir açıklıkla yine sivri kemerli bir tonozla örtülü ve tonozun üzerindeki ışık delikleriyle aydınlatılmış başka bir odaya geçilmektedir. Oda doğu-batı yönlü uzanmaktadır. Doğu duvarının kuzey kenarına kaydırılmış dikdörtgen bir açıklıkla dışarı çıkmaktadır. Mekân güney duvarı üzerinde dikdörtgen bir kapıyla kuzeydeki soğukluk bölümüne bağlanırken, batı duvarı üzerindeki sivri kemerli bir kapıdan başka bir odaya geçilmektedir. Bu birim de kuzey-güney yönünde uzanmakta olup üçgen bir çatıyla örtülmüştür. Odanın güney duvarındaki yuvarlak kemerli kapıdan soyunmalık bölümüne geçilir. Aynı birimin batı duvarı üzerindeki bir kapıdan ise basık kemerli bir tonozla örtülmüş daha küçük bir mekana geçilmektedir (Foto. 3.116).



Foto 3.116Kuzeydeki Ek Mekânlar



Foto 3.117Doğudaki Ek Mekânlar

Hamamın en doğusunda kuzey-güney yönünde uzanan iki tane dikdörtgen mekân daha yer almaktadır (Foto. 3.117). Bu birimlerin orijinal fonksiyonu bilinmemektedir. Ancak günümüzde doğudaki kahvehane, batıdaki ise bar olarak kullanılmaktadır.

Hamamda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Mehmet Bey Ebubekir Paşanın 1592 tarihli Baf Ayasofya Camisi için oluşturduğu vakfiyesinde Baf'ta yaptırdığı hamamdan ve Vasiliku'dan gelen suyundan bahsedilmektedir⁴²¹. Hamamın da bu sıralarda inşa edildiği tahmin edilmektedir. 13.01.1904 tarihli bir vakıf kaydında kazanın delindiği ve onarımı için gerçekleştirilen harcamalar yer almaktadır. Yine aynı belgeden anlaşıldığı üzere vakfın mütevellisi Salih Osman Efendinin yine kazanın onarılması için harcamalar yapmış ve 1902 yılında hamamın kazanı değiştirilmiştir. Ancak kazanın onarılamaması üzerine kiracısı Salih Osman Efendinin ölümünden sonra hamamı kapatarak anahtarını vakfın yeni mütevellisi H. Zihni'ye vermiştir. Bunun üzerine önce Baf'lı usta Stavri, ardından da Lefkoşalı hamam ustası kazanı tamir eder. Sonuç olarak 05.02.1904 tarihinde kazan £25 harcanarak tamir edilmiştir. 1940'lı yılların sonu ve 1950'li yılların başına kadar çalışan hamam, 1954 yılında £980 karşılığında onarılarak Baf Bölge Müzesi olarak kullanılmıştır. Uzun süre müze olarak kullanılmasının yanında hamam 1991, 1993,2004 yıllarında restore edildiği için günümüze sağlam şekilde gelebilmiştir⁴²².

Değerlendirme: Hamam incelendiğinde yapıyla organik bağı olmayan mekanların düzenlemesiyle ilgili bazı problemlerle karşılaşmıştır.

Hamamın kuzeyinde yer alan ve sıcaklık, soğukluk ve soyunmalığı birbirine bağlayan mekanların işlevi belirlenememiştir. Mustafa Uğur (Baf'lı)⁴²³ röportajında soyunmalığın kuzey duvarı üzerindeki kapıdan hamamın avlusuna çıkıldığını ve kapının hemen doğusunda, yanibahsi geçen mekanların olduğu yerde, yola çıkışı sağlayan merdivenlerin yer aldığını söylemektedir. Dilatasyon izlerinden de anlaşıldığı üzere bu odalar sonradan eklenmiştir. Bu izler dikkatli bir şekilde incelendiğinde önce soyunmalığa bağlı bir şekilde inşa edildikleri ve daha sonra yapılan bir müdahale ile sıcaklıkla ilişkilendirildikleri ileri sürülebilir.

Hamamın doğusunda birtakım mekânlar yer almaktadır. Yine Mustafa Uğur (Baf'lı)'nın aktarımıyla bu mekanların o dönemde de var olduğunu öğrenmekteyiz. Ancak mekanların işleviyle ilgili herhangi bir bilgi edinilememiştir. Bu mekânlarla, hamamın ana kütesi

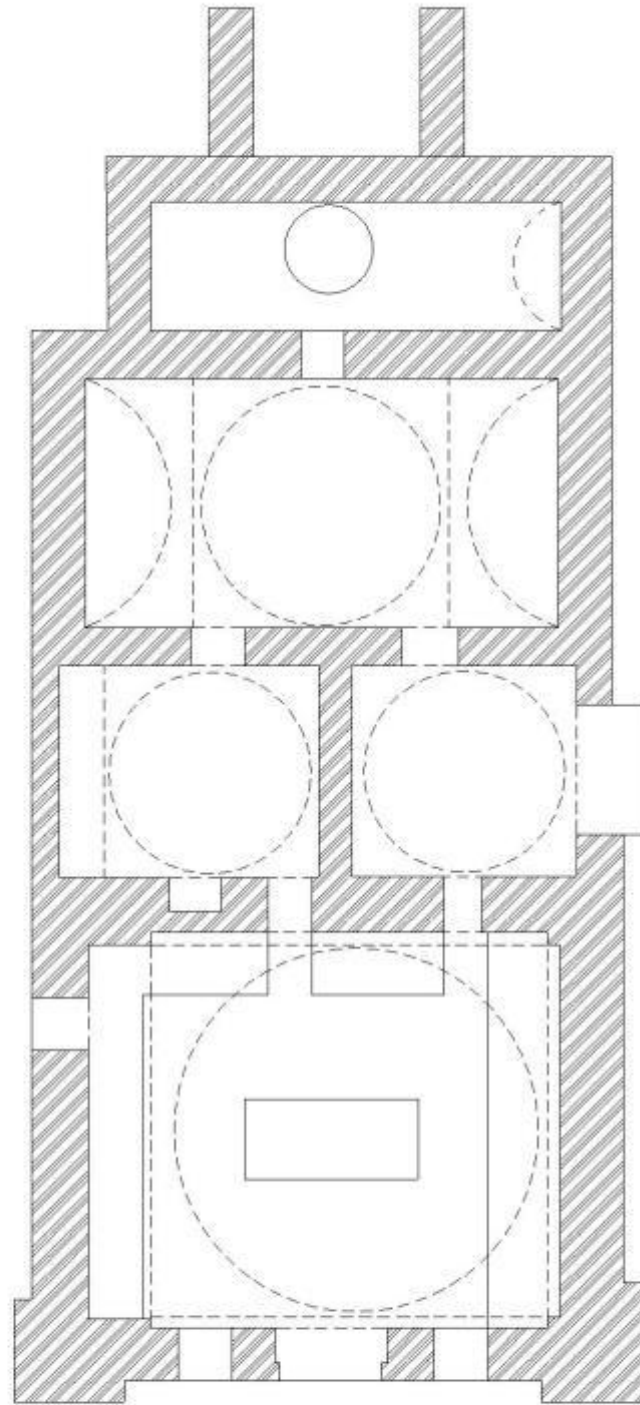
⁴²¹ Netice Yıldız, **a.g.m.**, s. 100; Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 378; Vakfiyenin Türkçe transkripsiyonu için bkz. M. Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 506-512; Yusuf Sarımay ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 201

⁴²² Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 340

⁴²³ 76 yaşında, Baf doğumlu, 9 yaşına kadar annesiyle birlikte hamama gittiğini söylemektedir.

arasındaki birleşme çizgisi dikkati çekmektedir. Türk hamam mimarisinde su deposunun arkasında genellikle külhan bölümü yer almaktadır. Muhtemelen bu odalar da hamamın orijinal külhanı yıkıldıktan sonra yerine inşa edilmiş olan birimlerdir.

Günümüzde yapının güneyi cephesinin batı kenarına kaydırılmış bir tuvalet bulunmaktadır. Mustafa Uğur (Baflı) aynı röportajda hamamın tuvaletinin burada olmadığını, bugünkü tuvaletin yerinde kasanın bulunduğu küçük bir mekan olduğunu aktarmaktadır. Yapılan incelemede bu mekanla hamamın soyunmalığı arasındaki dilatasyon izi ve malzeme farkı göze çarpmaktadır. Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda günümüzde tuvalet olarak kullanılan bu mekanın sonradan eklendiği söylenebilir.



Plan 3.49 Yeni Cami Hamamı Restitüsyon Planı

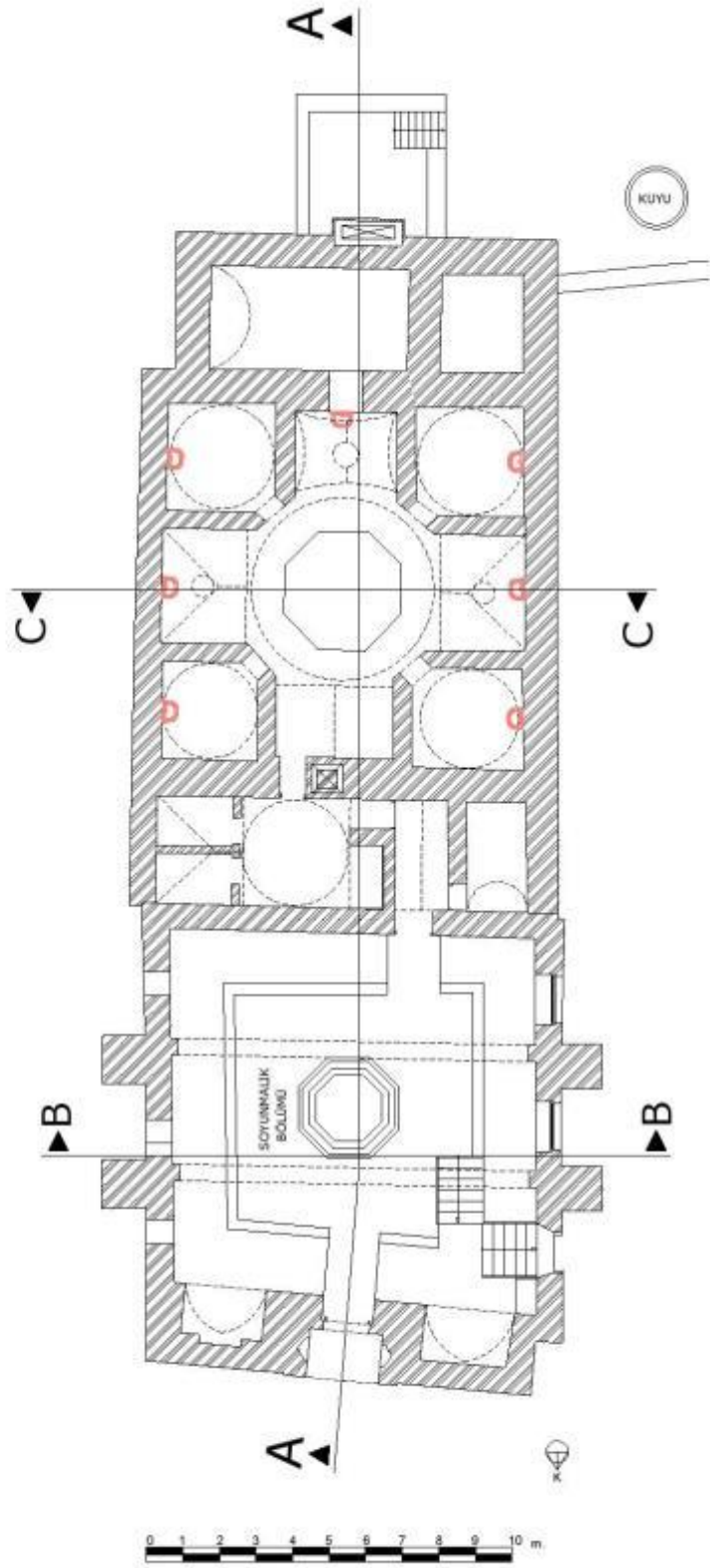
3.2.3 Lefkoşa, Büyük Hamam (1594'ten önce)

Hamam, Lefkoşa'da Sur içinde İrfan Bey Sokağında yer almakta olup, masaj ve sauna salonu olarak işlerliğini devam ettirmektedir (Harita 3.9). Hamamın üzerinde banisini veya yapım tarihini gösteren herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak kesme sarı taş kullanılmıştır. Soyunmalık dışında bütün mekânların beden duvarlarının iç cepheleri sıvalıdır. Sıcaklık ve halvet duvarları ise suyun aşındırıcı etkisini engellemek amacıyla bel seviyesine kadar mermerle kaplanmıştır.

Tek hamam olarak, dört eyvanlı-köşe hücreli tipte inşa edilmiş olan yapı kuzey-güney yönünde uzanan bir alan üzerine konumlandırılmıştır. Kuzeyden güneye doğru soyunmalık, hazırlık ve soğukluk, sıcaklık ve halvetler şeklinde bir dizilim gösteren yapının su deposu ve külhanı sıcaklığın güneyinde yer almaktadır. Soyunmalık beşik çatıyla;soğukluk, sıcaklık ve halvetlerin üzeri kubbelerle; diğer mekânların üzeri ise tonozlarla örtülmüştür. (Plan 3.50, 3.51, 3.52)

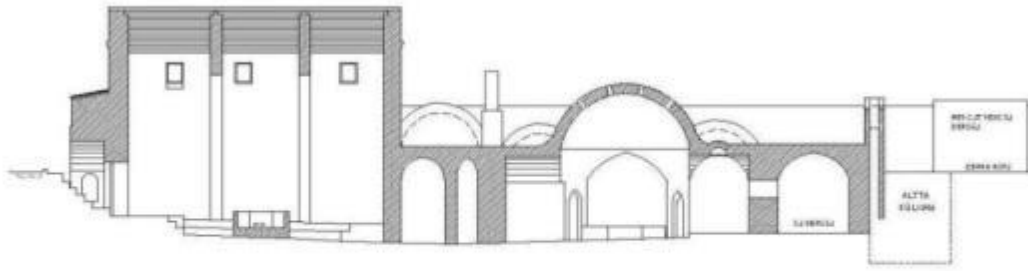


Harita 3.9 Lefkoşa Büyük Hamam

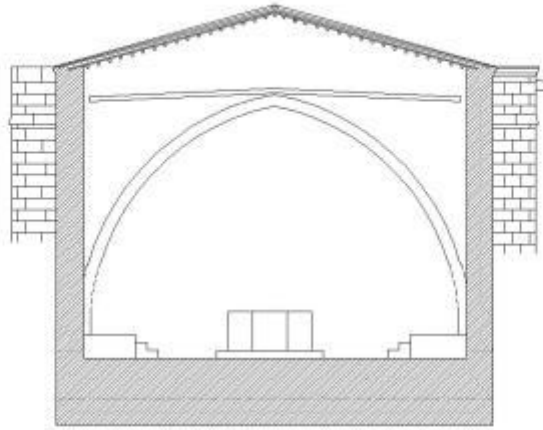


Plan3.50 Lefkoşa Büyük Hamam⁴²⁴

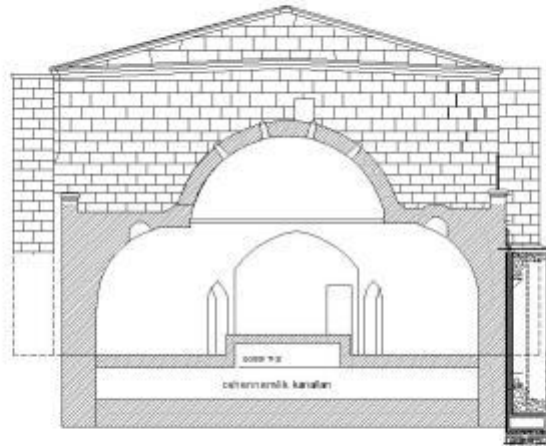
⁴²⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü İnşaat şubesinden alınmıştır.



A - A KESİTİ

Plan3.51 A-A Kesiti⁴²⁵

B - B KESİTİ



C - C KESİTİ

Plan3.52 BB ve CC Kesitleri⁴²⁶

⁴²⁵ V. G.M. İ. Ş.'den alınmıştır



Foto 3.118 Kuzey Cephesi, Giriş Kapısı

Soyunmalığa kuzey cephesinin ortasından açılan düz atkı taşlı, dikdörtgen bir açıklıktan girilmektedir. Yol kotunun yüksek olmasından dolayı çukurda kalan soyunmalığa altı basamaklı merdivenle inilmektedir(Foto.3.118). Soyunmalık ahşap kirişlemeli tavanla örtülmüştür. Bu bölümün aydınlatılması doğu duvarına açılan üç büyük dikdörtgen pencere ve üzerlerinde yer alan küçük dikdörtgen pencerelerle, batı duvarında ise tavana yakın yerleştirilmiş üç küçük dikdörtgen pencereyle sağlanmıştır. Soyunmalık bölümünün kuzey duvarının köşelerine birer niş açılmıştır. Bugün soyunmalığın duvarlarına bitişik olarak yükseltelen sekilerin üzerine yerleştirilmiş, 11 adet ahşap soyunma kabini bulunmaktadır. Bölümün tam ortasında ise sekizgen plana sahip, fiskiyeli bir su havuzu yer almaktadır(Foto.3.119).

⁴²⁶ V. G.M. İ. Ş.'den alınmıştır.



Foto 3.119 Soyunmalık ve Havuz

Hazırlık mekânına, soyunmalığın güney duvarının batısına kaydırılmış basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Hazırlık mekânının hemen batısında tuvalet yer almaktadır. Bu mekânlar beşik tonozla örtülmüştür. Hazırlıkmekânının doğusunda soğukluk mekânı bulunmaktadır. Soğukluk mekânının üstü bir kubbe ve bir tonozla kapatılmıştır. Tonozlu bölüm üç kısma ayrılmış ve bugün soyunmalık olarak kullanılmaktadır(Foto 3.120).



Foto.3.120Soğukluk

Sıcaklık bölümüne ılıklığın güney duvarı üzerinde açılan dikdörtgen kapıdan girilir. Dört eyvanlı ve köşe halvetli bir plana sahip olan sıcaklığın merkezi kubbe, eyvanların üzeri ise sivri kemerli tonozlarla örtülmüştür. Kubbe halvet kapılarının üzerinden başlayan pandantiflerle oluşturulan sekizgen üzerine oturtulmuştur. Sıcaklığın aydınlatılması kubbenin yanında doğu ve batıdaki eyvanların üzerine simetrik olarak dizilen yıldız ve daire şekilli aydınlatma delikleriyle ve güney eyvana açılmış aydınlatma feneriyle sağlanmıştır. Güneydeki eyvanın güney duvarına açılan 0,70 m. yüksekliğinde ve 0,50 m. genişliğindeki açıklıkla su deposu irtibatlandırılmıştır. Merkezi kubbenin tam altındaki sekizgen göbek taşı 0,52 m. yükseklikindedir. Dört eyvanın da ana duvarları üzerinde sekiler yer almaktadır(Foto. 3.121). Bütün halvetlere köşe kapılarından girilmektedir. Halvetlerin üzeri kubbelerle örtülü olup, kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Halvetlerin ışıklandırılması kubbelerin üzerine açılan aydınlatma delikleriyle sağlanmıştır. Halvetlerin tamamında kapının iki yanındaki cepheler hariç bütün cephelere sekiler yerleştirilmiştir(Foto. 3.122).



Foto.3.121 Sıcaklık



Foto 3.122 Halvet

Hamamın su deposu sıcaklık boyunca uzanmakta olup üzeri beşik tonozla örtülüdür. Su deposunun gerisinde bulunan külhan temizlenerek, etrafı moloz taşlarla örülmüştür. Üzerinde kabayonu taşlarla yapılmış bir yaşmak bulunmaktadır(Foto.3.123, 3.124).



Foto.3.123 Ocak



Foto.3.124 Yaşmak

Hamamda 2007 yılında yapılan restorasyonlar sırasında kuzey cephesi üzerinde bir drenaj odası bulunmuştur. Oda doğu-batı yönünde uzanmakta olup üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Birleşme izinden anlaşıldığı üzere oda yapıya sonradan eklenmiştir. (Foto. 3.125)



Foto 3.125 Drenaj Odası

Hamamın en süslü kısmı devşirme giriş kapısıdır. Kapının yuvarlak kemeri yanlarda gömme sütunların üzerinde yer alan yapraklarla süslenmiş başlıklara oturmaktadır(Foto.3.126). Kemerin ön yüzünde sekiz sıra süsleme vardır. En içerde yer alan birinci sıra bezemesiz iç ve dış bükey üç sıra silmeden oluşmaktadır. İkinci sıra yan yana dizilmiş beş yapraklı çiçeklerden, üçüncü sıra sade bir silmeden meydana gelmektedir. Dördüncü sıra süsleme birbirini kesen zig-zag motiflerinin birleştirilmesiyle, beşinci sıra burma motifiyle, altıncı sıra ise küçük karelerin yan yana getirilmesiyle süslenmiştir. Yedinci sıra kabartma olarak birbirini saran akant yapraklarından oluşturulurken; sekizinci sıra daha kalın olarak yine rölyef asma yaprakları ve aralarına yerleştirilmiş üzüm salkımlarıyla bezenmiştir. Kemerin her iki başında da barok akant yaprakları yer almaktadır(Foto.3.127). Son olarak sıcaklık bölümündeki ana kubbe ve eyvanlar yanında, halvet hücrelerinin kubbelerinde bulunan ve simetrik bir şekilde dizilmiş daire ve yıldız şekilli aydınlatma deliklerinden söz edilebilir. Bunun yanında kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin üzerindeki iç ve dış bükey yarım daire profilli silmelerin oluşturduğu sıralar da süsleme kompozisyonunu oluşturan unsurlardandır(Foto.3.128).



Foto 3.126 Giriş Kapısı, Sütun Başlıkları



Foto 3.127 Giriş Kapısı, Kemer Alınlığı



Foto 3.128 Sıcaklık, Pandantif Geçişleri

Mustafa Paşa⁴²⁷ vakfına ait olan hamamın Zilkade 1002 (Temmuz/Ağustos 1594) tarihli bir kaydında, hamamcı Hacı Mehmed'e yılın sonuna kadar 16,000 akçeye kiralandığı ve kethüda-i bölük-i çeriyan Abdurrahman ve Bali Çavuşun yıllık 1,000 akçe daha fazla vererek hamamı kiradıkları yazmaktadır⁴²⁸. Bu durumda hamamın Lefkoşa'nın ele geçirildiği 1571 ile Temmuz/Ağustos 1594 tarihleri arasında inşa edildiğini söylemek mümkündür.

1872 Aralık ve 1873 Ocak aylarında Kıbrıs'ta bulunan yazar Arşidük Louis Salvator yapıyı şu şekilde tanımlamaktadır: *“taştan yapılmış birkaç basamak aşağıya inen ve iki güçlü sütunun üzerinde duran kemerli eski kapısı var. Binanın daha önce başka amaç için kullanıldığı neredeyse kesin biçimde görünüyor. Ana odanın sivri iki kemer tarafından taşınan kafes işlemeli çatısı var. Ayrıca sekizgen su deposu ve duvarlar boyunca divanı bulunuyor. Ana oda ile birleşen iki küçük odası ve daha geniş kubbeli büyük odası, su dolu dört nişi bulunuyor. Ortada mermerden oturak ve iki yan bölmesi görülüyor. Işıklandırma için çan şeklinde camlar kullanılıyor...”*⁴²⁹.

⁴²⁷ Muhtemelen Lala Mustafa Paşa olmalıdır.

⁴²⁸ Ronald J. Jennings, **Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and The Mediterranean World 1571-1640**, Newyork, 1993, s. 46

⁴²⁹ Louis Salvator, **Kıbrıs'ın Başkenti Lefkosia**, Çeviri: Vur Yektaoğlu, Lefkoşa, 2012, s.60

Hamam Lüzinyan döneminde (M.S. 1192-1489⁴³⁰) inşa edilen St. George kilisesinin kalıntıları üzerine kurulmuştur. Bu kiliseden günümüze sadece hamamın giriş kapısı kalmıştır⁴³¹. 1891 yılında sıcaklık kısmındaki zemin taşları sökülüştür, 1928 yılında ise kuzey duvarında yer alan ortaçağa ait bir taş sökülerek Taş Eserler Müzesine götürülmüştür. 1885 yılında İngiliz sömürge dönemi mühendislerinden S. Borwn tarafından tamir edilmiştir. 1891 yılında ise sıcaklık kısmı ile külhan onarım için ihaleye çıkarılmış ve müteahhit John H. Hutchinson'a verilmiştir. Bu onarımda külhan tamir edilerek onarımda ateş tuğlasının daha ekonomik olacağı düşüncesiyle 600 adet ithal edilmiştir. Sıcaklık kısmının döşemesinin mermerleri ve cehennemlikte yer alan destekleri kaldırılmıştır. Cehennemlikte gerekli görülen yerlere moloz taşla sütunlar inşa edilmiştir. Ardından sıcaklığın zemin taşları yerleştirilerek sağlam olmayanlar değiştirilmiştir. Bunlardan sonra ise göbek taşı tekrardan inşa edilmiştir. Sıcaklık kısmından çıkan taşlarla soyunmalık kısmının zemini döşenmiş, ana baca moloz taşlarla yeniden inşa edilmiş ve son olarak da hamamın içi iki kat alçıyla sıvanmıştır. Ek olarak damına bir aydınlatma deliği daha açılmıştır. Onarım sırasında kireç, kum, çimento ve keten sapı karıştırılarak oluşturulan ateş çamuru kullanılmıştır. Tamirat çalışmaları 11.2.1892 yılında tamamlanmıştır. 1905 yılında taştan yapılmış olan kazanın yerine bakır bir kazan yapılmış, bunun için gerekli olan malzeme ise Beyrut ve Avrupa'dan getirtilmiştir. Yine 1928-31 yılları arasında hamamı kiralayan Hacı Misak Keshishyan hamamı tamir ettirerek yapıya bir kapı ve bir de yağmurluk ekletmiştir⁴³². Bahsi geçen kapı muhtemelen eski fotoğraflarda görülen ve sonradan pencereye dönüştürülmüş olan, kuzey cephenin batı kenarına kaydırılmış basit dikdörtgen şekilli açıklık olmalıdır (Foto. 3.129). Kapının üst noktasının diğer pencerelerinkiyle aynı hizada olması bu açıklığın orijinalde bir pencere olduğunu düşündürmektedir.

Hamam son olarak 2007 yılında USAID sponsorluğunda, UNDP-ACT projesi dâhilinde restore edilmiştir⁴³³.

Değerlendirme: Hamam günümüzde turistlere yönelik hizmet veren sauna ve masaj salonu olarak kullanılmaktadır. Yapının genelinde yaptığımız incelemeler sonucunda herhangi bir plan değişikliği izine rastlanmamıştır.

Hamamın güneybatısında bir su kuyusu yer almaktadır. Bu özelliğiyle ada genelinde bilinen üç örnekten birini teşkil etmektedir. Ayrıca batı cephesinin ortasında eklenmiş drenaj odasının günümüze kadar gelebilmesi yapıyı eşsiz kılan özelliklerden biridir.

⁴³⁰ Halil Fikret Alasya, **a.g.m.**, s. 30-38

⁴³¹ A. C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s.420; Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Yayını, **a.g.e.**, s. 25-26

⁴³² Tuncer Bağışkan, **Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Lefkoşa, 2005, s.328-29

⁴³³ <http://www.youtube.com/watch?v=4d5pckS3EQ8> son erişim tarihi 22.08.2014, saat: 11.40



Foto. 3.129 Kuzey ve Batı Cepheler⁴³⁴

3.2.4 Limasol Hamam-ı Cedid(1598 yılından önce)

Hamam,Limasol'da Loutron sokağının başında yer almaktadır (Harita 3.10). Eser Camii Kebir Hamamı, Çarşı Hamamı, Hamam-ı Cedid, Yeni Hamam adlarıyla da bilinmektedir. Günümüzde de işlevini devam ettiren hamam, üzerinde yer alan onarım kitabesine göre H. 1301 (M. 1883-84) tarihinde Hafız Raşit Efendi⁴³⁵ tarafından tamir ettirilmiştir. Yapının beden duvarlarında inşa malzemesi olarak kesme ve kaba yonu taş kullanılmıştır.

Tek hamam olarak, enine sıcaklıklı çift halvetli tipte inşa edilmiş olan yapı (Plan 3.53) kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan bir alan üzerinde bulunmaktadır. Kuzeydoğudan güneybatıya doğru soyunmalık, hazırlık ve soğukluk, sıcaklık ve halvetler kısımlarından oluşan yapının su deposu ve halveti sıcaklığın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Sıcaklık ve halvetlerin üzeri kubbeye, soyunmalık beşik çatıyla, diğer mekânların üzeri ise tonozla örtülmüştür.

⁴³⁴Kıbrıs Vakıflar İdaresi tarafından hazırlanan belgeselden alınmıştır <http://www.youtube.com/watch?v=4d5pckS3EQ8>, son erişim tarihi 22.08.2014, saat: 11.40

⁴³⁵Limasol Evkaf sorumlusu ve Cami-i Kebir vakfının mütevellisi (1883'te toplanan Kavanin Meclisi'nin Baf-Leymosun bölgesi Türk üyesi Ahmet Raşit'in aynı kişi olduğunu düşünmekteyiz. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler*, Ankara, 2002, s. 386)



Harita 3.10 Limasol Hamam-ı Cedid (Google Earth'den)

Hamamın giriş kapısının üzerinde H. 1301 (M. 1883-84) tarihli bir onarım kitabesi daha bulunmaktadır. Hamamın avlusuna girilemediğinden kitabe ölçülüp fotoğraflanamamıştır. Hamamın üç satırlık sülüs yazılı kitabesi Bağışkan'ın aktarımıyla şöyledir (Foto. 3.130);

Kitabe

حَبْرًا دَلَكْشَا حَمَامِ حَاوِي مَا مَعِين
 اِيچِنْدَه غَسْل اِيْدَنْلَر اولور صِدَاسَنْدَان اَمِين
 هَم حَافِظ رَاشِد اَفَنْدِي اِيْلِيُوب سَبِيْع بَلَكْ
 يَنْدِي تَعْمِير سَيِدَه مَشْكُور اِيْدَه رَبِّ الْمَعِين⁴³⁶

Okunuşu

Habbeza dil-güşa hammam havi-i ma-i ma'in
 İçinde gusl edenler olur suda'sından emin
 Hem Hafız Raşid Efendi eyleyüb sa'y-i belîğ
 Etti tamir sa'yde-imeşkûr ide Rabbü'l muin
 Sene 1307⁴³⁷

⁴³⁶ Kemal Atay'ın kitabında yer verdiği fotoğraftan okunmuştur. **a.g.e.**, s. 261

⁴³⁷ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 337 (Kitabenin kitapta verilen okunuşu üzerinde tarafımızdan değişiklikler yapılmıştır.)

Anlamı

Ne güzel, gönül açıcı bu hamamın temiz suyu var

İçinde yıkananlar sıkıntısından kurtulur

Hafız Raşit Efendi emek harcayarak gereği gibi çalışmıştır

Kendisine yardımcı olan tanrı, onu yaptığı işe şükredilenlerden eylesin

Sene H. 1301 (M. 1883-84)

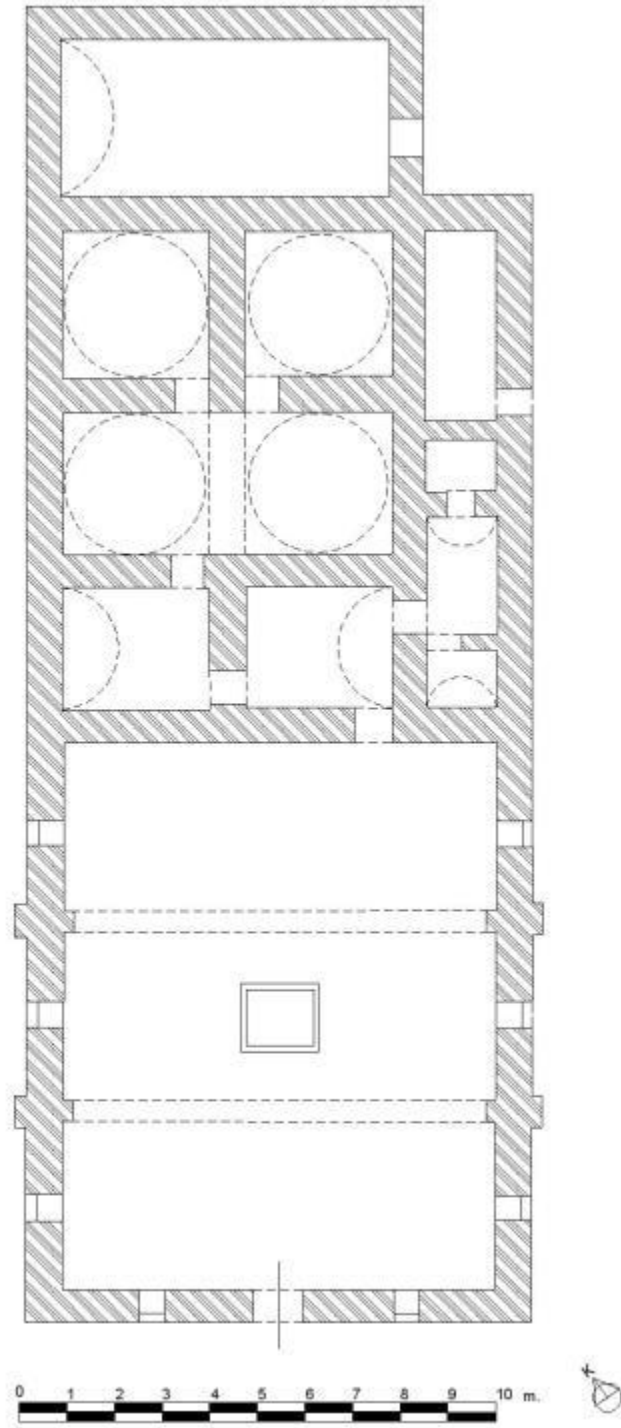


Foto3.130 Hamamın Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe⁴³⁸

Hamam enine sıcaklıklı çift halvetli plan tipine girmektedir. Hamamın avlusuna kuzeybatı köşesinde yer alan basık kemerli bir kapıdan girilmektedir (Foto. 3.131). Avluya girildikten sonra hamamın esas giriş kapısı doğu cephe üzerinde yer almaktadır. Kapının iki yanında pencereler bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli kapı ve pencereler mermer sövelerle çevrilidir⁴³⁹. Hamamın içine giremediğimizden sadece elimizde bulunan plandan yola çıkarak yorumlar yapılacaktır.

⁴³⁸ Kemal Atay, *a.g.e.*, s. 261

⁴³⁹ Kemal Atay'ın kitabından yararlanılarak yazılmıştır. *a.g.e.*, s. 261



Plan 3.53 Limasol Hamam-ı Cedid ⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ Filiz oğuz, Fikret Çuhadaroğlu, **a.g.m.**, s.



Foto 3.131 Hamamın Avlu Giriş Kapısı

Hamamın soyunmalığı doğu-batı yönünde uzanmakta olup dikdörtgen planlıdır. Bölümün aydınlatması kuzey ve güney duvarları üzerinde yer alan üçer ve batı duvarındaki iki dikdörtgen pencereyle sağlanmıştır (Foto. 3.132). Oda muhtemelen iki adet kemerle desteklenmiş ahşap kirişlemeli tavanla örtülmüştür. bu özelliğiyle Büyük Hamam ve Korkut Hamamıyla benzerlik göstermekteydi. Tavan dışarıdan beşik çatıyla kapatılmıştır. Soyunmalığın ortasında kare şekilli bir de havuz bulunmaktadır.



Foto 3.132 Sıcaklık Kubbeleri

Soyunmalığın doğu duvarının güneyine kaydırılmış bir açıklıkla hazırlık bölümüne geçilmektedir. Odanın üzeri beşik tonozla örtülüdür ve aydınlatması tonoz üzerindeki ışık delikleriyle sağlanmıştır.

Hazırlık kısmının güney duvarı üzerindeki bir kapıdan tuvalet ve traşlık olduğunu düşündüğümüz bölüme geçilmektedir. Tuvalet ve traşlık üç bölüme ayrılmıştır. Doğu ve batı uçlarda birer kare mekân ortada ise dikdörtgen bir mekân bulunmaktadır.

Hazırlık bölümünün kuzey duvarının batı kenarına kaydırılmış bir kapıdan ılıklığa girilmektedir. Bu kısım da kuzey-güney yönünde uzanmakta olup, tonozla örtülmüş ve tonoz üzerine açılan ışık gözleriyle aydınlatılmıştır.

Soğukluk bölümünün doğu duvarının güneyine kaydırılmış hazırlıktan sıcaklık bölümüne geçiş sağlanmıştır. Kuzey-güney yönlü uzanan sıcaklık bölümü bir kemerle ortadan ikiye ayrılmış ve iki bölümün de üzeri kubbeye örtülmüştür.

Sıcaklığın doğusunda girişleri yan yana bulunan iki tane halvet vardır. Halvetler de kubbeye örtülmüştür ve kubbe üzerindeki ışık delikleriyle aydınlatılmaktadır. Halvetlerin gerisinde ise yine enine uzanan su deposu bulunmaktadır. Hamamda ayrıyeten halvetlerin güneyinde doğu-batı ekseninde uzanan bir oda daha yer almaktadır. Burası da muhtemelen su deposu olarak kullanılmıştır.

Kıbrıs'a 1596 yılında gelen, 1598 yılında da Limasol'u ziyaret eden Moryson Cotovicus (diğer bilinen adlarıyla; Ioannes Cotovicus, Iohann van Kootwyck) Limasol'da Türklerin küçük bir camisi olduğunu ve caminin yanında ise halka açık bir hamam olduğunu aktarmaktadır⁴⁴¹.⁴⁴². Bu durumda hamamın 1571-1598 yılları arasında inşa edildiğini ileri sürülebilir. Arnavut Camisi mezarlığında yer alan H. 1208 fi Zilkade 18 (M. 16 Haziran 1794) tarihli mezar taşlarının birinde “Yeni Hamamı yaptıran vatanen Lazkiyeli ve Kıbrıs'ta oturan Lazkiyeli Hacı Hüseyin'in ruhuna el Fatiha” denmektedir. Muhtemelen hamam 1794 yılından önce ağır bir onarımdan geçirmiş veya bir şekilde yıkılarak tekrardan inşa edilmiş olabilir⁴⁴³.

Hamamın bir sonraki kaydına 15.05.1893 tarihinde Cami-i Kebir vakfına ait bir belgede rastlanmaktadır⁴⁴⁴. 1874 yılından beri vakfın mütevellisi olan Hafız Raşit Efendi 1896 yılında £33.19.6 harcayarak hamamın tamamını tamir ettirmiştir⁴⁴⁵.

Hamam 24.12.1892 tarihi itibarıyla yıllık £14'a Hacı Yusuf Ağaya, 24.07.1912 yılında ise Mahmut Mehmet'e kiraya verilmişti. Hamamın 2005 yılına kadar çalıştırıldığına dair bilgiler mevcuttur⁴⁴⁶.

Değerlendirme: Hamamın içine girilemediğinden ne gibi değişikliklere maruz kaldığı tespit edilememiştir. Dışarıdan yaptığımız gözlemlerde de planla ilgili herhangi bir değişikliğe rastlanmamıştır.

Hamam soyunmalığının önünde bir avlu bulunması bakımından ünük bir özellik sergilemektedir.

3.2.5 Magosa Cafer Paşa Hamamı (1601)

Hamam Magosa'da Namık Kemal Sokağıyla Kışla Yolu sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır (Harita 3.11).Günümüzde bar olarak kullanılan hamam üzerinde inşa veya onarım kitabeleri bulunmamaktadır ancak evkaf kayıtlarında 1601 yılında yaptırıldığı yazmaktadır⁴⁴⁷. Binada inşa malzemesi olarak kesme sarı taş kullanılmıştır.

Tek hamam olarak, dört eyvanlı-köşe hücreli tipte inşa edilmiş olan yapı kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Kuzeyden güneye doğru soyunmalık, hazırlık, soğukluk, sıcaklık kısımlarından oluşan yapının su deposu sıcaklığın güneyinde yer almaktadır. Hamamın

⁴⁴¹ Claude Delaval Cobham, **a.g.e.**, s. 189

⁴⁴² Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 336-37

⁴⁴³ F. Oğuz, F. Çuhadaroğlu makalelerinde hamamın 1847 yılında inşa Mir-i Miran Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığını, ancak muhtemelen soyunmalık bölümünün bu tarihte inşa edildiğini ve hamamın kendisinin ise daha eski olabileceğini söylemektedir. (bkz. **a.g.m.**, s.9)

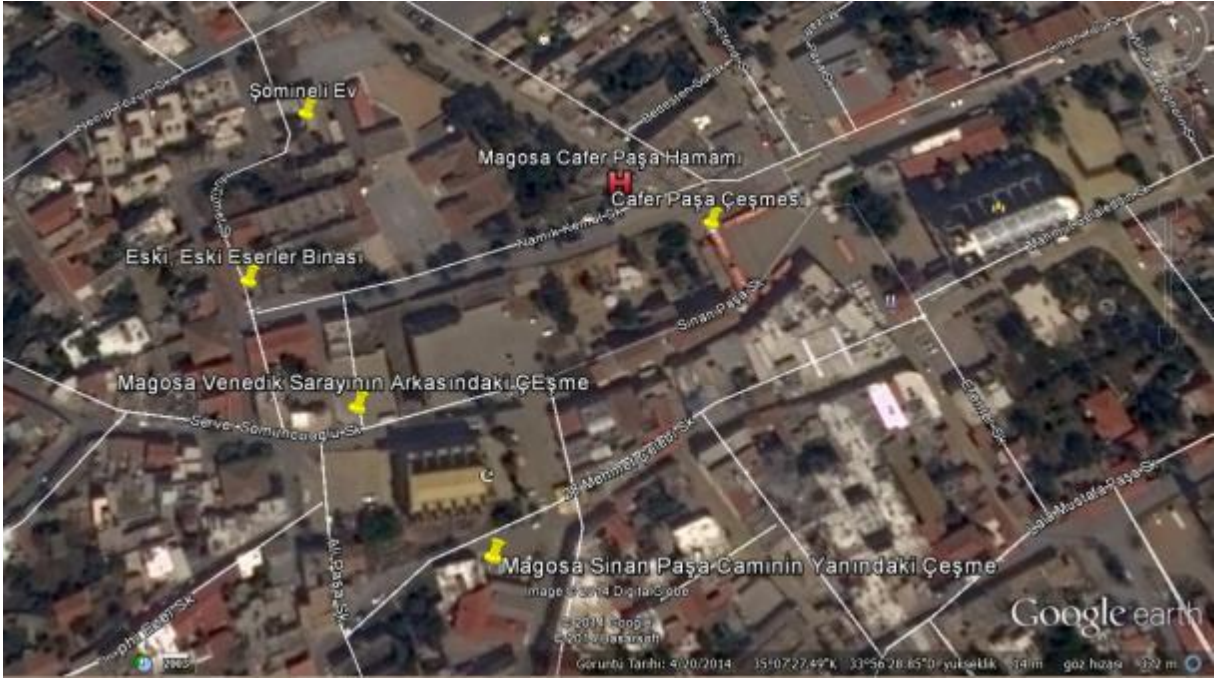
⁴⁴⁴ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 336

⁴⁴⁵ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 338

⁴⁴⁶ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 338

⁴⁴⁷ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 27; Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 421

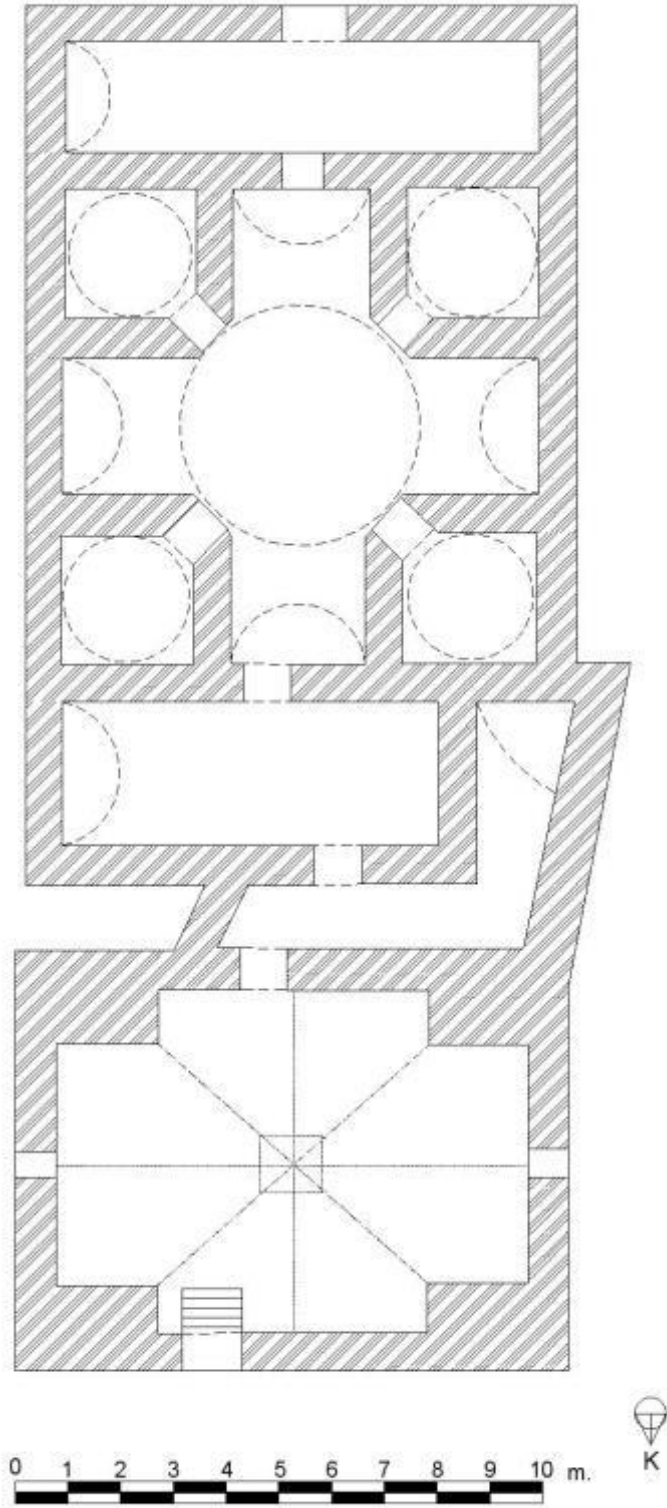
külhanı günümüze ulaşamamıştır. Soyunmalığın üzeri aynalı manastır tonozuyla, sıcaklık ve halvetler kubbeye, geriye kalan mekânlar ise tonozla örtülmüştür. (Plan 3.54)



Harita 3.11 Magosa Cafer Paşa Hamamı



Foto.3.133 Kuzey Cephesi, Giriş



Plan3.54 Magosa Cafer Paşa Hamamı⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 563'ten alınarak tekrardan işlenmiştir.

Hamamın güney duvarının batısına kaydırılmış basık kemerli bir kapıdan, beş basamaklı merdivenden inilerek soyunmalığa girilmektedir (Foto. 3.133). Bu bölüm çapraz tonozla örtülmüştür. Soyunmalığın aydınlatması doğu ve batı duvarlarındaki pencerelerle ve giriş kapısının önünde tonoz üzerine açılmış kare bir pencereden sağlanmaktadır. Doğu duvarının kuzeyine kaydırılmış dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Bunun dışında soyunmalık oldukça sadedir. Üst örtüsü ve sivri kemerli gotik pencerelerinden dolayı soyunmalığın orijinalde St. Fransis Kilisesinin bir bölümü olduğu düşünülmektedir⁴⁴⁹. Ancak batıdaki pencerenin yarıya kadar tonozla kapatılmış olması tonozun daha sonra yapıldığını göstermektedir. Bu durumda sadece yan duvarların kiliseden kaldığını söylemek daha doğru görünmektedir (Foto.3.134).



Foto.3.134 Soyunmalık

⁴⁴⁹ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 27; Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 421



Foto.3.135 Tuvaletler

Hazırlık bölümüne soyunmalık bölümünün kuzey duvarının ortasında yer alan sivri kemerli bir kapıdan iki basamaklı bir merdivenle inilerek geçilmektedir. Hazırlık bölümü yarım sivri tonozla örtülmüştür. Enine planlı hazırlık bölümü doğu ucundan kuzeye doğru uzanarak “L” şeklini almaktadır. Kuzey ucunda ise tuvaletler bulunmaktadır. (Foto. 3.135)

Soğukluk bölümüne, sivri kemerli bir kapıyla geçilmektedir. Soğukluk bölümü beşik tonozla örtülmüştür. Tonozun üzerine açılan yıldız ve yuvarlak şekilli deliklerle aydınlatılmaktadır. (Foto. 3.136)



Foto.3.136 Hazırlık Bölümü

Sıcaklığa ılıklığın kuzey duvarının ortasında yer alan sivri kemerli bir kapıyla geçiş sağlanmıştır. Sıcaklık bölümü haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tiptedir. Sıcaklığın ortası ve halvetler kubbeyle, eyvanlar ise beşik tonozla örtülmüştür. Kubbe halvet kapılarının biraz yukarisından başlayan pandantifler üzerine oturur. Bu bölümün aydınlatılması kubbe ve tonozların üzerine açılan yıldız ve yuvarlak şekilli deliklerle sağlanmıştır. Kuzey ve güney eyvanlarının kemer alınlıkları kaval silmelerle hareketlendirilmiştir. Kuzeydeki eyvanın kuzey duvarı üzerindeki sivri kemerli bir kapıyla depo bölümü irtibatlandırılmıştır⁴⁵⁰. Bütün halvetlere köşe kapılarından girilir. Halvetlerin üzeri kubbelere örtülü olup, kubbelere geçiş için pandantifler kullanılmıştır. Halvetlerin aydınlatması kubbelere açılan yuvarlak ve yıldız şekilli ışık gözleriyle sağlanmıştır. (Foto. 3.137, 3.138)

⁴⁵⁰ Orijinalde pencere olması gereken bu açıklık, daha sonra yıkılarak kapıya dönüştürülmüştür.



Foto.3.137 Sıcaklık



Foto.3.138 Kuzeydoğu Köşedeki Halvet

Kuzeydeki eyvanın ortasında yer alan sivri kemerli, dar bir kapıdan bugün ambar olarak kullanılan su deposu bölümüne geçilmektedir (Foto. 3.139). Bu bölüm beşik tonozla örtülmüş ve tonozun ortasına açılan kare bir pencereyle aydınlatılmıştır. Deponun arkasındaki külhan kaldırılmış ve yerine yaklaşık 2 m. genişliğinde bir kapı açılmıştır. (Foto. 3.40)



Foto.3.139 Su Deposu

Hamamın batı duvarının kuzey kenarına 3,7x6,6 m. ölçülerinde bir mekân eklenmiştir. Mekânın güney duvarı üzerinde dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Yarıya kadar toprakla doldurulmuş olan mekânın içinde modern bir su deposu bulunmaktadır. (Foto. 3.141)



Foto.3.140 Deponun Güneyine Sonradan Açılan Kapı



Foto.3.141 Su Deposu Olduğu Düşünülen Mekân

Hamamda hiçbir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Hamam Lüzinyan döneminden kalmış St. Fransis kilisesinin avlusunda inşa edilmiştir⁴⁵¹. Hamam üzerinde inşa veya onarım kitabeleri bulunmamaktadır ancak evkaf kayıtlarında 1601 yılında bina edildiği yazmaktadır⁴⁵². Magosa belediyesi 1981 yılında hamamı yol seviyesine kadar doldurmuş ve dükkân olarak kullanılmasına izin vermiştir⁴⁵³. Günümüzde ise bar olarak kullanılmaktadır.

Değerlendirme: Günümüzde bar olarak kullanılan hamamın plan şemasında yapılmış köklü bir değişikliğe rastlanmamıştır. Deponun kontrol penceresi zemin seviyesine kadar yıkılarak kapıya çevrilmiştir. Bununla birlikte deponun güney duvarı üzerine de yaklaşık 2 m. genişliğinde bir kapı açılmış ve bu mekan mutfak olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunlara ek olarak batı duvarının güney kenarına bir mekan daha eklenmiştir. İçi tonoz başlangıç seviyesine kadar sıvalı olan bu mekanın ikinci bir su deposu olarak değerlendirildiği düşünülmektedir.

3.2.6 Lefkoşa, Korkut Hamamı (1634'ten önce)

Hamam, Lefkoşa'da Sur içinde Belig Paşa Sokağında yer almakta olup⁴⁵⁴, çalışır vaziyettedir. Hamamın banisini veya yapım tarihini gösteren bir kitabesi bulunmamaktadır. Yapının beden duvarlarının iç ve dış cepheleri sıvalı olduğundan inşa malzemesi tespit edilememiştir.

Tek hamam olarak, enine sıcaklıklı-çifte halvetli plan tipinde inşa edilmiş olan yapı yaklaşık kare bir kütle arz etmektedir. Hamamın soyunmalığı güneyde, hazırlık, soğukluk, sıcaklık ve halvet mekânları ise kuzeyde yer almaktadır. Su deposu ve külhan binanın kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır. Binanın sıcaklık ve halvetleri kubbeye, soyunmalığı beşik çatı ve geri kalan mekânları ise tonozla örtülmüştür. (Plan 3.55)

⁴⁵¹ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 421

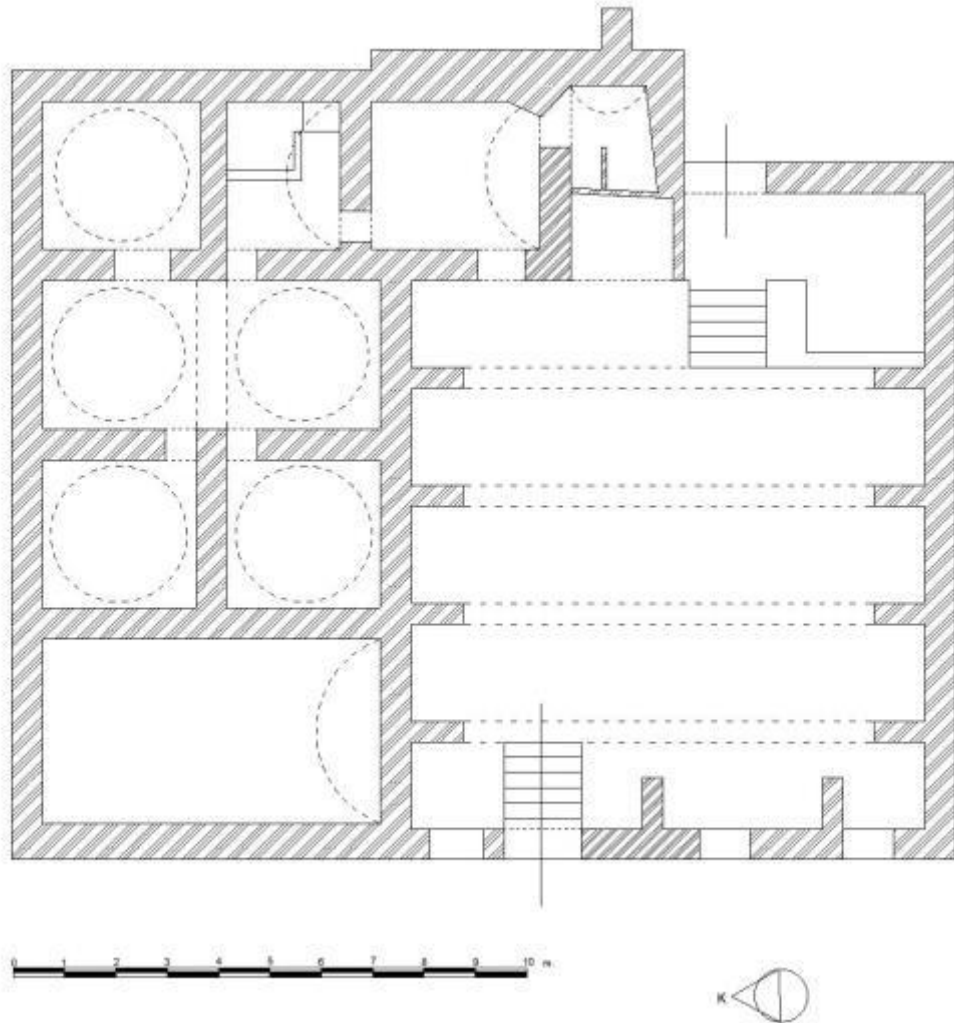
⁴⁵² Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 27; Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 421

⁴⁵³ Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 421

⁴⁵⁴ "1882-1883 Water Book No. 2" ye göre hamam Korkut Efendi Sokakta numara 13'te yer almaktadır. Bkz. Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s.546

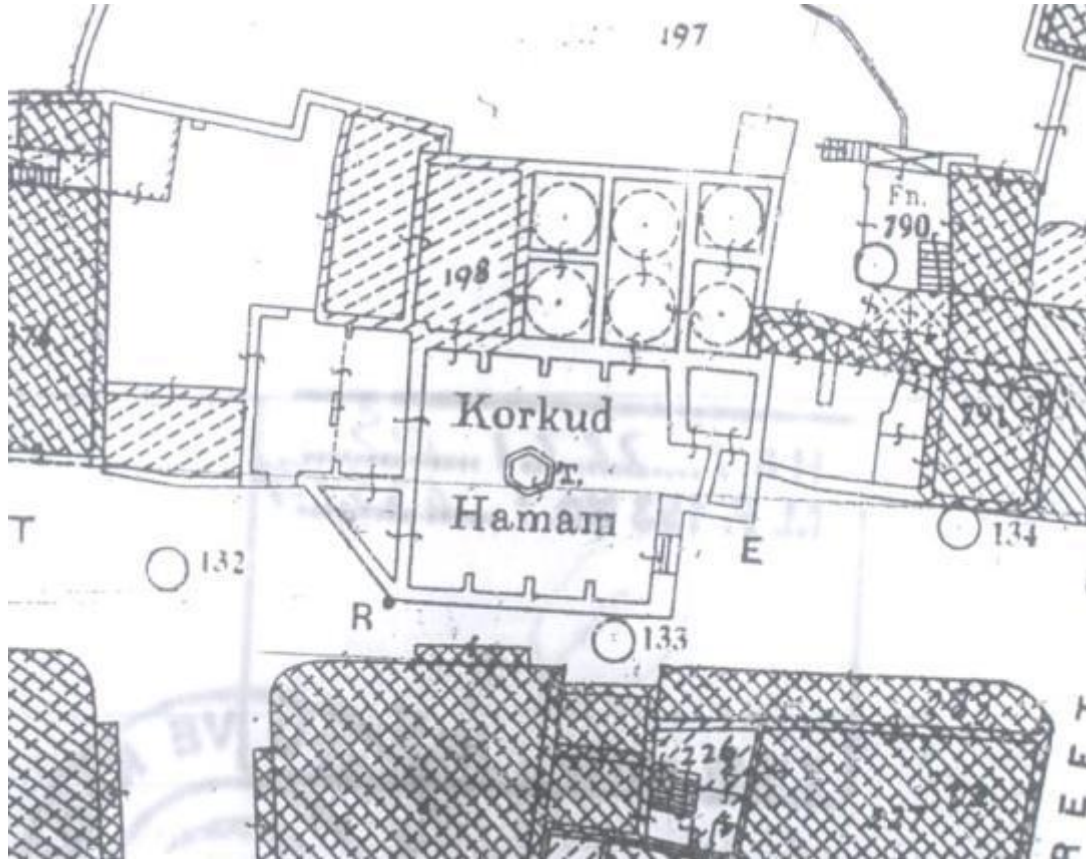


Foto 3.142 Lefkoşa Korkut Hamamı, Giriş Cephesi



Plan3.55 Lefkoşa Korkut Hamamı

Hamam enine sıcaklıklı çift halvetli plan tipinde inşa edilmiştir (Plan3.55). Yapıya doğu cephesinin kuzey kenarına kaydırılmış basık kemerli bir açıklıktan girilmektedir (Foto. 3.142). Bu kapıdan soyunmalık bölümüne altı basamaklı merdivenle inilmektedir. Soyunmalığın diğer girişi de batı cephesinin ortasında yer almakta olup avluya açılmaktadır. Bu kapıdan da soyunmalığa altı basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Yapının yarısından fazlasını kapsayan soyunmalık bölümünün üzeri kuzey-güney doğrultusunda atılmış dört tane sivri kemerin aralarına yerleştirilen ahşap kirişler ve bu kirişlerin üzerine serilen suntalarla oluşturulan, kırma çatıyla örtülmüştür. Bu bölümün aydınlatması doğu, batı ve güney duvarlarına açılan üçer ve kuzey duvarına açılan dört tane dikdörtgen pencereyle sağlanmıştır. Soyunmalığın doğu duvarı üzerinde, girişin hemen yanında, üzeri yuvarlak kemerle örtülmüş bir eyvan yer almaktadır. Günümüzde burası çay ocağı ve mutfak olarak kullanılmaktadır. Orijinal işlevinin de bir çay ocağı olduğunu düşünmekteyiz. Bugün soyunmalığın kuzey, batı ve güney duvarlarına bitişik olarak yükseltelen sekilerin üzerine yerleştirilmiş, dokuz adet ahşap soyunma kabini bulunmaktadır. Muhtemelen İngiliz dönemine ait eski bir vaziyet planında soyunmalığın ortasında altıgen planlı bir havuz görülmektedir. Ancak bu havuz günümüze ulaşamamıştır (Kroki 3.4, Foto. 3.143)



Kroki 3.4 Lefkoşa Korkut Hamamı⁴⁵⁵

⁴⁵⁵Planlar hamam sahibi tarafından, tarafımıza verilmiştir.



Foto.3.143 Soyunmalık

Soyunmalık bölümünden yuvarlak kemerli bir açıklıkla hazırlık bölümüne geçilmektedir. Hazırlık bölümü, güneyindeki tuvaletler ve kuzeyindeki mekânın üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Bu bölümünden tuvaletlere basık kemerli bir açıklıkla geçiş sağlanmıştır. Kuzeydeki soğuklukmekânına sivri kemerli bir açıklıkla geçilmektedir. Bölümün kuzey duvarına bitişirilerek inşa edilen “L” Şekilli perde duvarla ayrı bir yıkanma mekânı oluşturulmuştur. Güneydoğu köşesinde ise bir seki yer almaktadır. (Foto.3.144)



Foto.3.144Soğukluk

Sıcaklık bölümüne yuvarlak kemerli bir kapıyla geçilmektedir. Enine dikdörtgen planlı olan bu bölümün üzeri iki kubbeyle örtülmüştür. Dört duvarına bitişik birer kurna ve doğu ve batı duvarlarında birer seki bulunmaktadır (Foto. 3.145). Sıcaklığın batısında iki, kuzeydoğusunda da bir tane halvet hücresi bulunmaktadır. Kuzeydoğudaki hücrenin güneydoğu köşesin de ve kuzey duvarının ortasında kurnalar yer almaktadır. Ancak güneydoğu köşedeki kurna kaldırılarak yerine küçük kare bir havuz eklenmiştir. Halvetin batı duvarında içinde oturma sekisi bulunan bir niş de bulunmaktadır. Kuzeybatıdaki halvetin kuzey ve batı duvarlarında kurnalar, doğu duvarında ise oturma sekisi bulunmaktayken; güneybatıdaki halvetin batı ve güney duvarlarında kurnalar, doğu duvarında da oturma sekisi yer almaktadır.



Foto.3.145 Sıcaklık

Güneybatıdaki halvet, batı duvarındaki yuvarlak kemerli bir pencereyle su deposuna açılmaktadır(Foto. 3.146). Yapının su deposu tonozla örtülmüştür. Deponun arkasında ise bugün kullanılmayan külhanı bulunmaktadır.



Foto.3.146 Güneybatı Halvet

Hamam bugünkü haliyle enine sıcaklıklı çift halvetli plan tipini yansıtmaktadır. Ancak sıcaklığın doğusundaki mekânlar da katılınca çok kubbeli sıcaklıklı tipte bir şema ortaya çıkmaktadır. Sıcaklığın tonozla değil de iki tane yan yana getirilmiş kubbeyle örtülmesi, burasının iki ayrı mekânken sonradan birleştirilmiş olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir taraftan hamamın vaziyet planını gösteren çizimde doğudaki mekânların ikisinin de kubbeyle örtülü olduğu görülmektedir. Ancak elimizde bu tarz bir değişikliğin olduğunu gösteren veya onarıma dair hiçbir belge bulunmamaktadır.

Kesin inşa tarihi bilinmeyen yapının, H. 29 Cemaziyelevvel 1044 (M. 20.11.1634) tarihli Lefkoşa'daki hamamların açık olduğu günleri gösteren sicil kaydında adı geçmektedir⁴⁵⁶. Bu durumda hamam 1572-1634 yılları arasında yapılmış olmalıdır. Banisi hakkında ise Bağışkan, diğer adı “Çukur Hamam” olan hamamın Belig Paşalara ait olduğunu söylemektedir⁴⁵⁷. Ancak incelenen kaynaklar arasında Belig Paşalara ait herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Vakıf malı olmayan hamamın suyu Silahtar Suyundan sağlanmaktaydı⁴⁵⁸.

Değerlendirme: Hamam günümüzde orijinal işlevini sürdüren ender örneklerden biridir. Yaptığımız incelemede herhangi bir değişikliğe uğradığına dair bir iz rastlanmamıştır. Sadece soyunmalığın ortasındaki altıgen şadırvan günümüze ulaşmamıştır. Bununla birlikte günümüzde sıcaklık mekanına girişin yapıldığı güneydoğudaki tonoz örtülü mekanın, elimize geçen vaziyet planında kubbeyle örtüldüğü görülmektedir. Buradan yola çıkarak bu kubbenin yıkıldığı ve daha sonra mekanın tonozla örtüldüğü ileri sürülebilir. Ancak böyle bir onarımı işaret eden herhangi bir belge bulunmamıştır.

3.2.7 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı (1803/1830)

Hamam, Lefkoşa'da Hadjigeorgakis ve Patriarch Gregory sokaklarının kesiştiği köşede bulunan Hadjigeorgakis Konağının avlusunda yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan hamamın üzerinde inşa ya da onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Yapının inşasında kabayonu ve moloz taş malzeme birlikte kullanılmıştır.

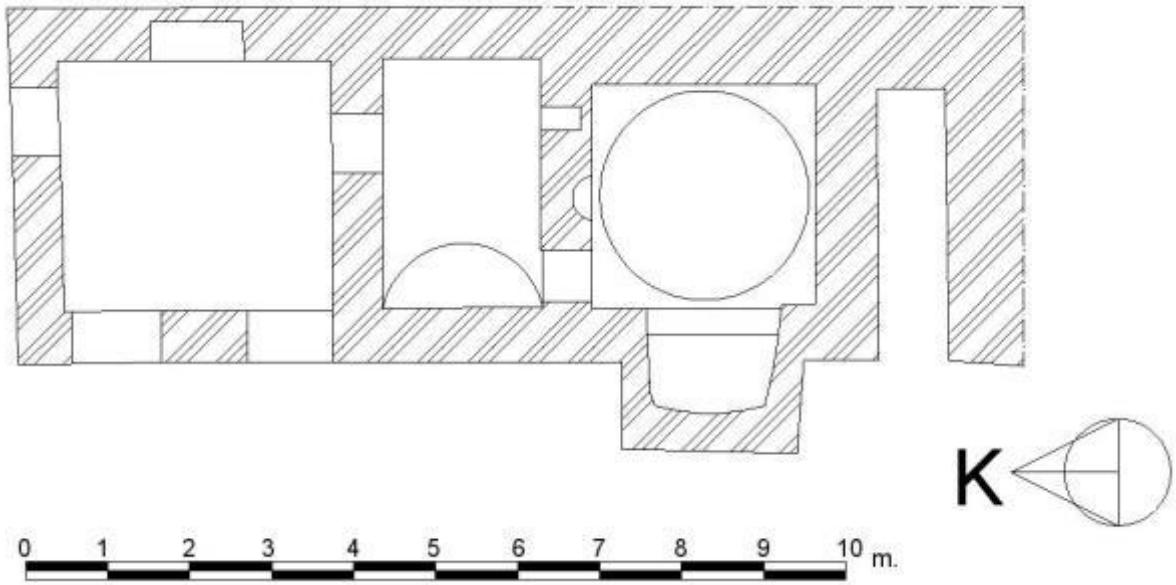
Özel hamam olarak inşa edilmiş olan yapı, kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Kuzeyden güneye doğru soyunmalık, soğukluk ve sıcaklık kısımlarından oluşan yapının su deposu ve külhanı sıcaklığın batısında yer almaktadır. Hamamın soyunmalığı düz damla, ılıkılığı tonozla, sıcaklığı kubbeyle ve su deposu ise yarım kubbeyle örtülmüştür. (Plan 3.56)

⁴⁵⁶ K.Ş.S., 4, 248/1

⁴⁵⁷ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 329

⁴⁵⁸ Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s.635

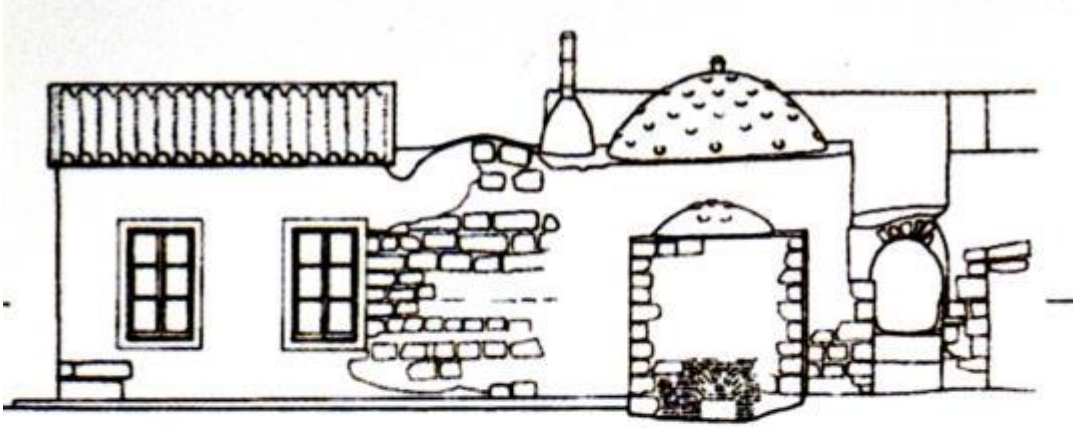
Hamam avlunun güneydoğusunda yer almakta olup, kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Yapının soyunmalık bölümü kuzey yer almaktadır. Yaklaşık kare plana sahip olan bu bölüm 3x3.3 m. ölçülerindedir. Bölümün batı duvarı üzerinde iki tane dikdörtgen pencere, doğu duvarı üzerinde ise kare bir niş bulunmaktadır. Soyunmalık bölümü, doğu-batı doğrultusunda atılmış ahşap kirişler üzerine enli ahşap tahtaların serilmesi ve kerpiçle doldurulması suretiyle örtülmüştür. Dışarıdan ise kiremitle örtülmüştür. (Foto. 3.147)



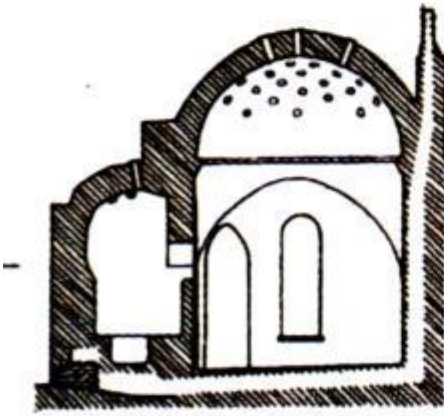
Plan3.56 Lefkoşa, Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı



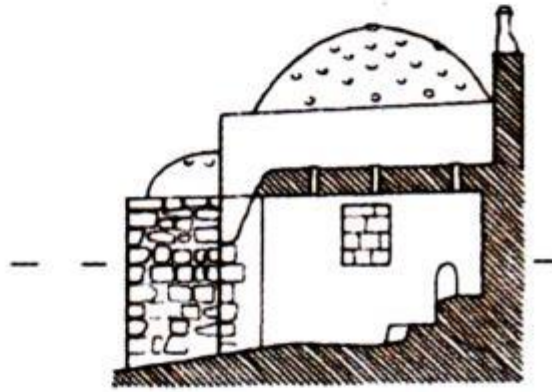
Foto.3.147Soyunmalığın Batı ve Kuzey Cepheleri



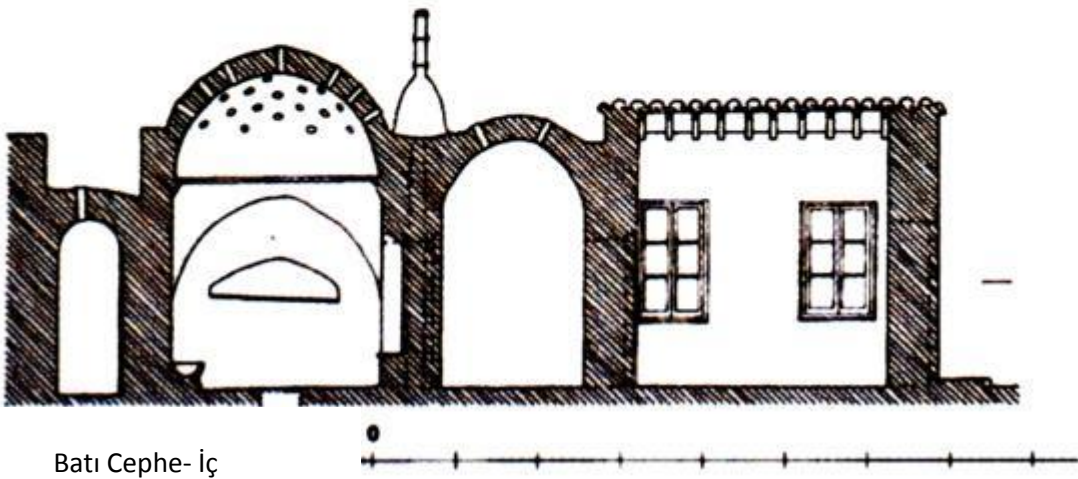
Batı Cephe- Dış



Sıcaklık Kuzey Cephe- İç



Sıcaklık Güney Cephe- Dış



Batı Cephe- İç

Plan 3.57 Hamamın Kesit ve Cepheleri⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Tuncer Bağışkan, *Ottoman İslamic and İslamised Monuments in Cyprus*, Lefkoşa, 2009, s. 470

Soyunmalığın güney duvarının doğusuna kaydırılmış, yuvarlak kemerli bir açıklıktan soğukluk bölümüne geçilmektedir. Yaklaşık 2x3 m. boyutlarındaki bölümün güney duvarı üzerinde dikdörtgen bir niş yer almaktadır (Foto. 3.148). Bölüm beşik tonozla örtülmüş ve aydınlatması tonoz üzerine açılan ışık delikleriyle sağlanmıştır.



Foto 3.148 Soyunmalıktan Ilıklığa Geçişi Sağlayan Açıklık

Soğukluk bölümünün güneybatı köşesindeki sivri kemerli bir açıklıktan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Kare planlı bölüm 2,7x2.7 m. ölçülerindedir. Girişin hemen doğusunda yuvarlak kemerli bir niş yer almaktadır (Foto.3.148).



Foto.3.150 Sıcaklık, Giriş Kapısı ve Niş

Güney duvarının ortasında biri büyük, diğeri küçük iki tane su çıkış deliği bulunmaktadır. Burada olması gereken ayna taşı düşmüş ve geriye sadece izi kalmıştır. Lüle deliklerinin hemen altında ise kurnası yer almaktadır(Foto. 3.151).



Foto 3.151 Sıcaklık, Kurna ve Musluk Delikleri



Foto 3.152 Su Deposu

Sıcaklığın batı duvarı üzerinde su deposuna açılan basık kemerli, enlice bir açıklık bulunmaktadır. Su deposu bir duvarla ikiye bölünmüş olup hem sıcak hem soğuk su sağlamak için kullanılmıştır (Foto. 3.152). Deponun üzeri yarım kubbeyle örtülmüştür (Foto. 3.153).

Hamamın en güneyinde 0.8x3.3 m. boyutlarında, doğu-batı yönünde uzanan, beşik tonozla örtülmüş bir mekân daha bulunmaktadır. (Foto. 3.154)



Foto.3.153Ocak

Hamamda hiçbir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Eserin kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, bu konuda iki ihtimal göz önünde bulundurulmaktadır. Birincisi hamamın konakla beraber 1803 yılında Dragoman Hadjigeorgakis tarafından yaptırıldığıdır. Bir diğeri ise konağın 1830 yılında Hatice Hanıma kiralanmasından sonra inşa edilmiş olma ihtimalidir. İkinci ihtimal daha kuvvetli görünmesine karşın, kesin verilere ulaşmak için daha ayrıntılı arşiv çalışmalarının yapılması gerekmektedir.



Foto 3.154 Eski Su Deposu

Değerlendirme: Hamam orijinal mimarisini koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak deposu alışlagelmişin dışında sıcaklığın arkasına değil, yan tarafına konumlandırılmıştır. Hamamın batı cephesinin güney kenarına kaydırılmış olan bu su deposu ile sıcaklık duvarı arasında birleşme izi görülebilmektedir. Su deposu duvar üzerine sonradan eklenmiş olabilir. Hamamın güneyinde 0.8x3.3 m. boyutlarında, sıcaklık boyunca uzanan, beşik tonozla örtülmüş bir mekân daha yer almaktadır. Mekânın kuzey duvarı üzerindeki sıcaklık bölümüne açılan ve daha sonra kapatılmış olan dikdörtgen pencerenin izi hala görülebilmektedir. Aynı bölümün zemininin tam ortasında, günümüzde üzeri ızgarayla kapatılmış, bir delik bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında hamamın orijinal su deposunun bu mekan olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Muhtemelen kazanda meydana gelen bir patlama sonrası deponun yeri değiştirilmiş ve batı cephe üzerine alınmış olmalıdır.

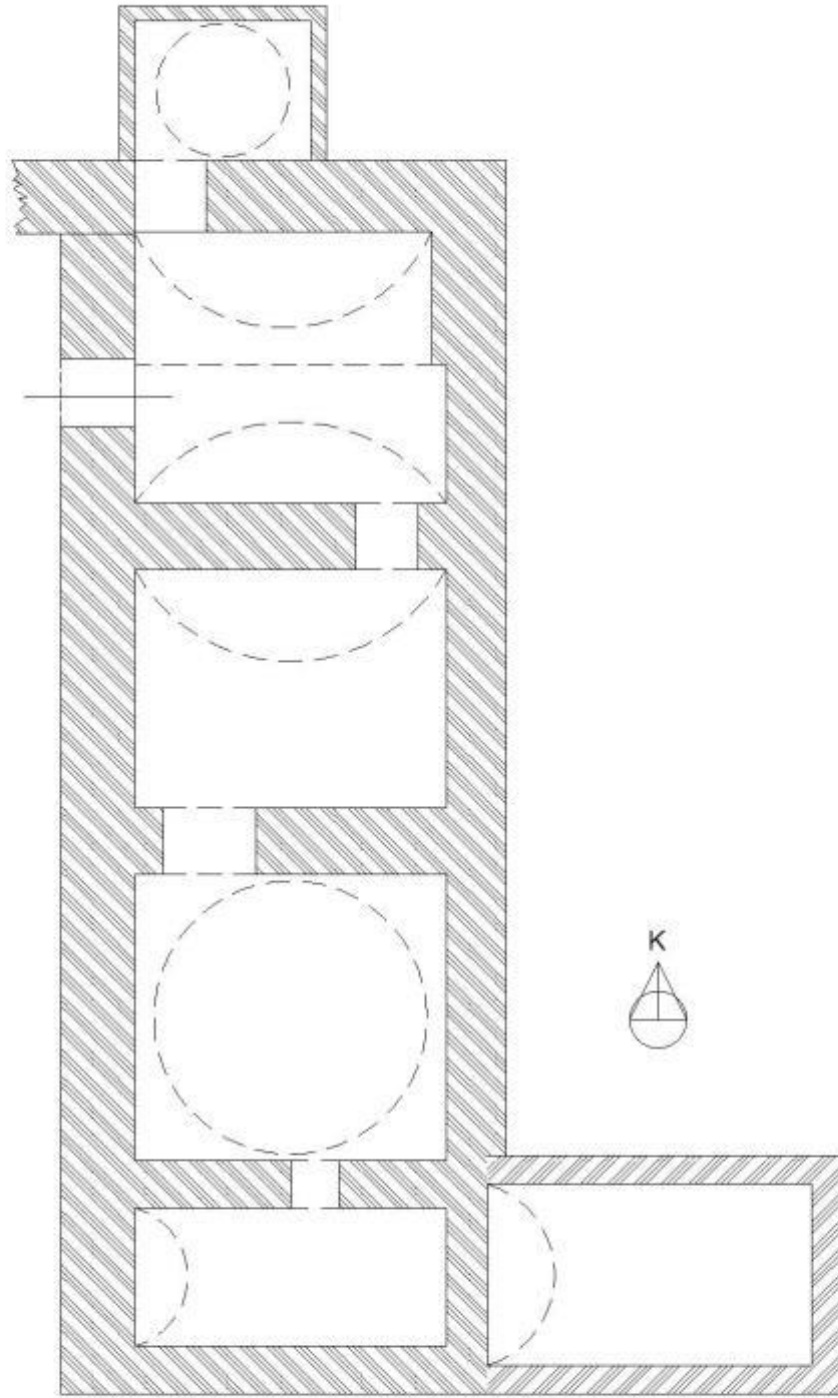
3.2.8 Piskobu, Muslu Çavuş Hamamı (1885)

Hamam Baf'a bağlı Piskobu (Yalova) köyünde caminin güneyinde yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan hamam üzerinde inşa veya onarım kitabesi bulunmamaktadır. Yapının beden duvarlarında kabayonu taş kullanılmıştır. Kubbelerin iç ve dış cepheleri sıvalı olduğundan malzemesi tespit edilememiştir.

Tek hamam olarak inşa edilmiş olan yapı, kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Kuzeyden güneye doğru hazırlık mekanı, soğukluk ve sıcaklık mekânlarından oluşan yapının su depoları ve külhanı sıcaklığın güneyinde yer almaktadır. Binanın sıcaklığı ve soyunmalığın kuzeyine sonradan eklenen mekânı kubbeye, geri kalan mekânlar ise tonozla örtülmüştür. (Plan 3.58)



Foto.3.155 Giriş Cephesi



0 1 2 3 4 5 m.

Plan3.58 Piskobu, Muslu Çavuş Hamamı

Hamamın batı cephesinin güneyinde günümüze gelemeyen bir takım mekânların izleri bulunmaktadır. (Foto. 3.155)

Eseri bugünkü girişi batı cephesinin kuzey kenarına kaydırılmıştır. Dikdörtgen bir açıklıktan girilen ön hazırlık mekanı yaklaşık kare planlı olup 2,83x3,12 m. ölçülerindedir. Mekânın üstü beşik tonozla örtülmüştür. Kuzeyden enlice bir kemerle desteklenen tonozun, güney kısmı üzerinde ışık delikleri yer almaktadır (Foto. 3.156)



Foto.3.156Soyunmalık Üst Örtüsü

Odanın kuzey duvarının batı kenarına kaydırılmış bir kapıdan kubbeli bir mekâna geçilmektedir. 1,85x1,46 m. ölçülerindeki yaklaşık kare planlı olan mekân, kubbe üzerine açılan ışık delikleriyle ve batı duvarındaki iki küçük pencereyle aydınlatılmıştır (Foto. 3.157).



Foto.3.157 Kuzeydeki Ek Mekân

Soyunmalığın kuzey duvarının batı kenarına kaydırılmış, yuvarlak kemerli bir kapıdan soğukluk bölümüne girilmektedir. Bu bölüm 2,56x3,27 m. ölçülerinde olup, tonozla örtülmüş ve tonoz üzerindeki ışık delikleriyle aydınlatılmıştır. Odanın kuzey ve batı duvarları boyunca yeden yaklaşık 0,4 m. yükseklikteki sekiler uzanmaktadır (Foto.3.158).



Foto.3.158SoğuklukMekânı

Odanın güney duvarının batı kenarına kaydırılmış basık kemerli bir açıklıktan sıcaklık bölümüne geçiş sağlanmaktadır. Sıcaklık 3x3,25 m. ölçüleriyle yaklaşık kare planlıdır. Odanın güney duvarı üzerinde 0,5x0,5 m. ölçülerinde, depoya açılan bir kontrol penceresi bulunmaktadır (Foto. 3.159).



Foto.3.159 Sıcaklık, Kontrol Penceresi

Hamamın iki tane su deposu bulunmaktadır. İkisi de doğu-batı yönünde uzanmakta olup, beşik tonozla örtülmüştür. Batıdaki deponun arkasında ocak ve yaşmak yer almaktadır. Bu da deponu sıcak su için kullanıldığını göstermektedir. Doğuda yer alan deponun ise sıcaklık bölümüyle doğrudan bir bağlantısı olmayıp, sadece bir boru aracılığıyla yanındaki depoya bağlanmaktaydı. Aynı zamanda deponun doğu cephesi üzerinde bir de kontrol penceresi bulunmaktadır Buradan yola çıkarak bu deponun da soğuk su depolamak için kullanıldığı söylenebilir. (Foto 3.160, 3.161).



Foto.3.160 Su Depoları



Foto.3.161 Soğuk Su Deposu, İçten Görünüş

Hamamın inşa tarihi veya banisini bildiren herhangi bir kitabesi mevcut değildir. Ancak Bağışkan, hamamın Muslu Çavuş vakfına ait olduğunu, 1885 yılında camiye bağlı olarak, caminin giderlerini karşılamak amacıyla inşa edildiğini aktarmaktadır. Vakıf kayıtlarına göre köylüler 04.10.1886 tarihli bir dilekçeyle hamamın onarılmasını istemişler, ancak bu talep evkafın 23.11.1886 tarihli yazısıyla reddedilmiştir. Yine de 1886-87 yılları arasında 6,587 kuruş harcanarak tamir edildiği bilinmektedir. Hamam 13.01.1888 tarihinde ise £48.18.0 harcanarak yeniden tamir edilmiştir. Yine 1953 tarihinde hamamın onarımı için Kleantıs Kiriaku ustanın £550 bir teklif alınmıştır⁴⁶⁰. 2006 yılının başlarına kadar harap durumda olan hamam aynı yılın sonuna doğru onarılmaya başlanmıştır⁴⁶¹. Günümüzde eser iyi durumda olmasına karşın işlevini yitirmiştir.

Değerlendirme: Hamamın planıyla ilgili iki tane sorunla karşılaşılmaktadır.

- 1- Soyunmalık mekanının yapıdaki konumu,
- 2- Kuzeydeki mekanın işlevi.

- 1- Soyunmalık mekanının yapıdaki konumu

Hamamın soyunmalık mekanı günümüze ulaşamamıştır. Hamamın kuzey duvarının batıya doğru devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte batıda bir mekana ait olduğunu düşündüğümüz bir takım bakiyeler yer almaktadır. Muhtemelen burası hamamın soyunmalık mekanı olmalıdır. Bakiyelerinizi zeminde takip edilemediği için plan şemasının nasıl olduğu bilinmemektedir.

- 2- Kuzeydeki mekanın işlevi

Hamamın kuzeyinde birleşme çizgilerinden yapıya sonradan eklendiği anlaşılan kare planlı bir mekan yer almaktadır. Anadolu Türk hamam mimarisinde 16.yy.'a kadar soğukluk mekanında yer alan tuvalet ve traşlık birimleri bu yüzyılda Mimar Sinan'ın ortaya koyduğu bir yenilikle, yine soğukluk mekanına bağlı bir şekilde hamamın ana kütesinin dışına taşırılmış olarak düzenlenmiştir. Hamamın orijinal tuvaletinin nerede olduğu günümüzde bilinmemektedir. Ancak muhtemelen orijinal tuvaleti yıkıldıktan sonra, burası hamamın yeni tuvaleti olarak inşa edilmiş olmalıdır.

Hamamla ilgili daha sağlıklı verilere ulaşabilmek için yapının içinde ve çevresinde bilimsel bir kazının yapılması gerekmektedir.

⁴⁶⁰ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 339

⁴⁶¹ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 339

3.2.9 Lefkoşa, Tandi'nin (Tanti) Hamamı (1921)

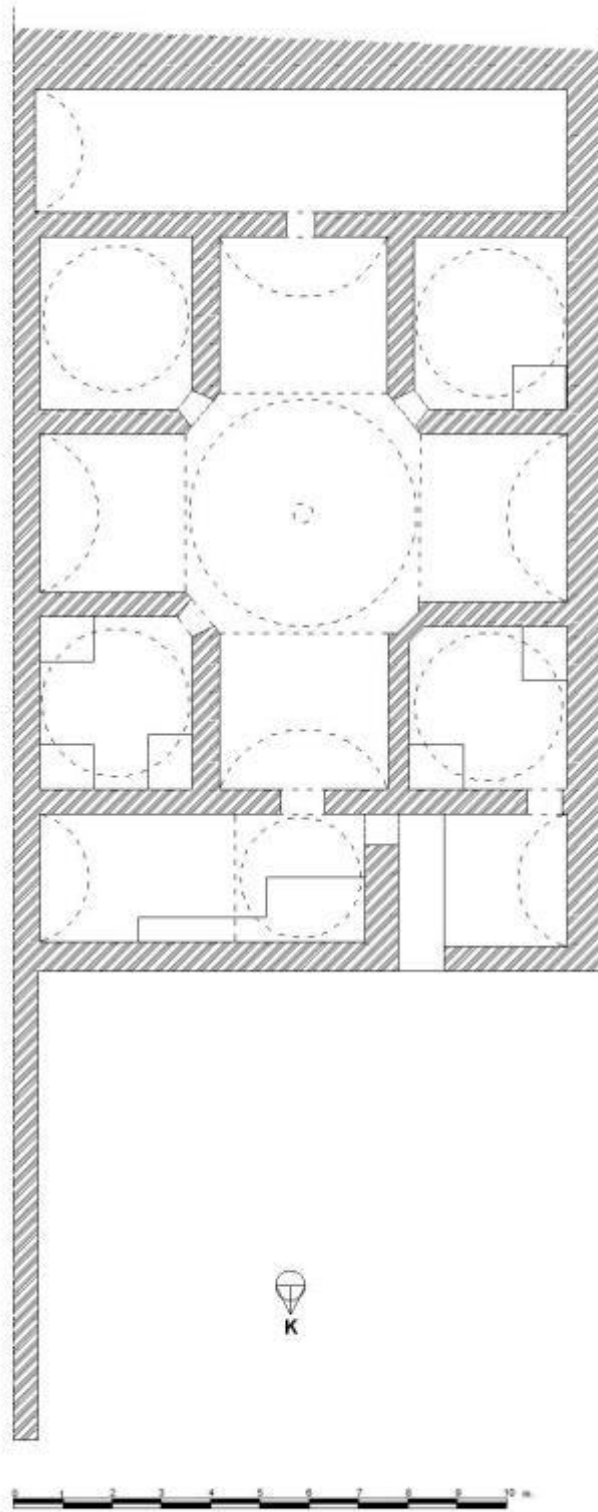
Hamam, Lefkoşa Surları içinde Barbaros ve Atilla sokaklarının kesiştiği köşenin karşısında yer almaktadır⁴⁶². Günümüzde kullanılmayan hamam üzerinde inşa veya onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak, beden duvarlarında kesme sarı taş, cehennemlikte ise tuğla kullanılmıştır. Üst örtüsü içten ve dıştan sıvalı olduğu için malzemesi tespit edilememiştir. Ancak sıcaklıktaki tonozlardan kuzeydekinde tuğla malzeme kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Tek hamam olarak, dört eyvanlı-köşe hücreli tipte inşa edilmiş olan yapı kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Soyunmalığı yıkılmış olan yapı, kuzeyden güneye doğru hazırlık ve soğukluk, sıcaklık ve halvetler şeklinde bir dizilim sergiler. Hamamın su deposu ve külhanı sıcaklığın güneyine konumlandırılmıştır. Sıcaklık, halvetler ve aralığın bir kısmı kubbeyle örtülmüşken, geri kalan mekânların üzeri tonozla kapatılmıştır.

Hamamın soyunmalık bölümü günümüze ulaşmamış, sadece doğu duvarı ayakta kalmıştır. Bu bölüm hakkındaki bilgilerimiz Bağışkan'ın aktarımlarına dayanmaktadır. Bu mekânın sokağa bakan cephesinde küçük bir sundurma, sundurmanın kuzeydoğusunda ise ikamet etmek amacıyla kullanılan iki katlı küçük bir oda yer almaktaydı. Küçük olan soyunmalık mekânının ortasında kare bir havuz, havuzun üç yanında ise kapıya yönelik "U" şekilli sedirler(soyunma kabini) yer almaktaydı. Ayrıca duvarlara bitişik sekiz tane ahşap soyunma kabini bulunmaktaydı. Soyunmalığın güneybatı köşesinde odun ve kömürle çalışan bir ocak vardı. Bu ocak hem soyunmalığın ısıtılması hem de havluların kurutulması amacıyla kullanılmaktaydı⁴⁶³. (Foto.3.162)

⁴⁶² Bu bölge eskiden Çukur Bahçe olarak bilinmekteydi. Bkz. H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 166

⁴⁶³ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 331



Plan3.59 Lefkoşa, Tandi'nin Hamamı



Foto.3.162 Soyunmalığın Bugünkü Durumu

Soyunmalığın güney duvarının batısına kaydırılmış dikdörtgen bir açıklıkla soğukluk bölümüne geçilmektedir. Yine Bağışkan'ın aktardığına göre soğukluk bölümüne sekiz basamakla inilmektedir⁴⁶⁴. Doğu-batı yönünde uzanan soğukluk bölümü perde duvarla iki kısma ayrılmıştır. Batıdaki kısım daha küçük olup beşik tonozla örtülmüştür ve batı duvarı üzerinde küçük dikdörtgen bir pencereyle aydınlatılmaktadır. Yuvarlak kemerli bir kapıyla geçilen diğer kısmın ise batısı kubbeyle, doğusu da tonozla örtülmüştür. Burası kubbe ve tonozun üzerinde yer alan birer ışık deliğiyle aydınlatılmıştır. Bu bölümün kuzey duvarının batı kısmına kaydırılmış bir seki bulunmaktadır. Bağışkan'ın aktardığına göre bu kısmın doğu ucunda tuvalet ve traşlık bulunmaktaydı⁴⁶⁵. Ancak bu bölümlerin günümüzde izleri kalmamıştır. (Foto. 3.163)

⁴⁶⁴ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 331; Günümüzde bu basamakların sadece iki tanesinin izi kalmıştır.

⁴⁶⁵ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 331



Foto.3.163 Sıcaklığa Geçiş Mekânı

Kubbenin altında yer alan basık kemerli bir kapıdan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklık bölümü haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tiptedir. Sıcaklığın ortası ve halvetler kubbeye, eyvanlar ise beşik tonozla örtülmüştür. Bu bölümün aydınlatılması kubbelerin üzerindeki kare şekilli ışık gözleriyle sağlanmaktadır (Foto.3.164). Doğu ve batı eyvanlarının dip duvarlarında birer kare şekilli niş ve kalan izlerden anlaşıldığı üzere altlarında birer kurna bulunmaktaydı. Ancak sadece doğu eyvanı içerisinde yer alan kurna günümüze gelebilmiştir. Batıdaki eyvanın küçük kare nişinin üzerinde dışarıya açılan, güney eyvanın dip duvarında ise su deposuna açılan bir pencere yer almaktadır. Sıcaklık bölümünün zemini günümüzde tamamen sökülüştür, sadece zemini taşıyan desteklerin bir kısmı günümüze gelebilmiştir. Bu izlerden yola çıkarak burada bir göbek taşının olduğunu düşünmekteyiz. Güneydeki halvetlerin zemini sökülüştür. Güneybatıdaki halvetin batı duvarında yine kare bir niş ve altında kurna yer almaktadır. Bu halvette yerde duran kurnanın da, duvardaki boru izlerine bakarak, güney duvarının ortasında olması gerektiğini düşünmekteyiz. Güneydoğudaki halvetin doğu duvarında niş ve kurna yer almaktadır. Bu halvetin kubbesinin güney yüzüne daha sonra dikdörtgen bir pencere açılmış ve buradan atılan çöplerle zemin doldurulmuştur. Kuzeydoğudaki halvetin üç köşesinde de yıkanma sekileri bulunmaktadır. Sekilerden kuzeybatıdaki tahrip edilmiştir. Kuzey ve doğu duvarları üzerinde ise birer kurna bulunmaktadır. Doğu duvarındaki kurnanın üzerinde bir tane kare niş yer almaktadır.

Kuzeyinde ise sonradan açılmış yuvarlak kemerli daha büyük bir niş bulunmaktadır. Kuzeybatıdaki halvetin sıcaklığa giriş kapısı sonradan kapatılmıştır (Foto. 3.165). Bunun yerine sıcaklığın güneybatı köşesine halvet geçişi sağlayan yeni bir kapı açılmıştır. Halvetin batı ve güney duvarlarında kurnalar, kuzeydoğu ve güneybatı köşelerinde ise yıkanma sekileri bulunmaktadır. Bağışkan soğukluk bölümüyle beraber halvetin ayrılarak, dışarıya başka bir giriş açılmak suretiyle, özel hamam olarak kullanıldığını aktarmaktadır⁴⁶⁶. Ilıklığın batı ucundaki tonozlu mekânın zemininin yükseltilmiş olması ve batı duvarı üzerinde kapı büyüklüğündeki bir açıklığın sonradan örülerek kapatılmış olması bu görüşü destekler niteliktedir. (Foto. 3.166)



Foto.3.164 Sıcaklık

Yapının 1920'li yıllarda Dandi adında Rum bir gezgin tarafından yaptırıldığı bilinmektedir⁴⁶⁷. Hamam, gündüzleri kadınlara, geceleri ise erkeklere hizmet vermekteydi. Ancak zaman içinde sadece kadınlara mahsus bir hamam olarak kullanılmıştır⁴⁶⁸. Günümüzde işlevini sürdürmeyen hamam 1958 yılında Kıbrıs'ta yaşanan toplumsal olaylar nedeniyle terk

⁴⁶⁶ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 331

⁴⁶⁷ H. M. Gürkan, **a.g.e.**, s. 166; Bağışkan hamamı Gosti Giriyaku Tandi'nin Rum ustalara yaptırdığını yazarak , hamamın yapımıyla ilgili şu anekdotu aktarmaktadır: İşlediği bir suçtan dolayı hapis cezasına çarptırılan Tandi hapisanede altın çalmaktan mahkum olan bir Arap'la arkadaş olmuşlardır. Bu Arap uzun süreli hapis cezasına çarptırıldığından çaldığı altınları işletmesi ve hapisaneden çıkınca bölüşmeleri kaydıyla Tandi'ye altınların yerini söylemiştir. Hapisaneden çıkan Tandi altınları almış, ancak bu parayla önce hamamı, 1920-27 yılları arasında ise etrafındaki evleri inşa ettirmiştir. Bkz. Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 330

⁴⁶⁸ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 331; Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.202

edilmiş ve 1963'te Rum saldırıları üzerine tahrip edilmiştir⁴⁶⁹. Hamam o günden sonra bir daha onarıp kullanılmamıştır. Hamamın suyu batısındaki bahçede bulunan kuyudan sağlanmaktayken, daha sonra şehir şebekesinden karşılanmaya başlanmıştır⁴⁷⁰.



Foto.3.165 Batı Duvarı Üzerine Sonradan Açılan Kapının İzi

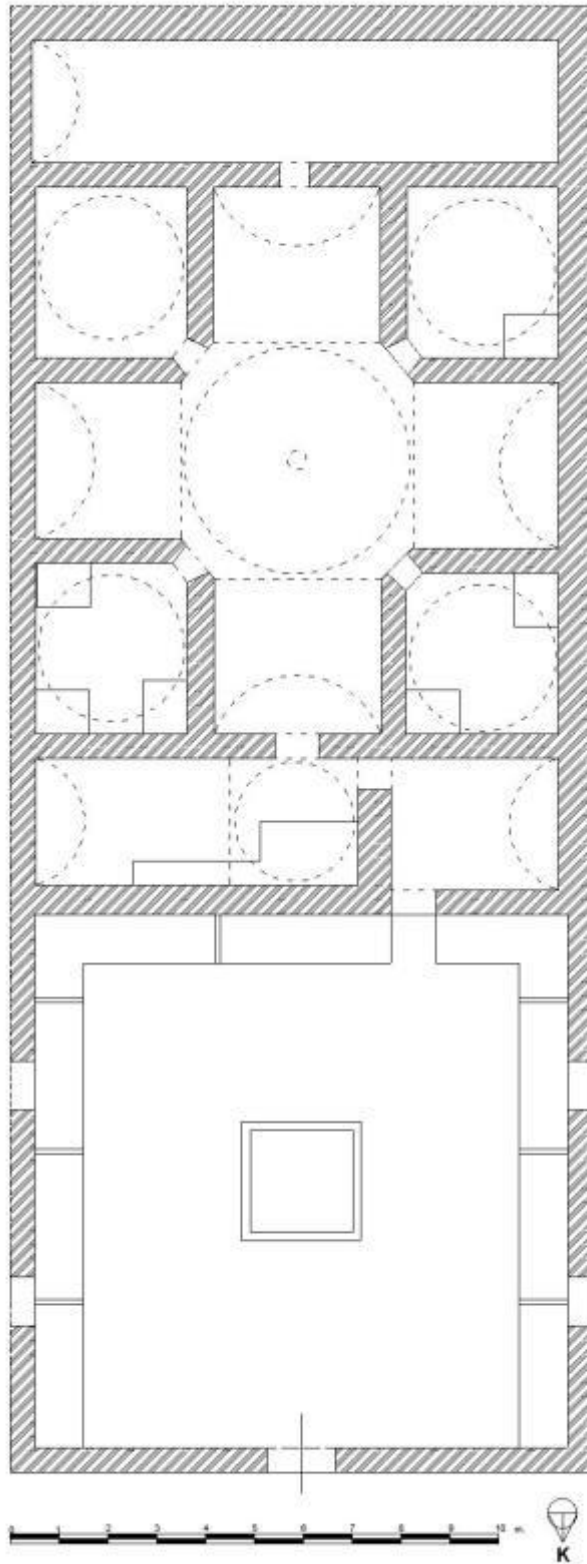
⁴⁶⁹ Hizber Hikmetağalar, **a.g.e.**, s.201

⁴⁷⁰ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 331



Foto 3.166 Kuzeybatı Halvet

Değerlendirme:Hamam üzerinde yaptığımız incelemede bir plan değişikliğine dair herhangi bir ize rastlanmamıştır. Ancak hamamın soyunmalığı yıkılmış olup, günümüze sadece doğu duvarı ulaşabilmiştir. Bu bakiyeden yola çıkarak soyunmalık duvarlarının kubbeyi taşıyamayacak kadar ince olduğunu ve bu bölümün ahşap kirişlemeli düz tavanla örtülü olduğunu düşünmekteyiz. Bununla birlikte Bağışkan'dan da soyunmalığın üç duvarının sekilerle çevrili olduğunu ve ortada kare bir havuzunun olduğunu öğrenmekteyiz. Bu bilgiler ışığında hamam için bir restitüsyon planı hazırlanmaya çalışılmıştır. (Plan 3.60)



Plan 3.60 Tandi'nin Hamamı Restitüsyon Planı

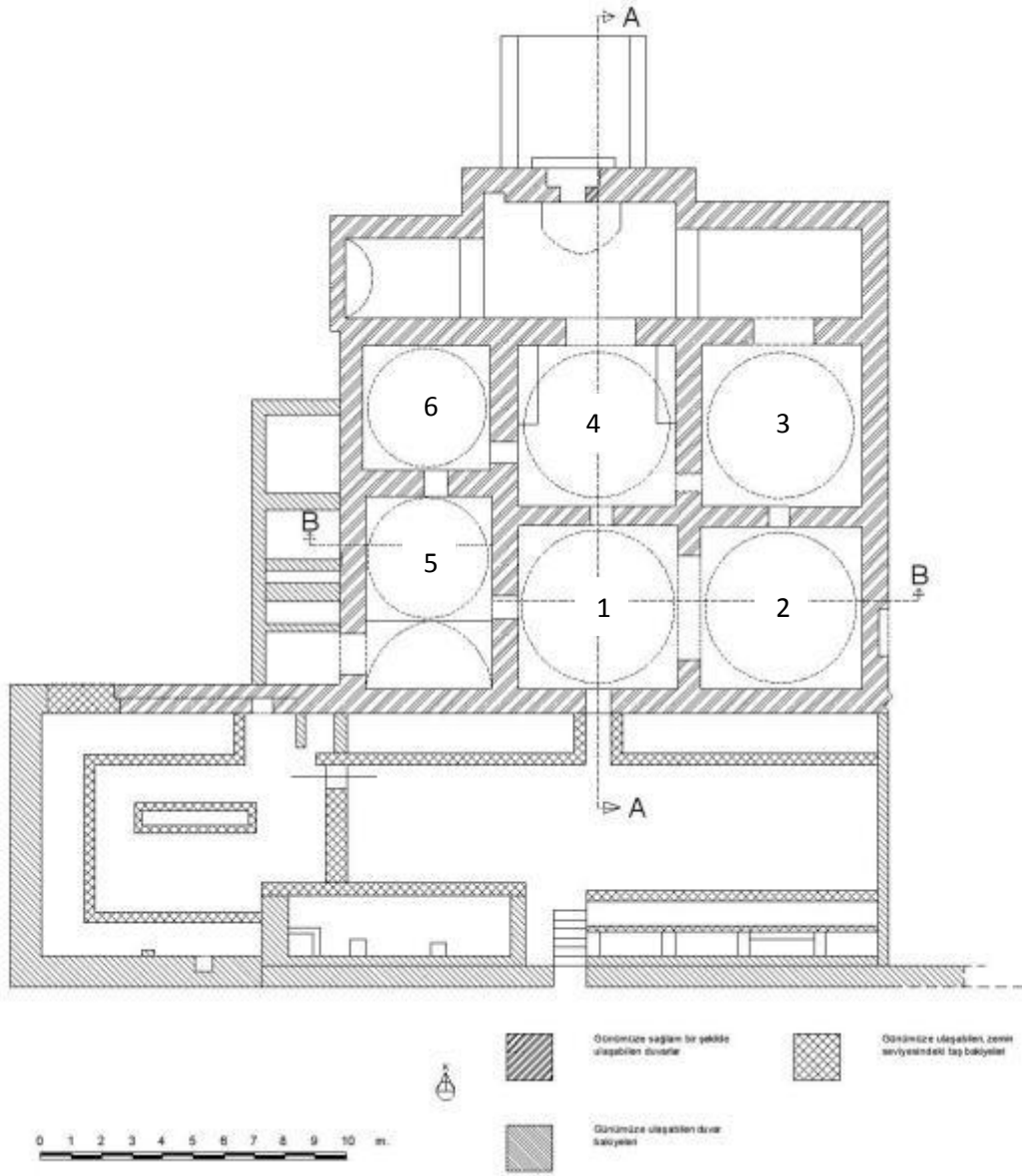
3.2.10 Magosa Keltikli(Gedikli/Kertikli) Hamam

Hamam, Magosa'da Keltikli Hamam Sokağında yer almaktadır (Harita 3.12). Günümüzde işlevini yitirmiş olan hamamın üzerinde tarihi ve banisi bildiren herhangi bir kitabe mevcut değildir. Yapıda inşa malzemesi olarak beden duvarlarında ve kubbelerde kesme taş kullanılmıştır.



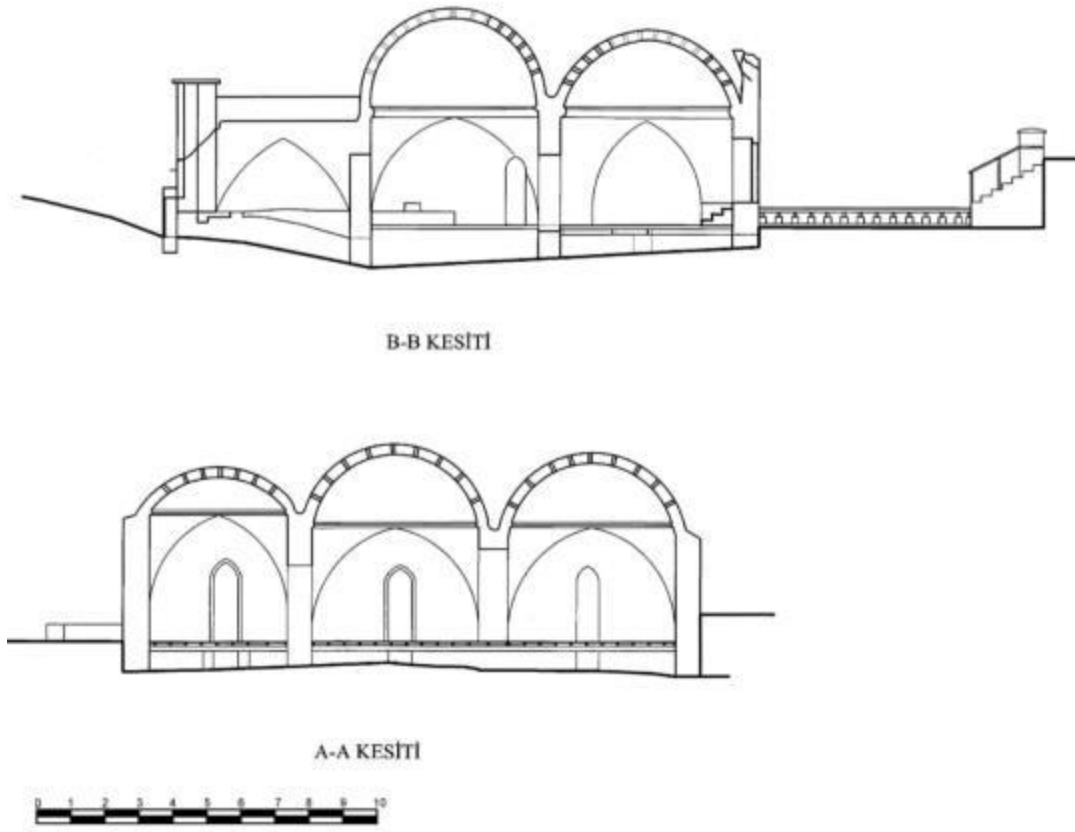
Harita 3.12 Magosa Keltikli Hamam

Tek hamam olarak inşa edilmiş olan yapı yaklaşık kare bir kütle arz etmektedir. Hamamın su deposu ve külhanı kuzey kenarda yer alırken, soyunmalığı günümüze ulaşamamıştır (Foto. 3.167). Yapının su deposunun üzeri tonozla, geri kalan mekânların üzerleri ise kubbeyle örtülmüştür.(Plan 3.61)



Plan 3.61 Magosa Keltikli Hamam⁴⁷¹

⁴⁷¹ Plan ve kesit K.K.T.C. Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Dairesi'nden alınmış ve düzeltilerek işlenmiştir.



Plan 3.62 A-A ve B-B Kesitleri



Foto.3.167 Güney Cephe

Sıcaklık bölümüne güney duvarının ortasındaki basit dikdörtgen şekilli bir kapıdan girilmektedir. Bu bölüm altı birimden oluşmaktadır. Tüm birimler pandantif geçişli birer kubbeyle örtülmüştür. Sadece 5 numaralı odanın güney kısmı sivri kemerli bir tonozlagenişletilmiştir. Birimlerin aydınlatması kubbelerdeki ışık gözleriyle sağlanmaktadır. Sıcaklığın merkezi mekanı ve halvet hücrelerinin zeminindeki sal taşı döşemelerin tamamı yerlerinden sökülüştür. Bunun sonucu olarak da adı geçen bölümlerin altındaki yaklaşık 1 m. derinliğindeki cehennemlik mekânı tamamen ortaya çıkmıştır.

1 numaralı mekân kuzey ve batı duvarları üzerine açılan kapılarla diğer mekânlarla ilişkilendirilmiştir. Doğu duvarı üzerinde yer alan sivri kemerle 2 numaralı odaya girilmektedir (Foto. 3.168). 3 numaralı odaya 2 numaralı mekânın kuzey duvarı üzerindeki sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. Odanın kuzey duvarı üzerinde kare şekilli bir kontrol penceresi yer almaktadır (Foto. 3.169). Üst köşelerinden taşıntı yapan arkadaki su deposunun tonoz izlerinden anlaşıldığı üzere pencere sonradan genişletilerek son halini almıştır. Mekânın doğu duvarı üzerinde de güney kenara kaydırılmış basık kemerli bir niş bulunmaktadır. Batı duvarı üzerinde büyük boyutlu kare bir pencere açılmış ise de daha sonra burası örülerek kapatılmıştır. 4 numaralı mekana 3 numaralı odanın batı duvarı üzerindeki sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir (Foto. 3.170). Odanın güney duvarı üzerinde 1 numaralı mekâna geçişi sağlayan başka bir sivri kemerli kapı daha bulunmaktadır. Ayrıca batı duvarının güney kenarına kaydırılmış ve 6 numaralı odaya girişi sağlayan bir kapı daha bulunmaktadır. Bu açıklığın iki yanında yer alan yarıda kesilmiş su borularına ve kapıdaki form bozukluğuna bakılarak açıklığın sonradan yıkılmak suretiyle oluşturulduğu söylenebilir. Kuzey duvarı üzerinde ise odanın su deposuyla ilişkilendirildiği basık kemerli pencere bulunmaktadır. Bu pencere de sonradan genişletilmiştir. 5 numaralı mekâna, 1 numaralı mekânın batı duvarı üzerindeki kapıdan girilmektedir (Foto. 3.171). Bu mekânın üstü güneyine atılan sivri kemerli bir tonozla kareye çevrilmiş ve kalan alan ise kubbeyle örtülmüştür. Tonozlu kısmın doğu ve batı duvarları üzerinde sonradan örülerek kapatılan birer pencere yer almaktadır. Batıdaki açıklığın arkasında su deposuna ait kalıntılar yer almaktadır. 5 numaralı odanın kuzey duvarı üzerindeki sivri kemerli bir kapıdan da 6 numaralı mekana geçilmektedir.



Foto.3.168 İki Numaralı Mekândan 1 Numaralı Mekâna Bakış



Foto.3.169 3 Numaralı Mekân



Foto.3.170 4 numaralı Mekân



Foto.3.171 5 Numaralı Mekân

Tüm sıcaklığın kuzeyinde hamamın üç kısımdan oluşan su deposu yer almaktadır (Foto. 3.172). Doğudaki su deposunun kuzeyinde bir ocak, ortadaki su deposunun kuzeyinde ise ocak ve külhan kalıntıları bulunmaktadır (Foto. 3.173, 3.174).



Foto 3.172 Su Deposu, Batıdan Doğuya Bakış



o.3.173 Doğudaki Deponun Ocağı



Foto.3.174 Ortadaki Deponun Ocağı

Fot

Hamamda hiçbir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Araştırmamız sırasında hamamın inşa tarihini belirten herhangi bir belge veya bilgiye rastlanmamıştır. Yapının plan şeması üzerinde birçok oynama yapıldığından plan şeması üzerinden tarihlendirme yapılamamıştır. Ayrıca hamamda hiçbir süsleme unsuru bulunmaması binayı tarihlendirmemizin önündeki diğer bir engeldir. Yapıyla ilgili elimizdeki tek belge 1863-64 yıllarında Kıbrıs'a ziyarette bulunmuş olan Edmond Duthoid'e ait çizimdir. Hamamın da bu tarihten önce inşa edildiği düşünülmektedir.

Değerlendirme: Günümüze orijinal haliyle ulaşamayan hamamın bazı bölümlerinin konumları ve bazı bölümlerinin ise birbirleriyle ilişkileri mevcut bakiyelerden anlaşılammaktadır. Tespit edilebilen problemler üç ana başlıkta ele alınacaktır.

- 1- Hamamın güney cephesi boyunca uzanan dikdörtgen mekanın fonksiyonu, soyunma ve soğukluk mekanlarının hamam içerisindeki konumu
- 2- Sıcaklık bölümündeki mekanların birbirleriyle ilişkisi ve orijinal plan durumu,
- 3- Hamamda bulunan iki su deposundan hangisinin orijinal olduğu problemi.

1- Hamamın güney cephesi boyunca uzanan dikdörtgen mekânın fonksiyonu, soyunma ve soğukluk mekânlarının hamam içerisindeki konumu;

Hamamın güney cephesi boyunca uzanan dikdörtgen mekan 8.25x25.7 m. ölçülerindedir. Bu mekanın duvarları temel seviyesine kadar yıkılmıştır. Bu bahse konu olan dikdörtgen mekanın batısında 8x8 m. ölçülerinde doğudaki mekandan ayrılan kare bir alan dikkat çekmektedir. Bu alanın çevresinde 0,90 m. kalınlığında duvar bakiyeleri günümüze ulaşmıştır. Bu kare mekânın doğusundaki dikdörtgen mekandan farklı bir mekan olduğu duvar bakiyelerinden de anlaşılmaktadır(Foto. 3.175). Doğudaki dikdörtgen mekan ise yaklaşık 17,70x 8,25 m. ölçülerindedir. Bu mekanın kuzey duvarı üzerinde tonoz izlerine rastlanmaktadır (Foto. 3.175, 3.167).



Foto.3.175 Soyunmalık Bölümü Kalıntıları

Edmond Duthoid tarafından 19.yy.da Keltikli hamamının gravürü çizilmiştir (Çizim 3.5). Bu gravür dikkatle incelendiğinde hamamın güney doğu tarafındaki dikdörtgen mekanın üzeri yüksek bir tonozla, batısındaki mekanın ise kasnaksız bir kubbeyle örtülü olduğu görülmektedir. Osmanlı hamam mimarisinde en büyük ölçekli kubbeler genellikle hamamların soyunma bölümlerinin üzerini örter. Hamamın güneyindeki dikdörtgen mekanın fonksiyonuyla ilgili olarak hem günümüze ulaşan temel bakiyeleri hem de hamamla ilgili gravür ve genel bilgiler dikkate alındığında; güneydeki dikdörtgen mekanın batısında kalan alanın soyunma, doğusunda kalan alanın ise soğukluk bölümü olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak soğukluk bölümü olduğunu düşündüğümüz mekanın güney cephesindeki kapıdan altı basamaklı bir merdivenle bu mekana girilmiş olması adı geçen mekanın fonksiyonuyla ilgili tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü Türk hamam mimarisinde soğukluk bölümüne dışarıdan açılan kapıdan girilemez. Yine geleneksel Türk hamamlarının soyunma bölümlerinin zeminiyle yol kotları hemen hemen aynı seviyede olup bu bölümlere merdiven basamaklarıyla inilerek girilen örneklere nadiren rastlanmaktadır. Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak hem bahse konu olan kapı hem de merdiven basamakları orijinal olmayıp hamamın sıcaklık bölümünün kısmen veya tamamen fonksiyonunu kaybetmesi

sonucunda ortaya konulmuş, yeni bir çözüm olarak düşünülmüş olmalıdır. Sonuç olarak; bir problem olarak karşımıza çıkan soğukluk bölümündeki kapı ve merdiven basamaklarının orijinal olmadığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak güneydeki mekânların batıdakini soyunmalık, doğudakini ise soğukluk olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Güneydeki mekânlara işlev kazandırılmasıyla beraber soyunmalığın yapı içerisindeki yeri sorunu da çözüme kavuşturulmuştur. Bu çözümlenmeden sonra neden soyunmalığın soğukluğun güneyine değil de batısına yapıldığı sorusu akla gelebilir. Bu soruyu da her iki mekânın da güneyinden geçen yolla açıklamak mümkün görünmektedir.



Çizim 3.5 Magosa Keltikli Hamam⁴⁷²

2- Sıcaklık mekânların birbirleriyle olan mekân ilişkisi ve orijinal plan durumu;

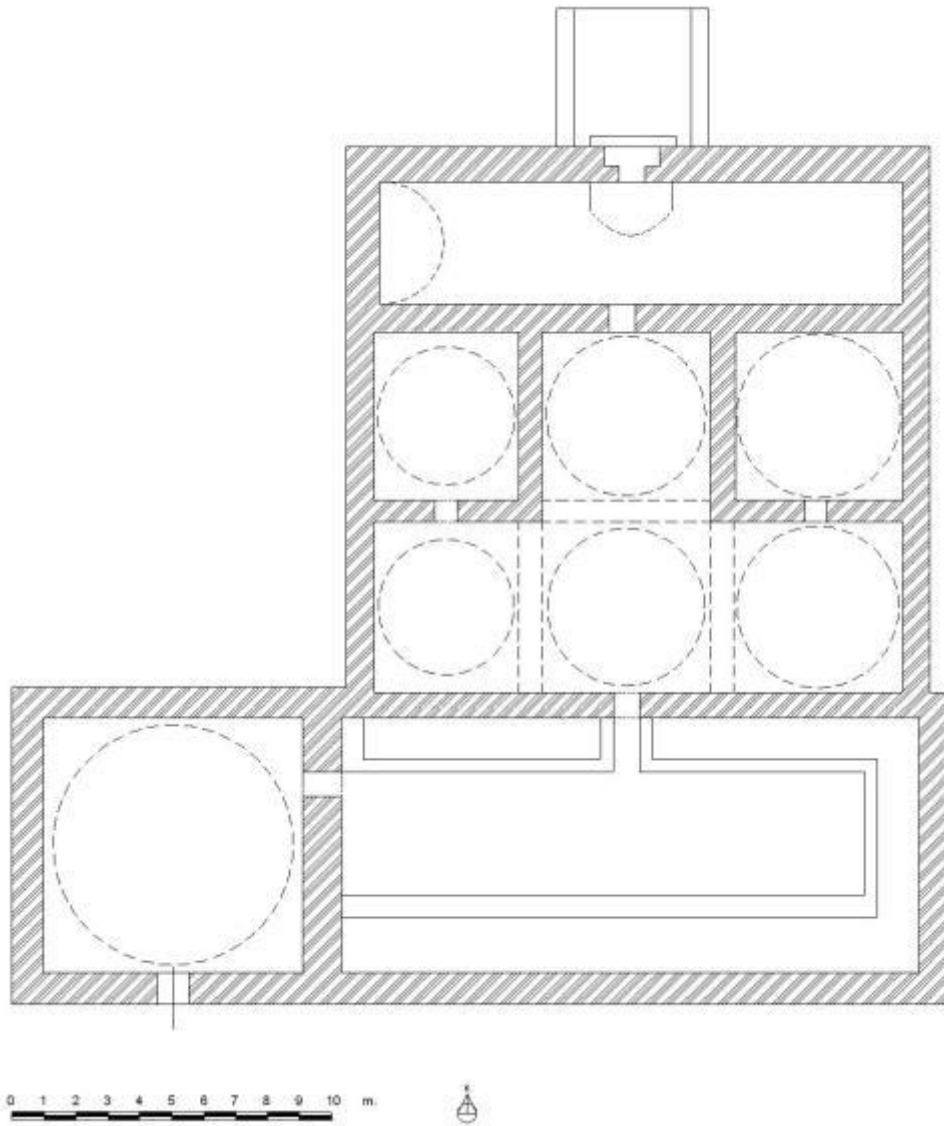
Hamamın sıcaklık bölümü incelendiğinde çok birimli bir plan şemasına sahip olduğu görülmektedir. Mekânların birbirleriyle ilişkisi olmaması nedeniyle sıcaklık bölümü oldukça kasvetli, karanlık ve dar bir şema sergilemektedir. Osmanlı döneminde inşa edilen genel hamamların sıcaklık bölümü incelendiğinde, merkezi mekânı ile eyvan ve halvetlerin aydınlık

⁴⁷² Veronica Tatton-Brown, a.g.e., s. 48

ve ferah bir düzenlemeye sahip oldukları görülmektedir. İncelenen örneklerden hareketle hamamın orijinal planının mevcut planından farklı olduğu düşünülmektedir.

2 numaralı mekanın genişçe bir kemerle 1 numaralı mekana açılması buranın bir eyvan olarak tasarlandığı düşüncesini uyandırmaktadır. Bununla birlikte 5 numaralı birimin doğu duvarı üzerindeki ve 1 numaralı odanın kuzey duvarı üzerindeki yeniden inşa izlerini göz önüne alarak bu duvarları plandan kaldırdığımızda mekanlar birer eyvana dönüşmektedir.

Sonuç olarak hamamın bugünkü planı incelendiğinde orijinalde hamamın üç eyvanlı ve köşe halvetli tipte inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.



Plan 3.63 Keltikli Hamam Restitüsyon Planı

3- Su depolarından hangisinin önce inşa edildiği;

Hamamın kuzeyinde bugün üç birimli bir su deposu yer almaktadır (Foto. 3.176). Kuzeydekine göre oldukça küçük ölçekte olan diğer bir su deposu ise batı cephede bulunmaktadır (Foto. 3.177). Osmanlı mimarisinde karşılaştığımız hamamlarda su depoları

genellikle sıcaklığın gerisinde yer alıp cephe boyunca uzanmaktadır. Kuzeydeki deponun içerisi yaklaşık 1 m. kadar molozla dolmuştur. Muhtemelen bir çökme sonucu burası işlevini yitirmiştir. Bunun üzerine yeni su deposu batı cepheye inşa edilmiştir. Ancak bu yeni su deposu da ihtiyacı karşılamadığı için kuzey yöndeki su deposu tekrardan onarılarak açılmış olmalıdır. Her iki su deposu da incelendiğinde hem ölçüleri bakımından hem de bulunduğu konum bakımından kuzey cephedeki su deposunun orijinal olabileceği düşünülmektedir.



Foto.3.176Kuzeydeki Su Deposu



Foto 3.177Batı Cephedeki Su Deposu ve Ocak

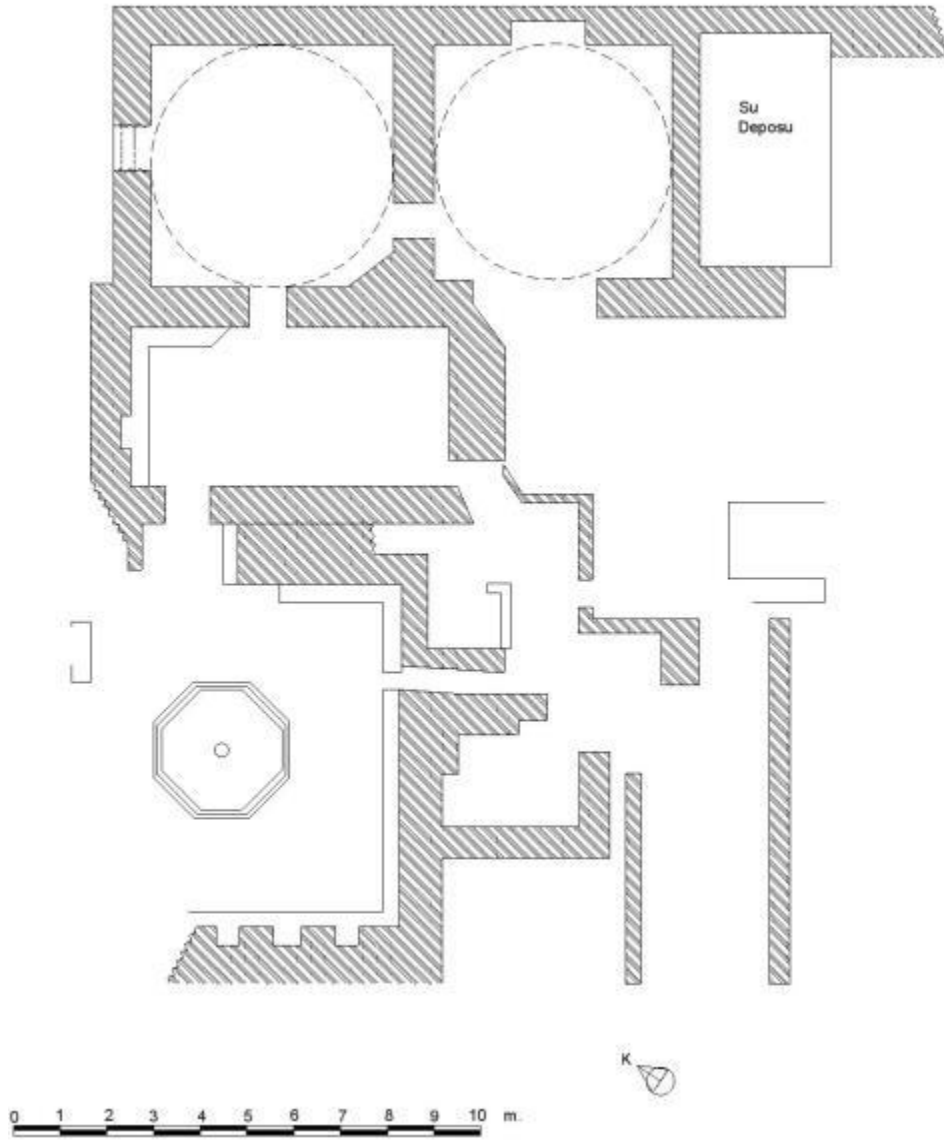
3.2.11 Magosa, Kızıl Hamam

Hamam Dr. Ramiz Gökçe Sokak ve Suphi Ezel sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır. Binanın inşasında kesme ve kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Hamamın inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Yapıdan günümüze sadece temel seviyesindeki bazı duvar bakıyeleri gelebilmiştir. Bu duvar kalıntılardan yola çıkılarak yapının orijinal durumu üzerine yorumlar yapılacak ve hamam tanımlanmaya çalışılacaktır. (Foto. 3.178)



Foto. 3.178 Magosa Kızıl Hamam

Güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan hamamın güneybatısında kare bir mekâna ait izler yer almaktadır. Bu mekânın kuzeybatı duvarına ait hiçbir bakiye günümüze ulaşmamıştır. Kuzeydoğu duvarının üzerindeki bir açıklıktan enine uzanan dikdörtgen bir mekâna geçilmektedir. Bu mekanın kuzeydoğudaki bir açıklıktan ise başka bir mekâna geçilmektedir. Bunlara ilaveten hamamın güneyinde birtakım duvar bakiyeleri bulunmaktadır. (Plan 3.64)



Plan 3.64 Magosa Kızıl Hamam

Değerlendirme: Hamamın batısında kare bir mekâna ait kalıntıların izlenebildiği daha önce de ifade edilmiştir. Buranın kuzeydoğu, güneydoğu ve güneybatı duvarları önünde seki izleri görülmektedir. Ayrıca mekânın ortasında göbeğinde bir delik bulunan ve zeminden yukarı taşıntı yapan sekizgen bir bakiye bulunmaktadır. Bu bakiyenin bir şadırvana ait olduğu düşünülmektedir. Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak bu kare mekanın büyük ölçüde

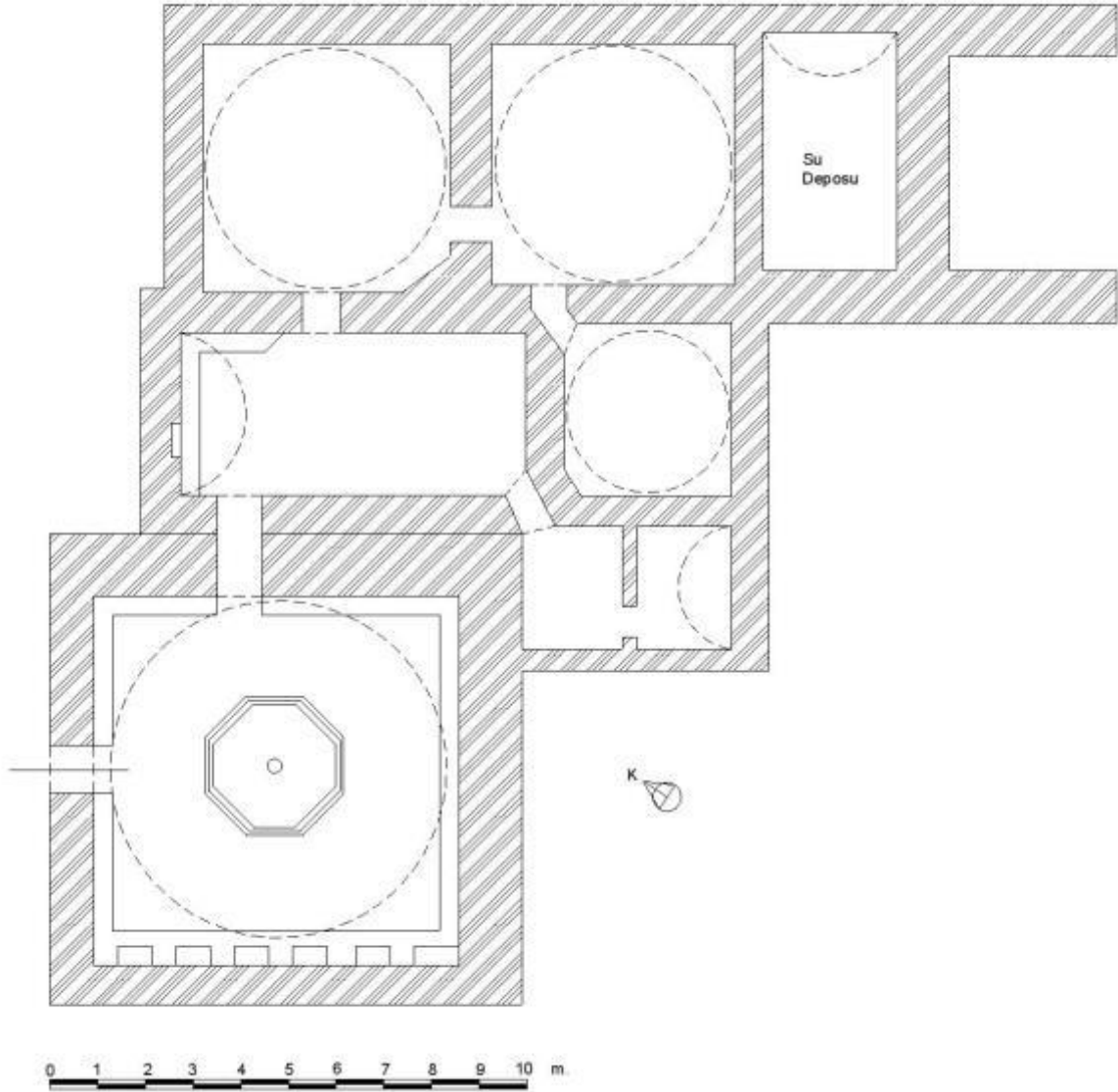
soyunmalık olduğu tahmin edilmektedir. Mekânın güneybatı ve kuzeybatı kenarları yol kenarında yer almaktadır. Güneybatı kenarı boyunca sekiler uzanmasından dolayı muhtemelen, soyunmalığın girişinin kuzeybatı cepheye yerleştirilmiş olma ihtimali yüksektir. Mekanın günümüze ulaşabilen kuzeydoğu ve güneydoğu duvarları 1,3 m. genişliğindedir. Diğer cephelerdeki duvar bakiyeleri günümüze ulaşamamıştır. Ancak bu duvarların da aynı kalınlıkta olduğu varsayılacak olursa, soyunmalığın bir kubbeyle örtülü olduğu ileri sürülebilir.

Soyunmalığın kuzeydoğusunda güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan dikdörtgen bir mekân yer almaktadır. Bu birimin de kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarları üzerinde seki kalıntılara rastlanılmaktadır. Mekânın kuzeydoğu duvarı üzerindeki bir açıklıktan 11,15x5,2 m. ölçülerindeki başka bir mekana geçilmektedir. Duvar üzerindeki pandantif izlerinden anlaşılacağı üzere burası yan yana iki kubbeyle örtülmüş olmalıdır. Zemindeki bakiyelerden iki kubbenin bir duvarla ayrıldığı ve 0,75 m. genişliğindeki bir kapıyla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Güneydoğudaki kubbeli mekanın güneydoğu duvarının zemininde yan yana iki tane su borusu kalıntısı görülmektedir. Bu kalıntıların güneydoğusunun zemininde güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan dikdörtgen bir mekâna ait izler bulunmaktadır. Boru kalıntılarında yola çıkarak bu dikdörtgen mekanın su deposu olduğu söylenebilir. Bu bilgiden hareketle kuzeybatıdaki iki kubbeli mekanın sıcaklık mekanı olabileceği düşünülmektedir. Bu durumda kubbeli mekanların güneybatısında yer alan enine dikdörtgen mekan ise soğukluk olmalıdır.

Bahsi geçen mekânlara ilaveten güneyde hamama ait olduğunu düşündüğümüz bakiyeler takip edilmektedir. Soğukluğun güneybatı duvarının güney köşesi pahlanmıştır. Burada bir kapı olabilir. Anadolu Türk hamam mimarisinde 16.yy.'a kadar soğukluk mekanında yer alan tuvalet ve traşlık birimleri bu yüzyılda Mimar Sinan'ın ortaya koyduğu bir yenilikle, yine soğukluk mekanına bağlı bir şekilde hamamın ana kütesinin dışına taşırılmış olarak düzenlenmiştir. Soğukluğun güneyindeki bu kalıntıların da tuvalet-traşlık bölümüne ait olduğu düşünülmektedir.

Su deposunun kuzeybatısındaki sıcaklık bölümünün güneybatısında doğu yüzü pahlanmış bir duvar bakiyesi daha bulunmaktadır. Bakiyenin kuzeydoğu duvarı üzerinde su borularına ait izler görülmektedir. Geleneksel Türk hamam mimarisinde genellikle sıcaklıkla halvet mekânları ilişkilendirilmiştir. Yukarıdaki veriler de değerlendirildiğinde tuvalet ve sıcaklık arasında kalan yaklaşık 3,5x3,5 m. ölçülerindeki bu kare birimin halvet olabileceği tahmin edilmektedir.

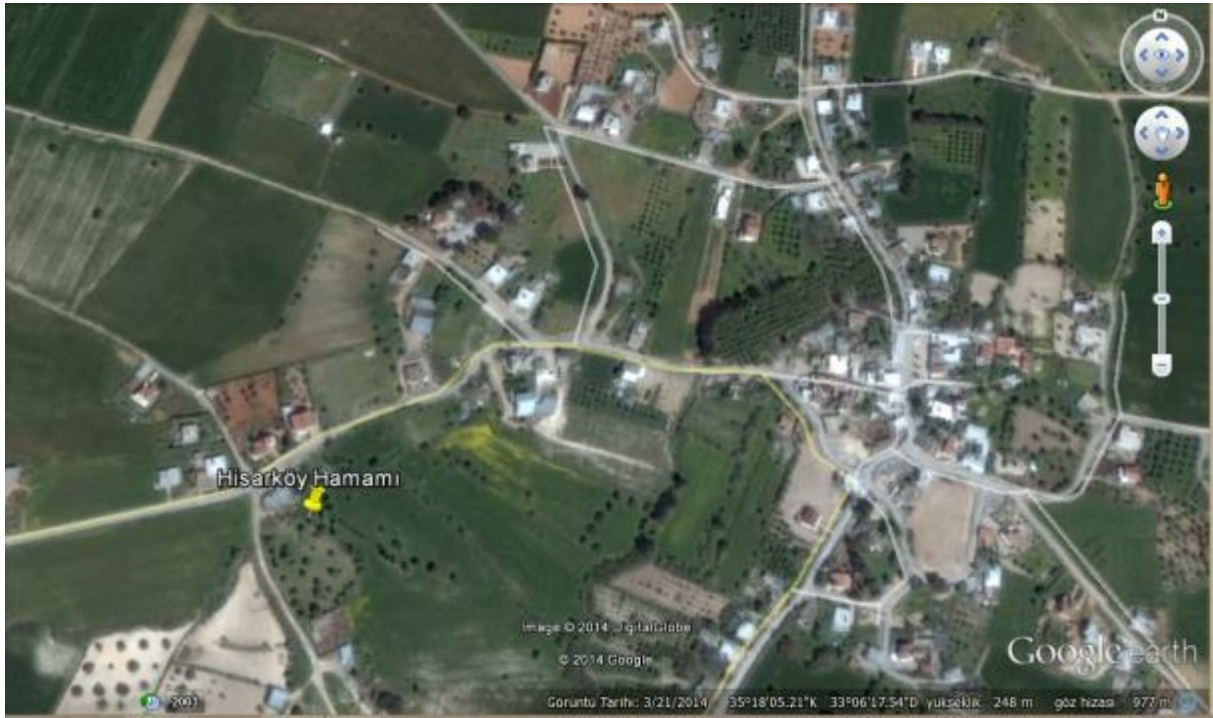
Hamamın soyunmalığının güneydoğusunda birtakım duvar bakiyeleri yer almaktadır. Bu kalıntılar incelendiğinde, soyunmalığın güneydoğu cephesinin ortasına konumlandırılmış 3,60x3,50 m. ölçülerindeki kare mekanın bir oda olduğu anlaşılmaktadır. Bu odaya ait duvarların birleşme noktalarındaki dilatasyon izlerinden bahse konu olan mekanın sonradan eklenmiş olduğu ileri sürülebilir. Bu alandaki diğer duvar bakiyelerinin fonksiyonlarının tespit edilebilmesi için bilimsel bir kazının yapılması gerekmektedir.



Plan 3.65 Magosa Kızıl Hamam Restitüsyon Planı

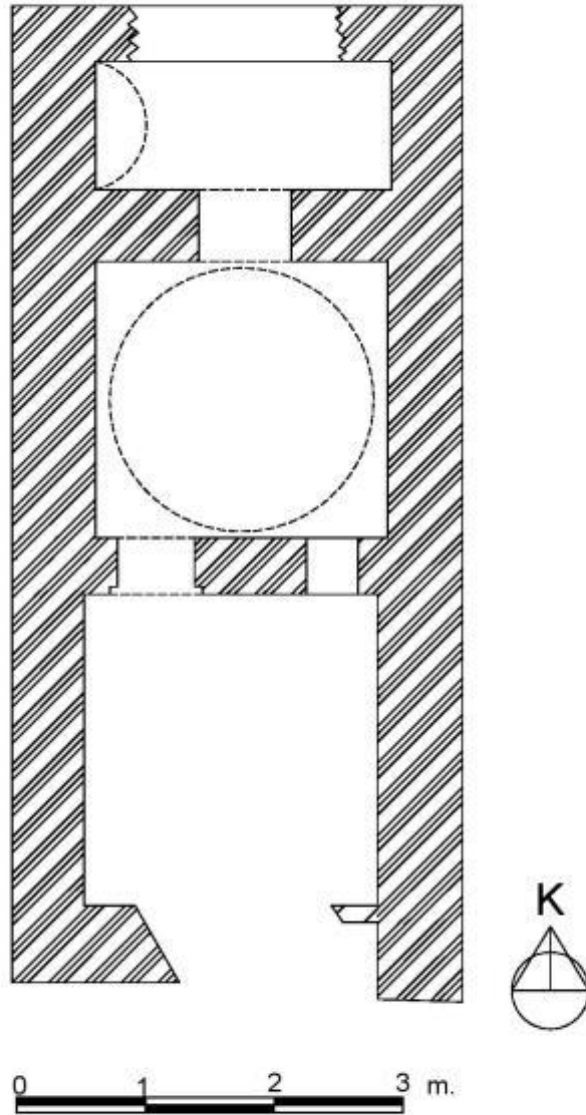
3.2.12 Hisarköy Hamamı

Hamam Girne'ye bağlı Hisarköy'de yer almaktadır (Harita 3.13).Günümüzde harap durumda olan hamamın üzerinde inşa veya onarım kitabesi bulunmamaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak beden duvarlarında kabayonu, kubbelerde ise kesme taş kullanılmıştır.



Harita 3.13 Hisarköy Hamamı

Tek hamam olarak inşa edilmiş olan yapı, kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Güneyden kuzeye doğru soyunmalık ve sıcaklık kısımlarından oluşan yapının su deposu sıcaklığın kuzeyinde yer almaktadır. Hamamın soyunmalığının ve sıcaklığının üzeri kubbeyle, su deposunun üzeri ise tonozla kapatılmıştır. (Plan 3.66)



Plan 3.66 Hisarköy Hamamı

Yapı kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir plana sahip olup, soyunmalık, sıcaklık, su deposu ve arkasındaki külhandan oluşmaktadır. Soyunmalık bölümü kare planlıdır ve 2,24 x 2,4 m. ölçülerindedir. Mekân, kalan pandantif geçişlerden anlaşıldığı üzere kubbeyle örtülmüştü. Bugün güney duvarı tamamen yıkılmıştır (Foto. 3.179).

Sıcaklık bölümüne soyunmalığın kuzey duvarının batısına kaydırılmış yuvarlak kemerli bir kapıdan girilmektedir. Bölüm pandantif bingiler üzerine oturtulmuş tek bir kubbeyle örtülmüştür. Mekânın aydınlatması kubbe üzerine açılan ışık delikleriyle sağlanmıştır. 2,25x2,3 m. ölçülerindeki sıcaklığın kuzey duvarında iki, doğu duvarının ortasında ise bir tane dilimli niş kemerciği bulunmaktadır. Sıcaklığın zemini tamamen çökmüş ve toprakla

dolmuştur. Cehennemliğin, sıcaklığın altına açılan yuvarlak kemeri açığa çıkmıştır. Yine hamamın kuzeyinde yer alan deponun sıcaklığa açılan kontrol penceresi yıkılarak bir kapı kadar genişletilmiştir. (Foto.3.180)



Foto.3.179 Hisarköy Hamamı, Soyunmalık



Foto.3.180 Hisarköy Hamamı, Sıcaklık

Hamamın kuzey ucunda yer alan deposu 1x2,3 m. boyutlarındadır ve beşik tonozla örtülmüştür. Günümüzde sadece tonoz başlangıç noktaları ayaktaadır.(Foto. 3.181)

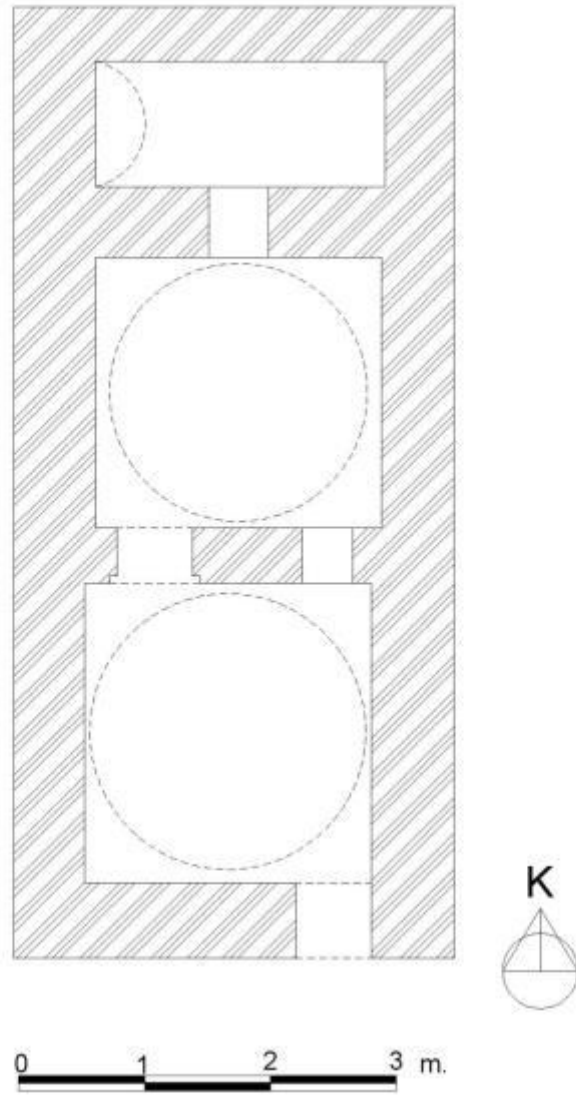


Foto.3.181Hisarköy Hamamı, Su Deposu

Hamamın inşa tarihi bilinmemektedir. Hamamın karşısında kalmakta olan Münire Latif'in⁴⁷³ aktardığına göre 80 yaşında ölen annesi ve kendisi (70) çocukluğunda hamamın içinde oynamışlardır. Buradan yola çıkarak hamamın yaklaşık 100 yıldır kullanılmadığı sonucuna varılabilir.

Değerlendirme: Hamam duvarlarının bir kısmı yıkılmış olsa da planı okunabilmektedir. Yapı plan şeması bakımında özel hamamları anımsatmaktadır.Münire Hanımın verdiği bilgilere göre bu hamamın ilerisinde bir tane daha büyük boyutlu hamam bulunmaktaydı. Ancak yaptığımız alan taramasında bu hamama dair hiçbir ize rastlanmamıştır. Bu bilgiler ışığında hamamın özel hamam olarak inşa edildiği ileri sürülebilir.

⁴⁷³ Münire Latif, 70 yaşında, görüşme tarihi: 03.11.2013 saat 14.00

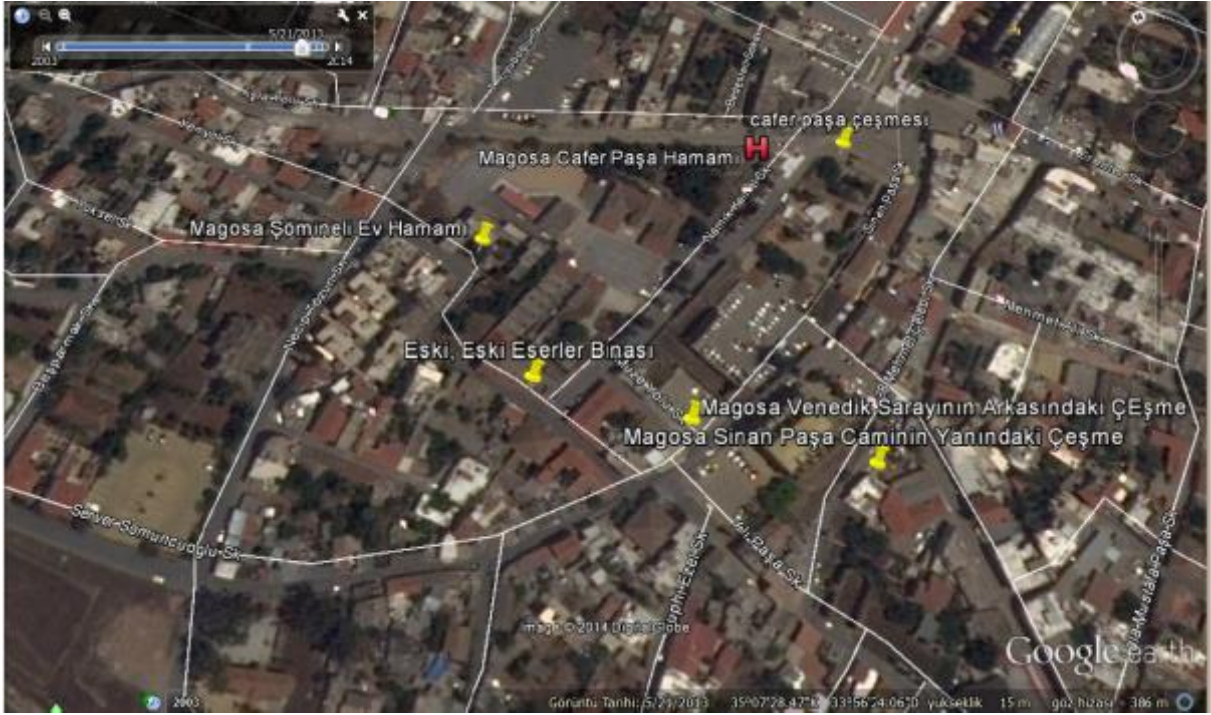


Plan 3.67 Hisarköy Hamamı Restitüsyon Planı

3.2.13 Magosa Şömineli Ev Hamamı

Hamam Magosa'da Hükümet Sokağı üzerindeki Şömineli Evin avlusunda yer almaktadır (Harita 3.14). Günümüzde kullanılmayan hamamın üzerinde inşa veya onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Avlunun kuzey duvarına bitişik bir şekilde inşa edilmiş olan yapıda inşa malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır.

Özel hamam olarak inşa edilmiş olan yapı, kuzey-güney yönünde uzanan bir alan üzerine kurulmuştur. Kuzeyden güneye doğru soyunmalık ve sıcaklıktan oluşan yapının, su deposu ve külhanı sıcaklığın doğusuna konumlandırılmıştır. Hamamı soyunmalığı düz damla, sıcaklığı kubbeye ve su deposu da beşik tonozla örtülmüştür.

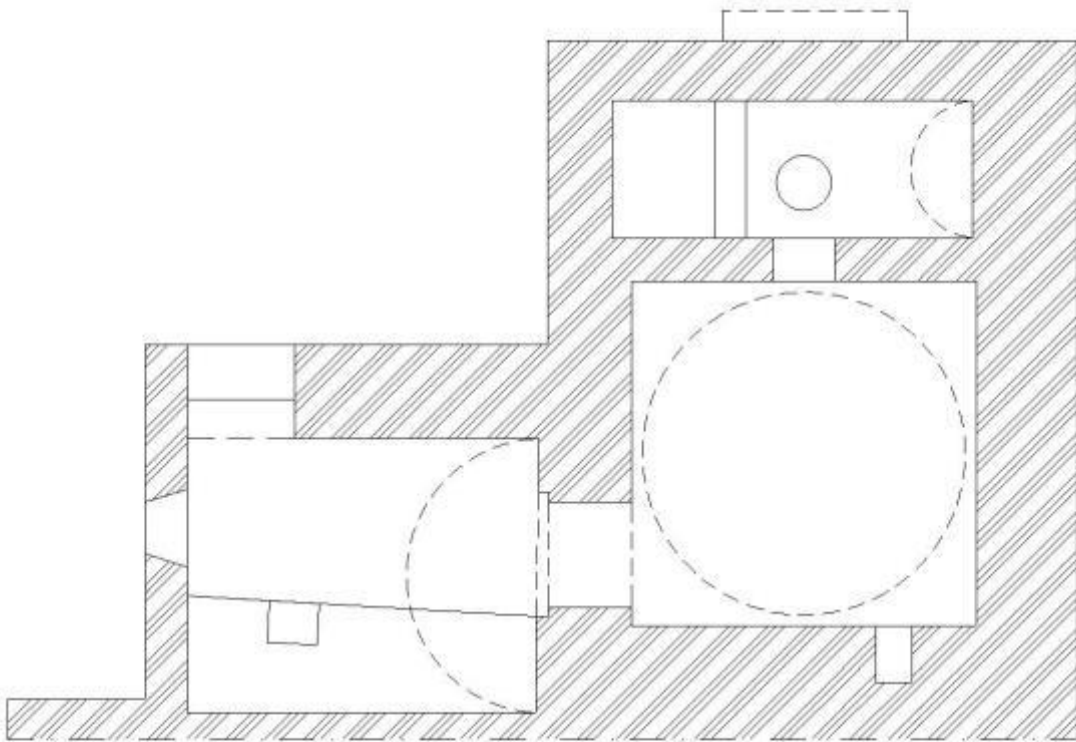


Harita 3.14 Magosa Şömineli Ev Hamamı

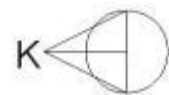
Yapı kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir plana sahip olup, esas olarak soyunmalık ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır (Plan67). Hamamın soyunmalığına doğu duvarının kuzey kenarına kaydırılmış dikdörtgen bir açıklıktan girilmektedir. Bu bölüm beşik tonozla örtülmüş olup, kuzey duvarı üzerine açılan dikdörtgen bir pencere ve tonozla açılan ışık delikleriyle aydınlatılmaktadır. Soyunmalığın batı duvarı boyunca 0,6 m. yüksekliğinde bir seki uzanmaktadır. Sekinin zemininde kuzey kenara kaydırılmış 0,3 m. derinliğine ve 0,36 m genişliğinde kare bir niş bulunmaktadır. (Foto.3.183)



Foto 3.182 Magosa Şömineli Ev Hamamı



0 1 2 3 4 5 m.



Plan 3.68 Magosa Şömineli Ev Hamamı



Foto.3.183Soyunmalık Girişi



Foto.3.184 Sıcaklık Girişi

Sıcaklık bölümüne soyunmalığın güney duvarının batısına kaydırılmış sivri kemerli bir açıklıktan girilmektedir (Foto. 3.184). Kubbeyle örtülmüş olan bu bölüm sadece kubbe üzerine açılan ışık delikleriyle aydınlatılmaktadır. Doğu duvarı üzerinde enine dikdörtgen yüzeysel bir niş içerisinde iki tane çeşme bulunmaktadır. Nişin üzerinde ise kaş kemerli bir kontrol penceresi yer almaktadır.(Foto. 3.185)



Foto.3.185 Sıcaklık, Musluklar ve Depo Kontrol Penceresi

Hamamın deposu kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Üzeri beşik tonozla örtülü olan depo, tonoz üzerinde yer alan ışık delikleriyle aydınlatılmaktadır. Deponun kuzey ucu setle ayrılmış olup, bir boru yardımıyla buradaki su güney kısma aktarılmaktaydı. Güney bölümün kontrol penceresinin altına gelen kısmında silindirik Şekilli bir delik bulunmaktadır. Burası muhtemelen altında ateşin yakıldığı kazanın oturtulduğu deliktir. Günümüzde çimentoyla sıvanmış olup zemini kapatılmıştır.

Deponun arkasında yer alan külhan formu bozulmuş yuvarlak bir kemerle dışarı açılır. Külhanın üstünde, duvardan 0,22 m. taşıntı yapan bir yaşmak bulunmaktadır. (Foto. 3.186)

Hamamda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Hamamın inşa tarihi bilinmemektedir. Yaptığımız araştırmada hamamlar ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Bu sorunun çözümü için arşiv belgelerinin incelenmesi gerekmektedir.

Değerlendirme: Hamam işlevini yitirmiştir. Yaptığımız incelemede herhangi bir plan değişikliği tespit edilememiştir.



Foto.3.186 Külhan ve Yaşmağı

3.2.14 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı

Hamam Baf Kasabasında Mineos ve Ayiou Ayapitikou Sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır (Harita3.15). Eser yakınında yer alan Hasan Ağa Tekkesinden dolayı bugünkü adını almıştır⁴⁷⁴. Günümüzde kullanılmayan hamamın üzerinde inşa veya onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Beden duvarları üzerinde bazı yerlerde kesme taşlar düştüğünden aradaki dolguyu oluşturan moloz taşlar da görülebilmektedir (Foto.3.187).

Tek hamam olarak, orijinalindesoğukluk, sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde olduğu tipte inşa edilmiş olduğunu düşündüğümüz yapı yaklaşık kare bir kütle arz etmektedir. Kuzey-güney yönlü uzanan bir alan üzerine kurulmuş olan yapı, kuzeyden güneye doğru soyunmalık ve yıkanma mekânları şeklinde bir dizilim göstermektedir. Su deposu güneybatıdaki mekânın güneyin cephesine konumlandırılmıştır. Külhana dair bir iz bulunamamıştır. Hamamı yıkanma mekânları kubbeyle, deposu ise tonozla örtülmüştür. Soyunmalık bölümü tamamen yıkılmış olduğundan üst örtüsüne dair bir ize rastlanamamıştır. (Kroki 3.5)

⁴⁷⁴ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 381

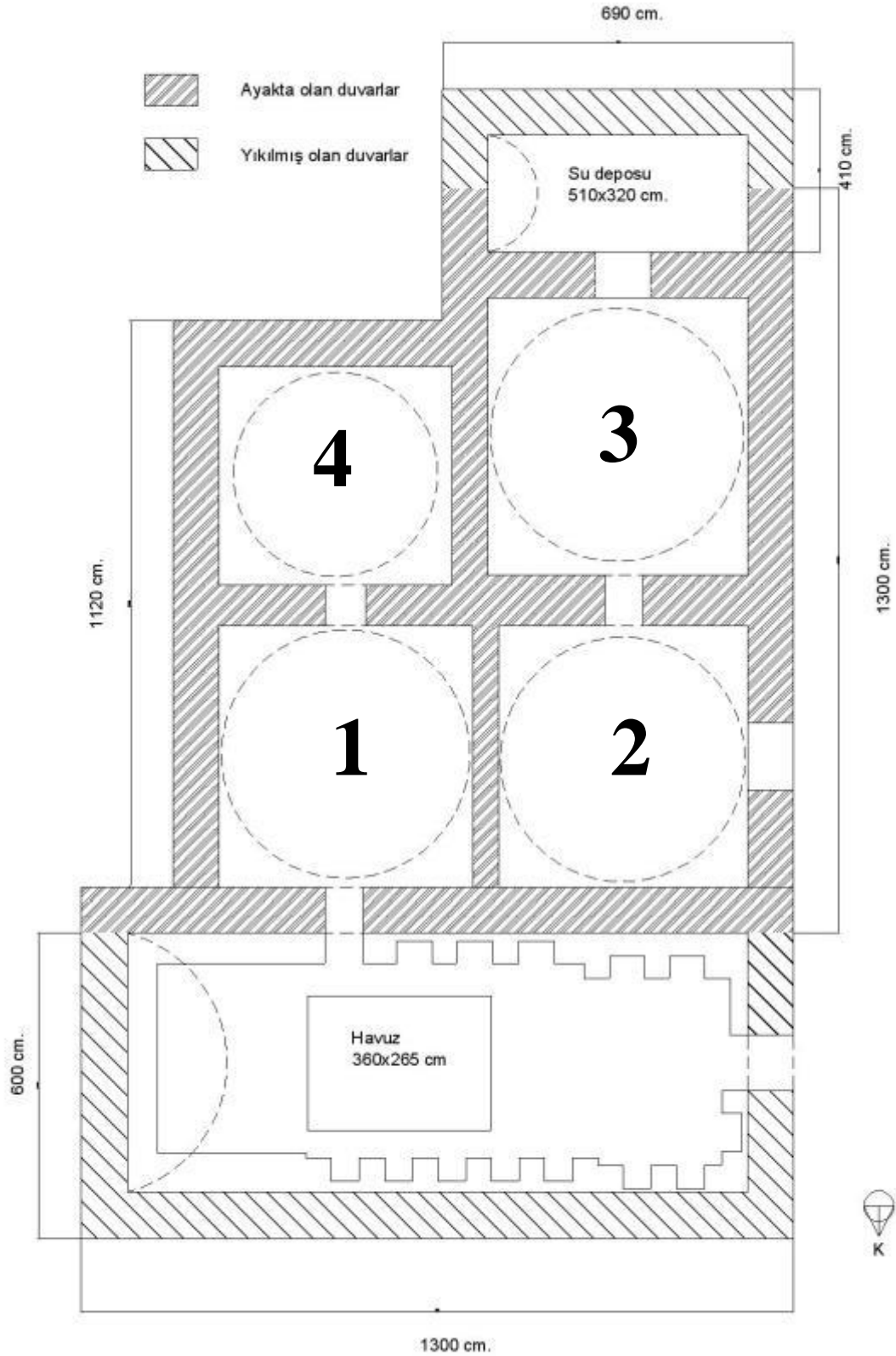


Harita 3.15 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı (Google Earth'den)

Hamamın içine girilemediği için detaylı bir şekilde ölçü alınamamıştır. Dışarıdan aldığımız ölçüler ve çektiğimiz fotoğraflardan yola çıkarak hamamın mevcut durumu hakkında çizimler yapılacak ve yorumlamalarda bulunulacaktır. Yine aldığımız ölçüler ve yaptığımız gözlemler doğrultusunda hamamın kroki çizilmeye çalışılmıştır. (Kroki 3.5)



Foto.3.187 Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı, Soyunmalık Duvarı



Kroki 3.5Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı

Hamamdan günümüze kubbeye örtülmüş dört tane mekân kalmıştır. Plan şeması olarak bizlere soğukluk, sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde inşa edildiği tipi anımsatmaktadır.

Hamamın kuzeyinde yer alan soyunmalık mekânının sadece temel seviyesindeki kalıntıları günümüze gelebilmiştir. Bu bölüm 13,00x6,00 m. ölçülerindedir. Kalan izlerden anlaşıldığı üzere bu mekanın girişi batı cephesi üzerinde yer almaktaydı. Odanın ortasında 3,60x2,65 m. ölçülerinde kare bir havuz bulunmaktadır. Odanın kuzey duvarında yedi, güney duvarında beş ve batı duvarında ise bir tane oturma sekisi yer almaktadır. Yine güney duvarının üzerinde yuvarlak kemerli, yaklaşık 1. m. yükseklik ve 0,60 m. genişliğinde nişler yer almaktadır (Foto. 3.188). Soyunmalığın 0,90 m. kalınlığındaki duvarları ve dikdörtgen planı göz önünde bulundurulduğunda bu mekanın bir tonozla örtülü olduğu ileri sürülebilir.



Foto.3.188 Soyunmalık Kalıntıları

Soyunmalığın güney duvarının batısına kaydırılmış, dikdörtgen bir kapıdan 1 numaralı mekâna girilmektedir. Günümüzde bu kapı duvarla örülerek kapatılmıştır. Kare şekilli olan bu mekân kubbeye örtülmüştür. bu oda muhtemelen güney duvarı üzerindeki başka bir kapıyla 4 numaralı mekânla açılmaktadır. 4 numaralı mekan da kare planlı olup kubbeye örtülmüştür. Hamamın diğer bir girişi de batı cephesi üzerinde yer almakta olup 2 numaralı mekana açılmaktadır (Foto. 3.189). 2 numaralı mekânın güney duvarı üzerine açılan dikdörtgen bir kapıdan da sıcaklık olduğunu düşündüğümüz 3 numaralı odaya girilmektedir (Foto. 3.192).



Foto.3.189 Batı Cephe



Foto.3.190 Batı ve Güney Cepheler



Foto.3.191 Su Deposu



Foto.3.1922 ve 3 Numaralı Mekânları Bağlayan Açıklık

3 numaralı mekânın güneyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı bir su deposu yer almaktadır. Günümüzde depo yarıya kadar yıkılmış olup, kalan izlerden anlaşıldığı üzere beşik tonozla örtülmüştü. Su deposu içten içe 510x320cm. ölçülerindedir. Deponun kuzey duvarı üzerinde 3 numaralı mekâna açılan, 120cm. genişliğe ve 110cm. yüksekliğe sahip, yuvarlak kemerli kontrol penceresi günümüzde de görülebilmektedir (Foto. 3.191).



Foto.3.193 Güney Cephe



Foto.3.194 Doğu Cephe

Hamamda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

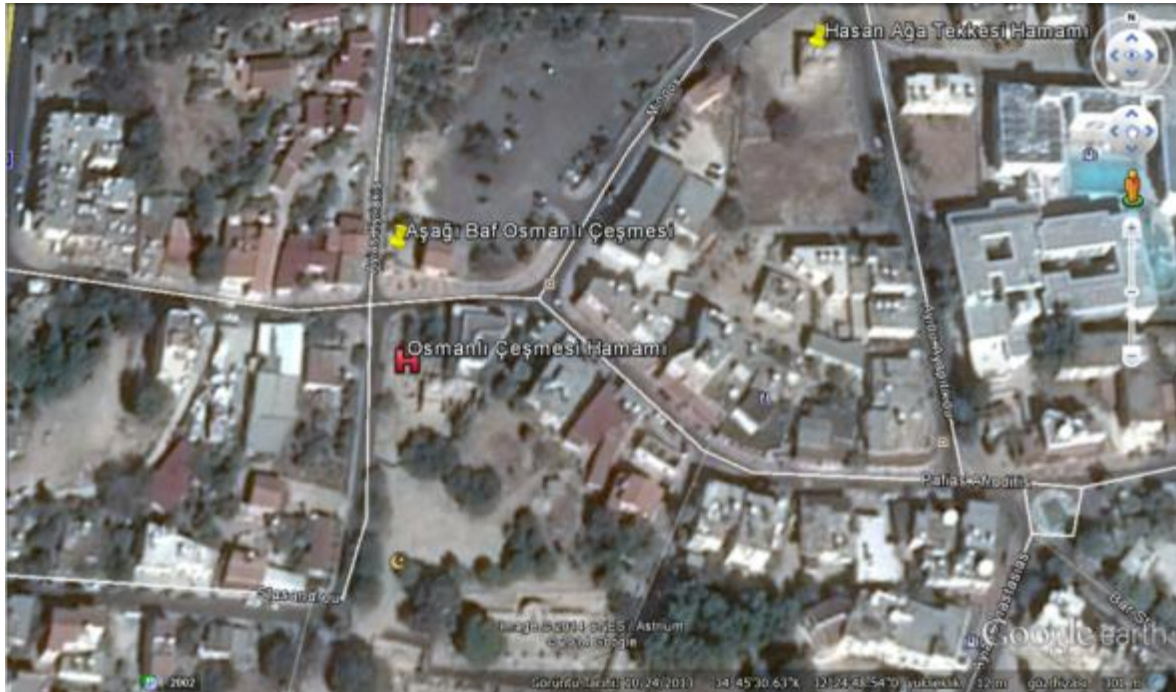
Hamamın kesin inşa tarihi bilinmemekle beraber XVI. yy. sonu veya XVII. yy. başında inşa edildiği tahmin edilmektedir⁴⁷⁵. Yıkılma tehlikesinden dolayı 1949 yılında Eski Eserler Dairesi tarafından batı cephesi onarılmıştır⁴⁷⁶. 2003 yılında harap durumda olan hamamda, aynı yılın Ekim ayında restorasyon çalışmaları başlatılmış ve 2005 yılı içerisinde bu çalışmalar tamamlanmıştır⁴⁷⁷.

Değerlendirme:Hamam işlevini yitirmiş durumdadır. Yaptığımız incelemede planda herhangi bir değişiklik tespit edilememiştir.

3.2.15 Baf/Kasaba Osmanlı Çeşmesi Hamamı

Hamam Baf Kasabasında Pafias Afroditis ve Stasandrou Sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır (Harita 3.16). Günümüzde işlevini yitirmiş olan eserin üzerinde inşa veya onarım kitabesi bulunmamaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak beden duvarlarında kabayonu taş, kubbelerde ise kesme taş kullanılmıştır.

Tek hamam olarak inşa edilmiş olan yapı, doğu-batı yönlü uzanan bir alan üzerinde yer almaktadır. Batıda soyunmalık ve ılıklığı, doğuda ise sıcaklığı bulunan yapının su deposu sıcaklığın doğusuna konumlandırılmıştır. Soğukluk ve sıcaklığın üzeri kubbe, diğer mekânları üzeri ise tonozla kapatılmıştır.



Harita 3.16 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Yanındaki Hamam (Google Earth'den)

⁴⁷⁵ Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 29

⁴⁷⁶ Tuncer Bağışkan, **a.g.e.**, s. 341

⁴⁷⁷ Kemal Atay, **a.g.e.**, s. 381

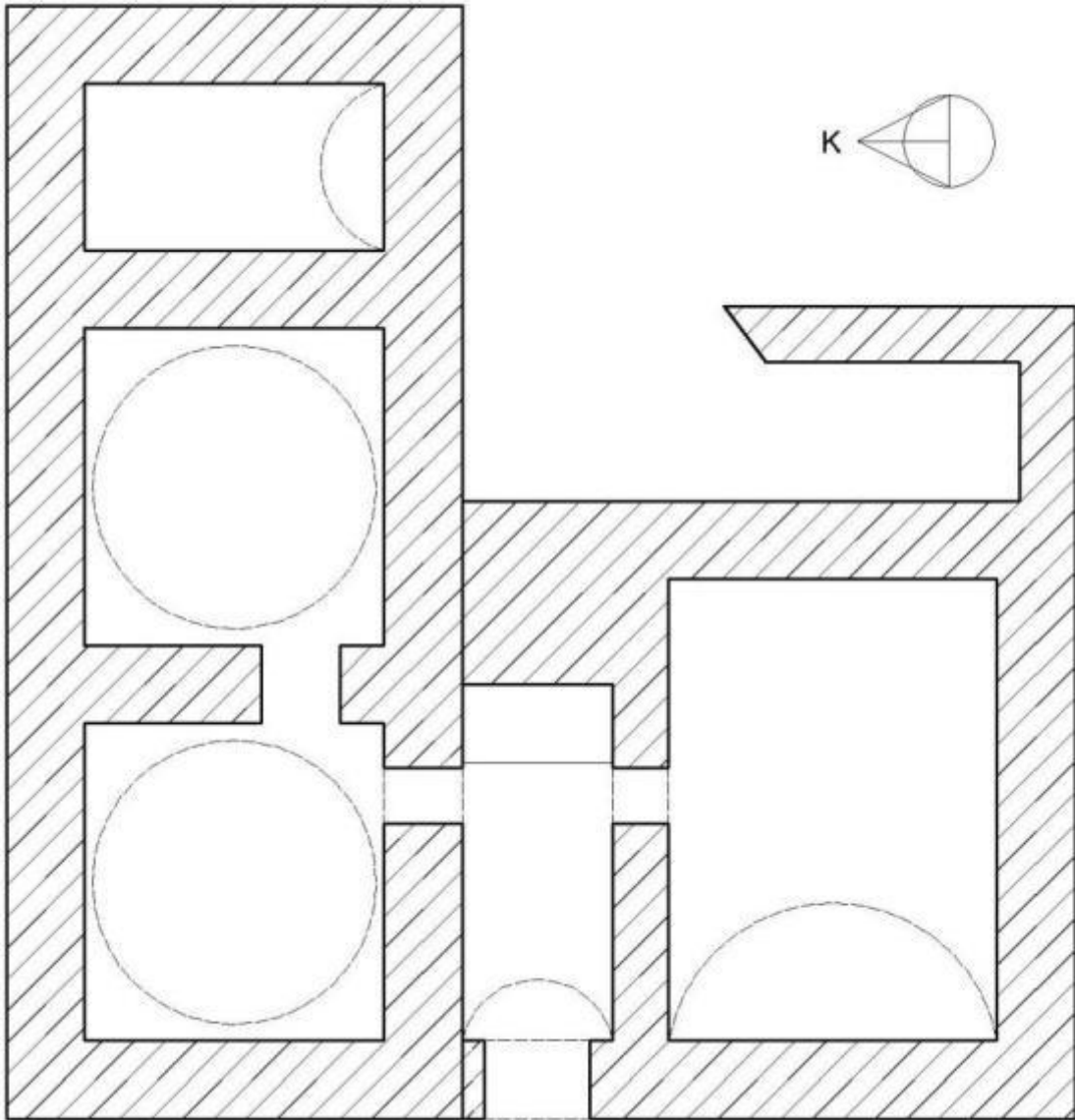
Hamamdan günümüze kuzey kısmında yer alan birer kubbeyle örtülmüş iki mekân ve güneyde tonozla örtülmüş bir mekân kalmıştır. Hamamın içine girilemediği için detaylı bir şekilde ölçü alınamamıştır. Dışarıdan aldığımız ölçüler ve çektiğimiz fotoğraflardan yola çıkarak hamamın mevcut durumu hakkında çizimler yapılacak ve yorumlamalarda bulunulacaktır. Bunun yanında yaptığımız gözlemler doğrultusunda hamamın krokisi çıkarılmaya çalışılacaktır. (Kroki 3.6)



Foto.3.195 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Yanındaki Hamam, Batı Cephesi



Foto.3.196Soğukluk



Kroki 3.6 Kasaba, Osmanlı Çeşmesi Yanındaki Hamam

Hamamın soyunmalık mekânı günümüze gelememiştir. Batı duvarı üzerindeki yuvarlak kemerli bir kapıdan hamamın soğuklukbölümüne girilmektedir. (Foto. 3.195).

Soğuklukbölümü doğu-batı yönünde uzanmakta olup, beşik tonozla örtülmüştür. Doğu duvarı üzerinde bir seki bulunmaktadır (Foto. 3.196).

Soğuklukbölümünün güney duvarının doğu kenarına kaydırılmış dikdörtgen bir kapıdan ılıkığa paralel uzanan başka bir odaya (sıcaklık?) girilmektedir. Bu oda da tonozla örtülmüştür (Foto. 3.197). Odanın doğusunda yarısı yıkılmış olan bir mekân daha yer almaktadır (Foto. 3.198).



Foto.3.197 Sonradan Eklendiği Düşünülen Mekanlar



Foto.3.198 Yarı Yıkılmış Mekân



Foto.3.199 Doğu Cephe, Sol Tarafıta Sonradan Eklenen Mekânlar

Soğukluk bölümünün kuzeyinde doğu-batı yönünde dizilmiş iki kubbeli mekân ve bir tonozla örtülü mekân yer almaktadır. Kubbeli mekânlar yaklaşık kare planlı olup kubbe üzerindeki ışık delikleriyle aydınlatılmıştır. Kubbeli odaların doğusunda kuzey-güney yönünde uzanan, dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü bir mekân daha yer almaktadır. Burası su deposu olmalıdır (Foto. 3.200). Deponun doğu duvarı üzerinde örülerek kapatılmış bir açıklık yer almaktaydı. Burası hamamın sonradan kapatılan ocağı olmalıdır (Foto. 3.201).



Foto.3.200 Güneyden Görünüş



Foto.3.201Su Deposunun Sonradan Kapatılan Külhan Açıklığı

Değerlendirme: Hamamın soyunmalık mekânının günümüze gelemediğini yukarıda da belirtmiştik. Kalan izlerden anlaşıldığı üzere bu mekân batı cephesi üzerine inşa edilmiş olup, yaklaşık kare planlıdır. Duvarlarındaki sekilerin izleri günümüzde de görülebilmektedir. Ancak bütün mekanın ayrıntılı planını çıkarabilmek için alanda bilimsel bir kazının yapılması gerekmektedir.

Hamamın doğusunda tonozla örtülmüş iki mekan yer almaktadır. Yapılan incelemede rastlanan dilatasyon izlerinden anlaşıldığı üzere bu mekanlar sonradan eklenmiştir.

Sonuç olarak hamam soyunmalık, sıcaklık ve su deposundan oluşan planıyla Hisarköy ve Magosa Şömineli Ev hamamlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikten yola çıkılarak özel hamam olabileceği söylenebilir. Ayrıca gözlemlerimize göre yapı daha sonra ihtiyaç dâhilinde genişletilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Ancak bu eklemelerin ne zaman yapıldığına veya orijinalinde hangi amaca hizmet etmek için inşa edildiğine dair elimizde kesin veriler bulunmamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada 45 adet çeşme, 14 adet hamam, iki adet sarnıç ve sekiz tane su kemeri incelenmiştir. Bu yapılardan su kemeri ve sarnıçların sayıları az olduğundan katalog bölümüne dâhil edilmeyip, giriş bölümünde ele alınmıştır. Araştırmanın ana konusunu oluşturan çeşme ve hamamlar üzerinde de bir etkisi olmayan bu yapılar değerlendirmeye dâhil edilmemiştir.

Değerlendirmesi yapılan 45 çeşmenin 18 tanesi güney Kıbrıs'ta, 27 tanesi ise Kuzey Kıbrıs'ta yer almaktadır. Yine konuya dâhil edilen 14 hamamın 7 tanesi Güney Kıbrıs'ta, 7 tanesi de Kuzey Kıbrıs'ta yer almaktadır. Bu hamamların üç tanesi özel hamam olarak, 11 tanesi ise halk hamamı olarak inşa edilmiştir.

Değerlendirmeye dâhil edilen ve katalog bölümünde yer alan eserler plan, malzeme, yapı elemanları, cephe düzenleri ve süsleme gibi ana başlıklar altında incelenecektir.

4.1 Çeşmeler

4.1.1 Tipoloji

Osmanlı çeşmeleri değişik araştırmacılar tarafından farklı şekilde gruplandırılmıştır. Kıbrıs'taki çeşmeler Ayla Ödekan'ın yaptığı tipolojiye⁴⁷⁸ göre değerlendirilecektir.

Kıbrıs'ta bulunan çeşmeler buldukları yer ve cephe kompozisyonlarına göre iki grupta incelenecektir. İlk grup fiziksel konumlarına göre, ikinci grup ise cephe formlarına göre değerlendirilecektir.

4.1.1.1 Buldukları Yere Göre Çeşmeler

4.1.1.1.1 Bağımlı Çeşmeler

4.1.1.1.1.1 Bir Yapının Duvarıyla Birlikte İnşa Edilen Çeşmeler

Bu grupta yer alan çeşme örnekleri herhangi bir yapının duvarıyla birlikte inşa edilmiştir. Araştırmamızda bu kategoriye giren 10 tane çeşme bulunmaktadır. Bunlar; Limasol Hacı Hasan, Lefkoşa Mevlevi Tekke, Lefkoşa Selimiye Cami, Lefkoşa Laleli Cami, Lefkoşa Müftü Berberzade Hacı Mustafa, Girne Hasan Kavizade Hüseyin, Aşağı Baf Osmanlı, Magosa Osmanlı Evi Önündeki, Lapta Aşağı Cami ve Lefkoşa Dükkanlarönü Cami çeşmeleridir.

⁴⁷⁸ Ayla Ödekan "Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme" *Semavi Eyice'ye Armağanı İstanbul Yazıları*, İstanbul, 1992, s. 284

Osmanlı döneminde inşa edilmiş pek çok çeşme yapının duvarıyla birlikte inşa edilmiştir. Bu tipte inşa edilen çeşmelere; Manisa Vakvak Tekkesi (1575)⁴⁷⁹, İstanbul Cerrah Mehmet Paşa (1593)⁴⁸⁰, Kula Eski (1630-31)⁴⁸¹, Resmo Karamustafa Paşa (17.yy ortaları)⁴⁸², İstanköy Gazi Mehmet Bey (1696)⁴⁸³, İstanbul Damat İbrahim Paşa (M. 1720)⁴⁸⁴, İstanbul Hatice Hanım (M.1723)⁴⁸⁵, İstanbul Hacı Beşir Ağa (M. 1728)⁴⁸⁶, Tersane Meydanı (18.yy. 2.yarısı)⁴⁸⁷, Karaman Necip Ağa (M. 1808)⁴⁸⁸, İstanbul Süleyman Ağa Çeşmesi (1839-40)⁴⁸⁹, Rodos Murat Reis (1846)⁴⁹⁰, Talas Hacı Ahmet Efendi (M. 1885)⁴⁹¹ çeşmelerini örnek verebiliriz.

4.1.1.1.1.2 Herhangi Bir Yapının Duvarına Sonradan Eklenen Çeşmeler

Bu gruba giren çeşmeler önceden var olan bir yapının duvarına sonradan eklenmiş olan 12 örneği kapsamaktadır. Magosa Cafer Paşa, Larnaka Kalesi, Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak -2, Lefkoşa Kuru, Magosa Altun Tabya Yolu Üzerindeki, Magosa Kuru Çeşme Sokağı, Baf Tremitusa Köyü, Tera Köyü, Alehtora Köyü Büyük, Alehtora Köyü Cami, Lefkoşa Dükkanlarönü Cami çeşmeleri bu gruba girmektedir.

Osmanlı topraklarında bulunan çeşmelerin bir kısmı bu şekilde inşa edilmiştir. Bunlara örnek olarak; Rumeli Hisarı (15.yy)⁴⁹², Kayseri Oduncu (1582)⁴⁹³, İstanbul Şatır Hasan Ağa Çeşmesi (1693-94)⁴⁹⁴, İstanbul Hacı Mustafa Ağa(M.1718)⁴⁹⁵, İstanbul Aşub Kadın (M. 1721)⁴⁹⁶, Karaman Emine Hanım (M. 1725)⁴⁹⁷, Şebn Karahisar Müftü Efendi (M. 1810)⁴⁹⁸,

⁴⁷⁹ Hakkı Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Ankara, 1999, S. 584

⁴⁸⁰ Nuran Kara Pelihvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **Osmanlı Başkenti İstanbul'unda Çeşmeler**, İstanbul, 2004, s. 48

⁴⁸¹ Rüstem Bozer, **Kula'da Türk Mimarisi**, Ankara, 1990, s. 69

⁴⁸² Nusret Çam, **Yunanistan'daki Türk Eserleri**, Ankara, 2000, S. 83

⁴⁸³ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 142

⁴⁸⁴ Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Kayseri, 2013, s.45

⁴⁸⁵ Fazilet Koçyiğit, **a.g.t.**, s. 84

⁴⁸⁶ Fazilet Koçyiğit, **a.g.t.**, s. 111

⁴⁸⁷ Zeki Çelikkol, **Rodos'taki Türk Eserleri**, Ankara, 1992, s. 99

⁴⁸⁸ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s.74

⁴⁸⁹ Necdet Ertuğ, **İstanbul Tarihi Çeşmeleri Külliyyatı**, C.3, İstanbul, 2006, s. 61

⁴⁹⁰ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 44

⁴⁹¹ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki Su Yapıları...**, s. 118

⁴⁹² Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 34

⁴⁹³ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki Su Yapıları**, s. 47

⁴⁹⁴ Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s. 68

⁴⁹⁵ Fazilet Koçyiğit, **a.g.t.**, s. 30

⁴⁹⁶ Fazilet Koçyiğit, **a.g.t.**, s. 53

⁴⁹⁷ Mustafa Denктаş, **Karaman Çeşmeleri**, s. 48

⁴⁹⁸ Haşim Karpuz, **Şebn Karahisar**, Ankara, 1989, s. 42

İstanbul Sultan Reşat (1818-19)⁴⁹⁹, Kosova Hacı Ramadan (19.yy ortaları)⁵⁰⁰, Kosova Ali Hacı (1891)⁵⁰¹, Kosova Sultan Reşat (1911)⁵⁰² çeşmeleri verilebilir.

4.1.1.1.2 Bağımsız Çeşmeler

4.1.1.1.2.1 Dikdörtgen Prizma Gövdeli Çeşmeler

4.1.1.1.2.1.1 Yatay Dikdörtgen Prizma Gövdeli Çeşmeler

Kıbrıs'taki çeşmelerden bu gruba giren herhangi bir eser bulunmamaktadır.

4.1.1.1.2.1.2. Dikey Dikdörtgen Prizma Gövdeli Çeşmeler

Kıbrıs'taki örnekler arasında bu gruba dâhil edilebilecek üç tane çeşme bulunmaktadır. Bunlar; Larnaka kalesi -2, Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak -1 ve Sinan Paşa Camii yanındaki çeşmelerdir.

Anadolu'daki çeşmelerin de bir kısmı bağımsız olarak bu şekilde inşa edilmiştir. Bunlara örnek olarak İstanbul Bostancı Çatal (1550)⁵⁰³, İstanbul Rüstem Paşa (1554)⁵⁰⁴, Karapınar II. Selim (M. 1569)⁵⁰⁵, Karaman İsmail Ağa (1708)⁵⁰⁶, İstanbul Seferikoz (1750-51)⁵⁰⁷, Rodos Türk Bahçesi (1757)⁵⁰⁸, Kayseri Mihlüm I (M.1771)⁵⁰⁹, Rodos Baş Mabeyinci Hamdi Bey (1846)⁵¹⁰, Karaman Kilise (1855)⁵¹¹, İstanbul Şehremaneti II (1926)⁵¹² çeşmeleri verilebilir.

4.1.1.1.3 Su Depolu Çeşmeler

Bu grupta 28 adet çeşme yer almaktadır. Genellikle tek cepheli olarak inşa edilen su depolu çeşmelerin iki, dört, altı veya sekiz cepheli örnekleri de bulunmaktadır. Bu grupta yer alan çeşmelerden 18 tanesi tek, 3 tanesi iki, 3 tanesi üç, 1 tanesi dört, 1 tanesi altı ve 2 tanesi de sekiz cepheli olarak inşa edilmiştir. Tek cepheli olanlar; Magosa Cafer Paşa, Lefkoşa Mevlevi Tekke, Larnaka Kalesi -1, Doğancı Köyü, Larnaka Kalesi -2, Lefkoşa Derviş Paşa Konağı, Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak -1, Tera Köyü Cami, Girne Esseyit Emin Efendi, Girne Kalesi Arkasındaki, Girne Hasan Kavizade Hüseyin, Lefkoşa Müftü Berberzade

⁴⁹⁹ Necdet Ertuğ, **a.g.e.** s. 60

⁵⁰⁰ Raif Virmişa, **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri**, Ankara, 1999, s. 134

⁵⁰¹ Raif Virmişa, **a.g.e.**, s. 14

⁵⁰² Raif Virmişa, **a.g.e.**, Ankara, 1999, s. 13

⁵⁰³ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfahioğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 42

⁵⁰⁴ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfahioğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 44

⁵⁰⁵ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki Su Yapıları**, s. 255

⁵⁰⁶ Mustafa Denктаş, **Karaman Çeşmeleri**, s. 43

⁵⁰⁷ Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s. 37

⁵⁰⁸ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 99

⁵⁰⁹ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki Su Yapıları**, s. 91

⁵¹⁰ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 100

⁵¹¹ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 120

⁵¹² Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s. 70

Hacı Mustafa, Aşağı Baf Osmanlı, Alehthora Köyü Cami, Hirsofu Köy, Magosa Osmanlı Evi İçindeki, Magosa Osmanlı Evi Önündeki, Magosa Kuru Çeşme Sokak çeşmeleridir. Lefkoşa Dükkânlar Önü Cami, Alehthora Köyü Büyük ve Lefkoşa Laleli Cami çeşmeleri ise iki cephelilere örnek olarak gösterilebilir. Celya Köyü Cami, Celya Köyü Meydan ve Lefkoşa Küçük Medrese çeşmeleri üç cepheli olarak inşa edilmiştir. Tuzla Hacı Hamit Bey çeşmesi ise dört cepheli olarak tasarlanmıştır. Lefkoşa Şaban Paşa çeşmesi altı, Lefkoşa Atatürk Meydanı ve Lefkoşa Hasan Mutallip çeşmeleri ise sekizgen bir plana sahiptir.

Bu gruba giren çeşmelerle ilgili olarak daha detaylı bilgiler ileride “Çok Cepheli Çeşmeler” başlığı altında ele alınacaktır.

Bu gruba giren çeşmelere örnek olarak; Mısırlı Osman Ağa (1621)⁵¹³, İpşir Paşa (1654)⁵¹⁴, Kayseri Erkilet İkiz (M. 1671)⁵¹⁵, İstanbul Mustafa Ağa (1681)⁵¹⁶, İstanköy Gazi Mehmet Bey (1696)⁵¹⁷ Ortaköy Damat İbrahim Paşa (M. 1723)⁵¹⁸, İstanbul Kaymak Mustafa Paşa (M. 1730)⁵¹⁹, İstanbul Vuslat Kadın (1732-33)⁵²⁰, Manisa Derliler (1785)⁵²¹, Kilis Aynönü (1807)⁵²², Karaman Ali Dede Tartan (1809)⁵²³ ve Tavlusun Köyü Abdullah Efendi (1830)⁵²⁴, Ankara Altıayaklı (1907)⁵²⁵ çeşmeleri gösterilebilir.

4.1.1.2 Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler

Bu başlıkta yapılacak olan tipolojide, çeşmelerin sadece ön cepheleri dikkate alınarak sınıflandırma yapılacaktır. Çeşmenin yan ve arka cepheleri yapı elemanları bölümünde ele alınacağı için bu başlık altına ele alınmamıştır.

4.1.1.2.1 Tek Kemerli Çeşmeler

Katalogda incelenen çeşmelerden 19 tanesi tek kemerli olarak inşa edilmiştir. Tek kemerli çeşmeler formlarına göre sivri, yuvarlak, üç dilimli ve basık kemerliler olarak alt başlıklarda incelenecektir.

⁵¹³ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 60

⁵¹⁴ Abdülkadir Dündar, **Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri**, Ankara, 1999, s. 479

⁵¹⁵ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki ...**, s. 57

⁵¹⁶ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 64

⁵¹⁷ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 142

⁵¹⁸ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 92

⁵¹⁹ Fazilet Koçyiğit, **a.g.t.**, s. 212

⁵²⁰ Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s. 81

⁵²¹ Hakkı Acun, **a.g.e.**, s. 609

⁵²² Abdülkadir Dündar, **a.g.e.**, s. 497

⁵²³ Mustafa Denктаş, **Karaman Çeşmeleri**, s. 90

⁵²⁴ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki ...**, s. 112

⁵²⁵ Gökçe Günel, “Ankara’da Osmanlı Dönemi Suyolları ve Çeşmeler”, **XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008**, İzmir, 2010, s. 484

4.1.1.2.1.1 Sivri Kemerli Çeşmeler

Sivri kemer 18.yy'a kadar Osmanlı mimarisinde oldukça sık kullanılmıştır. Bu yaygın kullanım Osmanlı dönemi çeşme mimarisinde de kendini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Kullanılan sivri kemerlerin farklı varyasyonlarına rastlanmaktadır. Hazırladığımız katalogta sivri kemerin bütün çeşitleri "Sivri Kemerli Çeşmeler" başlığı altında incelenecektir.

Kataloga dahil edilen çeşmelerden 13 tanesi bu gruba girmektedir. Bunlar; Magosa Cafer Paşa, Lefkoşa Mevlevi Tekke, Larnaka Kalesi -2, Lefkoşa Kuru, Lefkoşa Laleli Cami, Aşağı Baf Osmanlı, Alehthora Köyü Büyük, Alehthora Köyü Cami, Magosa Osmanlı Evi Önündeki, Magosa Osmanlı Evi İçindeki, Magosa Sinan Paşa Cami yanındaki, Magosa Kuru Çeşme Sokak ve Venedik Sarayı Arkasındaki çeşmelerdir.

Osmanlı Döneminde inşa edilmiş çeşmelerin büyük bir kısmında da sivri kemer kullanımına rastlanmaktadır. Sivri kemerli çeşmelere örnek olarak Manisa Alibey (1418)⁵²⁶, Rumeli Hisarı (15.yy)⁵²⁷, Kayseri Kadı (M. 16.yy. Ortaları)⁵²⁸, Kayseri Çakaloz (M. 1582)⁵²⁹, Şebinkarahisar Topal Mehmet Paşa (1648-52)⁵³⁰, Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi (1726-27)⁵³¹; Germe Köyü Camisi (1726-27)⁵³², Karaman Hacı Efendi (M. 1804)⁵³³, Karaman Hisar (M. 1809)⁵³⁴, Rodos Murat Reis (1846)⁵³⁵, Kilis Küçük Çarşı (19.yy 3.çeyreği)⁵³⁶ çeşmeleri verilebilir.

4.1.1.2.1.2 Yuvarlak Kemerli Çeşmeler

Osmanlı imparatorluğunun muhtelif bölgelerinde 16.yy.'dan 19.yy'a kadar bu tarz kemer örneklerini görmek mümkündür. Osmanlı mimarisinde yuvarlak kemer 18.yy'dan sonra yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kıbrıs'taki çeşmelerde ise bu kemer formu fazla tercih edilmemiştir. Çeşmelerden sadece iki tanesi bu gruba girmektedir. Bunlar Magosa Altun Tabya ve Tremitusa Köyü çeşmeleridir.

İzmir Mirkelamoğlu Hanı (18.yy sonu, 19.yy başı)⁵³⁷, Karaman Ali Dede Tartan (M. 1809)⁵³⁸, İstanbul Ahmet Ağa (1817)⁵³⁹, Kayseri Mütevelli (M. 1834)⁵⁴⁰, Kilis Dereçli

⁵²⁶ Hakkı Acun, **a.g.e.**, s.557

⁵²⁷ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s.34

⁵²⁸ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki Su Yapıları**, s. 42

⁵²⁹ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 47

⁵³⁰ Haşim Karpuz, **Şebinkarahisar**, Ankara, 1989, s. 38

⁵³¹ İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara, 1992, s. 49

⁵³² Nusret Çam, **a.g.e.**, s.152

⁵³³ Mustafa Denктаş, **Karaman Çeşmeleri**, s. 87

⁵³⁴ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 95

⁵³⁵ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 44

⁵³⁶ Abdülkadir Dündar, **a.g.e.**, s.490

⁵³⁷ R. Eser Gültekin, **İzmir Kemeraltı Bölgesindeki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri**, İstanbul, 2011, s. 77

⁵³⁸ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 90

⁵³⁹ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 153

(1843)⁵⁴¹ ve Akçakaya Yatak (1898)⁵⁴² çeşmeleri bu grubun örnekleri arasında yer almaktadır.

4.1.1.2.1.3 Üç Dilimli Kemerli Çeşmeler

Kıbrıs'taki çeşmelerden iki tanesi bu gruba dâhil edilebilir. Bunlar: Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak -2 ve Lefkoşa Lüzinyan Evi Avlusundaki çeşmelerdir.

İncelediğimiz kaynaklar arasında Kıbrıs'takine benzer üç dilimli kemer örneğine sadece 19.yy. sonlarına tarihlendirilen Diyarbakır'daki Aslanlı çeşmede⁵⁴³ rastlanmıştır. Bunun dışında esas itibariyle üç dilimli kemere sahip olmasına rağmen detaylarda farklılıklar gösteren çeşme örnekleri şunlardır; Ahmet Ağa (1741)⁵⁴⁴ ve Gümülcine Arifane Mah.(1885-86)⁵⁴⁵ çeşmeleri.

4.1.1.2.1.4 Basık Kemerli Çeşmeler

Araştırmamızdaki örneklerden sadece iki tanesi basık kemerli olarak inşa edilmiştir. Limasol Hacı Hasan ve Larnaka Kalesi -1 çeşmeleri bu gruba girmektedir.

Osmanlı dönemi çeşmelerinde basık kemer yaygın olarak kullanılan bir kemer formu değildir. Bu uygulamanın görüldüğü çeşmeler şunlardır: İzmir Taslı (17.yy. ikinci yarısı)⁵⁴⁶, Siroz Yusuf Muhlis Paşa (1814)⁵⁴⁷, İstanbul Cevri Usta (1819)⁵⁴⁸, Sivas Caddesi (19.yy. sonu-20.yy. başı)⁵⁴⁹, Selanik Namıka Hanım(1910)⁵⁵⁰, İstanbul Mahpeyker Kösem Sultan (?)⁵⁵¹, İstanbul Kiblenuma Sokağı (?)⁵⁵² çeşmeleri..

4.1.1.2.2 İç İçe İki Kemerli Çeşmeler

İç içe iki kemer uygulaması Osmanlı mimarisinde bir geç dönem özelliği olup daha çok 18. ve 19.yy'larda örneklerine rastlanmaktadır. Kataloğa dâhil edilen eserler arasında sadece bir tane iç içe iki kemerli çeşmeye rastlanmıştır. Bu bakımdan ünik bir özellik sergileyen bu

⁵⁴⁰ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 61

⁵⁴¹ Abdülkadir Dünder, **a.g.e.**, s. 533

⁵⁴² Şerife Tali, "Kayseri/Akçakaya Köyünde Bulunan Çeşmeler ve Beyaz Mermer Kitabeli Mezar Taşları" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 34, s. 544-545

⁵⁴³ Evindar Yeşilbaş, "Diyarbakır'da Su Yapıları", **Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi**, Diyarbakır, 2011, s. 541

⁵⁴⁴ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 106

⁵⁴⁵ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 119

⁵⁴⁶ R. Eser Gültekin, **a.g.e.**, s.41

⁵⁴⁷ Neval Konuk, **Yunanistan'da Osmanlı Mimarisi**, C.1, Ankara, 2010, s. 336

⁵⁴⁸ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s.154

⁵⁴⁹ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki...**, s. 126

⁵⁵⁰ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 311

⁵⁵¹ Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s. 194

⁵⁵² Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s. 187

eser Lefkoşa'da Mevlevi Tekke Sokağında yer alan Müftü Berberzade Hacı Mustafa çeşmesidir.

Osmanlı mimarisinde iç içe iki kemerli çeşmelere pek fazla rastlanmamaktadır. Bu tarz kemerli çeşmelere örnek olarak; Kayseri Kabasakal Müftü (1714)⁵⁵³, Kayseri Hacı Kasım (18.yy. ortaları)⁵⁵⁴, Şebinkarahisar Eyvan (18.yy)⁵⁵⁵, Karaman Halil Efendi (19.yy 2.yarısı)⁵⁵⁶, Eğriboz⁵⁵⁷ (19.yy), İzmir Bozkurt Mahallesi 427 Sokak (19.yy.sonu-20.yy.başı)⁵⁵⁸ çeşmeleri gösterilebilir.

4.1.1.2.3 Yan Yana İki Kemerli Çeşmeler

Kıbrıs'ta yer alan çeşmelerden sadece iki tanesi bu gruba girmektedir. Bunlar; Lefkoşa Atatürk Meydanı ve Lefkoşa Selimiye Cami çeşmeleridir.

Yan yana iki kemerli çeşme örneklerine Osmanlı mimarisinde 17.yy'dan itibaren rastlamak mümkündür. Ancak 18.yy'dan itibaren bu form daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı topraklarında Gebze İbrahim Paşa (1665-66)⁵⁵⁹, İstanköy Gazi Mehmet Bey (1696)⁵⁶⁰, Erzurum Narmanlı Cami (1734)⁵⁶¹, İstanbul Horhor (1876)⁵⁶², Yapıcıoğlu Cami (19.yy. sonu)⁵⁶³, Erenköy İstasyon (1921)⁵⁶⁴ çeşmeleri bu gruba giren örneklerden bazılarıdır.

4.1.1.2.4 Yan Yana Üç Kemerli Çeşmeler

Kıbrıs'taki çeşmelerden 4 tanesi yan yana üç kemerli olarak inşa edilmiştir. Girne Hasan Kavizade Hüseyin Çeşmesi, Alehthora Köyü Büyük Çeşme, Alehthora Köyü Cami Çeşmesi ve Lefkoşa Laleli Camisinin güney cephesindeki çeşmeleri bu kategoride değerlendirilebilir.

Osmanlı dönemi çeşmelerinde yan yana üç kemer fazlaca kullanılan bir uygulama değildir. Bu uygulama; İstanbul Halid Ağa (1794)⁵⁶⁵, Manisa Süleyman Paşa (1809)⁵⁶⁶, Rodos Ağa

⁵⁵³ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki...**, s. 71

⁵⁵⁴ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki...**, s. 81

⁵⁵⁵ Haşim Karpuz, **a.g.e.**, s. 41

⁵⁵⁶ Mustafa Denктаş, **Karamandaki...**, s. 127

⁵⁵⁷ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 11

⁵⁵⁸ R. Eser Gültekin, **a.g.e.**, s. 158

⁵⁵⁹ Ahmet Yavuzylmaz, "*Gebze Çeşmeleri*", **Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 25, s. 581

⁵⁶⁰ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 142

⁵⁶¹ Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan, **a.g.e.**, s. 148

⁵⁶² Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütü Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 187

⁵⁶³ R. Eser Gültekin, **a.g.e.**, s. 131

⁵⁶⁴ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütü Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 212

⁵⁶⁵ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütü Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 124

⁵⁶⁶ Hakkı Acun, **a.g.e.**, s. 615

Cami (1875)⁵⁶⁷, Kilis Abuşaga (1911-13)⁵⁶⁸, İstanbul Atik Valide Batı (?)⁵⁶⁹, Rodos Türk Mezarlığındaki (?)⁵⁷⁰, Rodos Değirmen önü Osmanlı(?)⁵⁷¹ çeşmelerinde görülmektedir.

4.1.1.2.5 Yan Yana Beş Kemerli Çeşmeler

Katalogda ele alınan eserlerden sadece Tera Köyü Meydan Çeşmesi bu kategoride değerlendirilebilir.

Osmanlı mimarisinde sık karşılaşılmayan bu tipin bir örneğine Germe Köyü Camisi çeşmesinde(1797-98)⁵⁷² rastlamaktayız.

4.1.1.2.6 Nişsiz, Düz Cepheli Çeşmeler

İncelenen çeşmelerden 7 tanesi nişsiz olarak yapılmıştır. Bunlar: Lefkoşa Derviş Paşa Konağı, Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konağı -1, Tera Köyü Cami, Girne Esseyit Emin Efendi, Girne Kalesi Arkasındaki ve Hirsofu Köyü çeşmeleridir.

Osmanlı mimarisinde 18.yy'dan itibaren nişsiz çeşmelerin kullanımına rastlanmaktadır. Bu gruba giren çeşmelerin örneklerinden bazıları şunlardır: Karaman Fakıhzade (1794)⁵⁷³, Karaman Hacı Yahya (1815)⁵⁷⁴, Yunanistan Hasan Paşa Camii (1824-25)⁵⁷⁵, Kilis Hafaf (1844)⁵⁷⁶, Kilis Salih Ağa (1855)⁵⁷⁷, Yunanistan Molla Basarzade Edhem Bey (1863)⁵⁷⁸, Talas Ali Saib Paşa (1886)⁵⁷⁹ ve Talas Meydan (1887)⁵⁸⁰ çeşmeleri.

4.1.1.2.7 Düz Atkı Taşlı Çeşmeler

Bu gruba giren çeşmelerin nişlerinin üzeri tek bir bloktan oluşan atkı taşıyla örtülmüştür. Kataloğa dahil edilen çeşmeler arasından sadece Doğancı Köyü Meydan Çeşmesi bu kategoride değerlendirilebilir.

Kıbrıs dışından örnek olarak; Kayseri Hasbekiçi (1722)⁵⁸¹, Kemeraltı Havva Hanım (1897-98)⁵⁸², Ayazma II (?)⁵⁸³, Beşir Ağa Hacı (?)⁵⁸⁴ çeşmeleri verilebilir.

⁵⁶⁷ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s.73

⁵⁶⁸ Abdülkadir Dündar, **a.g.e.**, s. 538

⁵⁶⁹ Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s. 124

⁵⁷⁰ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 247

⁵⁷¹ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 100

⁵⁷² Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 152

⁵⁷³ Mustafa Denктаş, **Karaman'daki ...**, s. 64

⁵⁷⁴ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 103

⁵⁷⁵ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 134

⁵⁷⁶ Abdülkadir Dündar, **a.g.e.**, s. 501

⁵⁷⁷ Abdülkadir Dündar, **a.g.e.**, s. 505

⁵⁷⁸ Nusret Çam, **a.g.e.**, s. 90

⁵⁷⁹ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki...**, s. 120

⁵⁸⁰ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 122

⁵⁸¹ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 75

⁵⁸² R. Eser Gültekin, **a.g.e.**, s. 117

4.1.1.2.8 Çok Cepheli Çeşmeler

Bu gruba giren çeşmelerin ortak özelliği, çeşme cephelerinin su deposunun etrafına sıralanmış olmasıdır. Kataloğa dahil edilen çeşmelerden yedi tanesi bu başlık altında toplanabilir. Bu gruba giren çeşmeler cephe sayılarına göre iki, üç, dört, altı ve sekiz cepheli olarak alt gruplara ayrılabilir.

4.1.1.2.8.1 İki Cepheli Çeşmeler

Katalogda ele alınan çeşmelerden iki tanesi bu tipolojiye uymaktadır. Tera Köyündeki Büyük ve Dükkanlarönü Cami çeşmeleri bu kategoride değerlendirilebilir.

Bu gruba giren örneklerden bazıları şu şekilde sıralanabilir: İzmir Ahmet Ağa (1738-39)⁵⁸⁵, Karaman Fakıhzade Mehmet Emin (1794)⁵⁸⁶, Kilis Küçük Çarşı Çeşmesi (19.yy. 3.çeyrek)⁵⁸⁷ ve Kayseri Sivas Caddesi (19.yy. sonu-20.yy.başı)⁵⁸⁸ çeşmeleri.

4.1.1.2.8.2 Üç Cepheli Çeşmeler

Araştırmaya dâhil edilen çeşmelerden üç tanesi olan Celya Köyü Meydan, Celya Köyü Cami ve Lefkoşa Küçük Medrese çeşmeleri bu kategoride yer almaktadır.

Taranan kaynaklar arasında ise sadece Bostancı Çatal Çeşmesinde (1550)⁵⁸⁹ bu özelliğe rastlanmıştır.

4.1.1.2.8.3 Dört Cepheli Çeşmeler

Bu tarz çeşmeler Osmanlı mimarisinde 16.yy'da görülmeye başlanmış ve 17.yy'da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Kıbrıs'taki çeşmelerden Tuzla Hacı Hamit Bey Çeşmesi bu grup içerisinde yer alan tek örnektir.

Bu tipin Osmanlı topraklarında yer alan örneklerinden bazıları şunlardır: İstanbul Beşir Ağa (1727)⁵⁹⁰, İstanbul III. Ahmet (1728)⁵⁹¹, Rodos Başmabeynci Hamdi Bey (1846)⁵⁹², Kilis Nemika (1911)⁵⁹³ çeşmeleri.

⁵⁸³ Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s.125

⁵⁸⁴ Necdet Ertuğ, **a.g.e.**, s. 133

⁵⁸⁵ R. Eser Gültekin, **a.g.e.**, s. 53

⁵⁸⁶ Mustafa Denктаş, **Karaman'daki ...**, s. 64

⁵⁸⁷ Abdülkadir Dündar, **a.g.e.**, s. 490

⁵⁸⁸ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki...**, s.126

⁵⁸⁹ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 42

⁵⁹⁰ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 94

⁵⁹¹ Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu ve Lütfi Yazıcıoğlu, **a.g.e.**, s. 96

⁵⁹² Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 100

⁵⁹³ Abdülkadir Dündar, **a.g.e.**, s. 535

4.1.1.2.8.4 Altı Cepheli Çeşmeler

İncelenen çeşmelerden Şaban Paşa Evleri Çeşmesi bu gruba dâhil edilebilir.

Taradığımız kaynaklarda Kıbrıs dışında benzer bir özellik gösteren herhangi bir çeşme örneğine rastlanmamıştır.

4.1.1.2.8.5 Sekiz Cepheli Çeşmeler

Bu gruba Kıbrıs'taki çeşmelerden iki tanesi girmektedir. Bunlar: Lefkoşa Atatürk Meydanı ve Lefkoşa Hasan Mutallip çeşmeleridir.

Taradığımız kaynaklarda Kıbrıs dışında benzer bir özellik gösteren herhangi bir çeşme örneğine rastlanmamıştır.

4.1.2 Malzeme

Kıbrıs'taki çeşmelerde bir örnek dışında cephelerde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Sadece Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1'in cephesinin tamamında mermer malzeme kullanılmıştır. Bir de Girne Hasan Kavizade Hüseyin Çeşmesinin cephesinin bir kısmında moloz taş kullanılmıştır.

Bazı çeşmelerin arka ve yan yüzlerinde kabayonu ve moloz taşın kullanıldığı görülmektedir. Bunlar, Doğanlı Köyü Meydan Çeşmesi, Dükkanlarönü Cami ve Girne Kalesi Arkasındaki çeşmelerdir.

Çeşmelerin ayna taşı ve kitabelerinde ise mermer kullanılmıştır. Bu konu ileride ele alınacak olan aynataşı ve kitabeler bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

4.1.3 Yapı Elemanları

4.1.3.1 Duvar

Kataloğa dâhil edilen 45 çeşmeden 43 tanesinde kesme sarı taş malzeme kullanılmıştır. Bu grup içerisinde yer alan 3 çeşmede kesme taşın moloz taşla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bunun örnekleri: Girne Esseyit Emin Efendi, Girne Kalesi Arkasındaki ve Lefkoşa Dükkanlar Önü Cami çeşmeleridir. Sadece Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1'de kesme taş mermerle ile birlikte kullanılmıştır.

Tera Köyü Meydan çeşmesinin duvarlarında sadece moloz taş kullanılmıştır.

4.1.3.2 Ayaklar

Kıbrıs'taki çeşmelerin hiçbirinde kemerler sütunlar üzerine oturmamaktadır. İncelenen çeşmelerden 32 tanesinde, nişi örten kemerler kesme taştan örülen yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Celya Cami, Girne Kavizade ve Limasol Hacı Hasan çeşmelerinde ise kemerler doğrudan duvara eklendiği için hiçbir taşıyıcı unsura gerek duyulmamıştır.

4.1.3.3 Kemerler

Çeşme nişlerinin üzerine örten kemerler cephe kompozisyonlarının belirleyici unsurlardandır. Kıbrıs'taki çeşmelerin 17 tanesinde sivri, 5 tanesinde yuvarlak, 4 tanesinde üç dilimli, 2 tanesinde ise basık kemer kullanılmıştır. İncelenen örnekler arasında sadece Lefkoşa Atatürk Meydanı Çeşmesinde ikiz, sepetkulpu kemer kullanılmıştır. Lefkoşa Müftü Berberzade Hacı Mustafa Çeşmesi ise iç içe iki kemer uygulamasının görüldüğü tek örnektir.

4.1.3.4 Üst Örtü

İncelenen örneklerin büyük bir bölümünün üzeri düz damla örtülmüştür. Katalogdaki dört çeşmenin örtüsünün üzerine harpuşa yapılmıştır. Bunlar: Lefkoşa Zehri, Aşağı Baf Osmanlı, Lefkoşa Atatürk Meydan çeşmeleridir. Depolu çeşmelerin altı tanesinin üzeri kubbe, dört tanesinin üzeri ise tonozla örtülmüştür. Bunlardan Lefkoşa Küçük Medrese, Lefkoşa Şaban Paşa Meydan, Celya Köyü Cami, Celya Köyü Meydan, Tuzla Hacı Hamit Bey, Girne Kalesi Arkasındaki çeşmelerdir. Doğancı Köyü, Girne Esseyid Emin Efendi, Alehtora Köyündeki Büyük ve Hirsofu Köyü çeşmeleri ise tonozla örtülmüştür.

Şadırvanlar ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde değerlendirileceğinden bu başlık altına dâhil edilmemiştir.

4.1.3.5 Ayna Taşları

Kıbrıs'taki çeşmelerde ayna taşlarının hepsi mermerdendir. Ayna taşları çeşme nişi duvarına çoğunlukla dikey olarak yerleştirilmişlerdir.

Ayna taşları çoğunlukla sade olarak kullanılmış sadece dört tanesi kemerlerle hareketlendirilmiştir. Bular: Lefkoşa Mevlevi Tekke, Larnaka Kalesindeki -2, Larnaka Hacı Hamit Bey ve Lefkoşa Küçük Medrese çeşmeleridir. Bunlar arasında Larnaka'daki Hacı Hamit Bey çeşmesi, ayna taşı süslemeleri bakımından ünik bir örnektir. Dört nişinin içerisinde yer alan ayna taşları saat motifli, kaş kemerli, üçgen kemerli ve kenarları silmeli ortası sade olmak üzere her biri farklı şekilde bezenmiştir.

4.1.3.6 Su Yalıkları

Katalogda incelediğimiz 45 çeşmeden 11 tanesinin yalağı günümüze orijinal bir şekilde ulaşabilmiştir. Bunun örnekleri; Magosa Cafer Paşa, Lefkoşa Mevlevi Tekke, Doğancı Köyü Meydan, Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konağı-1, Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak-2, Lefkoşa Derviş Paşa Konağı, Lefkoşa Küçük Medrese, Lefkoşa Laleli Cami, Lefkoşa Lüzinyan Evi, Magosa Osmanlı Evi ve Aşağı Baf Osmanlı çeşmeleridir.

4.1.3.7 Su Depoları

Kataloğa dâhil edilen 45 çeşmeden 29 tanesinin kendisine ait bir su deposu bulunmaktadır. Su depolarından bir tanesi altıgen, iki tanesi ise sekizgen planlıdır. Bunlardan Lefkoşa Şaban Paşa çeşmesi altıgen, Lefkoşa Atatürk Meydanı ve Lefkoşa Hasan Mutallip çeşmeleri ise sekizgen planlı birer su deposuna sahiptir. Geriye kalan çeşmelerin ise su depoları kare prizma şekillidir.

4.1.3.8 Kitabeler

İncelemiş olduğumuz 45 çeşmede 13 tane orijinal kitabe tespit edilebilmiştir. Kitabelerin hepsi de mermer üzerine yazılmıştır. Bu kitabelerden iki tanesi harap durumda olduğundan okunamamaktadır. Beş çeşmede ise tarihler ön cepheye konumlandırılan taşlar üzerine yazılmıştır. Bunların dışında Doğancı Köyü ve Hirsofu Köyü çeşmelerinde tarihler cepheler üzerine kazınmıştır. Larnaka'daki elhac Ebubekir paşa şadırvanının ise orijinal kitabesi günümüze gelememiştir. Bunun yerine 1947 yılında yapılan onarımda latin harfleriyle yazılmış bilgilendirme kitabesi konulmuştur. Dört tane çeşmede hattat imzası yer almaktadır. Bunlar: Girne Esseyit Efendi, Lefkoşa Kuru, Lefkoşa Küçük Medrese ve Lefkoşa Mevlevi Tekke Sokağı çeşmeleridir.

Günümüze ulaşabilen çeşmelere ait kitabelerin üç tanesinde nesih, diğerlerinde ise sülüs yazı çeşidinin tercih edildiği görülmektedir. Kitabelerin hiç birinde ebceet hesabıyla tarih düşürülmemiştir.

İncelenen 13 tane kitabeden sadece yedi tanesi çeşme nişi içerisine konumlandırılmıştır. Bunlar: Magosa Cafer Paşa, Lefkoşa Mevlevi Tekke, , Larnaka Kalesi -1, Lefkoşa Kuru, Lefkoşa Küçük Medrese, Lefkoşa Laleli Cami ve Lefkoşa Müftü Berberzade Hacı Mustafa çeşmeleridir.

4.1.3.9 Süsleme

Kıbrıs'taki çeşmelerde kesme taş malzemenin yaygın bir şekilde kullanılmasına bağlı olarak taş süsleme ön plana çıkmıştır. Konuya dâhil olan çeşmeler arasında süsleme programı bitkisel, figüratif ve silmeler olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

4.1.3.9.1 Bitkisel Süsleme

Genel olarak sade olan Kıbrıs'taki çeşmelerin her biri süsleme açısından ünük bir örnek teşkil etmektedir. En erken tarihli örneklerden biri olan Cafer Paşa çeşmesinin kitabesi panolara ayrılmıştır. Panoların aralarına çiçekler, satır başları ve sonlarına ise yatay palmetler yerleştirilmiştir. Bu panoda yer alan çiçek motifinin bir benzerini Lefkoşa Derviş Paşa Konağı Çeşmesinin üçgen kemerinin içinde tek bir şekilde görmekteyiz.

Girne Hasan Kavizade Hüseyin çeşmesinde içleri bezeli madalyonlar dikkati çekmektedir. Madalyonların biri çarkıfelek, diğeri merkezdeki çiçek etrafına dizilmiş damla motifleri ve üçüncüsü ise çevresini saran saç örgüsü motifiyle bezenmiştir. Ayrıca kitabesinin taç bölümünde karşılıklı iki zeytin dalı, zeytin dallarının arasında sola bakan bir hilal motifi ve hilalin içinde de çiçek yer almaktadır.

Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1 Kıbrıs genelinde bitkisel süslemenin en yoğun olarak görüldüğü çeşmedir. Çeşmenin taç kısmına iki tane gül bezek yerleştirilmiştir. Ayna taşının iki yanındaki sütuncelerin alt kısmında akant yaprakları ve çiçek motifi görülmektedir. Sütuncelerin üst kısmı ise sade kompozit başlıklarla sonlanmaktadır. Başlıkların üzerinden itibaren başlayan “S” kıvrımları, iki tarafta da ikişer parça halinde uzanarak ortada buluşmaktadırlar. Kıvrımların birleştikleri yerde bağlama motifleri, motiflerin üzerinde beş yapraklı palmetler yer almaktadır. Ortada buluştukları yerin altında tek bir çiçek motifi vardır. Üstünde ise iki yanından rumiler salınan karanfil motifine yer verilmiştir.

Atatürk Meydan Çeşmesinde silme kuşağının altındaki inci dizisi, Tuzla Hacı Hamit Bey Çeşmesinde ise uçları dışa doğru kıvrılan ay motifi dikkati çekmektedir.

4.1.3.9.2 Figüratif Süsleme

İncelenen eserlerden sadece Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak Çeşmesi-1'de figürlü süsleme görülmektedir. Çeşme ayna taşının iki yanındaki sütuncelerin üzerinde birer tane insan başlı kuş (sfenks), sırt sırta dönmüş ve yüzleri bir birlerine bakar şekildedir. Kuşların başlarında birer tane taç bulunmaktadır. İkisinin ortasında ise çift başlı bir kartal

yerleştirilmiştir. Kartalın başları zıt yönlerde bakmakta olup, iki baş da tek bir taçla örtülmüştür. Kartalın gövdesinde bir haç motifi yer almaktadır.

4.1.3.9.3 Silmeler

Genel itibarıyla oldukça sade olan çeşmelerin neredeyse hepsinde bir silme kuşağı kullanılmıştır. Silme sıraları daha çok saçak seviyesinde 3, 4 ve nadiren 5 sıra halinde bulunmaktadır.

Düz silme profilleri birçok çeşmede tek başına kullanılmışken, Lefkoşa Selimiye camii, Lefkoşa Mevlevi Tekke sokağı, Magosa Venedik sarayı arkasındaki, Uzunmeşe Köyü, Tera Camisi önündeki, Tera Köyü Meydan, Celya Köyü Camii, Celya Köyü Meydan, Larnaka Kalesi-1, Lefkoşa Dragoman Hacı Yorgagis Konağı-2, Alehthora Köyü Camii çeşmelerinde iç ve dış bükey yarım daire profilli silmelerle; Lefkoşa Dükkanlarönü Camii, Lefkoşa Samanbahçe Evleri, Magosa Sinan Paşa Camii yanındaki ve Larnaka Kalesi-2 çeşmelerinde ise yalnızca dış bükey yarım daire profilli silmelerle birlikte kullanılmıştır.

4.2 Şadırvanlar

Bu başlık altında camii avlusunda yer alan ve abdest almak için kullanılan şadırvanlar değerlendirilecektir. Bu yüzden çokgen (altıgen, sekizgen) meydan çeşmeleri ve camilerin yanında yer alan, halkın da kullanması için tasarlanmış, sokağa dönük su yapıları bu başlık altına alınmamıştır. Yaptığımız alan araştırmasında altı tane şadırvan tespit edilebilmiştir. Bunlardan iki tanesi Güney Kıbrıs'ta, geri dört tanesi ise Kuzey Kıbrıs'ta yer almaktadır. Bu şadırvanlar plan, üst örtü, cephe, malzeme ve süsleme özellikleri bakımından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.2.1 Plan

Kataloğa alınan altı şadırvandan bir tanesi beşgen, iki tanesi altıgen, iki tanesi sekizgen ve bir tanesi on altıgen prizma şekilli gövdeye sahiptir. Ömerge Camii şadırvanı beşgen, Arap Ahmet Paşa ve Haydar Paşa Camii şadırvanları altıgen, Larnaka Elhac Ebubekir Camii ve Larnaka Hala Sultan Tekkesi şadırvanları sekizgen ve Selimiye Camii şadırvanı ise on altıgen bir plan şeması sergilemektedir.

Şadırvanların tümü bağımsız bir şekilde inşa edilmişken Ömerge Camii Şadırvanı arkasındaki duvara birleştirilmiştir.

4.2.2 Üst Örtü

Şadırvanlardan 4 tanesinin üzeri düz damla örtülmüştür. Üst örtülerde bir tane piramidal külâh bir tane de basık kubbe kullanılmıştır. Bunların üç tane şadırvan çardak sistemiyle örtülmüştür.

Hala Sultan Tekkesi, Arap Ahmet Paşa Camii, Elhac Ebubekir ve Haydar Paşa Cami şadırvan depolarının üstü düz damla kapatılmıştır. Ömerge cami şadırvan deposunun üzeri sonradan yerleştirilen piramidal külâhla örtülmüştür. Haydar Paşa Cami şadırvanının üzerine sonradan harpuşa yapılmıştır. Arap Ahmet Paşa Camii şadırvanı deposunun üzeri de sütunceler üzerine oturan kubbeye örtülmüştür. Selimiye Cami şadırvanı diğerlerinden farklı olarak basık bir kubbeye kapatılmıştır. Ayrıca Selimiye Cami, Hala Sultan Tekkesi ve Arap Ahmet Cami şadırvanlarının üzeri birer çardakla kaplanmıştır.

4.2.3 Cephe

Şadırvanları cepheleri oldukça sade tutulmuştur. Selimiye camisinin şadırvanının cepheleri mermer kaplanmıştır. Doğu cephesi kabartma olarak bir gül motifiyle ve batı cephesi ise kaş kemerle hareketlendirilmiştir. Larnaka Elhac Ebubekir Cami şadırvanında ise cephelere sivri kemerlerle hareket kazandırılmıştır. Arap Ahmet Paşa Camii şadırvanında cepheler birer gömme sütunçeye sınırlandırılmış ve ortasına açılan üç dilimli yüzeysel nişlerle cepheler hareketlendirilmiştir. Geriye kalan şadırvanların cepheleri düz ve nişsizdir.

4.2.4 Malzeme

Şadırvanların 5 tanesinde sarı kesme taş kullanılmıştır. Mermer malzeme Selimiye Camii şadırvanının cephelerinde ve Hala Sultan Tekkesi şadırvanının kitabesinde kullanılmıştır. Bunun dışında Ömerge Camii şadırvanının cepheleri sonradan fayanslarla kaplandığı görülmektedir.

4.2.5 Süsleme

Kıbrıs'taki şadırvanlar oldukça sade tutulmuştur. Cepheler çoğunlukla silme kuşaklarıyla hareketlendirilmiştir. Arap Ahmet Paşa ve Haydar Paşa cami şadırvanlarında sadece düz profilli silmeler kullanılmıştır. Larnaka Hala Sultan Tekkesi, Larnaka Ebubekir Paşa Cami, Lefkoşa Ömerge Cami ve Lefkoşa Selimiye Cami şadırvanlarında ise düz profilli silmelerle birlikte iç ve dış bükey yarım daire profilli silmelerin kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Arap Ahmet Paşa Cami şadırvanı, cephelerindeki üç dilimli kemerlerin içlerinde yer alan ay-yıldız motifleriyle süsleme bakımından diğerlerinden farklı bir özellik göstermektedir.

4.3 Hamamlar

Kıbrıs Osmanlı topraklarına katılmasından itibaren Türk kültürü hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Adada Türk kültürünün yayılmasıyla beraber, günlük yaşam içerisinde temizlenme ve sosyalleşme açısından önemli bir yere sahip olan hamamlar da hızlı bir şekilde inşa edilmişlerdir. Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde inşa edilmiş 15 tane hamam günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar dışında günümüze gelemeyen 15 tane hamam daha tespit edilebilmiştir. Mevcut 15 hamamdan üç tanesi özel hamam, geriye kalanlar ise tek hamam olarak inşa edilmiştir. Kıbrıs'ta çifte hamam örneğine rastlanmamaktadır.

Hamam mimarisi hakkında çeşitli tipoloji önerileri bulunmaktadır. Kataloğumuza dâhil edilen hamamlar Semavi Eyice tarafından yapılan tipolojiye göre gruplandırılmıştır⁵⁹⁴. Bu tipolojiye uymayan hamamlar da ortak özelliklerine göre sınıflandırılmaya çalışılacaktır.

4.3.1 Tipoloji

4.3.1.1 Dört Eyvanlı Köşe Halvetli Tip

Dört eyvanlı köşe halvetli tip ve varyasyonları Türk Mimarisinde 12.yy'dan 20.yy.'ın sonuna kadar en çok tercih edilen planlardan biri olmuştur.

Kıbrıs'ta inşa edilen 15 hamamdan dört tanesinde bu plan şeması kullanılmıştır. Bir tanesinde ise bu plan şemasının bir varyasyonu olan üç eyvanlı köşe hücreli plan tipi tercih edilmiştir. Dört eyvanlı köşe halvetli tipte inşa edilenler Lefkoşa Büyük, Magosa Cafer Paşa, Lefkoşa Ömerge, Lefkoşa Tandi hamamlarıdır. Bunlara ek olarak, Magosa'daki Keltikli Hamamda bu plan tipinin bir varyasyonu olan üç eyvanlı, köşe hücreli bir plan kullanılmıştır.

İncelediğimiz hamamların hepsinde halvet hücrelerinin tamamı kubbeye, eyvanlar ise beşik tonozla örtülmüştür. Sadece Büyük Hamamın güney eyvanının üzeri çapraz tonozla kapatılmıştır. Bahsettiğimiz örnekler içinde sadece Ömerge ve Büyük hamamların göbek taşları günümüze ulaşabilmiştir. Tandi'nin hamamında da göbek taşına dair izlere rastlanmıştır.

Anadolu'da Osmanlı dönemi öncesinde de kullanılan bu plan tipinin örneklerine sıkça rastlamaktayız: Mardin Siddi Radviye (1176-77)⁵⁹⁵, Kayseri Hunad erkekler ve kadınlar kısmı(1238)⁵⁹⁶, Mardin Yeni Kapı (1258-1285/86)⁵⁹⁷, Divriği Bekir Çavuş (13.yy.sonları)⁵⁹⁸ hamamları Osmanlı dönemi öncesindeki dört eyvanlı, köşe halvetli tipin bazı örnekleridir. Osmanlı döneminde de yaygın bir şekilde kullanılan bu formun diğer örnekleri şunlardır:

⁵⁹⁴ Semavi Eyice, “İzmit'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme” **Tarih Dergisi**, C.XI., S.XV, İstanbul, 1960, s.99-120

⁵⁹⁵ Yılmaz Önge, **Anadolu'da XII-XIII. yy. Türk Hamamları**, Ankara, 1995, s. 121

⁵⁹⁶ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 191

⁵⁹⁷ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 249

⁵⁹⁸ Yıldırım Özbek, “Divriği Hamamları” **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 16, Kayseri, 2004, s. 192-196

Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Hamamı (1515-16)⁵⁹⁹, Birecik Mahmut Paşa Hamamı (1573)⁶⁰⁰, Diyarbakır Paşa Hamamı (16.yy. 2.yarısı)⁶⁰¹, Şebinkarahisar Topal Mehmet Paşa (1651)⁶⁰², Kosova Zeynullah Bey Hamamı (18.yy.sonu-19.yy.başı)⁶⁰³.

4.3.1.2 Enine Sıcaklıklı ve Çift Halvetli Tip

Kıbrıs'ta bu plan tipinde inşa edilmiş iki tane hamam günümüze ulaşabilmiştir. Limasol Yeni ve Lefkoşa Korkut hamamları bu gruba girmektedir. Örneklerde halvet hücreleri kubbeyle örtülmüştür. Sıcaklık mekânının üst örtüsü ise bir kemerle ortadan ikiye ayrılarak, yan yana iki kubbeyle kapatılmıştır. Günümüze ulaşamayan Lefkoşa'daki Emir hamamının çizimlerinden, enine sıcaklıklı ve çift halvetli plan şemasının bu hamamda da uygulandığı anlaşılmaktadır.

Bu plan tipinin diğer örnekleri şunlardır: Zile Taceddin İbrahim Paşa Hamamı erkekler ve kadınlar bölümü(1494)⁶⁰⁴, Niksar Çavuş Hamamı (15.yy.)⁶⁰⁵, Rodos Eski Hamamı kadınlar bölümü (16.yy. 2. çeyreği)⁶⁰⁶, Manisa Hüsrev Ağa Hamamı (1558)⁶⁰⁷, Yıldızeli Kemankeş Kara Mustafa Paşa Hamamı (17.yy. 2. çeyreği)⁶⁰⁸, Amasya Köprülü Mehmet Paşa (1658)⁶⁰⁹, Karaferye Tuzcu Sinan Bey Hamamı erkekler bölümü (17.yy. 2. yarısı)⁶¹⁰.

4.3.1.3 Soğukluk, Sıcaklık ve Halvetleri Eş Odalar Halinde Olan Tip

Kataloğa dâhil edilen hamamlardan sadece Aşağı Baf, Hasan Ağa Tekkesi Hamamı bu plan şemasında uymaktadır.

Osmanlı mimarisinde seyrek rastlanan bu plan tipine örnek olarak; Kayseri Tuzhisarı Hanı (1232-36)⁶¹¹, Ağzıkarahan Köyü (1240-50)⁶¹², Bolu Orta (1339)⁶¹³, Yenişehir (?)⁶¹⁴ hamamları verilebilir.

⁵⁹⁹ R. Eser Gültekin, **Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi**, Ankara, 2001, s. 139

⁶⁰⁰ Cihat Kürkçüoğlu, **Birecik**, Ankara, 1996, s. 65

⁶⁰¹ Evindar Yeşilbaş, **a.g.m.**, s. 524

⁶⁰² Haşim Karpuz, **a.g.e.**, s. 33-34

⁶⁰³ Raif Vırmıça, **a.g.e.**, s. 303

⁶⁰⁴ Osman Eravşar, **Tokat Tarihi Su Yapıları**, Konya, 2004, s. 11

⁶⁰⁵ Halit Çal, **Niksar'daki Türk Eserleri**, İstanbul, 1989, s. 75

⁶⁰⁶ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 98

⁶⁰⁷ Hakkı Acun, **a.g.e.**, s. 523

⁶⁰⁸ Sultan Murat Topçu, **Sivas Hamamları**, Kayseri, 2013, s. 71

⁶⁰⁹ Fahriye Bayram, "*Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi ve Gümüş Nahiyesinden Üç Hamam*", **Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi** 1, İstanbul, 2000, s. 87

⁶¹⁰ Neval Konuk, **a.g.e.**, s. 112

⁶¹¹ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 185

⁶¹² Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s. 228

⁶¹³ E. Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**, C. 1, İstanbul, 1989, s. 382

⁶¹⁴ Semavi Eyice, "*İznik'te..*", s.114; . Hakkı Ayverdi, **a.g.e.**, s.158

4.3.1.4 Sıcaklığı Tek Mekândan Oluşan, Halvetsiz Hamamlar

Bu gruba giren hamamlar sadece sıcaklık ve soyunmalık bölümlerinden oluşmaktadır. Bahsedilen özelliklere sahip beş hamam bulunmaktadır. Halvet hücreleri olmayan bu hamamların bazılarında soğukluk bölümü bulunduğundan soğukluk bölümü olanlar ve olmayanlar diye iki alt başlık altında incelenebilir.

4.3.1.5 Soğukluk Bölümü Olanlar

Bu gruba giren hamamlardan iki tanesinde bu özellik gözlenmektedir. Bunlar: Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konağı ve Piskobu Muslu Çavuş hamamlarıdır.

Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamı günümüze orijinal şemasıyla gelebilmiştir. Ancak Muslu Çavuş Hamamı soyunmalığının yanına küçük, kubbeli bir mekân daha eklenerek plan şeması bozulmuştur. Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamında soğukluk bölümü daha küçük ebatlı ve sadedir. Muslu Çavuş Hamamında ise soğukluk bölümü daha büyük tutulmuş ve duvarları sekilerle çevrelenmiştir.

Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamının soyunmalık bölümü düz damla, soğukluk bölümü tonozla ve sıcaklık bölümü de kubbeyle örtülmüştür. Muslu Çavuş Hamamının soyunmalığı günümüze ulaşamamıştır. Hamamın hazırlık ve soğukluk bölümleri beşik tonozla kapatılmıştır. Sadece sonradan eklenen tuvalet ve sıcaklık bölümü kubbeyle örtülmüştür.

Bu tipe, Ayasuluk Kale (1348-90)⁶¹⁵, Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi (1726-27)⁶¹⁶, Tokat Mevlevihane Hamamı (18.yy.)⁶¹⁷ ve Sivas Pirkink Köyü (19.yy. ortaları)⁶¹⁸ hamamları örnek olarak verilebilir.

4.3.1.6 Soğukluk Bölümü Olmayanlar

Kıbrıs'ta yer alan üç tane hamam, Aşağı Baf Osmanlı Çeşmesi, Magosa Osmanlı Konağı ve Hisarköy hamamları, bu gruba girmektedir.

Aşağı Baf Osmanlı Çeşmesi hamamına daha sonra eklemeler yapıldığı için asıl şeklienden uzaklaşmıştır. Ancak ek mekânlar kaldırıldığında sıcaklığı tek mekândan oluşan halvetsiz tip ortaya çıkmaktadır. Hisarköy hamamının da soyunmalık bölümü yıkılmış, ancak kubbeğe geçişi sağlayan pandantifler hala görülebilmektedir. Hemen kuzeyinde de kare planlı sıcaklık yer almaktadır. Magosa Osmanlı Konağı Hamamı mekân konumlandırması bakımından diğer

⁶¹⁵ Mustafa Büyükkolancı, "Ayasuluk'ta Yeni Bulunan Kale Köşkü ve Hamamı", XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009, İstanbul, 2010, s. 149-150

⁶¹⁶ İlknur Aktuğ, a.g.e., s. 44

⁶¹⁷ Osman Eravşar, a.g.e., s.103

⁶¹⁸ Sultan Murat Topçu, a.g.e., s. 77

hamamlardan farklılık göstermektedir. Bu hamamda Soyunmalıkla sıcaklık bölümleri aynı düzlem üzerinde değil, yan yana konumlandırılmıştır.

Aşağı Baf Osmanlı Çeşmesi ve Hisarköy hamamlarının soyunmalık bölümleri kubbeyle, Magosa Konak Hamamının ise düz damla örtülmüştür. Sıcaklık bölümü ise üç hamamda da kubbeyle örtülmüştür.

Taradığımız kaynaklar arasında Tokat Latifoğlu Hamamı (17.yy)⁶¹⁹ bu grupta değerlendirilebilecek tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.1.7 Münferit Tipteki Hamamlar

Bu gruba iki tane hamam girmektedir. Baf'taki Ebubekir Hamamının soyunmalık bölümünün doğu duvarı üzerinde bulunan iki kapıdan iki farklı soğukluk bölümüne girilmiştir. Bu odalar birer kubbeyle örtülmüştür. Bu mekânlar doğu duvarlarındaki birer kapıyla sıcaklığa açılmaktadır. Sıcaklık bölümü ise enine planlı olup iki yandan enlice kemerlerin taşıdığı kubbeyle örtülmüştür. Ebubekir Hamamı plan şeması bakımından enine sıcaklıklı çift halvetli tipi andırmasına karşın, bu hamamda halvet hücreleri bulunmamaktadır.

Münferit tipte ele alınacak olan diğer bir hamam ise Magosa'daki Kızıl Hamamdır. Hamamın sıcaklığı yan yana dizilmiş iki kubbeli mekandan oluşmaktadır. Hamamdaki tek halvet hücresi sıcaklıkla ilişkilendirilmiştir. Bu hamam da enine sıcaklıklı olan şemasını andırmasına rağmen asimetrik olarak yerleştirilmiş tek halvet hücresiyle münferit bir özellik sergilemektedir.

4.3.2 Malzeme

Hamamlarda inşa malzemesi olarak kesme taş, kabayonu taş, moloz taş, mermer, tuğla ve ahşap kullanılmıştır.

4.3.2.1 Taş

Kıbrıs'taki mimari eserlerde sarı taşın kullanımına sıkça rastlamaktayız. Adada yoğun olarak bulunması bu malzemenin oldukça sık tercih edilmesine neden olmuştur. Hamamların bütün duvarlarında ve kubbe, tonoz gibi örtü unsurlarında yoğun olarak kullanılmıştır.

4.3.2.1.1 Kesme Taş Malzeme

Kıbrıs'taki hamamların dokuz tanesinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Bu malzeme Baf Ebubekir, Lefkoşa Büyük, Magosa Cafer Paşa, Lefkoşa Tandi, Magosa Keltikli, Magosa

⁶¹⁹ Osman Eravşar, **a.g.e.**, s. 117

Şömineli Ev, Magosa Kızıl, Lefkoşa Ömerge ve Aşağı Baf Hasan Ağa Tekkesi hamamlarında görülmektedir. Baf Hasan Ağa Tekkesi Hamamında kesme taş, moloz taşla örülen duvarı kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Lefkoşa'daki Ömerge hamamında ise kesme taş malzeme moloz taşla birlikte kullanılmıştır.

Kesme taşın köşelerde bağlayıcı olarak kullanıldığı tek örnek Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamıdır.

Kıbrıs'ta kesme taşın örtü unsurlarında kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Tespit edilen dört hamam şu şekilde sıralanabilir: Hasan Ağa Tekke hamamının kubbeleri ve su deposunun tonozu, Baf Osmanlı çeşmesi yanındaki hamamın kubbeleri, Cafer Paşa Hamamının kubbe ve tonozları, Keltikli Hamamın kubbe ve tonozları.

4.3.2.1.2 Kabayonu ve Moloz Taş

Kıbrıs yer alan hamamlardan altı tanesinde kaba yonu taş malzemenin kullanıldığı saptanmıştır. Baf Osmanlı Çeşmesi ve Dragoman Hadjigeorgakis Konağı hamamlarının duvarları tamamen kabayonu taşla inşa edilmiştir. Lefkoşa Ömerge ve Baf Ebubekir hamamlarında kabayonu taş kesme taşla beraber kullanılmıştır. Piskobu Muslu Çavuş ve Hisarköy hamamlarında ise moloz taşla birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Kabayonu ve moloz taş üst örtülerde de kullanılmıştır. Üç tane hamamın kubbe ve tonozlarında kullanıldığı görülmektedir. Hisarköy ve Şömineli Ev hamamlarının su depolarının tonozlarında moloz taş; yine Hisarköy ve Muslu Çavuş hamamlarının sıcaklık kubbelerinde kabayonu taşla rastlanmaktadır.

4.3.2.2 Tuğla

Kıbrıs'ta inşa edilen iki hamamda tuğla malzeme kullanılmıştır. Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamının sadece külhanında ve Tandi'nin hamamının ise külhanında ve tonozlarında tuğla işçiliği görülmektedir.

4.3.2.3 Mermer

Kıbrıs'ta bulunan iki hamamda mermer kullanımı tespit edilmiştir. Bunlardan biri olan Büyük Hamamın, sıcaklık bölümü ve halvetlerinin duvarları yarıya kadar mermerle kaplanmıştır. Limasol'daki Yeni hamamın da giriş kapısı ve pencere sövelerinde mermer kullanılmıştır.

4.3.2.4 Ahşap

İncelemiş olduğumuz hamamlar arasında sadece üç tane hamamın soyunmalık bölümünde ahşap malzeme kullanıldığı görülmektedir. Büyük Hamam, Korkut Hamamı ve Dragoman Hadjigeorgakis Konağı Hamamının soyunmalık bölümlerinin üst örtüleri ahşap kirişlemeli tavanlarla örtülmüştür.

4.3.3 Yapı Elemanları

4.3.3.1 Duvarlar

Kıbrıs'ta bulunan hamamların duvarlarının büyük bir bölümü sağırdır. Hamamların beş tanesinin soyunmalık bölümü duvarlarında dikdörtgen pencereler açılmıştır. Bunlar: Dragoman Hadjigeorgakis Konağı, Lefkoşa Ömerge, Limasol Yeni, Lefkoşa Büyük ve Baf Ebubekir hamamlarıdır. Bunlar arasında Ömerge ve Büyük Hamamlarda tavan seviyesinde daha küçük dikdörtgen pencereler açıldığı görülmektedir.

Hamamların 14 tanesinin dış duvarları sıvasızdır. Lefkoşa'daki Korkut Hamamının ise bütün duvarları modern malzemeyle sıvanmış ve boyanmıştır.

4.3.3.2 Kapılar

Günümüze ulaşabilen 15 hamamın altı tanesinin soyunmalık bölümü yıkılmıştır. Bu nedenle soyunmalığa girişi sağlayan kapıları hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Geriye kalan dokuz hamamdan beşinin soyunmalık bölümlerine basit dikdörtgen açıklıklardan girilmektedir. Lefkoşa Ömerge, Magosa Cafer Paşa, Lefkoşa Korkut ve Baf Ebubekir hamamlarının girişi basık kemerlidir. Yeni ve Büyük hamamların girişinin üzerinde atkı taşları bulunmaktadır. Mekânları birbirine bağlayan kapılar ise genellikle yuvarlak veya sivri kemerli ya da basit dikdörtgen şekillidir

Orijinal halini koruyan dokuz hamam girişinden yedisi sadeyken, iki süslenmiştir. Süslü olan örnekler Baf Ebubekir ve Lefkoşa Büyük hamamlarıdır.

4.3.3.3 Pencereler

Kataloğa dâhil edilen beş hamamın soyunmalık bölümü duvarlarında dikdörtgen pencereler açılmıştır. Bunlar: Dragoman Hadjigeorgakis Konağı, Lefkoşa Ömerge, Limasol Yeni, Lefkoşa Büyük ve Baf Ebubekir hamamlarıdır. Ömerge, Cafer Paşa, Korkut ve Büyük hamamlarda tavan seviyesinde daha küçük dikdörtgen pencereler açıldığı görülmektedir. Hamamların genelinde dikdörtgen pencereler kullanılırken sadece Şömineli Ev Hamamında mazgal pencere kullanıldığı görülmektedir.

4.3.3.4 Geçiş Elemanları

Kıbrıs'ta günümüze ulaşabilen hamamların tamamında kubbeye geçiş unsuru olarak pandantifler kullanılmıştır. Sadece Büyük Hamamın sıcaklığındaki kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin üzeri silmelerle kademelendirilmiştir.

4.3.4 Örtü Elemanları

Kıbrıs'taki hamamlarda örtü elemanı olarak kubbe, yarım kubbe, tonoz ve ahşap kirişler kullanılmıştır.

4.3.4.1 Kubbe

Hamamlarda en yaygın kullanılan örtü elemanı olan kubbe su deposu dışında bütün bölümlerde kullanılmıştır. Lefkoşa Ömerge, Baf Ebubekir ve Hisarköy hamamlarının soyunmalık bölümlerinde kubbe kullanılmıştır. Bunlardan iki tanesi olan Ömerge ve Baf Ebubekir hamamlarının soyunmalık bölümü kubbeleri kasnak üzerine oturmaktadır. Muslu Çavuş Hamamının hazırlık bölümü tamamen kubbeye örtülüyken; Tandi, Büyük ve Ömerge hamamlarının soğukluk bölümleri tonozla kapatılmıştır.

15 hamamın da sıcaklık ve halvet bölümleri kubbeye örtülmüştür. Baf Ebubekir hamamının sıcaklığını örten kubbe ortada yer alıp, iki yanında eyvan tonozunu andıran enlice bir kemerle taşınmaktadır. Sıcaklığı enine uzanan diğer örneklerde ise bu bölüm yan yana iki kubbeye örtülmüştür. Magosa Cafer Paşa, Ömerge ve Ebubekir hamamlarının sıcaklık kubbeleri çokgen kasnak üzerine oturmaktadır. Geriye kalan hamamların üzerini örten kubbeler kasnaksızdır.

4.3.4.2 Yarım Kubbe

Kıbrıs'taki hamamlarda yarım kubbe kullanımına tek bir örnek dışında rastlanmamaktadır. Sadece Dragoman Hadjigeorgakis Konak hamamının sonradan eklendiğini düşündüğümüz su deposunun üzeri yarım kubbeye örtülmüştür.

4.3.4.3 Tonoz

Kıbrıs'taki örneklerde daha çok sivri ve beşik tonoz kullanılmıştır. Bunun yanında az sayıda çapraz tonoz kullanıldığı da görülmektedir.

4.3.4.3.1 Sivri Tonoz

Sivri tonozun kullanıldığı üç örnekle karşılaşmaktayız. Keltikli hamamda 5 numaralı mekânın güney kısmı ve Muslu Çavuş hamamının ön hazırlık mekânındaki sivri tonoz günümüze bozulmadan gelebilmiştir. Büyük Hamam eyvanlarının üzerini örten sivri kemerli tonozlardaki form bozukluğu görülebilmektedir.

4.3.4.3.2 Beşik Tonoz

Baf Osmanlı Çeşmesi hamamının güneyindeki mekânlar, Baf Ebubekir hamamının kuzeybatı kenarındaki ek mekânı, Dragoman Hadjigeorgakis Konak Hamamının soğukluk mekânı, Lefkoşa Ömerge, Limasol Yeni ve Lefkoşa Korkut hamamlarının soğukluk, tuvalet ve traşlık mekânları ve Korkut, Büyük ve Tandi'nin hamamlarının ön hazırlık mekanlarında beşik tonoz kullanılmıştır. Bunların yanında hamamların su depolarının tümünün üzeri beşik tonozla örtülmüştür.

4.3.4.3.3 Çapraz Tonoz

Adada inşa edilen hamamlarda bu örtü unsuru sınırlı kullanım alanı bulabilmiştir. Sadece Cafer Paşa Hamamının soyunmalık mekânının ve Büyük Hamamın güneydeki eyvanının üzeri çapraz tonozla örtülmüştür.

4.3.4.3.4 Yarım Tonoz

Yarım tonoz daha çok dar alanların üzerini örtmek için kullanılmıştır. Bunun örneğine Cafer Paşa hamamının ön hazırlık ve tuvalet bölümlerinde rastlanmaktadır.

4.3.4.4 Ahşap Kirişleme Tavan

Araştırmaya dâhil edilen hamamlardan beş tanesinin soyunmalığı ahşap kirişlemeli tavanla örtülmüştür. Bunlar: Lefkoşa Büyük, Lefkoşa Korkut, Limasol Yeni, Lefkoşa Dragoman Hadjigeorgakis Konak ve Şömineli Ev Hamamlarıdır.

4.3.5 Aydınlatma

Hamamlar işlevleri gereği sıcak havayı içeride muhafaza etmesi gereken yapılardır. Bu sebeple beden duvarları kalın tutulmuştur. Ancak bu uygulama sonucunda mekânlar karanlık kalmıştır. Bu sorun üst örtü elemanları üzerine açılan aydınlık fenerleriyle veya ışık gözleriyle (yuvarlak, altıgen kare, yıldız şekilli) çözülmeye çalışılmıştır. İç mekânlar bu şekilde aydınlatılırken, soyunmalık bölümlerinin duvarlar üzerine açılan pencerelerle de aydınlatıldığı görülen uygulamalar arasındadır.

4.3.5.1 Tepe Penceresi

Kıbrıs'taki hamamlarda tepe penceresi uygulamasına sadece üç hamamda rastlanmaktadır. Bu uygulama Baf Ebubekir hamamının soyunmalık kubbesinde, Büyük Hamamın sıcaklığının güney eyvanında ve Tandi'nin Hamamının ön hazırlık bölümündeki kubbe ve tonozda görülmektedir.

4.3.5.2 Aydınlık Feneri

Kıbrıs'taki hamamlarda aydınlık feneri uygulaması sadece Ömerge Hamamının soyunmalık kubbesinde görülmektedir.

4.3.5.3 Işık Gözleri

Hamamların mekânları genellikle kubbe ya da tonozların sırtlarına açılan ışık delikleriyle aydınlatılmaktaydı.

4.3.5.3.1 Yuvarlak Işık Gözleri

Katalogdaki 13 hamamda yuvarlak ışık gözlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Baf'taki Hasan Ağa ve Osmanlı Çeşmesi hamamlarının tüm kubbeli mekânları; Baf Ebubekir hamamının soğukluk ve sıcaklık bölümleri; Piskobu Muslu Çavuş hamamının ön hazırlık mekanı, soğukluk ve sıcaklığı; Dragoman Hadjigeorgakis Konak Hamamının soğukluk, sıcaklık ve deposu; Ömerge Hamamının sıcaklık ve halvetleri; Limasol Yeni hamamın sıcaklık ve halvetleri; Büyük Hamamın sıcaklığı, batı eyvanı, soğukluk bölümündeki eyvanı; Cafer Paşa Hamamının soğukluk, sıcaklık ve halvetleri; Korkut Hamamının hazırlık, tuvalet, soğukluk, sıcaklık ve halvetleri; Keltikli Hamamın bütün kubbeli mekânları; Hisarköy Hamamının sıcaklığı ve son olarak Şömineli Ev Hamamının soyunmalık ve su deposunun aydınlatılmasında yuvarlak ışık gözleri kullanılmıştır.

4.3.5.3.2 Yıldız Biçimli Işık Gözleri

Yıldız biçimli ışık gözlerinin dört hamamda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Genellikle yuvarlak ışık gözleriyle birlikte kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Ömerge Hamamı ön hazırlık bölümündeki ve halvet hücrelerindeki kubbelere; Korkut Hamamı sıcaklık bölümü ve güneybatı halvet kubbeleri; Büyük Hamam sıcaklık bölümü, halvet kubbeleri, hazırlık bölümündeki eyvan tonozu; Magosa Cafer Paşa Hamamı soğukluk, sıcaklık ve halvet kubbelesinde yıldız şekilli ışık gözleri kullanılmıştır.

4.3.5.3.3 Kare Biçimli Işık Gözleri

Kare şekilli ışık gözleri de genellikle yuvarlak ışık delikleriyle birlikte kullanılmıştır. Dört hamamda kare ışık deliklerinin varlığı tespit edilmiştir. Bunlar arasında yalnızca Tandi'nin hamamının bütün kubbeli mekânları sadece kare ışık delikleriyle aydınlatılmıştır. Bunun dışında Ömerge hamamının sıcaklık kubbesinde, Korkut hamamının kuzeydoğu köşedeki halvetinde ve Keltikli hamamın üç numaralı mekânının kubbesinde aydınlatma kare ve yuvarlak ışık deliklerinin birlikte kullanılmasıyla sağlanmıştır.

4.3.5.4 Duvarların Orta Kısımına Açılan Pencereleler

Bu pencereler daha çok büyük boyutlu olup, soyunmalık bölümlerinin aydınlatılmasında kullanılmıştır. Bu tarz pencerelerle beş tane hamamda rastlanmaktadır. Bunlar: Lefkoşa Büyük, Baf Ebubekir, Dragoman Hadjigeorgakis Konak ve Ömerge hamamlarıdır. Şömineli Ev Hamamının soyunmalığındaki pencere daha küçük boyutlu ve mazgal şeklindedir.

4.3.5.5 Duvarın Üst Kısımına Açılan Pencereleler

Katalogdaki dört hamamın; Lefkoşa Korkut, Lefkoşa Büyük, Limasol Yeni ve Lefkoşa Ömerge hamamları, soyunmalıklarında bu tip pencereler görülebilmektedir.

Lefkoşa Korkut ve Limasol Yeni hamamlarında aydınlatma sadece bu pencerelerle sağlanmaktayken, diğer iki hamamda takviye amacıyla açılmışlardır.

4.3.6 Süsleme

Hamamlar yapıları gereği dışa kapalı binalar oldukları için bu eserlerde fazla süsleme görülmemektedir. İncelediğimiz hamamlar arasında iki tane süslemeli örneğe rastlanılmıştır. Büyük Hamamın giriş kapısının yuvarlak kemerinin alınlığı yedi sıra bitkisel motiflerle, kabartma şeklinde süslenmiştir. Baf'taki Ebubekir hamamının ön cephesi ise kapı ve pencerelerin etrafını dolaşan tek sıra silme kuşağıyla hareketlendirilmiştir.

Baf Hasan Ağa Tekkesi Hamamının avlusunda bazı mimari plastik parçalara rastlanmışsa da bunların nerede ve ne şekilde kullanıldıkları hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

SONUÇ

Su, insanın en temel ihtiyaçlarından birisidir. Şehirleşmenin başlamasıyla birlikte insanoğlu su ihtiyacını karşılamakta ciddi sıkıntılar çekmiştir. Su ihtiyacını karşılamak için birçok çaba sarf etmiş olan insanoğlu bu amaçla suyolları, sarnıçlar ve çeşmeler inşa etmiştir. Evlere su bağlanıp banyolar inşa edilinceye kadar, hamamlar insanların yıkanma ihtiyaçlarını karşıladıkları yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunun yanı sıra hamamlar; hem yıkanma mekânı olarak hem de kültürümüzün yaşatıldığı sosyal mekânlardan biri olarak Kıbrıs'ta da yoğun bir şekilde inşa edilmişlerdir.

Akdeniz'in bir parçası olan Kıbrıs'ta su mimarisinin farklı örnekleri görülmektedir. Çalışmamızın giriş bölümünde adada Türklerden önce inşa edilmiş olan, suyla ilgili yapılardan kısmen bahsedilmiştir. Esas konumuz çeşme ve hamamlarla sınırlandırılmış ve bu yapıların mimarlık ve sanat tarihi bakımından bir incelenmesi yapılmaya çalışılmıştır. Kataloğa dâhil edilen 45 adet çeşmeden 14 âdetini ilk defa bilim dünyasına bu tez ile tanıtılacaktır. Yine bu çalışmada inşa tarihleri bilinmeyen 15 adet çeşme ve 6 adet hamam bütün mimari ve sanatsal özellikleri dikkate alınarak tarihlendirilmiştir.

Çalışmamızın değerlendirme bölümünde kataloğa dâhil edilmiş olan çeşme ve hamamlar ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiş; malzeme, plan, yapı elemanları ve süsleme gibi özellikleri belirlenmiştir.

Kıbrıs'ta incelediğimiz hamam ve çeşmelerde ortaya çıkan genel özellikler dışında şu hususlar da tespit edilmiştir. Çeşmelerin tamamına yakınında özenli bir taş işçiliği görülmektedir. Kıbrıs'taki çeşmeler genellikle tek cepheli olarak inşa edilmiştir. Sadece Lefkoşa'daki örneklerde kare, altıgen ve sekizgen planlı çeşme örnekleriyle karşılaşılmaktadır. İncelediğimiz çeşmelerin büyük bir çoğunluğu bir deponun ön yüzüne ya da yan yüzlerine inşa edilmiştir. Anadolu Osmanlı mimarisinde altıgen ve sekizgen gibi çokgen formlarda inşa edilmiş çeşme örneklerine rastlanmamıştır. Bununla birlikte üç dilimli kemerin cephelere hâkim olduğu örneklerle de karşılaşılmamıştır. Ancak bu gibi özellikleri yerel mimari etki olarak yorumlayacak yeterli birikim oluşturulamamıştır.

Kıbrıs'taki çeşmeler sıkça ve bilinçsiz bir şekilde onarım gördüklerinden birçoğunun orijinal kemer formları bozulmuştur. Bunun yanında tarihsiz birçok çeşmenin de olması dönemsel olarak üslup özelliklerini izleyebilmek açısından önemli ipuçları vermemektedir. Ancak genel olarak erken tarihli örneklerde sivri, 18. ve 19.yy. örneklerinde ise yuvarlak kemer kullanıldığını söylemek mümkündür. Kemerler, yanlarda duvar ve ayaklar üzerine

oturur ve daha çok yüzeysel nişler oluştururlar. Kitabelerde ve ayna taşlarında daha çok mermer malzeme kullanılmıştır. Sadece altı tane çeşmenin kitabesi taş üzerine yazılmıştır.

Çeşmelerde süslemelerin ön cephelerde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Süsleme unsuru olarak daha çok bitkisel motifler tercih edilmiştir. Sadece bir çeşmede figürlü süsleme görülürken, hiçbir çeşmede geometrik bezemeye rastlanmamıştır. Çeşmelerin tamamına yakınında hâkim olan süsleme unsuru profilli silmelerdir. Silme kuşakları 16. ve 17.yy.'larda düz profilliyken bu dönemden sonra yarım daire profilli silme kuşakları da kullanılmaya başlanmıştır.

Kıbrıs'ta su sıkıntısına rağmen çok sayıda hamam örneğine rastlanmaktadır. Kataloğa dâhil edilen hamamların ayrıntılı tanımlamaları yapılarak plan tipleri tespit edilmiştir. İncelenen 15 hamamdan dört tanesi haçvari, dört eyvanlı ve köşe halvetli, bir tanesi de bu tipin bir varyasyonu olan üç eyvanlı köşe halvetli plan şemasında inşa edilmiştir. Diğer hamamlardan beş tanesinde halvetsiz kare sıcaklıklı, üç tanesinde enine sıcaklıklı ve bir tanesi de soğukluk, sıcaklık ve halvetleri eş odalar halinde olan plan tipi kullanılmıştır. Geriye kalan iki hamam ise münferit plan tipinde değerlendirilebilir. Günümüze gelemeyen ancak planlarını bildiğimiz iki hamamdan birinde enine sıcaklıklı, diğerinde ise halvetsiz kare sıcaklıklı plan tipi uygulanmıştır.

Anadolu Türk Mimarisinde dört eyvanlı köşe halvetli plandan sonra en çok tercih edilen yıldızvari sıcaklıklı plan tipinin Kıbrıs'taki hamamların hiçbirinde uygulanmamış olması dikkat çekmektedir.

Araştırılan hamamların yapı elemanları ve plan öğeleri ayrıntılı olarak değerlendirme bölümünde ele alınmıştır. Genel olarak hamamların tümü klasik dönem Osmanlı hamam mimarisinin özelliklerini taşıdığı gözlemlenmektedir. Sadece farklı olarak yerel mimarinin etkisiyle bazı hamamların soyunmalık bölümünün üst örtülerinde ahşap kirişli tavanlar üzerine hasır serilmiş ve üzeri toprakla doldurulmuştur. Bu uygulama geç dönemde Anadolu şehirlerindeki küçük ölçekli taşra hamamlarda sıkça karşılaşılan bir özelliktir.

Bunlara ilaveten soyunmalık bölümlerindeki sekilerin altlarında ayakkabı nişlerinin olmaması ve soğukluğa geçişi sağlayan kapıların üzerinde yaşmakların görülmemesi diğer bir dikkat çekici özelliktir.

Tarihlendirilebilen dokuz hamamdan dört tanesi 16.yy'da, iki tanesi ise 17.yy'ın ilk yarısında inşa edilmiştir. Bu rakamlar Osmanlı devletinin adayı ele geçirdikten sonra hızlı bir şekilde imar faaliyetlerine giriştiğinin göstergesidir. Ancak ilginç bir şekilde Kıbrıs'ta 18.yy'da inşa edilmiş bir hamama rastlanmamıştır. Bunun sebebi olarak 1703'te Kıbrıs'ın vezir-i azama has (yıllık geliri 100,000 akçeden fazla) olarak verilmesinin ardından 1735, 1741, 1756 yıllarındaki depremler ve 1757-58 yıllarında gerçekleşen çekirge istilalarının

getirdiği yıkım ve fakirlik gösterilebilir. Ancak bu sebepler iddaları destekleyecek kadar güçlü birer kanıt oluşturmamaktadır. Bunun için daha ayrıntılı araştırmalar yapılması gerekmektedir.

Hamamların sık bir şekilde el değiştirmesi ve bununla birlikte yeni sahiplerinin hamamlarda onarımlar yapması veya hamamları kötü kullanılması sonucu birçok mimari unsurun yok olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ilave olarak savaşın getirdiği yıkımlar ile hamamların boş kaldıkları dönemlerde yağmalandıkları gerçeğini de eklemek mümkündür. Ancak bütün bunlara rağmen hamamların büyük bir kısmı orijinal plan şemalarını koruyarak günümüze ulaşabilmiştir.

Hamamların üst örtülerinde kubbe, tonoz ve ahşap kirişli tavanlar kullanılmıştır. Kirişli tavanların üzerinin kiremitle kaplanmış olduğu görülmektedir. Son zamanlarda yapılan restorasyonlarda hamamların tonoz ve kubbe gibi örtülerinin üzerinin betonla sıvandığı tespit edilmektedir.

Kıbrıs'taki hamamların geneli sadedir. Sadece birkaç hamamda değişik süsleme örnekleri görülmektedir. Bunlar arasında en önemlilerinden biri olan Büyük Hamamın soyunmalığının giriş kapısının yuvarlak kemerinin alınlığında yer alan yedi sıra, taş kabartma bezemelerdir.

Araştırma dâhiline alınan hamam ve çeşmeler üzerlerindeki kitabeler ve vakıf kayıtları incelenerek değerlendirilmiştir. Bu belgeler Kıbrıs'ta özellikle suya verilen önemi ve bundan dolayı su yapılarının inşasına büyük ilgi gösterildiğine işaret etmektedir.

Gelişen şehircilik anlayışı içerisinde zamanla su yapılarının bir kısmı ya yıkılmış ya da kullanım dışı kalmıştır. Özellikle daha küçük boyutlu olan çeşmeler için yıkımın izleri daha belirgin bir şekilde gözlenebilmektedir.

Çeşme ve hamamlar Kıbrıs'ta koruması gereken önemli kültürel mirasımız arasındadır. Bu çalışmanın amaçlarından biri bu yapıların belgelenecek gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Bu çalışmanın bir başka önemi de günümüze ulaşamayan, tamamen veya kısmen ortadan kalkmış 17 tane hamam ve 60'tan fazla çeşmenin varlıklarının tespit edilmiş olmasıdır.

İncelediğimiz bu anıtların korunması, ancak farklı amaçlarla da olsa işlevlerini sürdürmeleriyle mümkündür. Sadece temizlenme değil aynı zamanda kültürel hayatımızın yaşatıldığı önemli mekânlardan biri olan hamamların bir kısmı günümüzde modern masaj salonları olarak fonksiyonlarını devam ettirmektedirler. Günümüze fonksiyonları dışında boş kalan hamamlarında başka amaçlarla kullanılmasının sağlanması, bu anıtlarımızın geleceğe taşınması açısından oldukça önemlidir.

Çeşmeler de su kaynakları olarak her zaman insanların ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Ancak evlere borularla su taşınmasının ardından sokak çeşmelerine olan ihtiyaç azalmış ve çeşmeler zamanla yol üstündeki bir tarihi eser kimliğine bürünmüştür. Bugün sahipsiz olan ve

kullanılmayan eşmelerimizin de buldukları yerlerden sökülerek park, okul bahçeleri ya da daha uygun alanlara taşınarak fonksiyonlarının devam ettirilmesi gerekmektedir. Temennimiz bu yapılara işlevlerinin kazandırılarak gelecek kuşaklara kültür mirasımız olarak aktarılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, İ., Kuzey Kıbrıs Tarihi ve Tarihi Eserleri, Sultan Offset, Girne, 1998
- Akgün, S., “*Kıbrıs Türk Toplumunun Siyasi ve Kültürel Hayatında Lefkoşa Mevlevihane’sinin Yeri*”Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt LXXIV, S. 271, Ankara, 2010, s. 769-787
- Akif, Ö.; Akif S., Geçmişten Yankılar, Limasol, 2008
- Alastos, D., Cyprus in History, Zeno Press and Publisher, London, 1976
- Alasya, H. F., “*Kıbrıs (İngiliz İşgali ve İdaresi)*”T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 25, Ankara, 2002, s.380-383
- Alasya, H. F., Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs’ta Türk Eserleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964
- Altan, M. H., Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs, 1986
- An, A., Kıbrıs’ın Yetiştirdiği Değerler, Akçağ Basım, Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara, 2002
- Aslanapa, O., Kıbrıs’da Türk Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1975
- Atay, K., Güney Kıbrıs’ta Türk Mührü Silinmeden, Ertem Basım Yayım, Ankara, 2010
- Atun, A., Excerpta Cypria’dan Mağusa Yazıları (M.Ö. 66-M.S. 1772), Samtay Vakfı Yayınları, K.K.T.C., 2002
- Atun, A., Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler I-II-III, Samtay Vakfı Yayınları, Magosa, 2007
- Atun, H. M., “*Osmanlı Mimarisinin Kıbrıs’taki Tesirleri*”Milletler Arası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971
- Atun, H., “*Kıbrıs’taki Osmanlı Mirası*”Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı/Uluslararası Bir Miras, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 349-354
- Bağışkan, T., Kıbrıs’ta Osmanlı Türk Eserleri, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Deneği Yayını, Lefkoşa, 2005
- Bağışkan, T., Ottoman Islamic and Islamised Monuments in Cyprus, Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları, Lefkoşa, 2009
- Baker, S. W., Cyprus as I Saw in 1879, Macmillian and CO., London, 1879

- Bayram, F., “*Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi ve Gümüş Nahiyesinden Üç Hamam*”, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi , Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2000, s. 87-93
- Berki, A. H.; Çumralı, S., Su Hakları “Eski ve Yeni Hükümlere Göre”, Yeni Matbaa, Ankara, 1959
- Bilget, N. B., Gök Medrese, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989
- Bosworth, C. E. ve diğerleri, Kubrus, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2010
- Bozer, R., Kula’da Türk Mimarisi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- Brown, V. T., Cyprus in the 19th Century AD.: Fact, Fancy and Fiction, Oxbow, İngiltere, 1998
- Bryant, R., “*Pashas and protests: revelation and enlightenment in Cyprus*”Cultural Dynamics, S. 13 (3), U.S.A., 2001, s. 318-338
- Büyükkolancı, M., “Ayasuluk’ta Yeni Bulunan Kale Köşkü ve Hamamı”, XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009, BİLTUR Basın-Yayın ve Hizmet A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 143-154
- Cesnola, Palma Di, Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs and Temples, London, 1877
- Cobham, C. D., Excepta Cypria, Cambridge University Press, Cambridge, 1908
- Çakmak, C., Tire Hamamları, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- Çal, H., Niksar’da Türk Eserleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989
- Çevikel, N., Kıbrıs Eyaleti (Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk), Doğu Akdeniz Üni. Basım Evi, Magosa, 2000
- Çevikel, N., Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2006
- Çiçek, K., “*Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)*”T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 25, Ankara, 2002, s.374-380
- Çuhadaroğlu, F.; Oğuz, Filiz, “*Kıbrıs'ta Türk Eserleri*”, Röleve ve Restorasyon Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, S.2, Ankara, 1975, s. 1-76
- Demirkent, Işın, “*Kıbrıs (Tarih)*”T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 25, Ankara, 2002, s.371-374
- Denktaş, M., Karaman Çeşmeleri, Kıvılcım Yayınları, Kayseri, 2000
- Denktaş, M., Kayseri’deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar), Kıvılcım Yayınları, Kayseri, 2000
- Denktaş, Mustafa, “*Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler*”Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara, 2002, s.872-877
- Devellioğlu, F., Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003

- Dinç, Güven; Çelik, Cemil, “*Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)*, M.J.H., S. I, C. II, Antalya, 2012, s. 37-59
- Dreghorn, W., A Guide To The Antiquities Of Kyrenia, Girne, 1982
- Dreghorn, W., The Antiquities Of Turkish Nicosia, London, 1979
- Dündar, A., Kilis’teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999
- Eravşar, O., Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Konya, 2004
- Erdengiz, A., “*Bir Lefkoşa Masalı ve Eski Lefkoşa Hakkında Bazı Saptamalar*” Halk Bilimleri Sempozyumları III, , Ankara, 2001, s. 309-327
- Erdoğan, A., Kıbrıs’ta Osmanlılar, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008
- Erdoğan, A., Kıbrıs’ta Osmanlılar II, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2009
- Ertuğ, N., İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi, İ.S.K.İ., C.3, İstanbul, 2006
- Evren, B., “*İstanbul’un Deniz Hamamları*” Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 15, s. 916-933
- Eyice, S., “Çeşme” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 8, İstanbul, 1993, s. 277-287
- Eyice, S., “Hamam” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 402-430
- Eyice, S., “*İzmit’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme*” Tarih Dergisi, Cilt XI, S.XV, İstanbul, 1960, s.99-120
- Eyice, S., “*Kıbrıs’ın Tarihi ve Türk Eserleri*” Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni-Kıbrıs, Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü Yayınları, İstanbul, 1974, s. 2-17
- Fedai, H., “*Larnaka’da Bir Ta’mir Bir Tarih*” Histories of Ottoman Larnaka, The ISIS Press, İstanbul, 2012
- Fedai, H., Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs, K.K.T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayını, Ankara, 1997
- Fedai, H.; Altan, M. H., Lefkoşe Mevlevihanesi, K.K.T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayını, Ankara, 1997
- Gazioğlu, A.C., Kıbrıs’ta Türkler (1570-1878), Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 1994
- Giray, H., Osmanlı Haritalarında Kıbrıs’ta Gaspedilen Sultan Malları “Emlak-i Hümayun”, Ajans Yayınları, Lefkoşa, 2006
- Gültekin, R. Eser, İzmir Kemeraltı Bölgesinde Osmanlı Dönemi Çeşmeleri, İzmir B. B., İstanbul, 2011

- Günel, G., “*Ankara’da Osmanlı Dönemi Suyolları ve Çeşmeler*”, XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Yayınları No:98, İzmir, 2010, s. 479-490
- Gürel, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi I (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985
- Gürel, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi II (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985
- Gürkan, H. M., *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006
- Gürsoy, C. R., “*Kıbrıs*” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 25, Ankara, 2002, s.370-371
- Hikmetağalar, H., *Eski Lefkoşa’da Semtler ve Anılar*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996
- Hill, G., *History of Cyprus*, Cambridge University Press, Cambridge, 1972
- İlhan, M. M., “*Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi*” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, C. 27, S. 44, Ankara, 2008, s. 41-66
- İsmail, S.; Kutay, L., *Sincerity V Slander: On The Preservation Of Cultural Heritage*, Kıbrıs, 1989
- Jeffery, G., *A Description of the Historic Monuments of Cyprus*, Government Printing Office Nicosia, Lefkoşa, 1918
- Jennigs, R. J., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, London, 1992
- Kara Pilehvarian, N., Urfalıoğlu, N., Yazıcıoğlu, L., *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*, Kültür Bakanlığı & Yem Yayınevi, İstanbul, 2004
- Karabulut, Y., “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Turizm*” A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, C.32, S.1.2, Ankara, 1988, s. 209-235
- Karakaya, E., “*Kıbrıs (Mimari)*” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 25, Ankara, 2002, s. 383-392
- Karpuz, Haşim, *Şebinkarahisar*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989
- Kılıç, S., “*Suyolları ve Suyolcu Esnafına Dair Bazı Tespitler*” A.Ü. D.T.C.F. Araştırmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, S. 36, Ankara, 2004, s. 175-188
- Kırzioğlu, F., “*Fotoğraflarla Kıbrıs Türk İslam Kitabelerinden*”, Arkaik Dönemden Bugüne Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Turizm Politikası, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Lefkoşa, 1989, s.52-74

- Kolektif, Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Kıbrıs Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa, 1982
- Konuk, N., Yunanistan'da Osmanlı Mimarisi, Stratejik Araştırma Merkezi (S.A.M.) Kültür Yayını, Ankara, 2010
- Konur, İ., Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, Seyhan Basımevi, Adana, 1946
- Kuban, D., Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1954
- Kürkçüoğlu, A. C., Birecik, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996
- Lazarides, S. G., The Splendour and Simplicity of Cyprus Photographs of Vahan Avedissian 1925-1950, Laiki Group Cultural Centre, Kıbrıs, 2005
- Luke, H., Cyprus Under The Turks, Oxford University Press, London, 1989
- Luke, H., Cyprus, Harrap Ltd., London, 1973
- Mangoian, H. A., The Island of Cyprus, Mangoian Bros. Press, Lefkoşa, 1947
- Mariti, G., Travels In The Island Of Cyprus, Cambridge University Press, Cambridge, 1909
- Martal, A., “*XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk*” Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt LII, S. 205, Ankara, 1989, s. 1585-1654
- Olgun, A., Kıbrıs Gerçeği 1931-1990, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara, 1991
- Önalp, E., Geçmişten Günümüze Kıbrıs, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010
- Önge, Y., “*Kıbrıs Eserlerinde Yaşatılan Türk Sanat ve Mimarlık Geleneklerinden*” Arkaik Dönemden Bugüne Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Turizm Politikası, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Lefkoşa, 1989, s. 99-111
- Önge, Y., “*Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar*” Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul, 1988, s. 403-428
- Önge, Y., Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1995
- Önge, Y., Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997
- Özorkan, B. R., “*Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı*” Vakıflar Dergisi, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1982, s.27-29
- Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983
- Sahillioğlu, H., “*Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi*” Belgeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. IV, S. 7-8, Ankara, 1967, s. 1-33
- Salvator, A. L., Türkçeye Çeviri: Vur Yektaoğlu, Kıbrıs'ın Başkenti Lefkosia, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2012

- Sarıнай, Y. ve diğeri, Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000
- Sinclar, T., *“The Muslim Monuments of Larnaka”* Histories of Ottoman Larnaka, The ISIS Press, İstanbul, 2012
- Smith, A., Through Cyprus, Hurst And Blacket Publishers, London, 1887
- Soyel, N. T., Kuzey Kıbrıs'taki Tarihi Su Değirmenleri ve Kırsal Peyzajın Parçası Olarak Korunmaları İçin Öneriler, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayınları, Lefkoşa, 2013
- Sözen, M.; Tanyeli, U., Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1992
- Stewart, B., My Experiences of Cyprus, George Routledge and Sons Ltd. Press, London, 1908
- Şemsettin S., Kamus-i Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1899
- Tali, Ş., *“Kayseri/Akçakaya Köyünde Bulunan Çeşmeler ve Beyaz Mermer Kitabeli Mezar Taşları”* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt: 7, Sayı: 34, Ankara, 2014, s. 541-556
- Tanman, B., *“Hala Sultan Tekkesi”* T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 225-227
- Thomson, J., Through Cyprus With The Camera In The Autumn Of 1878, Trigraph Ltd. Press, London, 1985
- Topçu, S., Sivas Hamamları, Laçın Yayınları, Kayseri, 2013
- Tosun, S., *“Ebubekir Paşa ve Kıbrıs'taki İmar Faaliyetleri”*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Cilt 28, No. 2, Sivas, 2004, s. 205-213
- Uluçam, A., *“Kıbrıs'taki Türk Eserlerinin Mimari Özellikleri”* Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu, KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi / TC Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Gazimagosa, 1991, s.173-200
- Ürer, H., İzmir Hamamları, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002
- Vırmıça, R., Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999
- Walled Nicosia: A Guide To Its Historical and Cultural Sites, Nicosia Master Plan, Kıbrıs, 1979
- Yavuzylmaz, A., *“Gebze Çeşmeleri”*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt 6, Sayı 25, Ankara, 2013, s. 577-593
- Yenişehirlioğlu, F., Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989

- Yeşilbaş, E., “*Diyarbakır’da Su Yapıları*”, Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi, Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları-3, Diyarbakır, 2011, s. 515-558
- Yıldız, N., “*AqueductsinCyprus*” Journal For Cypriot Cyprus, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, S.2(2), Cyprus, 1996, s.89-112
- Yıldız, N., “*Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış*” Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 19, Ankara, 2002, s. 1574-1625
- Yıldız, N., “*Search for the Traces of The Bank of St. George of Genoa in Famagusta: The Gemoese in Famagusta During the Middle Ages*” Proceeding of the Fifth International Congress on Cyprus Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Volume II, Kıbrıs, 2005, s. 67-105
- Yıldız, N., “*The Waqf Institution in Ottoman Cyprus*”, Ottoman Cyprus, Harrassowitz Verlag Publishing House, 2009, s. 117-159
- Yorulmaz, B., Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşı Yazıtları, Lefkoşa, 2009
- Yurttaş, H., Özkan H., Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Suyolları, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Eski Genel Müdürlüğü Kültür Serisi-1, Erzurum, 2002

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı, Soyadı: Enes KAVALÇALAN
Uyruğu: K.K.T.C. / T.C.
Doğum tarihi ve yeri: 30 Kasım 1989, Lefkoşa
e-mail: ekavalcalan@akdeniz.edu.tr

Eğitim:

Lisans: 2006-2011 Ege Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi/ Sanat Tarihi Bölümü
2011 yılında başladım. Akdeniz Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/ Sanat Tarihi Bölümü

Tezler:

Lisans Tezi: Kıbrıs'ta Büyük Han ve Kumarcılar Hanı
Yüksek Lisans Tezi: Kıbrıs'ta Osmanlı Dönemi Su Yapıları (Çeşmeler ve Hamamlar)

Yabancı Diller:

İngilizce: K.P.D.S. 70.2